HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2026

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus LXVI, Fasc. 2

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Výkonné redaktorky svazku:
Jana Ratajová (Ústav dějin UK a archiv UK, Praha)
Blanka Zilynská (Ústav dějin UK a archiv UK, Praha)

Svazek je součástí řešení programu COOPERATIO HIST, obor History and Philosophy of Science.

Na obálce je použita reprodukce grafického listu, zachycujícího Velkou aulu Karolina, použitého v promočním tisku lékaře Alexandra Ignáce Šamského, jehož promoční slavnost se konala 15. prosince 1710. Tisk vydal Augustin Neuräuter, exemplář uložen v ÚDA UK, Sbírka starých tisků, č. 927.

https://www.karolinum.cz/journals/hucp

© Univerzita Karlova, 2026
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Články

9 Tereza Kopecká, Doktoři pražské německé univerzity v letech 1882–1945
99 Tomasz Pudłocki, Similarities, Differences, Challenges – Czech and Polish University Professors of English in the Interwar Period

Materiály

117 Radek Hasalík, K otázce původu rektora Jakuba Jana Václava Dobřenského z Černého Mostu
121 Marie Vymazalová, Nová interpretace Neuräuterovy rytiny Velké auly v Karolinu
137 Magdalena Kopičková, Dopisy Maxe Dvořáka Antonínu Rezkovi z let 1894–1906

Kronika

167 Konference Between Tradition and Innovation: Universities as Places of Knowledge from the Middle Ages to the Foundations of Modern Knowledge Societies, 13.–14. listopadu 2025, Praha (Jan Boukal)

Recenze a zprávy

171 Přemysl Bar – Lukáš Führer– Dalibor Havel – Lenka Šmídová Malárová (edd.), Moc inkoustu: středověká knižní kultura na Moravě, Brno 2024 (Jan Boukal)
172 Adam Pálka, Martin Lupáč z Újezda. Osobitý myslitel husitské éry, Praha 2026 (Eliška Boudová)
175 Klaus-Peter Schroeder, Ehre, wem Ehre gebührt! Ehrenpromotionen an der Heidelberger Juristischen Fakultät, Heidelberg 2025 (Milada Sekyrková)
176 Folker Reichert (Hg.), Kuno Fischer (1824–1907). Mein Lebenslauf, Heidelberg 2025 (Jana Ratajová)
177 Jana Ratajová (ed.), Snad se uvidíme letos v létě v Praze / Vielleicht sehen wir uns heuer im Sommer in Prag. Dopisy archeologa a obchodníka s uměním Ludwiga Pollaka archeologovi Wilhelmu Kleinovi a historikovi Josefu Šustovi, Dolní Břežany 2025 (Jan Boukal)
179 Marcin Bukała – Dariusz Iwaneczko – Krzysztof Kaczmarski – Mariusz Krzysztofiński (edd.), Historyk i świadek historii. Księga dedykowana Profesorowi Janowi Drausowi, Rzeszów – Warszawa 2022 (Tomasz Pudłocki)

Cizojazyčná shrnutí

93 Tereza Kopecká, Doktoren an der deutschen Universität Prag in den Jahren 1882–1945
113 Tomasz Pudłocki, Ähnlichkeiten, Unterschiede, Herausforderungen – tschechische und polnische Universitätsprofessoren der Anglistik in der Zwischenkriegszeit
120 Radek Hasalík, Zur Frage der Herkunft von Rektor Jakub Jan Václav Dobřenský von Černý Most
130 Marie Vymazalová, Neuräutters Kupferstich der Großen Aula im Karolinum neu interpretiert
164 Magdalena Kopičková, Briefe Max Dvořáks an Antonín Rezek aus den Jahren 1894–1906

Autoři

Bc. Eliška Boudová, Ústav historie FF UK, Praha
PhDr. Jan Boukal, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
PhDr. Radek Hasalík
MUDr. Mgr. Tereza Kopecká, Ph.D., Fakulta humanitních studií UK, Praha
Bc. Magdalena Kopičková, Ústav historie FF UK, Praha
prof. dr hab. Tomasz Pudłocki, Jagiellonská univerzita v Krakově, Polsko
Mgr. Jana Ratajová, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
PhDr. Milada Sekyrková, CSc., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha
PhDr. Ing. Marie Vymazalová, Ph.D., Katolická teologická fakulta UK, Praha

Články

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
2026 Tomus LXVI. Fasc. 2 Pag. 9–97

DOKTOŘI PRAŽSKÉ NĚMECKÉ UNIVERZITY V LETECH 1882–1945

TEREZA KOPECKÁ

DOCTORS OF GERMAN UNIVERSITY IN PRAGUE, 1882–1945

The student body of the German universities in Prague belongs to little-studied subjects although researchers could draw on numerous informative resources. This study is based chiefly on an analysis of a continuing source, the registry of doctors. The questions the author is trying to answer are mainly of a demographic and social nature, linked to the course of study and the choice of occupation. Information gleaned from these sources is then interpreted in the context of modernity, social change, and democratisation of education, while taking into account totalitarian regimes, migration, and ostracization of certain ethnic groups. This contribution shows that it would be wrong to view the German university in Prague as just a place that became the seat of Nazi pseudo-science and ideology. Its past was shaped by many ethnic groups and interesting personalities: it was a place of meetings and socialisation of European Jews as well as Czech Germans, a seedbed of valuable scientific discoveries, and *alma mater* of outstanding scientists.

Keywords: Prague universities – social origin – students – German language – Jews

DOI: 10.14712/23365730.2026.27

Úvod

Když se v roce 1882 po desetiletích rozepří rozdělila Karlo-Ferdinandova univerzita na Českou a Německou Karlo-Ferdinandovu univerzitu,[1] nebyl to ani začátek, ani konec, spíše jen pokračování příběhu pražské univerzity v jiném žánru. Organizace, které sdílely tentýž prostor, anebo spolu těsně sousedily, se po dobu své existence nikdy nerozdělily absolutně, přestože se v mnohém odlišovaly a cíleně vymezovaly. Akademické komunity pražských univerzit měly odtažité vztahy a jednaly separátně,[2] jejich identitu ale formovala i vzájemná komplementarita. Situaci můžeme připodobnit k rozvedenému manželství, ve kterém rozvod sice zbaví jednotlivce povinnosti žít s partnerem z jednoho rozpočtu, vystupovat na

[1] K.k. Karl-Ferdinands-Universität zu Prag se rozdělila na K.k. Deutsche Karl-Ferdinands-Universität zu Prag a K.k. Tschechische Karl-Ferdinands-Universität zu Prag. Další detaily ohledně terminologie organizací viz níže.

[2] Separátní vývoj akademických komunit po národní linii ukazuje na příkladu historického bádání Bálint Varga, *The Making and Unmaking of an Austrian Space of Historical Scholarship, 1848–1914*, East Central Europe 44/2–3, 2017, s. 341–366, dostupné online: <https://doi.org/10.1163/18763308-04402004>.

© 2026 The Author. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

veřejnosti jednotně a společně se rozhodovat, ale nikdy nemohou úplně přestat vzájemně reflektovat svoji existenci.

Komplementarita české a německé univerzity určuje i význam symetrie historického bádání. Přesněji řečeno, studium dějin německé univerzity není přínosné jen pro poznání německého univerzitního života a německojazyčné inteligence v českých zemích, nýbrž i pro poznání české univerzity a českojazyčné inteligence.

V devatenáctém a v první polovině dvacátého století se národ stal jednou z nejdůležitějších kategorií života. Odmítavé postoje a konfliktní situace se nevyhýbaly ani univerzitní půdě, nicméně antagonismus pražských univerzitních komunit nebyl bezbřehý. Například nelze říct, že by čeští intelektuálové ignorovali Alberta Einsteina jen proto, že během své pražské přítomnosti nepracoval na české univerzitě, nýbrž na německé.[3]

Pražská univerzita je významná také sociologicky. Ještě dlouho po svém vzniku byla jediným zemským zdrojem akademicky vzdělaných odborníků, kteří utvářeli domácí obsazení institucí i svobodných intelektuálních povolání, a byla také nástrojem sociální mobility. O mobilitu se pochopitelně nejedná tam, kde dochází k reprodukci elit, a k té do určité míry dochází vždy, pokud už daná společnost nějaké vlastní elity má. V době zakládání prvních univerzit akademické elity teprve vznikaly: nejprve *de novo* (musela vzniknout sdílená představa o instituci, jejíž význam nemusel být v začátku úplně dobře patrný, a o komunitě s ní svázané); poté jako společenská skupina, za účasti importu/výměny osob, rámců a idejí z univerzit už etablovaných. V těchto počátečních dobách se odehrával především převod ekonomického kapitálu na kapitál symbolický – univerzitní vzdělávání bylo poskytováno tomu, kdo byl hmotně podporován, a důvodem ke studiu nebyla ani tak reprodukce hodnotových rámců, jako spíše snaha o institucionalizaci statusu. Se vznikem této nové, hmotně i symbolicky privilegované sociální skupiny se začal více uplatňovat princip reprodukce elit, ovšem pouze do určité míry: zásadní význam mělo na středověkých univerzitách studium teologické, kde se rodinné vzorce uplatňují jen omezeně. Ve společnosti předmoderní byla sociální mobilita nízká a nemajetným nebylo vyšší vzdělání dobře dostupné (ačkoli na individuální bázi mohl nadaný student získat podporu bohatého mecenáše, který ho uhrazením studia pozvedl do společenských kruhů do té doby mu uzavřených). V době moderní se mobilita postupně zvyšovala, i systémově, tedy nad rámec podpory výjimečných talentů. Docházelo k demokratizaci vzdělávání – rozšiřování příležitosti ke vzdělávání do širšího segmentu společnosti. Společenská změna, spadající pod rámec modernity, se tedy ve velké míře odehrávala právě na univerzitě. Součástí demokratizace je i zpřístupnění vzdělávacího procesu ženám. Zachytit tyto děje přímo z pramene je jedním z cílů předkládané práce.[4]

[3] Sehrál například důležitou roli v habilitaci Julia Suchého, k níž čeští profesoři svolit nechtěli, ale autoritě profesora Einsteina ve vlastním zájmu ustoupili. Emilie Těšínská, *Habilitace Julia Suchého z teoretické fyziky na české technice v Praze*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 59/1, 2019, s. 11–31. Mezi Einsteinovými posluchači byla také řada českých studentů, viz Jan Havránek, *Materiály k Einsteinovu pražskému působení z Archivu Univerzity Karlovy*, AUC-HUCP 20/1, 1980, s. 109–134. To ovšem neznamená, že by se Einstein dobře integroval do života pražské inteligence. Podle Gordina byl v Praze vysloveně izolovaný a neměl, s kým by si pohovořil na úrovni své inteligence a erudice. Michal D. Gordin, *Einstein v Čechách*, Praha 2022, s. 66.

[4] Sociální mobilitu ovšem v první řadě zajišťovala gymnázia, univerzity byly až další etáží. Jak gymnázia, tak univerzity pak mimo jiné posloužily i integraci židovského obyvatelstva. Marsha L. Rozenblit, *The Jews of Vienna, 1867–1914: Assimilation and Identity*, New York 1983, s. 99–126.

Německá Karlo-Ferdinandova univerzita byla ve srovnání s ostatními evropskými německojazyčnými univerzitami relativně méně významná. To ale neznamená, že nebyla atraktivní, že neposkytovala kvalitní vzdělání, že na ní nezůstávali kvalitní akademici, anebo že nebyla uznávána na ostatních univerzitách.[5] V Rakousku-Uhersku patřila mezi nejvýznamnější univerzity (více ceněná byla prakticky jen vídeňská univerzita), poskytovala kvalitní a uznávané vzdělání a vyučovala na ní řada vynikajících osobností.

Ernst Mach (fyzik, Machovo číslo) univerzitě věnoval 30 let života, významnou část své kariéry tu strávili například Guido Adler (muzikolog, spoluzakladatel moderní muzikologie), lékaři Hans Chiari (patolog, Arnold-Chiariho malformace) a Franz Hofmeister (fyziolog-chemik, peptidová vazba), nebo člen vídeňského kroužku Rudolf Carnap (filosof-epistemolog), který po roce 1935 pokračoval v kariéře na nejprestižnějších univerzitách v USA. Otto Kahler (patolog, Kahlerova choroba) strávil v Praze celou svoji krátkou kariéru a veškeré své profesní snažení NU věnoval i Arnold Pick (psychiatr, Pickova choroba), přestože vystudoval ve Vídni.

Německy hovořící odborníci byli obecně mobilnější[6] než českojazyční, což je vidět na mnoha osobnostech. Extrémním příkladem je nacista Hans Eppinger, který jako lékař akademik prošel nejen Prahou, ale i desítkou dalších univerzit. Dnes už můžeme jen hádat, jestli bylo důvodem čilého pohybu jeho neutuchající puzení k migraci, anebo problémy vznikající z jeho nehorázného chování: krádeží, ničení knih a časopisů v knihovnách, týrání pacientů atd.[7]

Českou univerzitu v tomto srovnání posiluje její monopol: byla jedinou (a zároveň nejvýznamnější) univerzitou českou, a pro Čechy to byl jeden z vrcholů národní emancipace. Už pouhá její existence byla úspěchem. Srovnání s prestižními německými univerzitami by ovšem česká univerzita snášela těžko.[8]

Cílem této práce je nahlédnout do demografické a sociální struktury studentstva Německé Karlo-Ferdinandovy univerzity (K.k. Deutsche Karl-Ferdinands-Universität zu Prag), Německé univerzity v Praze (Deutsche Universität zu Prag) a Německé Karlovy univerzity (Deutsche Karls-Universität zu Prag)[9] optikou osob, které na nich získaly doktorský titul. Analýza je založena především na zpracování sériového pramene – matrik doktorů.

[5] Zajímavé důkazy o tom přináší i práce: Jiří Pešek – Nina Lohmann, *Guido Goldschmiedt (1850–1915). Ein jüdischer Chemiker zwischen Wien und Prag*, in: Friedrich Edelmayer – Margarete Grandner – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (Hgg.), Über die österreichische Geschichte hinaus. Festschrift für Gernot Heiss zum 70. Geburtstag, Aschendorff 2012, s. 79–110.

[6] Důvody rozdílné prostorové mobility českojazyčných akademiků tkvěly často v jejich národním cítění, které je udržovalo na Karlově univerzitě, přestože jejich schopnosti by jim umožňovaly postup na prestižnější univerzity. Postupně se v českojazyčných akademických kruzích rozvinula svébytná komunita, svým způsobem etnocentrická, protože její identita byla pevně spjata s konkrétním územím a národním obrozením. Naproti tomu německojazyčná akademická sféra se opírala o širší kulturní prostor, kde byla německá identita jednou z vrstev sdílených napříč střední Evropou. Etnocentrismus byl u Němců příznačný, ale zahrnoval značnou transregionální mobilitu a integraci do dalších německojazyčných univerzitních center. Srov. Jan Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, *1802–1918*, Praha 1997, s. 308 (mobilita německojazyčných vědců interpretována jako nestálost).

[7] Dostupné online: <https://www.dgim-history.de/en/biography/Eppinger;Hans;1123> [31. 3. 2025].

[8] Zároveň byla jednou z nepočetných univerzit s hlavním vyučovacím jazykem slovanským. Podrobněji k úspěchům České Karlo-Ferdinandovy/Karlovy univerzity viz Jiří Pešek, *Die Prager Universitäten im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts: Versuch eines Vergleichs*, in: Hans Lemberg (ed.), *Universitäten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitäten im 19. und 20. Jahrhundert*, München 2003, s. 145–166.

[9] Pro tuto organizaci, která vystřídala tři citované oficiální názvy, v této práci používám většinou jednotný název „německá univerzita“ nebo NU.

Základním předpokladem zvoleného přístupu je, že jestliže se organizace a s ní související komunita rozdělí na dvě části, prostudováním jedné dceřiné komunity se nedozvíme nic, anebo jen málo. Teprve tehdy, když prostudujeme obě, vyhodnotíme charakter jejich rozdělení a popíšeme, co měly společné a čím se lišily, získáváme relevantní informaci o pražském univerzitním životě jako celku, i o jeho částech. Tyto informace tedy potřebuje pro svoji úplnost i bádání o univerzitě české, kterému byla dosud věnována větší pozornost.

Univerzitní život je zajímavou zkumavkou, ve které můžeme na definovaném vzorku společnosti spatřovat celospolečenské procesy, specifické pro české země, i širší. Dalším cílem je tedy podívat se drobným a poněkud pokřiveným zrcátkem na společnost závěru devatenáctého a první poloviny dvacátého století.

Všechny výzkumné otázky této práce můžeme zastřešit společnou intencí: zjistit, kdo byli námi zkoumaní doktoři, jací byli studenti, a z demografické kompozice a její dynamiky vyčíst informace o tom, jakými poměry, procesy, jakou reflexí sociální reality a z ní vyplývajícími osobními volbami byla jejich komunita utvářena a jak ji můžeme popsat a vymezit. Odpovědi dosud známe jen rámcově, mimo jiné proto, že německá univerzita nezapadala do stereotypního obrazu českých dějin, který byl dlouho preferován. Přítomnost českých Němců v dějinách českých zemí a jejich participace na veřejném životě byly ještě před několika desítkami let palčivými tématy, na která se vázaly i politické tlaky. Jejich důsledkem je, že německá univerzita není tak důkladně probádaná jako česká.[10]

Problematika národnostních konfliktů v českých zemích je ošemetná i dnes, a ne vždy jsou důsledně rozlišovány politické tendence směřující k emancipaci českých Němců (která byla legitimní a probíhala paralelně s emancipací českou, analogickým způsobem) od procesu jejich pozdější nacifikace.

Nejvíce probádanou částí dějin německé univerzity je právě její nacistické období, jehož výzkumu nebyly kladeny takové překážky ze strany vládnoucí ideologie komunistické, která mimo jiné i nacismem legitimizovala svoji vládnoucí roli. Výzkum druhé světové války je také pro řadu badatelů atraktivní a složité národnostní otázky jsou jejím prizmatem přece jen snáze uchopitelné, nicméně ve výsledku akcentace tohoto období pohled na německou univerzitu neadekvátně redukuje. Faktem zůstává, že antisemitismus nebyl specifický pro německojazyčné obyvatelstvo.[11]

Populace studentů v letech 1939–1945 je ovšem zcela specifická a můžeme ji ohraničit poměrně přesně ještě před nahlédnutím do matrik. Především je výrazně preselektovaná, a to ještě více než většina ostatních vysokoškolských studentských populací. Pro studium na říšské vysoké škole museli mít adepti určité předpoklady – politické, rasové, rodinné i jiné.

[10] Jiří Pešek to tvrdil ve své práci již v roce 1989, a od té doby se, alespoň co se týče studentstva NU, mnoho nezměnilo. Jiří Pešek, *Die „eigenen" und die „fremden" Studenten der Philosophischen Fakultät der Prager Deutschen Universität 1940–1945*, in: Dietmar Neutatz – Volker Zimmermann (edd.), Die Deutschen und das östliche Europa. Aspekte einer vielfältigen Beziehungsgeschichte. Festschrift für Detlef Brandes zum 65. Geburtstag, Essen 2006, s. 149–168. Situaci v recentní době napravuje řada badatelů a trend směřuje k nápravě zmíněné asymetrie. Jedním z cílů předkládané práce je tuto snahu ulehčit.

[11] Při velkém důrazu na nacifikaci německé univerzity může vznikat dojem, že německé etnikum v českých zemích charakterizuje antisemitismus, ale je dobré připomenout, že antisemitismus byl v celém studovaném období součástí každodenního života v českých kruzích, stejně jako v německých (a židé se stávali také terčem protiněmeckých tendencí českého obyvatelstva). Srov. Michal Frankl, *Emancipace od židů: český antisemitismus na konci 19. století*, Praha 2008; Alexej Mikulášek, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*, Praha 2000.

Ovšem vnitřní diverzitu má každá sociální skupina,[12] včetně tak vyhraněné, jako jsou osoby propojené s nacistickými vládnoucími strukturami, anebo přinejmenším „nevzpírající se" jejich moci a vlivu. Tyto otázky už nám zodpoví matrika, jak uvidíme níže: nacházíme tu nejen potomstvo nacistických funkcionářů (a není jich málo), ale i aristokracii – řekněme, že ne každý si může dovolit otevřený odpor vůči vládnoucí ideologii, zejména je-li na něj dobře vidět.[13] Na základě analogie s mnohokrát publikovanou žitou realitou říšské německé mládeže můžeme předpokládat i přítomnost studentů, kteří přijali nacistickou ideologii v rámci sekundární socializace, a její reálný dopad na společnost si uvědomili až pozdě, případně neměli bezpečnou možnost se vůči ní vymezit.[14] V neposlední řadě tu studovaly i „rozkladné živly", například člen SS, který si za zneužití služební uniformy odpykal trest odnětí svobody.[15]

Těmito tvrzeními ale studentstvo neobsáhneme, a neohraničíme je ani etiketou nacismu, jakkoli přiléhavá může v době druhé světové války být. Na skladbu studentstva měly vliv i další faktory, například omezení migrace v době druhé světové války. V předchozích obdobích sice přicházeli do Prahy studovat především kandidáti, kteří by rasovým požadavkům nacistické univerzity nevyhovovali, ale přicházeli také takoví, kteří by tu směli studovat i za protektorátu. Ani na otázky migrace ale z dříve známých údajů a výkladů vyčerpávající odpovědi nenalezneme. Sledovat migraci v době druhé světové války je obecně extrémně obtížné a je tomu tak i na univerzitě. Ani ambice předkládané práce v tomto směru nemohou být vysoké. Hlavním limitem je, že známe jen místo narození studenta, ale neznáme jeho národnost ani konfesi,[16] natož další dobové údaje (míšenectví, politické postoje apod.), ze kterých bychom mohli trajektorie alespoň odhadnout.

Nacifikace univerzity sice z celkového pohledu na německou univerzitu nemusí být vnímána jako nosná, mimo jiné proto, že začala až za polovinou její existence, navíc byla postupná a pozvolná, ale byla nesporná a nepřehlédnutelná. Už na začátku meziválečného období byla na NU nacistická/antisemitská „buňka", která se ve třicátých letech profilovala k otevřené podpoře nacistického Německa a později se zapojila do nacifikace univerzity. Jejími členy byli především studenti, ale měla své více či méně aktivní příznivce i mezi pedagogy.[17]

[12] Kromě občanů Německa – okupantů – tu samozřejmě i nadále studovali čeští Němci. A ti byli velmi diverzní. Zde si můžeme posloužit i pasáží z knihy Evy Hahnové, která popisuje německojazyčné obyvatelstvo českých zemí takto: „Od středověkých nositelů úzkých vztahů mezi českým státem a Svatou říší římskou, nositelů církevní příslušnosti českých zemí k biskupství řezenskému a arcibiskupství mohučskému, přes kolonisty osídlující nová území, obchodníky, řemeslníky, měšťany a později průmyslníky, až k akademickým příslušníkům pražské univerzity, šlechtickým rodům usazujícím se v českých zemích, vojenským a církevním hodnostářům a úředníkům rakouského císařství…", Eva Hahnová, *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*, Ústí nad Labem 1999, s. 68.

[13] Skutečné poměry ohledně členství v nacistických organizacích na FFNU zkoumal Jiří Pešek, motivaci k němu samozřejmě sériově zkoumat nelze. J. Pešek, *Die „eigenen" und die „fremden"*.

[14] Tímto tématem se zabývá mnoho publikací, z recentních například Michael H. Kater, *Hitler Youth*, Cambridge (USA) 2004. Na stranách 115–148 se autor věnuje diverzitě vztahů říšské mládeže k Hitlerjugend, konkrétním podobám organizovaného disentu a riziku, spojenému s různými způsoby nesouhlasu.

[15] JUDr. Helmuth Üller-Westing, který získal doktorát na NU 3. 9. 1941, byl odsouzen ke trestu v délce trvání 4 let a 6 měsíců za podvody a neoprávněné nošení uniformy SS. Zároveň mu byl zrušen doktorát. Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Matriky Německé univerzity v Praze (dále f. Matriky NU), inventární číslo 7, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1940–1945), strana 143a.

[16] Během druhé světové války se konfese do matriky doktorů nezaznamenávala, viz níže.

[17] Zajímavý pohled na politickou orientaci představitelů pražských univerzit nabízí recentní práce Petr Svobodný, *Inaugurační projevy rektorů pražských univerzit od konce 19. do počátku 21. století*, AUC-HUCP 66/1, 2026, s. 179–197.

Chronologický rámec této práce končí společně s matrikami doktorů na jaře 1945,[18] kdy byla Německá univerzita nejen uzavřena (během osvobozování 5. května 1945), ale i zrušena se zpětnou platností k 17. listopadu 1939.[19]

Zpracovanost tématu

Dosavadním zdrojem ucelených informací o studentstvu pražských univerzit je především publikace *Dějiny Univerzity Karlovy* (k tomuto období se vztahují díly III. a IV.), která ovšem při volbě témat a v hloubce zpracování preferuje univerzitu českou. O studentech německé univerzity poskytuje základní numerické údaje a doplňuje několik sond do profesního zaměření rodin původu. Komparaci české a německé univerzity v tomto smyslu až na pár drobných zmínek neprovádí.

Tu naopak provedli na základě sond, vypracovaných za využití údajů z projektu *Studenti pražských univerzit 1882–1945*, Marek Brčák a Marek Ďurčanský. Jejich údaje jsou vzhledem ke zvolené metodě orientační, ale přehledné a dobře zasazené do širšího kontextu.[20]

Velmi zajímavá kolektivní monografie *Pražský student: Univerzitní studenti v dějinách Prahy*[21] se také v naprosté většině příspěvků věnuje českojazyčným pražským studentům (později studentům české univerzity). O německojazyčných studentech šířeji pojednávají jen kapitoly Jiřího Peška. Alena Míšková je analyzuje z hlediska nacifikace, ale dvoukolejnost pražského univerzitního života jinak tématem autorů není, akcentováno je opět hledisko české.[22] Přínos Aleny Míškové k výzkumu univerzit je širší, patřila k významným badatelům v tomto tématu a její práce pohlížejí na studované období z různých perspektiv, nicméně na studentstvo se zaměřují málo, a především z hlediska nacismu.[23]

Jiří Pešek se otázce německojazyčného studentstva a německé univerzity v Praze věnoval i v dalších pracích.[24] Srovnával v nich například studenty české a německé pražské

[18] Poslední promoce, zaznamenaná v matrice, se odehrála 27. 4. 1945, viz AUK, f. Matriky NU, inv. č. 7, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1940–1945), s. 398.

[19] Dekret prezidenta republiky č. 122 ze dne 18. října 1945 (zvláště §1 a §3). Sbírka zákonů a nařízení republiky československé, vydaná 15. listopadu 1945, částka 53, s. 295, dostupné online: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/053-1945.pdf> [25. 5. 2025].

[20] Marek Brčák – Marek Ďurčanský, *Zielsetzung der Studenten: Titel und Erfahrung. Die Prager Universitäten und mitteleuropäische Studenten im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts* (rkp. 2025), prezentováno v rámci mezinárodní konference *Migrationsziel Stadt 2024*.

[21] Jiří Pešek, *Pražští universitní studenti v letech 1848–1939*, in: Jana Ratajová a kol., Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy, Praha 2008, s. 48–58.

[22] V souladu s koncepcí publikace, která byla vydána u příležitosti výstavy takto tematicky laděné. Jana Ratajová (ed.), *Pražský student: Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008.

[23] Alena Míšková, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945: vedení univerzity a obměna profesorského sboru*, Praha 2002. Důraz na nacismus je ovšem patrný v publikaci Alena Míšková – Michael Neumüller, *Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (Německá akademie věd v Praze): materiály k dějinám a inventář archivního fondu*, Praha 1994 (dějinám před nacismem je věnováno tři a půl strany). Stejně pojatá je i práce Aleny Míškové, zařazená ve sborníku Blanky Mouralové, *Die Prager Universität Karls IV: von der europäischen Gründung bis zur nationalen Spaltung*, Potsdam 2010.

[24] Jiří Pešek, *Studenti z českých zemí na právnické fakultě vídeňské univerzity v letech 1884 a 1913*, in: Ladislav Soukup (ed.), Pocta Karlu Malému k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 282–290.

univerzity,[25] vídeňské a pražské univerzity;[26] některé zahraniční studie publikoval společně s Ninou Lohmann.[27] Práce publikované v ČR tvořil také s Davidem Šamanem,[28] Blankou Zilynskou[29] a Bohdanem Zilynským.[30] Jako samostatnou pragensii publikoval studii o hledání pražské „latinské čtvrti".[31] Zabýval se i židovskými pražskými studenty[32] a studenty nacistické Německé Karlovy univerzity.[33] S problematikou doktorátů pracuje také monografie Martiny Bečvářové *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900–1945* a její analýzy poskytují podstatná vysvětlení i pro jevy, pozorované v předkládané práci.[34]

Existuje mnoho dalších zajímavých publikací, zvláště věnovaných jednotlivým oborovým komunitám, které tematicky souvisejí s předkládanou prací. Nemohou být všechny jmenovány zde, ale některé z nich jsou citovány v textu. Pro detailnější přehled o myšlenkovém světě studentů německé univerzity je velmi důležitá přehledová publikace (prakticky edice pramene), shrnující témata všech podaných disertačních prací.[35] Jak ale zdůrazňují sami autoři, tato témata nepostihují celou univerzitu, jednak proto, že na právnické a lékařské fakultě se po reformě studia z roku 1872 disertační práce nepsaly, a jednak proto, že ne všichni studenti, kteří podali disertační práci, pak ještě složili rigoróza.[36]

Tam, kde bylo potřeba univerzitu stavět do vyššího, celopopulačního srovnání (alespoň rámcově), posloužila jako zdroj referenčních údajů práce Jany Machačové a Jiřího Matějčka, která se sice primárně věnuje období meziválečnému, ale argumentuje i vývojem

[25] J. Pešek, *Die Prager Universitäten im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts*, s. 145–166.

[26] Jiří Pešek, *Les étudiants des pays tchèques entre Prague et Vienne: comparaison du rôle des trois universités en 1884*, in: Michel Godé – Jacques Le Ridder – François Mayer (edd.), *Allemands, Juifs et Tchèques à Prague*, Montpellier 1996, s. 101–113; týž, *Prag und Wien 1884 – ein Vergleich zwischen den Universitäten und deren Rolle für die Studenten aus den Böhmischen Ländern*, in: Andrei Corbea-Hoisie – Jacques Le Rider (edd.), *Metropole und Provinzen in Altösterreich (1880–1918)*, Wien 1996, s. 94–109.

[27] J. Pešek – N. Lohmann, *Guido Goldschmiedt*, s. 79–110.

[28] Jiří Pešek – David Šaman, *Mitteleuropäische Forschungslandschaft im Vergleich: Die Prager (deutsche) und die Wiener Chemie im Lichte ihrer Dissertationen aus den Jahren 1882 bis 1945*, AUC-Studia Territorialia 9/3, 2009, s. 9–43.

[29] Jiří Pešek – Blanka Zilynská, *Židovští studenti pražské české a německé univerzity okolo roku 1900*, in: Miloš Pojar (ed.), Hilsnerova aféra a česká společnost 1899–1999, Praha 1999, s. 108–112.

[30] Jiří Pešek – Bohdan Zilynskyj, *Bydliště pražského univerzitního studentstva před sto lety – 1884*, Documenta Pragensia 5, 1985, s. 158–173.

[31] Jiří Pešek, *Bydliště pražského a vídeňského studentstva na přelomu 19. a 20. století*, Documenta Pragensia 20, 2002, s. 415–423.

[32] Jiří Pešek, *Jüdische Studenten an den Prager Universitäten 1882–1939*, in: Marek Nekula (ed.), Franz Kafka im sprachnationalen Kontext seiner Zeit, München 2006, s. 211–225; týž, *Prager jüdische Studenten am Ende der Ersten tschechoslowakischen Republik. Juristen 1937/38*, in: Marek Nekula – Walter Koschmal (Hgg.), Juden zwischen Deutschen und Tschechen. Sprachliche und kulturelle Identitäten in Böhmen 1800–1945, München 2006, s. 65–72.

[33] J. Pešek, *Die „eigenen" und die „fremden"*.

[34] Martina Bečvářová, *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900–1945*, Praha 2019.

[35] Milena Výborná, *Disertace pražské university 1882–1945*, II, *Německá universita*, Praha 1965.

[36] Tyto důvody uvádí Marie Tulachová, *Disertace pražské university 1882–1953*, I, *Karlova universita*, Praha 1965, s. 4. Výsledkem popsané situace (a snad i jistých nesrovnalostí v univerzitní administrativě) je, že údaje publikované v těchto knihách se neshodují s univerzitní matrikou a přispívají k rozporným údajům ve studiích, které z těchto pramenů těží. Nejnápadnější rozpor se týká prvních žen, které na německé univerzitě získaly doktorát, srov. např. Jiří Pešek, *Dr. Alice Hofmann. K počátkům ženské vědecké emancipace na Německé univerzitě v Praze*, in: Tomáš Jiránek – Karel Rýdl – Petr Vorel (edd.), Gender history – to přece není nic pro feministky, Pardubice 2017, s. 287–296. Předkládaná práce interpretuje jako superiorní údaj uvedený v matrice. Z uvedených důvodů údaje o disertačních pracích neodpovídají uděleným doktorátům ani v digitalizačním projektu Studenti pražských univerzit 1882–1945.

z 19. století.[37] Porovnání s primárními zdroji dat je obtížné. Především není možné k porovnání dat z 80. let 19. století využít dobovou statistiku rakouskou, jejíž kvalita je žalostná.[38] Většina dat o pražských univerzitách v ní chybí, a „data", která jsou tu obsažena, evidentně nejsou správná.

Prameny

Tato studie je především analýzou údajů obsažených v matrikách doktorů, které obsahuje fond Matriky Německé univerzity v Praze, a jejich srovnáním s primárními referenčními vzorky – nerozdělenou Karlo-Ferdinandovou univerzitou (před rokem 1882) a českou Karlo(-Ferdinando)vou univerzitou, která byla druhou následnickou organizací po rozdělení. Archivní fond je uložen v Archivu Univerzity Karlovy, má 0,89 bm a obsahuje sériové prameny vztahující se ke studenstvu.[39]

Sérii matrik doktorů tvoří sedm knih o 250–999 stranách, kde je na každé plně vypsané straně zaznamenáno pět čerstvě promovaných doktorů. Kromě studentů, kteří absolvovali studium na této univerzitě, tu jsou i nostrifikace a čestné doktoráty. Čestné doktoráty lze rozeznat snadno, je jich jen velmi málo (n = 16). Byly udělovány především výrazným osobnostem tehdejšího intelektuálního a kulturního života, ale i pro účel umožnění akademického postupu, pro nějž byl doktorát podmínkou.

Nostrifikace vždy spolehlivě rozeznat nelze, způsob jejich zápisu je nekonstantní a jeho cílem není srozumitelnost sahající za interní potřebu, což se na přínosu pro badatele zřetelně odráží. Z podrobnějších rozborů jsou tedy odstraněny čestné doktoráty (nevypovídají nic o studujících na NU), z téhož důvodu a z důvodu absence údajů jsou odstraněny i zjevné nostrifikace, ale některé (nepoznané) nostrifikace jsou pravděpodobně ponechány mezi ostatními. Zvláště na konci kalendářního roku se vždy v zápisech vyskytuje několik doktorátů netypického formátu, především se zvláštními poznámkami; je možné, že se jednalo o jakési zvláštní případy anebo nostrifikace, ale ze zápisů to není zřejmé.

Údaje jsou do matriky vpisovány ručně, nejčastěji kombinací kurentu a humanistické kurzívy. Jazyk záznamu je zpočátku latinský (a to nejen v označení fakulty a povolání otce, ale i v místě původu), od zimního semestru 1892/1893 (matrika č. 2) je jazyk zápisu německý. Místo původu je v pozdějším období psáno relativně často česky (včetně diakritiky).

V malé části matriky z posledního období schází údaj místa narození, který je pro potřebu této práce nahrazen údajem místa bydliště rodičů, neuváděl-li digitalizační projekt ve své databázové části jinak. (Údaje tu byly zřejmě doplňovány z dalších pramenů, pokud byly dostupné.)

Pramen je snadno přístupný i méně zkušeným badatelům, až na krátké úseky psané mikrograficky, kde ovšem se čtením pomáhá digitalizační projekt Studenti pražských univerzit

[37] Jana Machačová – Jiří Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, Opava 1999, s. 127.

[38] *Österreichische statistik 1880–*, Band XII, Heft 3, *Statistik der Unterrichts-Anstalten in den Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1883/84*, s. 26, dostupné online: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0012&page=302&size=45> [24. 5. 2025].

[39] Fond obsahuje matriky doktorů, matriky imatrikulovaných a evidenční knihy studentů z období 1940–1945 – knihu převzetí diplomů a dvě knihy studentů nahrazující matriky imatrikulovaných. Porovnání těchto pramenů s matrikami doktorů by bylo jistě zajímavé a výtěžné, ale obsahem a rozsahem vydá na samostatnou studii.

1882–1945. V něm je možné vyhledat doktory obou pražských univerzit daného období podle jména, příjmení, místa a roku narození, nebo fakulty. Jediné dva údaje, které digitalizační projekt z matriky do své databáze nevytěžil, jsou konfese a povolání otce. Jejich informační váha v daném období je také jedním z důvodů, proč vznikla tato studie.

Obsah digitalizačního projektu někdy výrazně pomáhá dohledat obtížněji interpretovatelné údaje, zejména u míst narození zahraničních studentů nebo v případě neobvyklých křestních jmen. Při důkladném ověřování koherence ale může badatel odhalit určité drobné odlišnosti mezi tímto datasetem a digitalizačním projektem. Nejedná se o více než několik jednotek či nízkých desítek rozdílů.

Přestože se tato studie snaží rozšířit známé údaje o pražské německé univerzitě nad rámec digitalizačního projektu, v jednom ohledu mu přenechává dominantní postavení, a to je přesné datum narození promovaných. Tento údaj má přínos pro univerzitní administrativu, případně genealogii, ale pro demografickou a socioprofesní analýzu nikoli.

Na rozdíl od předchozích prací, které používají akademické roky a semestry, předkládaná práce řadí data promoce do jednotlivých kalendářních roků. Zatímco posluchače není možné dělit jinak, než do zimních a letních semestrů akademických roků, do nichž se zapsali, u promocí tato nutnost není. Ve studovaném období probíhaly promoce celoročně, obvykle s měsíční (srpnovou) letní přestávkou, ale někdy dokonce i bez ní. Odpadá tak nutnost složitého kódování, které komplikuje označování a dohledávání promocí, vytváří objemné popisky dat a vlastně jen snižuje přehlednost.[40] Údaje o semestru promoce jsou v databázi přítomny, ale informace, kterou poskytují, nemá žádný přínos pro zodpovězení badatelských otázek, a není tu rozebírána.[41]

Metody

Primárním cílem předkládané studie je vytěžit dosud chybějící údaje z primárního pramene, poskytnout je dalším badatelům a nabídnout interpretaci, která může být dále rozvíjena, zpřesňována, nebo opravována. Soubor výzkumných otázek je tedy namířen bezprostředně k datům a odpovědi na tyto otázky vycházejí také především ze získaných dat. Záměrně se přitom vyhýbá širokým, literárně pojatým výkladům, které by data zamlžovaly nebo předčasně rámovaly. Výzkumné otázky jsou následující:

1. Jaké byly počty doktorů jednotlivých fakult v jednotlivých letech? Jaká byla jejich dynamika? Naznačuje srovnání dostupných údajů významné rozdíly oproti české univerzitě? Snižuje se počet promocí na FFNU po vydělení přírodovědecké fakulty? Které fakulty dominovaly v období nacismu? A jaké trendy jsou v promočních datech tohoto období patrné?
2. Jak na německou univerzitu pronikaly ženy? Kdy tento proces začal? Byl rychlejší, pomalejší nebo srovnatelný s českou univerzitou? Kdo byly první doktorky? Odkud

[40] K označení akademického roku je potřeba osm číslic a lomítko, k označení semestru jsou potřeba dvě písmena, osm číslic a lomítko, k označení kalendářního roku stačí čtyři číslice (a vzhledem k existenci digitalizačního projektu, ve kterém lze vyhledávat doktory podle roku promoce, je to údaj s velkým praktickým přesahem).

[41] Při detailním srovnávání údajů s předchozími pracemi mohou na této bázi vznikat určité numerické odlišnosti dané posunem rastru (akademický rok / kalendářní rok), které ale mají kosmetickou povahu, a nemění celkové trendy ani interpretaci dat.

byly, jakou měly konfesi a jaké sociální zázemí? Dávaly ženy některým fakultám přednost?

3. Jaký byl podíl cizinců[42] mezi doktory? Odkud byli? Jaké byli konfese? Jakého byli pohlaví? Bylo jich více, než na české univerzitě? Byla německá univerzita spíše německá nacionalistická instituce, nebo spíše inkluzivní mezinárodní škola?
4. Jaké byly obecné konfesní poměry na univerzitě? Kolik na ní promovalo židů? Kdy promovali poslední židé, kdo byli? Byla více židovská česká nebo německá univerzita? Držely se tyto poměry stabilně, nebo se měnily?
5. Jaký byl sociální původ (ve smyslu povolání otce) doktorů německé univerzity podle Havránkova schématu? Lišily se poměry mezi fakultami? Lišily se mezi sebou univerzity? Potvrzují charakteristiky NU v Havránkově schématu i data, zpracovaná podle Goldthorpova schématu?
6. Rozdělily se univerzity z hlediska demografických a sociálních charakteristik studentstva, resp. doktorů symetricky, nebo asymetricky?

Vzhledem k tomu, že téměř žádné z údajů nejsou zpracovávány ve své syrové podobě, ale jsou ještě před analýzou nějak interpretovány, je nutné vysvětlit, jak jsou data získávána, chápána, označována a hodnocena.

Hodnocení národnosti

Kdekoli je v této práci použit pojem „cizinec“, jeho výklad je „osoba narozená mimo české země“. Toto je autentické označení, které v sumarizaci údajů používá i sama matrika – Ausländer, Inländer. Pokud jde o národnost jako takovou, v této studii ji (vzhledem k povaze pramene) nemůžeme hodnotit vůbec. Matriční zápisy neobsahují ani jednu z položek, kterými lze národní identitu vyjádřit (obcovací jazyk nebo národnost). Hodnoceným údajem je místo narození. V matrikách je zapsáno i místo bydliště rodičů a místo absolvování gymnaziálních studií, která ale o skutečné národnosti nevypovídají o nic více, a nejsou tedy ve většině případů přínosná (pokud základní údaj o místě narození nechybí).

V případě hodnoceného údaje se tedy jedná spíše než o skutečnou národnost o jakousi historickou příslušnost k obyvatelstvu dané země nebo oblasti. Pro některá hlediska to nemusí být relevantní údaj, například pro hodnocení etnicity. Ale pro migraci, která je fyzicky nutná pro přesun z místa narození do místa studia a vždy představuje překážku v mnoha smyslech slova, pro jejíž překonání musí existovat motivace, je to údaj přínosný. Migrace sama je přitom jako koncept/proces/fenomén i jako historická skutečnost hodná povšimnutí.

U místa narození existuje logický metodický problém, který je daný několikerou změnou hranic zemí střední Evropy ve sledovaném období. Není možné z matriky automaticky opsat informaci, že daná obec je v Maďarsku, Rumunsku, Polsku, nebo Rusku, a vnímat ji ahistoricky. Zvlášť ve východní Evropě jsou i takové regiony, jejichž zařazení pod státní útvar se ve studovaném období změnilo několikrát. Pro takto orientovanou práci by nebylo přínosné hodnotit místo narození s ohledem na to, ke kterému politickému útvaru dané místo aktuálně náleželo, protože by se pak dala srovnání dělat jen v obdobích mezi těmito změnami, a ty bohužel nebyly synchronní, aby to bylo vůbec technicky možné. Navíc

[42] Tj. osob narozených mimo české země, viz dále Hodnocení národnosti.

vyhledávat historické hranice regionů s přesností na konkrétní vesnici ve velkém sériovém pramenu není metodicky příznivé. Při označování míst narození bylo tedy hlavním cílem vyhledat data o tom, v jakém státním útvaru je daná obec v dnešní době, což nabízí nejlepší replikovatelnost pro další bádání.

Zvlášť velký problém vznikal při identifikaci drobných vsí ve východní a jihovýchodní Evropě. Nebýt databáze digitalizačního projektu AUK, kde tyto údaje analyzovali zkušení archiváři s bohatou znalostí historické geografie, řada údajů by zůstala nevyřešena. Problém byl ale i v jejich zařazení, zejména v západní části Balkánského poloostrova. S pomocí databáze bylo možné údaje začlenit alespoň do orientačního rámce, který by se dal pojmenovat „území bývalé Jugoslávie" nebo „území bývalého SHS". Vzhledem k tomu, že uvedení modernějšího a lépe zmapovaného státního útvaru opět nabízí lépe využitelné nástroje pro další bádání, využívá tato práce označení „území bývalé Jugoslávie".

Ve studované populaci je i jeden student, který se narodil v Jeruzalémě. Vzhledem k obtížné politické situaci, která se historicky týkala a dodnes týká tohoto města i celého regionu, který ho obklopuje, se tato práce přiklání k označení „Jeruzalém", které je v případě jednoho studenta zcela funkční. Tuto etiketu podporuje i existence kolektivní identity, kterou mají tradiční obyvatelé Jeruzaléma a ve které příslušnost do Jeruzaléma splývá s národností.

Kdyby snad vznikaly pochybnosti o tom, zda tento přístup dostatečně popíše sociální realitu v domácím prostředí studovaných osob, je dobré si uvědomit, že národní identita, pokud ji vůbec obyvatelé daných regionů nějak cítili a vyjadřovali (což není samozřejmost), se neměnila na povel shora podle toho, kdo danému regionu vládnul. Doktoři sami uváděli do dokumentů často jen název regionu (Bukowina, Galizien, Karpaten), ke kterému své místo narození zařazovali, a státní útvar ani nezmiňovali.

Nutno dodat, že konfese je pro situaci daleko důležitější, než kdo danému regionu zrovna vládne, a může také pozadí původu částečně vysvětlit: pokud například nalezneme v matrice osobu s vysloveně německým jménem, narozenou na Bukovině, pak se přečtením záznamu o konfesi pravděpodobně přesvědčíme o tom, zda to byl maďarský žid, anebo spíše křesťanský *Volksdeutsch*, třeba potomek rodiny, jejíž živitel byl z profesních důvodů dlouhodobě dislokován mimo svoji vlast (což bylo zcela běžné u vojáků z povolání, ale i u techniků různého zaměření, kteří v zahraničí řídili stavby, zaváděli provozy továren, učili na univerzitách apod.) Nicméně i při hodnocení těchto údajů je třeba opatrnosti, protože konfese podléhá možnosti konverze, navíc v mladším období se objevovalo stále více osob, které se označovaly za bezkonfesní, a tuto rovinu zneprůhlednily.

Pro správné pochopení analýzy, založené na údaji o místě narození, je nutné zdůraznit, že i její zpracování je založené na interpretaci, a to všude, kde schází pomocné údaje, které by význam údaje vysvětlily nebo potvrdily. Některé údaje jsou zcela jasné (například Prag – Praha), další jsou pravděpodobné (Aussig je sice označení pro více Ústí, ale primární význam je Ústí nad Labem). U těch méně jistých, pokud nebyla přítomna vyslovená indicie, aby výraz, jehož významem je také lokalita v českých zemích, odpovídal jiné lokalitě zahraniční, je interpretován jako česká lokalita. Jako příklad vezměme Liebenau, což může znamenat Hodkovice nad Mohelkou, ale také Liebenau (Dolní Sasko), Liebenau (Hesensko), Liebenau (Horní Rakousy), nebo Liebenau (Štýrský Hradec). Zde je problém nejistoty významu velmi zřetelný, ale přítomný je téměř všude, protože německé názvy obcí pokrývají velkou část tehdejší Evropy a jejich duplikace je zcela

běžná. Cílem tohoto postupu je nahradit nedostupné upřesňující údaje pravděpodobnými údaji. Přesná verze těchto dat neexistuje, nicméně i tato je informativní, pokud je kriticky nahlížena, a díky práci s digitalizovaným primárním pramenem je snadno přístupná případným opravám.

Hodnocení konfese

Ani údaje o náboženském vyznání studentů nepřinášejí vždy jednoznačné výsledky. V matrice je konfese uváděna zkratkou, bohužel nikoli standardním souborem zkratek, ale víceméně organicky. Málo pochybností nastává u římských katolíků, anebo židů, u kterých matrika využívá běžný repertoár dobře srozumitelných zkratek. Při jejich výkladu je ovšem vždy nutné respektovat limitovanou výpovědní hodnotu matriky: žid, který se nepovažuje za žida a konfesi nesdělí, případně konvertuje, anebo se prohlásí za bezkonfesního, nemůže být ve studii, jejímž stěžejním pramenem je matrika, považován za žida. Židem je zde „deklarovaný žid" – ten, kdo má údaj o příslušnosti k judaismu uveden v univerzitních matrikách.

Matriky v žádném období neuvádějí údaje o tom, jaké je postavení studenta/čerstvě promovaného doktora optikou norimberských zákonů. To můžeme číst pouze z přítomnosti nebo nepřítomnosti těchto osob v době nacismu, případně z pramenů, vztahujících se k šoa. Analogicky zůstává poněkud nejasný i význam negativního údaje o konfesi. Umíme přesně definovat, jak si my vykládáme „confessionslos", „konflos", nebo „sine", ale nevíme, zda si ho stejně vykládal i student a matrikář. Může jít s různou mírou pravděpodobnosti o různé situace: student mohl být ateista (nevěří v Boha a není členem žádné náboženské obce), věřící bez konfese (věří v Boha, ale není členem žádné náboženské obce), případně daná osoba svůj údaj nesdělila, sdělila ho nečitelně, ve zdrojovém dokladu byla kolonka prázdná atp. Tyto limity, které přináší sám formát matriky, nelze za dané situace překonat. Předkládaná práce interpretuje údaj „sine" a „bez" jednotně jako bezkonfesní, stejně jako „confessionslos" nebo „konflos" apod. Prázdnou kolonku chápe jako absenci údaje a vyřazuje z příslušné analýzy.[43]

V matrice se také objevují nejrůznější označení z okruhu východního křesťanství – graecoorientalis, orthodox, serb. orthodox a mnohé další. Rozčleňovat je důsledně není vzhledem k nekonstantní zkratce vůbec možné, a ani pro mapování sociálního nebo etnického pozadí není zásadní, zda komunita daného doktora uznávala papeže, nebo ne, a jak se nazývala. Proto tyto náboženské směry předkládaná práce shrnuje do skupiny východního křesťanství. Analogicky přistupuje ke studentům, kteří se přihlásili k některému evangelickému křesťanství. Některé z těchto údajů byly upřesněny, jiné byly ponechány při obecném „evang." Přesná kategorizace za těchto podmínek není ani možná, proto jsou augsburští, kalvinisté i všechna další označení, která se považují za etikety některého evangelického křesťanství, shrnuty do množiny evangelíků.

Nacistická univerzita měla problematický vztah ke konfesi: na začátku své existence začala do kolonky konfese vpisovat kromě standardních údajů i „gottgläubig", což údaje

[43] Každý údaj (kromě nejzákladnějších – jména a příjmení, fakulty apod.) u části záznamů chybí. Tyto neúplné záznamy jsou z dané analýzy vyřazeny, proto se součty záznamů v jednotlivých typech analýzy liší.

nesymetricky ochuzuje.[44] Podle ostatních položek je pak zřejmé, že legitimním náboženstvím této doby bylo skutečně pouze křesťanství (v roce 1940 ovšem promoval i jeden buddhista).[45] Židé z matriky logicky zmizeli – během druhé světové války bojovali o holou existenci a vysokoškolské studium jim bylo zcela zapovězeno. V matrice č. 7 na straně 92 (1940) začíná období, kdy konfese není uváděna již vůbec, a při tom univerzita setrvala až do konce své existence.[46]

Hodnocení sociálního původu

V jednom z jader této práce je hodnocen sociální původ studentů, přesněji řečeno status rodiny původu. Hodnocení se provádí na základě údaje o povolání rodičů (otce nebo poručníka, pouze výjimečně je uvedena matka). Z těchto údajů můžeme usuzovat na ekonomické zázemí, motivace a vzorce chování určitých společenských tříd nebo profesních skupin, na reprodukci elit nebo sociální mobilitu. V jednotlivých případech může profese rodičů pomoct interpretovat ostatní údaje, konstruovat jakýsi habitus (případně i kolektivní habitus nebo kolektivní biogram), který může svědčit například o tom, jaký osobní význam studium mohlo pro danou osobu nebo skupinu osob mít. Modelový příklad: aristokrat (kterých bylo na univerzitě mnoho) vysokoškolským studiem institucionalizoval svůj vznešený status, a mimo jiné se jím připravoval pro svou budoucí dráhu, často spojenou s vedením podniků nebo panství, politikou, diplomacií apod. Jeho volba byla téměř automatická a nepředstavovala žádný existenční ústupek nebo významné nepohodlí. Aristokratický student měl dostatek financí k libovolné délce studia a k nákupu knih, kvalitní bydlení a stravu podle přání. Motivací ke studiu (potažmo ke skládání respektovaného a ceněného doktorátu) tedy mohl být kromě společenských a rodinných očekávání i odklad vstupu do následující, náročné životní etapy, ve které dědic velkého majetku a zodpovědnosti přebírá své povinnosti; studium ovšem může také svědčit o zodpovědném přístupu k budoucím úkolům, které jsou s jeho společenskou rolí spojeny. Naopak jeho modelový kolega, dejme tomu lotyšský žid, jehož otec byl obuvník (a měl tedy plné ruce práce, aby uživil členy rodiny, za které je bezprostředně zodpovědný – sebe, manželku a nezletilé děti), studoval vysoko nad rámec očekávání svých společenských kruhů a doktorátem se z nich zcela vymknul. Činil tak za cenu daleké migrace, která fakticky znamenala ztrátu domova, rodiny a přátel, dále za cenu nutnosti skloubit denní studium se zaměstnáním a zpravidla také úplné chudoby, bez jakékoli

[44] V nacistickém Německu bylo sebeoznačení *gottgläubig* (věřící) nařízeno ministerským výnosem, který vydal říšský ministr vnitra Wilhelm Frick 26. listopadu 1936. Ten sice není součástí RGB, ale podle studie Richard Steignann-Gall, *Gottgläubig: Assent of the Anti-Christians?*, in: The Holy Reich: Nazi Conceptions of Christianity, 1919–1945, Cambridge 2003, s. 218–260, lze výnos dohledat v pottsdamském archivu pod označením BAP NS 6/232/136 (16 November 1936: Berlin). Ve formulářích, dokladech a matrikách toto označení využívaly osoby, které opustily církve, ale nepovažovaly se za ateisty. V některých zdrojích je sebeoznačení gottgläubig snad až příliš přímočaře spojováno s národním socialismem, ale zvláště v pražských podmínkách je namístě určitá opatrnost – důvodů k uvedení v matrice mohlo být do roku 1940 více. Od přesvědčeného nacismu a členství v jeho strukturách, přes kalkulovanou kariérní volbu, vystoupení z církve z jiného důvodu, konformismus ze strachu, až po snahu vyhovět dobovému trendu, nebo jakýkoli méně předvídatelný důvod. Od roku 1940 byli jako *gottgläubig* zapisováni bez rozdílu všichni, a bylo by odvážné označit všechny členy komunity pražské německé univerzity přímo za nacisty.

[45] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 7, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1940–1945), s. 80.

[46] Také je možné říct, že poslední údaj o konfesi je na straně 91. AUK, f. Matriky NU, inv. č. 7, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1940–1945), s. 91.

sociální garance pro případ nemoci atd. Motivací mu mohla být touha po sociální mobilitě, po splnění vize, která už stála mnoho času, námahy a nepohodlí (a také ušlou mzdu, i jakkoli nízkou). Zodpovědný byl pouze sám za sebe, přesto byl jeho boj výrazně těžší. Studium dokončil, jestliže měl štěstí, pevnou vůli a dobře odolával přepracování i deziluzi. Jeho emoční svět si asi nikdo z nás nedovede představit.[47] Některé z těchto charakteristik jsou dobře přenosné do kolektivního měřítka a nabízejí vysvětlení dalších pozorovaných jevů, případně mohou pomoci zařadit do kontextu biografické bádání.

Systematické hodnocení profese vyžaduje použití některé škály.

- Jednak je dobré použít sociologicky argumentovanou standardní škálu – pro tento účel jsem zvolila Goldthorpovo revidované schéma,
- jednak je kvůli souměřitelnosti s daty publikovanými v Dějinách UK III. A IV. nutné použít tamní schéma a snažit se co nejvíce přiblížit způsobu, jakým ho aplikovali jeho autoři.

Využití Goldthorpova revidovaného schématu[48] (GS) je relativně snazší, protože jeho argumentace, i jeho kritika ze strany pozdějších autorů je poměrně rozsáhlá, a ukazuje na možnost určitého přizpůsobení hodnocené populaci. Schéma je založené na rozdělení povolání do sedmi skupin podle sektoru, charakteru vykonávané práce, potřebné kvalifikace a právního vztahu k zaměstnavateli. Bylo aplikováno na řadu výzkumů po celém světě a v mnoha společnostech se ukázalo jako žádoucí provést určitou modifikaci. Polemiku a modifikace GS shrnuje ve svém článku Geoffrey Evans.[49] Předkládaná práce se přiklání k verzi korespondující se zkoumanou společností a typem pramene, ve kterém je možné rozlišit třídy 5–7 jen s obtížemi, pokud vůbec. Proto jsou zde shrnuty třídy 5–7 do jedné.

Goldthorpovy principy jsou aplikovány na studovanou společnost a období takto:

G1 jsou specialisté (vysokoškoláci), osoby angažované ve vládnoucích strukturách, majitelé výrobních závodů a jiného výnosného majetku, ředitelé, bankéři, radové.

G2 jsou nemanuální pracovníci, především úředníci. Do této skupiny lze ale zařadit i pracovníky ve vedoucích a administrativních funkcích výrobních závodů, dolů, panství apod. Patří sem také pomocní úředníci a písaři, také například výpravčí a přednostové stanic.

G3 jsou povolání obchodní, pokud se nejedná o velkoobchodníky, kteří disponují velkým kapitálem, případně exportéry, kteří vykonávají vysoce specializovanou práci s použitím cizích jazyků. Lze sem zařadit i nižší nemanuální povolání bez specializovaného vzdělání (kancelářský sluha nebo zřízenec). Tato skupina je poněkud problematická, protože do ní patří vetešník, koňský handlíř i relativně bohatý kupec (pokud není velkoobchodníkem, který disponuje značným základním majetkem; ten by spadal do třídy G1, nicméně práh pro toto zařazení nelze formulovat).

[47] Modelově do něj můžeme nahlédnout díky studii Bohdana Zilynského o studentu konkurenční Karlovy Univerzity Ivanu Lukaščukovi, který neunesl těžké životní podmínky nemajetného imigranta s omezenou možností zaměstnání, a pod tlakem této zátěže upadl do závislosti na alkoholu. Bohdan Zilynskyj, *Těžký život ukrajinského studenta pražské lékařské fakulty (Úvaha o dvou anonymních příspěvcích Peroutkovy Přítomnosti z roku 1930)*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 137–145.

[48] Roxanne Connelly – Vernon Gayle – Paul S. Lambert, *A Review of occupation-based social classifications for social survey research*, Methodological Innovations 9, (published 2016), dostupné online: <https://doi.org/10.1177/2059799116638003> [7. 8. 2026].

[49] Geoffrey Evans, *Testing the Validity of the Goldthorpe Class Schema*, European Sociological Review, 8/3, 1992, s. 211–232, JSTOR, dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/522716> [19 Mar. 2025].

G4 obsahují samostatná povolání řemeslná a zemědělská.

G5–7 jsou profese dělnické, služebné, pomocné a nekvalifikované. Zde jsou do nich zařazena i ta řemesla, která se jeví jako hrubě manuální, fyzicky náročná a chudá (tedy sociálně nepříznivá, pauperizující) – například kameník, dále je sem zařazeno tkaní, což byla zcela nekvalifikovaná autodidaktická činnost obyvatel chudých regionů, zpravidla ještě vyžadující investici/zadlužení, a také masová povolání, jako je horník (nejedná se o dělnictví jako takové, ale o hrubou manuální práci s malým výdělkem). Samozřejmě sem náleží i prekariát – nejistá, nestabilní, příležitostná zaměstnání.

Obtížnější bylo využití schématu Havránka a kol. Ve zdrojové publikaci je jeho využití popsáno spoře:

Povolání otce nebo poručníka:

1. Velkostatkář, statkář – šlechtický titul bez profese
2. Podnikatel – továrník, mlynář, sládek, stavitel, ředitel továrny, ředitel pojišťovny, správce vápenice
3. Vzdělanec – doktorský titul, advokát, lékař, profesor, lékárník; učitel, duchovní, redaktor, inženýr, akademický malíř, ředitel kůru, hudebník, spisovatel
4. Měšťan – soukromník, majitel realit, purkmistr
5. Obchodník – hostinský, obchodní cestující, řezník, zástupce pojišťovny
6. Úředník – důstojník, rada, soudce; revident, lesní správce, účetní, městský tajemník, komisař, advokátní koncipient, lesmistr
7. Zřízenec – průvodčí, podúředník, oficiál, strážmistr, poštovní správce, nadmistr, skladník, důlní, expedient, věžný, advokátní písař, dozorce vězňů, knihkupecký sluha, hajný
8. Řemeslník, dělník – konkrétní profese, fotograf; dělník, nezaměstnaný
9. Rolník – výminkář, domkář, chalupník, zahradník[50]

Toto schéma, které zřejmě dobře fungovalo v méně objemných sondách, je v datasetu o více než 18 000 hlavách tvrdým oříškem. Spektrum formulací, kterými je v celé šíři dat popsána profese otce nebo poručníka, je tak obrovské, že shody se promění v mnoho hraničních poloh. Navíc vymezená označení často zahrnují atributy více skupin (JUDr. koncipient), anebo se zmíněnému podobá pouze částečně a existují důvody i proč je ponechat v dané třídě i proč je zařadit výše (konduktér). Některá povolání se podle tohoto schématu dají zařadit jen díky fantazii a kreativitě badatele, čímž se ovšem ztrácí veškerá replikovatelnost, a tím i vědeckost metody. Jako nejzajímavější úvaha se jeví posuzování velikosti vlastněného domu, aby bylo možné rozhodnout, zda je daná osoba statkář (1), majitel realit (4), nebo domkář (9). V mnoha případech to nebylo možné rozhodnout.

Převod Havránkova a Goldthorpova schématu je možné orientačně načrtnout takto:

- Havránek 1, 2 a 3 = GS 1
- Havránek 4 a 5 = GS 3
- Havránek 6 a 7 = GS 2
- Havránek 8 a 9 = GS 4 a 5

[50] J. Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 354.

Souměřitelnost dat, zdrojové populace, tematizace a interpretace

Souměřitelnost dat je v této fázi bádání největším rizikem a navzdory veškeré metodické opatrnosti zůstává možným zdrojem nepochopení, nepřesností nebo dezinterpretací. Proto se předkládaná práce zaměřuje především na poskytnutí různě formulovaných dat a jejich konfrontaci s dosavadními zdroji. K přesnějším komparacím a interpretacím by bylo vhodné přistoupit až ve fázích následujících, které ve svém celku představují kompletní zpracování demografických údajů posluchačů a všech druhů absolventů[51] obou pražských univerzit (dalším cílem by pak mohlo být srovnání studentstva pražských univerzit s oběma pražskými technickými vysokými školami).[52]

Pro hodnocení jakýchkoli populačních dat je samozřejmě nutné vztáhnout se k nějaké referenční populaci. Data zdrojové nebo dokonale analogické společnosti ke zkoumanému souboru dat (doktorům NU) ovšem zatím nemáme k dispozici – v prvním případě by šlo o posluchače Německé univerzity, ve druhém případě o doktory Univerzity Karlovy. Analýzy dostupné v Dějinách Univerzity Karlovy III a IV ale pracují s populací pro komparaci nejméně příznivou – údaji posluchačů Univerzity Karlovy, což není populace zdrojová ani analogická.

I vnitřní souměřitelnost dat z matriky doktorů NU je problematická, a to vzhledem k různým podmínkám udělení doktorátu na různých fakultách. Množina doktorů zahrnuje všechny absolventy pouze v případě lékařské fakulty, kde bylo podmínkou udělení titulu úspěšné složení tří rigorózních zkoušek, a pouze tam platilo „všechno nebo nic“. Na právnické fakultě byl doktorát udělován analogicky k lékařské fakultě těm, kdo složili příslušné tři rigorózní zkoušky, ale výlučnost doktorátu tady neplatila. Studenti, usilující o uplatnění například ve státní správě, doktorát nepotřebovali a mohli úspěšně ukončit studium složením tří státních zkoušek (z nichž první – právněhistorická se skládala již v průběhu studia). [53] Na ostatních fakultách (tedy teologické, filosofické a po roce 1920 přírodovědecké) museli absolventi, kteří chtěli získat doktorát, složit nejen rigorózní zkoušky, ale přístup k těmto zkouškám byl podmíněn předložením a schválením disertační práce (po většinu sledovaného období skládali absolventi přírodovědecké i filosofické fakulty dvě rigoróza). Povinnosti předkládat disertační práci byli lékaři a právníci zproštěni ještě před začátkem studovaného období, ke změnám došlo až na konci sledovaného období s přijetím nových studijních řádů podle říšských norem.

Doktoráty z různých fakult tedy nebyly technicky rovnocenné a „doktoři“ vlastně představují jen formální kategorii. S tím souvisí i asymetrie zachycení absolventů v matrikách doktorů. Zatímco na lékařské fakultě nacházíme v matrice doktorů všechny absolventy,

[51] Absolventů v dnešním slova smyslu. Absolutorium v dobovém smyslu označovalo jednak maturitu, jednak potvrzenou prezenci na předepsaných přednáškách. Absolutorium se poskytovalo pouze kandidátům medicíny a práv. Otto Placht – František Havelka, *Předpisy pro vysoké školy republiky Československé*, Praha 1932, s. 1644–1947.

[52] Dalšími fázemi bádání o studentstvu pražských univerzit (po analýze doktorů Německé univerzity) je analýza doktorů Univerzity Karlovy, analýza posluchačů Německé univerzity a analýza posluchačů Univerzity Karlovy. Teprve kompletní analýza všech těchto populací umožní plnou souměřitelnost všech dat. Bylo by ovšem zbytečné ponechávat data z jednotlivých fází v utajení; do doby kompletní analýzy mohou být komparována se sondami a kazuistikami. Předkládaná práce je ze čtyř vytyčených analýz objemem nejmenší, je prvním krokem, pravděpodobně bude v dalších fázích korigována a je si své limitace vědoma.

[53] Studijní předpisy výslovně počítaly se studenty, kteří nemíní dosáhnout doktorátu práv ani způsobilosti pro státní službu. Tamtéž, s. 1746–1747.

všude jinde je to jen část, a to pravděpodobně různě velká, i podle oboru. Farmaceutické studium, které probíhalo nejprve na filosofické a později na přírodovědecké fakultě, mělo spíše praktický charakter – pro jeho započetí bylo nutné (po maturitě) absolvovat nejprve lékárenskou praxi a složit zkoušku učňovskou (tirocinální), až po ní bylo možné studovat dvouletý program na univerzitě, kde byl titul magistra udělen těm, kdo složili tři přípravné zkoušky a rigorózní zkoušku. Zájemci o doktorát ve farmaceutickém oboru museli po roce 1889 zvlášť vystudovat chemii na filosofické/přírodovědecké fakultě, doktorát farmacie z větve studia farmaceutického udělován nebyl.[54] Na filosofické a přírodovědné fakultě se mimo farmaceuty připravovali většinou budoucí pedagogové, proto dávala část absolventů přednost zkoušce učitelské způsobilosti pro střední školy před doktorátem.[55]

Tuto mezifakultní asymetrii je nutné mít paměti při hodnocení datových souborů, vzešlých z matriky doktorů. Její přesnou pozici v pramenech navíc objasní až srovnání s daty posluchačů a ostatních absolventů, a především srovnání s Univerzitou Karlovou.

Každý z těchto typů dat má svoji logiku a výpovědní hodnotu, žádný není lepší nebo horší, více nebo méně cenný. Pouze je nutné mít na paměti, co se z nich můžeme dozvědět a co ne. Navzdory systémové odlišnosti za určitých okolností srovnatelné jsou, můžeme totiž předpokládat, že proporce úspěšných studentů je málo pohyblivá, tedy počty posluchačů a absolventů úměrné, a úměrná by měla být i kompozice těchto skupin. Uspořádání studijních programů ale nabízí prostor k deformaci situace samotným aktérům, přesněji řečeno dobovým trendům v oblasti volby cílového stupně studia, což, jak uvidíme níže, souvisí i s demokratizací vzdělávání. Značný vliv na situaci ovšem mohly mít také jakékoli změny univerzitních předpisů. Jak uvádí Martina Bečvářová, například změna podmínek nostrifikace diplomů získaných v zahraničí mohla měnit nejen rozhodnutí o tom, zda skládat či neskládat doktorát, ale i migrační trajektorie.[56]

Není ovšem důvod předpokládat, že by na univerzitě probíhala vědomá selekce, která by z populace studentů cíleně odstraňovala osoby s určitými charakteristikami (například ženy, osoby narozené v Brně, nebo syny lékařů). Jedinou výjimkou je hmotné zabezpečení, které mohlo být pro studenty diskvalifikující. Vysoká škola ovšem nebyla stěžejním místem, kde by se nemajetní studenti museli vzdávat svých ambicí. Jak správně vykládá Jiří Pešek, už absolvování gymnázia nezřídka trvalo studentům devět i více let, a tato doba představovala naprosto zásadní náklady a úsilí.[57] Symbolický kapitál pro svůj příští život přitom mohl někdejší student čerpat už z pouhé osobní studentské historie, pro uplatnění maturitu tak docela nepotřeboval. Aby ji mohl složit a zapsat se na univerzitu, musel překonat gigantické množství velmi náročného učiva (zejména mrtvých jazyků),[58] a přestože finanční těžkosti se mohly dostavit kdykoli, tříleté nebo čtyřleté studium univerzity největší překážkou nebylo. Studentům navíc pomáhali nejen rodiče, poručníci nebo rodinné autority, ale také mecenáši, nadace nebo spolky. Vstřícná byla i sama univerzita – nemajetným byly univerzitní taxy odpouštěny, nebo odkládány.[59]

[54] O. Placht – F. Havelka, *Předpisy pro vysoké školy*, s. 2010, 2016.
[55] O formálních náležitostech zkoušek viz tamtéž, s. 1835–1836. O volbě různých zkoušek viz níže.
[56] M. Bečvářová, *Doktorky matematiky*, s. 21.
[57] J. Pešek, *Pražští universitní studenti v letech 1848–1939*.
[58] M. L. Rozenblit, *The Jews of Vienna, 1867–1914*, s. 101.
[59] O. Placht – F. Havelka, *Předpisy pro vysoké školy*, s. 136. Údaje o odpuštění školného jsou samy o sobě nosným indikátorem ekonomické situace studenta, matrika doktorů je však neposkytuje.

Nejde ovšem jen o vliv na celkovou úspěšnost: sociální status studenta může měnit jeho průchod studiem, což se kromě klasické korupce (o níž existují svědectví) samozřejmě týká i sociálního kapitálu, který může ovlivňovat výsledek zkoušek (ne každý si dovolí nechat propadnout děti prominentů nebo svých kolegů). Ani sociální kapitál ale nemusí zachraňovat studenty, kteří se opakovaně prezentují na zkouškách nedostatečně připraveni.[60]

Počty posluchačů a doktorů ovšem zcela ztrácejí svoji dlouhodobou úměru za podmínek válečných, pandemických, nebo v totalitních režimech. Válka se vždy týká výrazněji mužů než žen, a vojenská povinnost byla velkou obavou vysokoškolských studentů v letech první světové války. Tato obava byla bohužel oprávněná, z bojišť se nevrátilo několik set tisíc mužů z českých zemí. Počet studentů mezi nimi lze odhadnout na základě demografických údajů.

V Českých zemích byly před rokem 1914 asi 2 miliony mužů ve věku 18–40 let. Z nich na frontách 1. světové války padlo 300 000, což odpovídá asi 15 % této skupiny. Vysokoškolští studenti tvořili malou část této věkové skupiny (asi 15 000). Pokud byla úmrtnost stejná jako ve zdrojové populaci, mohlo padnout asi 2 000–2 500 studentů. Tito „chybějící muži" vytvářejí anomálii v dynamice dat posluchačů a doktorů – představují osoby, které studovaly na univerzitě, ale ať byla jejich studijní perspektiva jakákoli, už ji nikdy neabsolvují.

Mezi absolventy ale nemuseli chybět pouze mrtví – vzdělávací proces mohl selhat i z méně vážných důvodů. Pro stabilní růst počtu doktorů je třeba, aby se studenti ke studiu nejen zapisovali, ale aby také stabilně, nepřerušovaně a dlouhodobě studovali (k tomu nutně potřebují být naživu a na univerzitě) a aby skládali závěrečné zkoušky.

K závěrečným zkouškám je potřeba, kromě fyzické soudržnosti a životních funkcí, dostatečná erudice a zkušenosti, ale také zdraví, umožňující náročný režim denního docházení na přednášky a studia; dále je nutná určitá psychická kondice, umožňující soustředění, a také odhodlání vystavit se nevyhnutelnému stresu. Válka může zasáhnout do všech těchto etáží, a to těžko analyzovatelným způsobem.[61] Problémem bylo i nedostatkové období poválečné. Jestliže i osoby, pracující na plný úvazek, mají v době potravinové nouze plné ruce práce, aby se uživily, bude dopad špatného zásobování na nemajetné studenty o to větší a následkem může být odklad využívání placených služeb, včetně přerušování studia, anebo souběh s prací, která studiu brání. Nadměrná zátěž, spojená s takovým způsobem života, může zvláště v kombinaci s malnutricí způsobit vážné zdravotní problémy a studenty diskvalifikovat trvale (například pokud se rozvinou těžší formy TBC). To vše se pak může projevit jako proměny počtu nebo podoby populace doktorů, pozvolna, až s několikaletou latencí, a s obtížnou interpretací.[62]

Těžko přehlednou změnu dat z hlediska dlouhodobého srovnání prohlubují ženy, které v době války zaujaly místa mužů ve třídách gymnázií a v posluchárnách. Univerzitní studenty různé pokročilosti nahradila velká skupina studentek prvních ročníků, a další

[60] Klíč k úspěchu nemusejí být peníze, postavení, ani politický vliv – majetní studenti selhávají na nedostatku motivace, viz například Tereza Kopecká, *Ztracená generace lékařů*, Praha 2022, s. 45.

[61] V česky hovořící komunitě nás o této problematice a její tragické i komické komplexitě důkladně edukuje společenství Masarykovy koleje na Hradčanech. Kolektiv autorů, *Almanach hradčanských kolejáků 1919–1929*, Praha 1929.

[62] Jestliže na univerzitu nazíráme optikou matrik doktorů, je to nepřekonatelný limit metodiky. V dalším bádání ovšem není nutné u těchto pramenů setrvávat. Velkou pomocí bude studium imatrikulačních matrik a kartotéky posluchačů NU, které jsou zachovány a přístupné bádání.

přicházely po dokončení gymnázia. Tyto ženy pak zahájily demografickou proměnu studentstva a s určitou latencí také absolventů univerzit a doktorů. Jimi započatá proměna po první světové válce z mnoha důvodů pokračovala, jak je popsáno níže.

Ženy zaznamenaly také specifickou demografickou ztrátu, a to v době pandemie španělské chřipky. Odhadnout počet studentek nebo potenciálních studentek mezi nimi je ovšem při současném stupni poznání takřka nemožné.

Specifickým problémem období druhé světové války je, že vůbec neexistuje referenční datový soubor: po uzavření českých vysokých škol zmizela hlavní srovnávací populace – studentstvo Univerzity Karlovy. Jediným kandidátem je Německá vysoká škola technická v Praze, nicméně není jisté, jestli existuje pramen, ze kterého by bylo možné srovnatelným způsobem studovat srovnatelnou populaci (doktory).[63]

Některé otázky by za předpokladu dostatečně velkého datového souboru mohla pomoci zodpovědět velká statistická analýza. Ta ovšem v předkládané práci není použita, a to z důvodu nepříznivých podmínek na straně dat. Potíž je v tom, že badatelské otázky samy o sobě data několikrát dělí. Na fakulty, muže a ženy, sociální třídy, konfese atd. a ještě na časové jednotky. Výsledkem tohoto opakovaného dělení je, že reálně porovnávaná data jsou objemem relativně malá a výpovědní hodnota statistických výpočtů je problematická. V této fázi výzkumu, kdy z dat vyvozujeme jen prvotní závěry a očekáváme významnou korekci po zpracování dalších pramenů, by navíc využití statistického aparátu znamenalo „přesnou kalkulaci nepřesných čísel" a statistika by pouze zamlžila spojení mezi daty a odpověďmi na badatelské otázky.

Problémů s analýzou a interpretací dat získaných z matrik doktorů NU je mnoho, ale chceme-li dospět ke kompletní analýze a porovnání všech dat pražských univerzit, musíme zpracovat každý segment, a byla by škoda nepokusit se jeho obsah nějak pochopit.

Výsledky

Obecné údaje

Celkový počet doktorátů v matrikách německé univerzity v období 1882–1945 je 18 336.[64] Následkem poškození matriční knihy údaje jednoho doktora neznáme vůbec a údaje jednoho dalšího se skládají ze čtyř zachovaných písmen. Tedy sice víme o jejich existenci, ale nemáme o nich kromě roku promoce (1904)[65] žádné další údaje. Z další analýzy jsou vyloučeni stejně jako čestní doktoři a zjevné nostrifikace, u kterých zvláště ve starším období chyběly i nejzákladnější informace. Analýza je provedena na celkovém počtu 18 317 doktorů.

Nejedná se ale o 18 317 unikátních osobností. V malém počtu případů zápisy ukazují, že osoba vlastnící již jeden doktorát právě získává další.[66] I každý následující doktorát je pro tuto studii významný, nejen jeho nositel. Předchozí doktorát ovšem nemusel být udělen na

[63] Fond Německá vysoká škola technická v Praze v Archivu ČVUT dosud není zpracován.

[64] Po odstranění všech zřejmých duplicit; jedná se o součet řádných doktorátů, čestných doktorátů a nostrifikací.

[65] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 1–2.

[66] Jeden případ vícenásobného doktorátu získaného na NU je v této studii zmíněn níže, u prvních doktorek.

této univerzitě, navíc nemusel být ve studovaných matrikách uveden u jmen všech opakovaných doktorů.[67]

Dynamika počtu doktorátů na německé univerzitě je následující: po rozdělení univerzity zůstává až do první světové války víceméně stabilní. Následuje propad počtu nově promovaných doktorů, spojený s první světovou válkou, ale po ní se počet nevrací na předchozí úroveň – dosahuje dvoj až trojnásobku předválečných hodnot. Další vzestup nastává po roce 1933 a díky informačně bohatému prameni můžeme rovnou upřesnit, že za tímto vzestupem překvapivě nestojí vzestup počtu imigrujících Němců. Boom, pozorovaný na začátku třicátých let, tvořily osoby z území dnešního Polska a Ukrajiny (důvodem k migraci byl pravděpodobně tam zavedený *numerus clausus*[68], ale skládat doktorát mohlo být rozhodnutí spojené s podmínkami nostrifikace[69]).

Obrovský bezprecedentní vzestup (přímo exploze) počtu doktorů nastal v roce 1939, snad v předtuše příštích událostí a snaze studentů v těžkých dobách co nejdříve získat soběstačnost a třeba i usnadnění migrace, která je pro kvalifikovaného perspektivního odborníka vždy snazší než pro studenta. Od této exploze dále sledujeme propad počtu nových doktorů až na úroveň před první světovou válkou, který nastal v roce 1942. Je zřejmě spojený s odlivem bojeschopných mužů na frontu. Poté až do konce existence univerzity počet doktorů stoupá.

Všem očekáváním se vymyká závěrečný spurt jarních měsíců roku 1945. V této době se zřejmě studující snaží stůj co stůj dokončit svůj program, aby mohli promovat dříve, než nastane další velká společenská změna. Je otázkou, do jaké míry to byla osobní motivace studentů – už z důvodu předpokládaného osobního nebezpečí a nežádoucí přítomnosti v Praze po válečné porážce Německa, ale svou roli mohlo sehrát i vědomí, že po osvobození Prahy bude univerzita zrušena a nostrifikace absolvovaného studia může být problematická. Za tímto jevem ale mohla stát manipulace univerzity samé – stimulace studentů posledních ročníků, aby studium ve vlastním zájmu co nejrychleji, a možná i s určitým zvýhodněním, dokončili. Sice by nebylo v zájmu nacistických institucí, aby říši zásobovaly nekvalitními doktory, kteří neprošli řádným studiem a nesplnili podmínky pro převzetí kompetencí spojených s doktorátem, nicméně není úplně jasné, jak ideologie pracující s nadřazeností německého národa fungovala uvnitř akademických institucí v tak specifickém období.[70]

[67] Promující doktoři totiž nemuseli předchozí doktorát používat, anebo mohli požádat o zápis bez něj. Není také vyloučeno získání dvou doktorátů na NU, přičemž jeden by byl udělen ještě před začátkem mnou studovaného období. Určité vyjasnění by přinesla přesná identifikace osob, ale tato studie nepracuje s daty narození, a excerpovat dalších téměř 37 000 položek k argumentaci této podrobnosti je iracionální. Celkový počet násobných doktorů bude v řádu jednotek nebo nízkých desítek.

[68] Numerus clausus neměl vždy podobu plošného zákonného opatření (ačkoli v Maďarsku tomu tak bylo, viz Mária M. Kovács, *The Beginnings of Anti-Jewish Legislation: The 1920 Numerus Clausus Law in Hungary*, Budapešť 2023). V Polsku si v tomto období univerzity stanovovaly pravidla pro studium samy. V praktické rovině se nejednalo jen o omezení přístupu deklarovaných židů do studijního programu, ale i o tzv. *ławki gettowe*, umístěné obvykle na levé straně sálu, tedy fyzickou segregaci židovských studentů. Klaudia Kimel, *Zabawy i rozrywki studentów Uniwersytetu Poznańskiego w dwudziestoleciu międzywojennym*, in: Mateusz Frankiewicz – Maciej Michalski – Jakub Wojtczak (edd.), Powtórka z historii rozrywki. Szkice historyczne i archeologiczne, Poznaň 2024, s. 305–327. Podle některých autorů bylo cílem těchto opatření dosáhnout *numerus nullus*, tedy úplné zamezení studia osobám, které se hlásí k židovské víře. Poznaňská univerzita stačila přijmout *numerus nullus* ještě před 2. světovou válkou. Natalia Judzińska, *Po lewej stronie sali. Getto ławkowe w międzywojennym Wilnie*, Varšava 2023, s. 101, 108.

[69] M. Bečvářová, *Doktorky matematiky*, s. 21.

[70] Někteří doktoři byli promováni za bizarních okolností – například Wolfgang Wolfram von Wolmar. Z jeho spisu a posudku je ovšem znát, že dokonce i nacistické ideologii a politice naklonění profesoři museli provádět značnou mentální akrobacii, aby jeho práci, nesplňující základní náležitosti (a disertační práce byla jen

V úvahu je nutné vzít také pohyb front na konci druhé světové války a s ním související ukončování činnosti univerzit. Praha se v důsledku geopolitických zvláštností závěru války, zejména druhořadým vojenským významem ve srovnání s Berlínem a své blízkosti k demarkační linii ocitla mezi posledními univerzitními městy, která zůstávala v rukou nacistického Německa. Zatímco v jiných částech Říše nacistické univerzity ukončily svoji činnost, na Německé univerzitě v Praze byly diplomy předávány ještě v květnu 1945. Data posledních převzetí diplomů proto napovídají, že mohla být i poslední uzavřenou říšskou univerzitou.

Klíčovým zlomem této studie je 27. duben 1945, kdy se na NU odehrála poslední promoce zaznamenaná v matrice doktorů. V dalších pramenech se ale můžeme přesvědčit, že rigoróza probíhala dál. Kniha *Rigorosenprotokoll ab 12. Mai 1944 bis – (V.)*[71] obsahuje údaje o dalších třinácti doktorech filosofie, kteří stihli promovat před osvobozením Prahy.[72] Kniha převzetí diplomů[73] pak ukazuje, že lékařský diplom si převzalo ještě 52 dalších doktorů medicíny, kteří také nejsou uvedeni v matrice, a jeden další doktor práv. Takto nalezené údaje by bylo možné zahrnout do celkové analýzy pouze pod podmínkou, že oželíme u filosofů údaje o sociálním původu a u lékařů a právníka vše kromě jména a příjmení.[74] Pro účel zvýšení výpovědní hodnoty předkládané studie snad postačí sdělení, že spurt, který vidíme v období těsně před ukončením činnosti univerzity, byl ještě větší, než se jeví ve světle matriky doktorů, a to zejména u lékařů (u kterých je relativně nejvýraznější i ten spurt, o kterém nás informují matriky doktorů, nejde tedy o nijak průlomový údaj). Posledním doktorem je (v souladu s publikovaným seznamem disertačních prací) Ludwig Brandts-Buys, který svoji práci o Donauzeitungu jako prostředku žurnalistického a politického vedení v jihovýchodní Evropě obhájil 5. května 1945, tedy v době, kdy byla naprostá většina nacistické třetí říše v rukou Spojenců.[75]

Doktorátů práv je za celou dobu existence německé univerzity 6953 (38 %), doktorátů teologie 157 (1 %), doktorátů medicíny 8663 (47 %), doktorátů filosofie 1742 (10 %) a doktorátů přírodních věd 802 (4 %). Přírodovědecká fakulta se v roce 1920 odštěpila od fakulty filosofické, na níž byly „přírodovědné" obory do té doby vyučovány. (Nešlo jen o přírodní vědy v užším slova smyslu, ale i o chemii,[76] matematiku a velmi důležitou farmacii.) Doktorů, kteří vystudovali přírodní vědy, tedy bylo výrazně více, než se jeví při hodnocení podskupiny přírodovědecké fakulty. Obor studia je možné zjistit z publikovaného katalogu obhájených disertačních prací.[77] Takto statické porovnání ovšem nemůže být

vyvrcholením nevyhovujících předchozích studií) vyhodnotili jako vyhovující. Zdá se, že ani takový prominent neměl cestu k doktorátu zcela hladkou, musel pro ni hodně lhát a využít veškerých svých konexí a autority plynoucí ze své funkce. Jeho případ je důkladně popsán ve studii Jana Ratajová, *Rigorózní řízení Wolfganga Wolframa von Wolmar. Příspěvek k dějinám studia politických prominentů*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 155–170.

71 AUK, fond č. 54, Filosofická fakulta Německé univerzity v Praze (Philosophische Fakultät der Deutschen Universität in Prag), Úřední a pomocné knihy 1877–1945, Rigorózní protokoly, i. č. 5: Rigorózní protokol FF 1944–1945.

72 Jejich disertační práce jsou navíc uvedeny v knize M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita* (s. 133, 136–139).

73 AUK, f. Matriky NU, inv. č. 11, Kniha převzetí diplomů Německé Karlovy univerzity v Praze.

74 Tyto údaje by bylo možné doplnit ještě za využití imatrikulační dokumentace, ale jejich přínos neodpovídá vynaložené námaze. Celkově představují 0,79% podíl zkoumané populace.

75 Milena Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*, s. 139.

76 Zde šlo o teoretickou chemii, fyzikální chemii, farmaceutickou chemii apod., nikoli o technologickou chemii, která se vyučovala na technice.

77 M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*.

příliš výstižné. Podívejme se tedy na proměny poměru počtu doktorů v čase, jak je shrnuje následující tabulka 1.

Tab. 1: Počet doktorátů v kalendářních letech na jednotlivých fakultách Německé univerzity

	FF NU	PřF NU	LF NU	TF NU	PF NU	NU součet	NU kumulativní
1882	3		7	0	15	25	25
1883	5		45	5	51	106	131
1884	7		18	2	57	84	215
1885	4		30	0	43	77	292
1886	5		56	0	52	113	405
1887	10		33	1	56	100	505
1888	5		54	5	73	137	642
1889	3		68	3	69	143	785
1890	8		71	2	45	126	911
1891	3		65	1	60	129	1040
1892	2		69	4	66	141	1181
1893	6		89	1	61	157	1338
1894	7		119	1	43	170	1508
1895	3		105	5	54	167	1675
1896	5		74	1	64	144	1819
1897	10		102	1	50	163	1982
1898	10		76	1	57	144	2126
1899	17		84	2	59	162	2288
1900	13		78	4	52	147	2435
1901	8		91	1	62	162	2597
1902	13		50	3	55	121	2718
1903	7		72	1	69	149	2867
1904	11		33	3	84	131	2998
1905	20		43	4	64	131	3129
1906	21		48	1	52	122	3251
1907	13		41	3	81	138	3389
1908	18		23	4	60	105	3494
1909	28		47	2	87	164	3658
1910	29		38	2	72	141	3799
1911	30		55	3	71	159	3958

	FF NU	PřF NU	LF NU	TF NU	PF NU	NU součet	NU kumulativní
1912	38		53	3	73	167	4125
1913	31		57	4	76	168	4293
1914	27		97	0	66	190	4483
1915	26		60	2	43	131	4614
1916	21		23	4	33	81	4695
1917	25		46	6	38	115	4810
1918	26		37	3	66	132	4942
1919	32		84	0	141	257	5199
1920	39	5	157	1	248	450	5649
1921	29	23	283	2	246	583	6232
1922	51	28	236	3	184	502	6734
1923	9	32	268	2	137	448	7182
1924	35	30	217	1	105	388	7570
1925	38	27	274	2	124	465	8035
1926	32	30	283	2	152	499	8534
1927	27	41	221	2	140	431	8965
1928	52	43	160	3	162	420	9385
1929	31	29	173	4	174	411	9796
1930	42	48	144	3	214	451	10 247
1931	38	37	190	2	190	457	10 704
1932	37	54	200	1	206	498	11 202
1933	42	45	216	4	218	525	11 727
1934	45	42	294	3	258	642	12 369
1935	50	37	285	4	265	641	13 010
1936	47	52	297	2	269	667	13 677
1937	52	38	345	1	228	664	14 341
1938	45	52	291	3	300	691	15 032
1939	118	44	638	5	527	1332	16 364
1940	99	26	185	6	198	514	16 878
1941	64	21	203	4	29	321	17 199
1942	40	6	118	2	15	181	17 380
1943	26	9	193	7	25	260	17 640
1944	45	3	215	0	13	276	17 916
1945	59	0	336	0	6	401	18 317

Zdroj: Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Když se teď zaměříme na zaznamenaný vývoj poměru počtu doktorů z jednotlivých fakult, můžeme vidět, že od začátku sledovaného období až do začátku druhé světové války jsou početně nejsilnější právnická fakulta a lékařská fakulta, nejvýrazněji ve třicátých letech 20. století. Jednak to skutečně byly největší fakulty, jednak je třeba mít na paměti výlučnost doktorátu na medicíně a jeho velký význam na právech. Během druhé světové války je počet nových doktorů práv oproti předchozímu období výrazně redukován, o to více (logicky) dominuje medicína. Nápadný pokles počtu doktorátů práv během druhé světové války mohl být následkem dlouho diskutované reformy právnického studia, která zaváděla povinnost obhájit disertační práci.[78] Toto opatření odejmulo studiu práv, tradičně považovanému za nejsnazší, jeho přístupnost. Nadále však otevíralo cestu k dobře placeným a společensky distingovaným profesím, je tedy možné, že svou roli sehrály i jiné příčiny. Mezi nimi je možné navrhnout problematický provoz právnické fakulty po změně právního systému, anebo preferenci říšských univerzit pro právní kariéru.

Tyto společenské proměny zřejmě neměly velký vliv na fungování teologické fakulty NU. Doktoři teologie tvoří po celé sledované období velmi slabou vrstvu, početně celkem stabilní. Od přelomu století až do první světové války ovšem stoupá počet doktorských promocí na filosofické fakultě NU, a klesá až po roce 1920. V tom období si ale můžeme povšimnout poklesu počtu doktorátů jinde, například na medicíně, což působí výrazný percentuální vzestup filosofických doktorátů v horizontu celé univerzity. Tento jev, který bychom mohli vnímat jako dočasný přesun zájmu, v sestupné fázi částečně vysvětluje osamostatnění přírodovědy, ale ještě je nutné vysvětlit jeho fázi vzestupnou. Kde se najednou vzal tak nápadný zájem o filosofické (myslitelské, učitelské) doktoráty? Z pozic historicko-sociologických můžeme navrhnout tyto odpovědi:

1. Jednak docházelo právě v této době k bouřlivému rozvoji sekundárního vzdělávání, který můžeme nazvat demokratizací, ačkoli tento oblíbený termín situaci poněkud zamlžuje. Ve skutečnosti šlo o komplexní sociální změnu, která se mimo jiné projevovala rozšířením vzdělanostní základny společnosti a proměnou jejího vztahu k vědění. Součástí toho procesu byla stále významnější participace žen. Na přelomu století se ženám začaly otevírat univerzity, což muselo mít vliv i na zájem o sekundární vzdělání, které pro vstup na univerzitu bylo nutné. Přitom se měnil obsah i forma výuky, přibývaly nové formáty studia, měnila se očekávání. Tuto inovaci bylo nutné podchytit také personálně, a inovátor musí mít pevnou pozici jak ve své profesní hierarchii, tak v tradičním obsahu vědění – potřebuje prokázat, že inovace není cestou z odborné bezradnosti, ale vědomým rozvojem odbornosti, takže doktorát může být i nástrojem legitimizace inovace.[79] Studium na filosofické fakultě s těmito procesy souviselo na obou stranách: expandující a inovující sekundární školství potřebovalo vysoce kvalifikované pedagogy a zároveň

[78] AUK, fond Úřední tisky Německé univerzity v Praze (1881) 1882–1945, karton č. 27, Promotionsordnung der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Deutschen Karls-Universität in Prag für die Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Wirtschaftswissenschaft (Dr. rer. pol.) nebst den Ausführungsbestimmungen.

[79] Kulturní války, vedené mezi gymnaziálními profesory starého ražení a inovativním přístupem ke studentům jsou námětem mnoha dobových uměleckých děl. Jako jejich autor se v česky mluvícím prostředí etabloval Jaroslav Žák. Za povšimnutí stojí, že Žák vyvracel stereotypní představu, že starší profesoři jsou vůči studentům nepřátelští, že se tedy jedná v podstatě o generační spor. Jeho profesoři Matulka, Rabiška a Gábrlík byli ze starší generace, přesto se chovali ke studentům vstřícně a s pochopením.

produkovalo ambiciózní kandidáty univerzitního studia. Poskytovat pedagogické vzdělání gymnaziálním profesorům bylo ve studovaném období dominantní rolí filosofických fakult, později i přírodovědecké fakulty. Doktorát nicméně nebyl pro výuku na středních školách nutný, kvalifikaci bylo možné získat aprobací u komise pro učitelství pro střední školy (v Archivu UK značená ZKG).[80] Část pedagogů si ho přesto přála (ze společenských i kariérních důvodů) složit.[81] Nárůst počtu doktorátů tedy mohl být dán jak zvýšením počtu nastávajících gymnaziálních profesorů, tak zvýšením popularity doktorátu jako cesty ke kvalifikaci. V tom případě by se analogicky zvýšil také počet absolventů zkoušek způsobilosti k učitelství na středních školách.

Fond ZKG NU (Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze) který je digitalizován v Archivu UK, umožňuje nahlédnout pro tuto chvíli alespoň metodou sondy do aprobačních protokolů a orientačně porovnat popularitu této examinace s doktorským titulem ve studovaném období.[82] Sondy jsou definovány takto: ve jmenném hledání projektu Studenti pražských univerzit 1882–1945[83] je vybráno zobrazení všech osob v oddíle ZKG NU. Časově jsou sondy vymezeny do decennií 1890, 1900, 1910, 1920 a 1930, vždy zároveň od i do téhož roku. Díky této sekvenci kroků obsahuje sonda osoby, které v daném roce univerzitní studia zahajovaly nebo končily, a měly záznam ve zkouškových protokolech ZKG NU. Cílem této definice sondy bylo získat „výhled na obě strany", tedy přehled o širším segmentu studentstva dané dekády.[84] Další výhodou je práce s většími čísly, která snižuje náhodné kolísání.

Sonda ukazuje, že doktorát a aprobace byly oddělené světy s jen částečným průnikem. V období zvýšení počtu doktorátů byl zvýšený zájem také o aprobaci, s vrcholkem v roce 1910 a poté mírným sestupem. Zajímavou veličinou byl v této sondě zájem o doktorát u aprobovaných pedagogů, kteří (vzhledem k aprobaci) zřejmě směřovali do sekundárního školství, takže ho nepotřebovali. (U osob, které skládaly pouze doktorát, můžeme jejich volbu chápat jako přání pokračovat výukou na univerzitě.)[85] Ve všech časových

[80] Bylo by ovšem chybné považovat aprobaci za lehký způsob absolvování studia na filosofické fakultě. Podle zkušebních protokolů byla zkouška velmi náročná, analogicky s dneškem obsahovala domácí práci obdobnou diplomové práci, její obhajobu a ústní zkoušky. Mnoho adeptů bylo suspendováno.

[81] V přepisu řeči poslance vládního rady dr. Ing. Petelenze o úpravě platů profesorských na zasedání poslanecké sněmovny říšské rady ze dne 22. ledna 1907 se dočteme toto: „Musím říci ke chvále našich středoškolských učitelů, že víc jak polovice, ba dvě třetiny jich mohou se vykázali vyšší kvalifikací, než jaká se vyžaduje k ustanovení. Ne nepatrný jest mezi nimi počet vysokoškolských docentů, přemnozí z nich mají doktorát, přemnozí se mohou, dík horlivému pěstování věd na universitách, prokázati četnými pracemi vědeckými a professoři vysokých škol dosvědčí mi přede všemi ostatními, že mají v nás ty, kteří šíří do nejširších kruhů a vrstev to, čemu nás naučili a k čemu nás nabádali." Drobné zprávy: Jednání o úpravě platů professorských v rozpočtovém výboru a na říšské radě, Věstník českých professorů 14/7, 1907, s. 332.

[82] Porovnání s UK zatím není provedeno, protože analogický fond na české univerzitě (ZKG UK) digitalizovaný není, a provedení analogické sondy v archivovaných protokolech by bylo nepřiměřeně náročné vůči jejímu významu pro tuto argumentaci.

[83] Dostupné online: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=cs> [7. 10. 2026].

[84] Vzhledem k obvyklé délce studia je opakování týchž osob málo pravděpodobné. Během zpracování sondy jsem odhalila pouze několik málo případů, které výsledky významně neovlivnily.

[85] Někteří pozdější vědci nicméně začínali jako gymnaziální profesoři, například po dobu čekání, než se uprázdní na univerzitě pracovní místo. Touto cestou se vydal historik Jaroslav Bidlo, který si přál pokračovat akademickou kariérou a gymnázium pro něj byla dočasná nutnost. Proto také aprobaci k výuce neskládal (nemá o ní záznam v archivním projektu Studenti pražských univerzit). Měl pouze doktorát, který ho ovšem k výuce na gymnáziu kvalifikoval také. Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo 1, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity I, s. 341.

bodech byl relativně vysoký, zejména u žen. Zatímco u mužů podíl doktorů mezi aprobovanými spíše stoupal, u žen spíše klesal (snad společně s normalizací obrazu ženy jako středoškolské pedagožky, a tedy oslabení potřeby získávat autoritu formálními nástroji). U osob imatrikulovaných/examinovaných v roce 1930 se procento doktorů mezi aprobovanými potkalo u mužů i žen na 60 %. Neznamená to ale, že by byl výrazný vzestup počtu filosofických doktorátů následkem vstupu žen. Do první světové války byl roční počet doktorek na filosofické fakultě velmi malý, a ženy se tedy nejeví jako vysvětlení. Popsaný vzestup počtu doktorů způsobili z 80–100 % muži.

Slabinou vysvětlení tohoto jevu expanzí sekundárního školství je, že rozvoj školství se v meziválečné době nijak nezpomalil. Počet doktorátů filosofie na NU se ale výrazně snížil.

2. Klíčem může být také vyučovací jazyk. Rozvoj mobility (charakteristické pro německy mluvící vzdělance) na přelomu století mohl budoucí pedagogy stimulovat k získání nejuznávanějšího gradu, ale situace se mohla změnit s válkou a vznikem republiky. Po vzniku Československa ubylo pracovních příležitostí pro pedagogy vyučující dominantně v německém jazyce.[86] Nedostatkem tohoto vysvětlení je, že na české univerzitě je v dané době vzestup zájmu o studium na filosofické fakultě ještě výraznější.
3. Je třeba vzít v úvahu i výše zmíněnou změnu předpisů po vzniku první ČSR, která ztížila nostrifikaci zahraničních diplomů a mohla imigranty vést k rozhodnutí vydat se cestou složení doktorátu.[87] Níže vyčíslené počty doktorátů cizinců ale tuto možnost nepotvrzují (přinejmenším jako nosnou).
4. Situaci můžeme vnímat také prizmatem dějin vědy. Právě tato doba, mezi přelomem století a první světovou válkou, byla érou vědeckých revolucí, nových a inspirujících myšlenek – nastoupila silná generace velkých myslitelů. Svá stěžejní díla tvořil Albert Einstein, Max Planck, Henri Poincaré, Sigmund Freud a Carl Gustav Jung, Bertrand Russell, Edmund Husserl, Henri Bergson, Max Weber, Émile Durkheim a řada dalších. To vše muselo podnítit nebývalý zájem o vědní obory, které tehdy sdružovala filosofická fakulta.

Můžeme navrhnout ještě další řadu intencí, které mohly vést absolventy k usilování o doktorát, ale snad bude vhodnější ponechat tento úkol navazujícímu bádání.

Porovnání počtu doktorátů s českou univerzitou

Německá univerzita byla od rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity menší, převahu (naprostou) získala až po uzavření českých vysokých škol na podzim 1939. Dosud publikované práce neuvádějí údaje o počtu doktorů Univerzity Karlovy (pracují, jak již řečeno, s počty posluchačů), ale přesto je možné se alespoň k odhadu počtu doktorů české univerzity propracovat, a to dvěma způsoby.

Doktoráty české univerzity jsou součástí digitalizačního projektu *Studenti pražských univerzit 1882–1945*. Data jsou zde rozčleněná tak, že se můžeme přesvědčit o examinaci,

[86] Jak předkládaná práce zmiňuje na více místech, dichotomie mezi českým a německým jazykem nebyla u obyvatelstva českých zemí vždy jednoznačná. Řada odborníků vládla oběma jazyky, nicméně jejich počet nebyl tak vysoký, abychom mohli přehlížet problémy, způsobované jazykovou bariérou.

[87] M. Bečvářová, *Doktorky matematiky*, s. 21.

absolutoriu nebo doktorátu studentů na jednotlivých fakultách a v různých platformách examinace.

Při práci s databází není možné navolit do filtru jednu celou univerzitu, ale je možné postupovat sečtením různých jejích segmentů – fakult a platforem examinace. Databáze aktuálně obsahuje matriky doktorů Univerzity Karlovy, matriky doktorů Německé univerzity v Praze, knihy zkušebních protokolů státních zkušebních komisí při PF UK, knihy zkušebních protokolů státních zkušebních komisí při PF NU v Praze, protokoly farmaceutických zkoušek Univerzity Karlovy, protokoly farmaceutických zkoušek Německé univerzity v Praze a knihy zkušebních protokolů zkušebních komisí pro učitelství na středních školách NU v Praze. Z výčtu pramenů vyplývá, že všechny osoby, jejichž údaje databáze obsahuje, nejsou doktoři, a bohužel je tu faktor limitující z něj vyvozenou úměru: na německé univerzitě byly už digitalizovány protokoly ZKG, tedy německá část databáze obsahuje i aprobované pedagogy bez doktorátu. Naproti tomu středoškolští učitelé, aprobovaní na UK, v databázi nejsou, pokud nemají i doktorát. Projekt navíc obsahuje i protokoly státních zkoušek právníků, přičemž je známo, že ne všichni zkoušení právníci pak získali doktorát; protokoly farmaceutických zkoušek také nebyly vždy následovány doktorátem, a protokoly zkoušek na gymnaziální výuku také ne.

Podle souhrnného údaje, který se ukáže při odstranění všech filtrů, databáze obsahuje údaje 69 422 osob. Ze součtů jednotlivých součástí NU vyplývá, že 33 734 osob má archivované dokumenty vztahující se k examinaci na této univerzitě, a z předkládané analýzy víme, že na německé univerzitě bylo uděleno více než 18 000 doktorátů – německojazyční doktoři tedy tvoří asi 54 % všech osobních záznamů v digitalizačním projektu. Jestliže se pokusíme aplikovat tuto úměru na celkové číslo české univerzity, u níž je podle součtu jednotlivých součástí celkový počet osob s archivovanými dokumenty 48 106, byl by celkový počet doktorátů na české univerzitě (48 106 x 0,54) 26 120. Další možnost odhadu nabízejí digitalizované matriky UK, které jsou dokonce číslovány nikoli vždy od začátku, ale čísly stránek navazujícími na předchozí matriční knihu. Poslední stránka matriky doktorů UK, na které jsou zaznamenáni promovaní doktoři, má číslo 4898. Na každé straně jsou údaje pěti osob, opět nikoli unikátních osob, ale prostým vynásobením získáváme odhad počtu doktorátů na české univerzitě ve sledovaném období – 24 480, což je výsledek velmi podobný odhadu provedenému na základě vypočteného podílu doktorátů na NU a počtu všech záznamů osob examinovaných na UK a digitalizovaných v rámci projektu.

Podobným způsobem by bylo možné vypočítat úměry i z jednotlivých fakult, ale tady se skrývá další metodický problém: každá osoba je přiřazena ke všem fakultám, na kterých se kdy zapsala. A například lékařská fakulta, která se na první pohled jeví jako velmi transparentní, protože každý absolvent je doktor, byla velmi náročná a mnoho studentů z ní přestoupilo na jiný obor studia. Proto kdybychom postupovali podle počtu osob v databázi, které jsou zařazeny k lékařské fakultě (9948 osob na LFUK, 8952 osob na NU), došli bychom k závěru, že univerzity byly skoro stejně velké, což je v rozporu s dosavadními údaji i sondami, a se všemi dobovými narativy. Z toho také vyplývá, že při práci s databází v podobě čísel je vždy nutné počítat s překryvem dat, protože studenti přestupovali nejen mezi fakultami, ale i mezi jednotlivými pražskými univerzitami.

Pokud chceme z počtu absolventů vyčíst údaje o objemu univerzit, musíme se vyrovnat s dalším problémem: korigovat jejich objem na stejnou dobu existence. Období fungování obou univerzit se lišilo o šest let druhé světové války (NU byla činná po dobu 63 let,

zatímco UK pouze 57 let), pro porovnání počtu doktorátů z hlediska objemu univerzit by tedy bylo vhodné korigovat odhadnutý počet doktorátů na UK (vynásobením počtu českých doktorátů podílem 63/57). Při odhadu podle matričních stránek je výsledným korigovaným počtem 27 056 doktorátů, při vynásobení počtu odhadnutého podle podílu doktorátů na NU a počtu všech záznamů na UK je výsledným korigovaným počtem českých doktorátů 28 869. Tolik doktorátů by odhadem měla česká univerzita, kdyby nebyla na podzim roku 1939 nacisty uzavřena. I tato korekce má svoje limity, například nelze říct, jaký vývoj by měla UK v době druhé světové války, jestli srovnatelný s německou univerzitou, nebo jiný. Korekce nemá být pokusem o alternativní historii, ale o (alespoň hrubou) nápravu rozdílu v době trvání, která je evidentní a brání porovnání objemu. Smiřme se tedy s jednoduchou a transparentní korekcí, založenou na extrapolaci podle počtu let.

Když se budeme držet metodicky přesnějšího odhadu podle počtu matričních stránek a zkusíme jeho optikou posoudit předpoklad, že studenti německé univerzity skládali doktoráty zhruba stejně často (resp. zhruba stejný podíl studentů zakončil své studium doktorátem), vychází nám, že doktorátů na české univerzitě bylo při použití korigovaného počtu pouze 1,5krát více, zatímco z hlediska objemu posluchačů byla UK ještě o něco silnější než NU (viz tab. 2). Zdá se tedy, jako by studenti německé univerzity skládali doktoráty o něco častěji než studenti Karlovy univerzity. Tento údaj ale nemá hodnotící význam, pouze poukazuje na určité vzorce rozhodování. Pokud budeme interpretovat vzorce rozhodování německojazyčné komunity českých zemí jako konzervativnější (což navrhujeme níže při analýze studia žen), častější zakončení studia doktorátem do tohoto obrazu zapadá. V liberálnějším pojetí terciárního vzdělávání spočívalo těžiště v osvojených kompetencích, nikoli v titulech.[88] Tento závěr ovšem staví na prvotních odhadech a bude vhodné ho ještě upřesnit dalším výzkumem.

Předchozí badatelé pracovali na německé straně pouze se sondami, a do značné míry zřejmě také s dobovými narativy, které ovšem mohly vypovídat o ambicích národních projektů více než o realitě samé.

Můžeme nicméně ještě konfrontovat publikované údaje o počtu posluchačů po první světové válce. Jejich komparace přináší velmi zajímavé výsledky, které nepodporují dosud převládající tvrzení o výrazné početní převaze české univerzity, právě naopak: vezmeme-li v úvahu demografické poměry zdrojové populace (obyvatelstvo českých zemí bylo jazykově rozděleno v poměru cca 2 Češi na 1 českého Němce, tedy 65 % česky a 35 % německy hovořícího obyvatelstva).[89]

[88] S tímto dobovým narativem se můžeme setkat například ve filmu *Dědečkem proti své vůli*. Raoul Schránil v roli Jiřího Ostena-Ostrovského v 60. minutě vysvětluje svoji kvalifikaci tak, že vystudoval na technice, ale státnici ještě nesložil. Nepovažuje to ovšem za nedostatek, protože „více než na titulu záleží dnes na schopnostech". *Dědečkem proti své vůli* (hraný film), režie Vladimír Slavínský, ČSR 1939.

[89] Gabriela Šamanová, *Národnostní struktura obyvatelstva českých zemí 1880–1930* (online), Praha 2004, dostupné na: <https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a138/f28/100023s_Samanova-narodnost.pdf> [1. 4. 2025].

Tab. 2: Porovnání počtu posluchačů Karlovy univerzity a posluchačů Německé univerzity v Praze v období 1920–1938. Index odpovídá násobku počtu studentů UK/NU.

UK posluchači (zimní semestr)		NU posluchači[90]		Index
1920/1921	8951	1920/1921	3668	2,4
1921/1922	8814	1921/1922	3523	2,5
1922/1923	8150	1922/1923	3093	2,6
1923/1924	8160	1923/1924	3250	2,5
1924/1925	8195	1924/1925	3527	2,3
1925/1926	8176	1925/1926	3447	2,4
1926/1927	8237	1926/1927	3651	2
1927/1928	8254	1927/1928	4073	2
1928/1929	9213	1928/1929	4463	2
1929/1930	9934	1929/1930	4714	2,1
1930/1931	10 455	1930/1931	4927	2,1
1931/1932	11 006	1931/1932	5282	2
1932/1933	10 681	1932/1933	5286	2
1933/1934	10 573	1933/1934	5278	2
1934/1935	10 614	1934/1935	5007	2,1
1935/1936	10 006	1935/1936	4921	2
1936/1937	9300	1936/1937	4429	2
1937/1938	9067	1937/1938	4205	2,1
1938/1939	7847	1938/1939	2265	3,5

Zdroj: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, *1918–1990*, Praha 1998, s. 597, 609–613

V datech tabulky 2 vidíme českou převahu, která prakticky odpovídá zdrojové populaci (dvojnásobnou), a to navzdory faktu, že imigrace se v meziválečném období z velké části přesměrovala na českou stranu, stejně jako většina židů, kteří stáli poněkud mimo stereotypní rozdělení obyvatelstva českých zemí, a navzdory postupné změně skladby obyvatelstva, v němž početně rostla česky hovořící populace, zatímco počet českých Němců stagnoval.[91] O nějakém nezájmu o studium na straně českých Němců tedy hovořit nemůžeme, spíše by se dalo říct, že navzdory nepříznivým demografickým podmínkám německá univerzita držela původní objem vůči univerzitě české.

[90] Ve zdroji není uvedeno, jestli se i v případě Německé univerzity jedná o počty posluchačů v zimním semestru, ale dá se předpokládat, že autoři neměnili metodiku napříč datovým souborem.

[91] Jana Machačová – Jiří Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, Opava 1999, s. 112.

Sluší se dodat, že údajná výrazná převaha objemu české univerzity nad německou se ani v 19. století, přinejmenším podle čísel publikovaných v Dějinách Univerzity Karlovy III,[92] nejeví nijak dramatická. Jestliže ze 3000 posluchačů nerozdělené univerzity přešlo skutečně 1368 studentů (46 %) na německou stranu, rozhodně není na místě to prezentovat jako neúspěch Němců. Oproti jejich zastoupení v populaci českých zemí (35 %)[93] a tedy očekávané hodnotě 1000 studentů je to zhruba o třetinu víc.[94] Další údaj, který je prezentován jako poměr počtu posluchačů v polovině 80. let, zní 1700/1100, představuje tedy asi 1,5krát více studentů na české straně, a i to ukazuje na silnější podíl NU, než je ve zdrojové populaci. Analogický výsledek jako předkládaná práce poskytují i sondy, které provedl Jiří Pešek.[95] Tyto údaje si tedy zaslouží zvláštní pozornost při dalším výzkumu.

Pronikání žen do terciárního vzdělávání

Otevření vysokých škol ženám bylo tématem ve své době velmi ožehavým. Ženy měly o studium na univerzitě velký zájem, ale k tomu, aby jim stát a společnost toto umožnily, vedla dost dlouhá společenská debata. Samozřejmostí nebylo pro dívky ani gymnaziální studium, a některé obory univerzitního studia (přesněji řečeno ty, které nebylo možné zahrnout pod profese pomáhající, které jediné se tehdejší majoritní[96] společnosti jevily jako vhodné pro ženy) odolávaly vstupu žen dlouho. Nejdéle bylo ženám odpíráno studium práv, přestože v době započetí diskusí byly již ženy studentkami i absolventkami studia na jiných fakultách. V diskusi byly tematizovány obavy spojené s feminizací obecně (zda bude po vstupu žen do daného sektoru trhu práce dostatek pracovních míst pro muže), i specifických pro akademické profese (jestli jsou ženy vůbec intelektuálně schopny uspět, a to jak z hlediska studia, tak z hlediska praxe). Datace vstupu žen na univerzitu tedy není shodná s načasováním vyjádření jejich zájmu o studium (na rozdíl od mužů). Oproti němu má výraznou latenci, je vyvrcholením procesu, který zájmem teprve začal. Vstup žen jako takový tedy není demografickým parametrem, ale věcí právně-historickou.

Na filosofických fakultách tamních univerzit směly ženy v bývalém Rakousku-Uhersku studovat od roku 1897 (včetně farmacie) a v roce 1900 jim byla povolena studia lékařská.[97] Na právnickou fakultu se mohly zapisovat od akademického roku 1918/1919. Hrubou představu o procesu zpřístupňování studia nám poskytuje následující dobová tabulka 3, která sumarizuje „pohyb žen“ (snad počty řádných a mimořádných posluchaček) na jednotlivých

[92] J. Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 310.

[93] G. Šamanová, *Národnostní struktura obyvatelstva* (online).

[94] Tato třetina navíc pokryje případnou výtku, že část tvořili cizinci.

[95] J. Pešek, *Die Prager Universitäten im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts*, s. 145–166.

[96] Argumentaci různých názorů v tomto tématu můžeme ohledat například pročtením dvou periodik z počátku 20. století: *Ženské listy: Orgán Jednoty českých dam a Sdružení česko-amerických dam*, Chicago: Bohemian Women's Publishing Company, dostupné online: <https://ndk.cz/uuid/uuid:f746b3e9-f700-4710-9dd2-a591317c2c29> [6. 4. 2026]; *Mládenec: časopis hájící zájmy tzv. „starých mládenců“ a svobodných mužů*, Praha: Fr. Flanderka, 1907–1915, dostupné online: <https://ndk.cz/uuid/uuid:cce3e0c0-9169-11e8-9690-005056827e51> [6. 4. 2026].

[97] Proces vedoucí ke vstupu žen na právnické fakulty viz Vendulka Valentová, *Počátky řádného studia posluchaček Právnické fakulty Univerzity Karlovy*, *Právněhistorické studie* 43/1, 2013, s. 311–326. Ženy a studium medicíny viz Petr Svobodný, *Lékařky v českých zemích v první polovině 20. století*, AUC-HUCP 35/1–2, 1995, s. 75–87. Srov. Marie Štemberková, *Doktorky filozofie a medicíny na pražské univerzitě od r. 1901 do konce první světové války*, in: Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993, Praha 1996, s. 213–234.

fakultách/oborech. Jedná se o jeden z mála dobových souhrnů, a do dnešní doby ho badatelé používají k argumentaci tématu žen na univerzitě. Horní malé okénko vždy odpovídá součtu žen studujících na československých univerzitách s vyučujícím jazykem českým nebo slovenským (nejprve se jedná jen o Českou Karlo-Ferdinandovu univerzitu, po první světové válce přibydou ještě univerzity v Brně a v Bratislavě.[98] Dolní malé okénko odpovídá počtu studentek na Německé univerzitě v Praze. Velké okénko je součtem obou malých, tedy počtem studentek na všech univerzitách na území pozdějšího Československa. Tato data jsou dost nepřesná, což je patrné při pohledu na jednotlivé obory studia, například medicíny. Tabulka je ale jednak cennou dobovou reflexí žité reality, jednak je pro základní přehled přínosná a dobře přehledná. Čtení tedy vyžaduje určitý odstup a nadhled. Zde je tabulka uveřejněna především pro konfrontaci s předkládanými daty, kterou by znalci tohoto pramene jistě požadovali.

Tab. 3: Vstup žen na vysoké školy v ČSR podle A. Kozákové

Akad. rok	Počet posluchaček FILOSOFIE ČS/NU	Součet posluchaček FILOSOFIE	Počet posluchaček PŘÍRODOVĚDY ČS/NU	Součet posluchaček PŘÍRODOVĚDY	Počet posluchaček MEDICÍNY ČS/NU	Součet posluchaček MEDICÍNY	Počet posluchaček PRÁV ČS/NU	Součet posluchaček PRÁV	Počet posluchaček FARMACIE ČS/NU	Součet posluchaček FARMACIE	Počet posluchaček TEOLOGIE ČS/NU	Součet posluchaček TEOLOGIE	Součet studujících žen v daném akad. roce
1897/1898	10 0	10											10
1898/1899	10 0	10											10
1899/1900	13 1	14											14
1900/1901	9 1	10											10
1901/1902	14 1	15											15
1902/1903	18 1	19											19

[98] Zvláštní postavení přitom měla HČEBF (Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká), jejíž žádosti o inkorporaci do Karlovy univerzity nebylo vyhověno. Dostupné online: <https://web.etf.cuni.cz/ETFN-190.html> [16. 7. 2025].

Akad. rok	Počet posluchaček FILOSOFIE ČS/NU	Součet posluchaček FILOSOFIE	Počet posluchaček PŘÍRODOVĚDY ČS/NU	Součet posluchaček PŘÍRODOVĚDY	Počet posluchaček MEDICÍNY ČS/NU	Součet posluchaček MEDICÍNY	Počet posluchaček PRÁV ČS/NU	Součet posluchaček PRÁV	Počet posluchaček FARMACIE ČS/NU	Součet posluchaček FARMACIE	Počet posluchaček TEOLOGIE ČS/NU	Součet posluchaček TEOLOGIE	Součet studujících žen v daném akad. roce
1903/1904	21	22											22
	1												
1904/1905	24	32			7	14							46
	8				7								
1905/1906	24	30			4	11							41
	6				7								
1906/1907	23	28			8	15							43
	5				7								
1907/1908	21	27			6	12							39
	6				6								
1908/1909	40	60			9	18							78
	20				9								
1909/1910	30	49			10	20							69
	19				10								
1910/1911	49	67			23	29							96
	18				6								
1911/1912	59	83			27	48							131
	24				21								
1912/1913	62	89			21	42							131
	27				21								
1913/1914	78	98			65	89							187
	20				24								
1914/1915	128	157			116	148							305
	29				32								
1915/1916	139	169			188	233							402
	30				45								
1916/1917	170	218			235	294							512
	48				59								

Akad. rok	Počet posluchaček FILOSOFIE ČS/NU	Součet posluchaček FILOSOFIE	Počet posluchaček PŘÍRODOVĚDY ČS/NU	Součet posluchaček PŘÍRODOVĚDY	Počet posluchaček MEDICÍNY ČS/NU	Součet posluchaček MEDICÍNY	Počet posluchaček PRÁV ČS/NU	Součet posluchaček PRÁV	Počet posluchaček FARMACIE ČS/NU	Součet posluchaček FARMACIE	Počet posluchaček TEOLOGIE ČS/NU	Součet posluchaček TEOLOGIE	Součet studujících žen v daném akad. roce
1917/1918	169	240			310	380							620
	71				70								
1918/1919	154	222			388	467		80					769
	68				79								
1919/1920	214	286			479	608		196					1090
	72				129								
1920/1921	245	308	34	70	527	722	203	213					1313
	63		36		195		10						
1921/1922	281	346	109	140	496	672	164	187	13	29			1374
	65		31		176		23		16				
1922/1923	375	428	140	164	539	677	187	203	5	29	3	3	1504
	53		24		138		16		24		–		
1923/1924	509	581	168	183	559	688	206	220	13	38	2	2	1712
	72		15		129		14		29		–		
1924/1925	592	683	199	235	558	675	192	217	23	51	3	3	1864
	91		36		117		25		28		–		
1925/1926	672	769	198	234	539	643	209	235	43	75	4	4	1960
	97		36		104		26		32		–		
1926/1927	767	868	227	273	521	657	238	286	55	85	5	5	2174
	101		46		136		48		30		–		
1927/1928	1074	1268	–	453	543	705	307	383	–	70	9	9	2888
	194		–		162		76		–		–		
1928/1929	1158	1355	–	471	612	804	379	467	–	66	10	10	3173
	197		–		192		88		–		–		
1929/1930	1201	1601	–	507	704	925	421	517	–	130	8	8	3688
	400		–		221		96		–		–		

Zdroj: Libuše Pajerová, *Pohyb studia žen v jednotlivých oborech vysokých škol v ČSR*, část a) university, in: Anděla Kozáková (ed.), Čeho jsme docílily … deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS, Praha 1932, všito mezi stranami 96 a 97. Transponováno a opraveno (ve zdroji byl chybný součet)

V tabulce č. 3 se můžeme přesvědčit, že první fakultou, na které studovaly ženy, byla fakulta filosofická. Po ní ženy zamířily na studium lékařství, a s poměrně velkým časovým odstupem teprve došlo na ostatní fakulty/obory. Také vidíme, a to je zde nejdůležitější závěr, že vyučování v českém jazyce si našlo své posluchačky o několik let dříve, což bychom mohli interpretovat jako konzervativní vzorec chování u německy hovořící populace českých zemí.

Teprve po nahlédnutí do výše uvedené tabulky můžeme detailně porozumět načasování prvních ženských doktorátů na německé univerzitě – samo o sobě není určeno ani legislativou, ani rozhodnutím samotných žen, ale kombinací obojího, a odlišně než na české univerzitě. Participaci žen na doktorátech NU ukazuje následující tabulka 4. Ta shrnuje celé studované období, aby byla dynamika růstu počtu doktorátů mužů a žen co nejpřehlednější.

Tab. 4: Počet doktorátů na NU podle pohlaví

	Muži	**Ženy**	**Součet**	**% žen**
1882	25		25	
1883	106		106	
1884	84		84	
1885	77		77	
1886	113		113	
1887	100		100	
1888	137		137	
1889	143		143	
1890	126		126	
1891	129		129	
1892	141		141	
1893	157		157	
1894	170		170	
1895	167		167	
1896	144		144	
1897	163	0	163	0
1898	144	0	144	0
1899	162	0	162	0
1900	147	0	147	0
1901	162	0	162	0
1902	121	0	121	0
1903	149	0	149	0

	Muži	Ženy	Součet	% žen
1904	131	0	131	0
1905	131	0	131	0
1906	122	0	122	0
1907	138	0	138	0
1908	103	2	105	2
1909	162	2	164	1
1910	138	3	141	2
1911	158	1	159	1
1912	164	3	167	2
1913	162	6	168	4
1914	184	6	190	3
1915	125	6	131	5
1916	72	9	81	11
1917	109	6	115	5
1918	121	11	132	8
1919	248	9	257	4
1920	425	25	450	6
1921	566	17	583	3
1922	461	41	502	8
1923	411	36	448	8
1924	353	33	388	9
1925	428	37	465	8
1926	449	50	499	10
1927	401	30	431	7
1928	371	49	420	12
1929	378	33	411	8
1930	405	45	451	10
1931	400	57	457	12
1932	448	50	498	10
1933	460	63	525	12
1934	565	75	642	12
1935	569	72	641	11
1936	575	92	667	14
1937	566	98	664	15
1938	601	90	691	13

	Muži	Ženy	Součet	% žen
1939	1174	157	1332	12
1940	447	67	514	13
1941	277	44	321	14
1942	131	49	181	27
1943	218	42	260	16
1944	202	74	276	27
1945	321	80	401	20

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Tyto základní údaje mohou posloužit pro další bádání, například pro všeobecnou sumarizaci situace v jednotlivých letech. Zajímavější a podrobnější zjištění můžeme očekávat na fakultní úrovni.[99]

Následující tabulka 5 ukazuje podíl žen na udělovaných doktorátech na jednotlivých fakultách. Zahrnuje celé studované období, aby byla dynamika růstu počtu doktorátů v tomto kontextu co nejpřehlednější.

Tab. 5: Počty doktorátů Německé univerzity v kalendářních letech, rozděleno na muže a ženy

	LF NU		FF NU		PřF NU		PF NU		TF NU				Kumulativní počet žen
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	suma žen	suma mužů	
1882	0	7	0	3	0	0	0	15	0	0	0	25	0
1883	0	45	0	5	0	0	0	51	0	5	0	106	0
1884	0	18	0	7	0	0	0	57	0	2	0	84	0
1885	0	30	0	4	0	0	0	43	0	0	0	77	0
1886	0	56	0	5	0	0	0	52	0	0	0	113	0
1887	0	33	0	10	0	0	0	56	0	1	0	100	0
1888	0	54	0	5	0	0	0	73	0	5	0	137	0
1889	0	68	0	3	0	0	0	69	0	3	0	143	0
1890	0	71	0	8	0	0	0	45	0	2	0	126	0

[99] Studium teologie bylo přístupné ženám pouze na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké (HČEFB).

	LF NU		FF NU		PřF NU		PF NU		TF NU				Kumulativní počet žen
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	suma žen	suma mužů	
1891	0	65	0	3	0	0	0	60	0	1	0	129	0
1892	0	69	0	2	0	0	0	66	0	4	0	141	0
1893	0	89	0	6	0	0	0	61	0	1	0	157	0
1894	0	119	0	7	0	0	0	43	0	1	0	170	0
1895	0	105	0	3	0	0	0	54	0	5	0	167	0
1896	0	74	0	5	0	0	0	64	0	1	0	144	0
1897	0	102	0	10	0	0	0	50	0	1	0	163	0
1898	0	76	0	10	0	0	0	57	0	1	0	144	0
1899	0	84	0	17	0	0	0	59	0	2	0	162	0
1900	0	78	0	13	0	0	0	52	0	4	0	147	0
1901	0	91	0	8	0	0	0	62	0	1	0	162	0
1902	0	50	0	13	0	0	0	55	0	3	0	121	0
1903	0	72	0	7	0	0	0	69	0	1	0	149	0
1904	0	33	0	11	0	0	0	84	0	3	0	131	0
1905	0	43	0	20	0	0	0	64	0	4	0	131	0
1906	0	48	0	21	0	0	0	52	0	1	0	122	0
1907	0	41	0	13	0	0	0	81	0	3	0	138	0
1908	0	23	2	16	0	0	0	60	0	4	2	103	2
1909	2	45	0	28	0	0	0	87	0	2	2	162	4
1910	2	36	1	28	0	0	0	72	0	2	3	138	7
1911	1	54	0	30	0	0	0	71	0	3	1	158	8
1912	0	53	3	35	0	0	0	73	0	3	3	164	11
1913	1	56	5	26	0	0	0	76	0	4	6	162	17
1914	4	93	2	25	0	0	0	66	0	0	6	184	23
1915	0	60	6	20	0	0	0	43	0	2	6	125	29
1916	6	17	3	18	0	0	0	33	0	4	9	72	38
1917	2	44	4	21	0	0	0	38	0	6	6	109	44
1918	4	33	7	19	0	0	0	66	0	3	11	121	55
1919	5	79	4	28	0	0	0	141	0	0	9	248	64
1920	15	142	9	30	1	4	0	248	0	1	25	425	89
1921	10	273	3	26	3	20	0	246	0	2	16	567	105
1922	27	209	6	45	7	21	0	184	0	3	40	462	145

	LF NU		FF NU		PřF NU		PF NU		TF NU				Kumulativní počet žen
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	suma žen	suma mužů	
1923	27	240	1	8	6	26	1	136	0	2	35	412	180
1924	22	193	10	25	1	29	0	105	0	1	33	353	213
1925	28	246	3	35	2	25	4	120	0	2	37	428	250
1926	38	245	6	26	4	26	2	150	0	2	50	449	300
1927	22	199	5	22	2	39	1	139	0	2	30	401	330
1928	21	139	20	32	3	40	5	157	0	3	49	371	379
1929	19	154	6	25	2	27	6	168	0	4	33	378	412
1930	12	131	17	25	8	40	8	206	0	3	45	405	457
1931	31	159	12	26	4	33	10	180	0	2	57	400	514
1932	23	177	11	26	5	49	11	195	0	1	50	448	564
1933	21	193	19	23	4	41	19	199	0	4	63	460	627
1934	32	260	20	25	7	35	16	242	0	3	75	565	702
1935	28	257	19	31	4	33	21	244	0	4	72	569	774
1936	49	248	16	31	6	46	21	248	0	2	92	575	866
1937	54	291	18	34	4	34	22	206	0	1	98	566	964
1938	42	249	15	30	8	44	25	275	0	3	90	601	1054
1939	90	548	43	75	5	38	19	508	0	5	157	1174	1211
1940	24	161	29	70	1	25	13	185	0	6	67	447	1278
1941	18	185	19	45	3	18	4	25	0	4	44	277	1322
1942	27	91	19	20	1	5	2	13	0	2	49	131	1371
1943	22	171	15	11	4	5	1	24	0	7	42	218	1413
1944	43	172	29	16	1	2	1	12	0	0	74	202	1487
1945	38	298	42	17	0	0	0	6	0	0	80	321	1567

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Z dříve publikované literatury je známo, že období první světové války přeměnilo dřívější pronikání jednotlivých žen na univerzity ve skutečné masové vzdělávání žen, probíhající ve velkém měřítku. Místa, která na gymnáziích a vysokých školách uprázdnili muži, byla pro ženy skutečnou příležitostí. Nemůžeme ale očekávat, že by byl výsledek tohoto procesu v matrikách doktorů patrný ještě během války. Ta trvala čtyři roky, během kterých se postupně utvářela místa pro ženy, s určitou (nejspíše malou) latencí byla zaplňována, a pak ještě příslušnou dobu trvalo, než tyto ženy mohly svá gymnaziální a vysokoškolská studia dokončit. U kratších vysokoškolských programů (například na filosofické fakultě)

se počítalo se čtyřmi roky studia, mohli bychom tedy určitý vzestup počtu žen očekávat už bezprostředně po válce. Studium medicíny naproti tomu trvalo pět a více let, nejčastěji šest nebo sedm, a tak očekávání na vzestup počtu lékařek musíme odsunout ještě o pár let dál. A ty ženy, které využily válku ke studiím gymnaziálním, pak mohly dostudovat univerzitu nejdříve v polovině dvacátých let.

Když se podíváme do tabulky, vyznačující roční počet žen, které na Německé univerzitě promovaly, skutečně takový obraz vidíme. První strmý vzestup představuje rok 1920, který kopíruje především vzestup počtu doktorek medicíny. Další, téměř dvojnásobný vzestup je spojen s rokem 1922 a další velký vzestup vidíme v roce 1926, přičemž poklesy mezi jednotlivými silnými lety nebyly hluboké. Zadíváme-li se na jednotlivé fakultní počty, nejvyšší má podle očekávání profese lékařská, jistě kvůli výlučnosti doktorátu, ale snad i díky tomu, že ženy tato pomáhající profese přitahovala a měla silnou složku praktickou, tj. dávala jim povolání, a to velmi žádané a důležité, jehož společenský význam válka ještě zvýraznila.[100]

V závěsu za lékařskou fakultou následuje fakulta filosofická, která byla ve studovaném období zdrojem gymnaziálních pedagogů, a i tam byl zájem žen jistě velký – nejen díky vzestupu počtu dívčích gymnázií, ale i stále běžnější koedukaci, která se přirozeně reprodukovala do vyšších etáží vzdělávání. Respekt vůči titulu doktora byl důležitý pro všechny, ale zvláštní význam měl pro ženy. Přinejmenším na počátku jistě nebylo snadné uspět v mužském světě sekundární pedagogiky a doktorát mohl průkopnickou roli ženám usnadnit (analogicky jako pedagogům s inovátorskou intencí, viz výše); podle pramenů si toho byly nejspíše vědomy, protože ho skládaly častěji než muži, jak naznačuje níže popsaná sonda.

Titul doktora byl ovšem působivý i u mužů, o čemž se můžeme přesvědčit v dobové kulturní reflexi univerzitních gradů. Jeden příklad za všechny: v hraném filmu *Kvočna* (Hugo Haas, 1937) si dívky (Truda Grosslichtová a Adina Mandlová v roli spolužaček Věry Venturové a Katynky Svaté) dělají z neznámého muže ve vlaku legraci, ale pouze dokud se nepředstaví jako dr. Ivan Musil (40. minuta). V tu chvíli obě zvážní, a přestože se domnívají, že je ženatý, Truda Grosslichtová v roli Věry Venturové si s ním smluví schůzku a přijde na ni (aby mu sdělila, že se už nikdy neuvidí, což jí nevěřila ani její přítelkyně Katy, natož my – ostatně zanedlouho poté došlo k početí nemanželského dítěte). Dr. Musil byl tedy pro ni navzdory všemu perspektivním partnerem. Je asi zbytečné ptát se, jestli by se stejným zájmem reagovala na nabídku muže s menším symbolickým kapitálem.

Tohoto symbolického kapitálu elegantně využily ženy k obhájení své kariéry v sekundárním školství, ačkoli univerzity jeho efektu poměrně dobře odolávaly. Habilitovaných žen bylo před druhou světovou válkou jen velmi málo, a to i na Univerzitě Karlově, a jejich společenská situace nebyla snadná.[101]

[100] Blíže k motivaci například Petr Svobodný, *Proč jsem se rozhodl/a pro lékařské povolání? „Soukromé" rozhodnutí ve prospěch „veřejnosti" ve světle pamětí*, in: Historia, medicina, cultura: sborník k dějinám medicíny, Praha 2006, s. 265–289; Pavla Frýdlová, *Ženy v bílém: deset životních příběhů českých lékařek*, Praha 2010.

[101] Jevily se jako přinejmenším výstřední. Narativy, zesměšňující schopnost žen vystudovat na univerzitě a věnovat se tam získané profesi, měly v naší společnosti tuhý kořínek. Objevovaly se ve všech podobách, vážných i nevážných. K zajímavým dobovým příkladům patří fejeton Jana Nerudy *Lékařky, kněžky, právničky*, formulovaný jako reakce na nejmenovaného německého profesora, bojujícího proti studiu medicíny u žen. Přesněji řečeno, věnuje se nejprve ženám lékařkám, a teprve ve druhém oddíle textu, který se jeví jako pozdější doplnění, rozšiřuje téma na teologii a právo, aby tak obsáhl všechny „kritizovatelné" fakulty univerzity. Filosofii vynechal – snad si uvědomoval, že kritika žen jako gymnaziálních pedagožek by byla přepjatá, protože ženy

Relativně menšímu zájmu se u žen těšila fakulta právnická, primárně snad v souvislosti s úřední kariérou, která byla tehdejším právničkám jako jediná bez větších problémů otevřena[102] a kterou bylo možné zahájit i bez vysokoškolského studia. Nižší zájem žen o právo ale mohl souviset i s dalšími aspekty – například se stále nedokončenou argumentací o rovnoprávnosti žen v této profesi a s tím možná související nedůvěrou rodičů v perspektivu této profesní orientace dcer; a snad i s charakterem právní vědy, která neposkytuje prostor pro kreativitu, a v oboru advokacie se věnuje poněkud nepohodlné problematice konfliktu. Nejslabší zastoupení u žen měla fakulta přírodovědecká, přestože i zde byla řada velmi zajímavých oborů s perspektivním uplatněním pro ženy. Nicméně si musíme uvědomit, že v optice doktorátů neuvidíme farmaceutky, protože ve větvi farmaceutického studia nebylo možné dosáhnout doktorátu (viz výše). Když si představíme, že ženy, které se vydaly na tuto dráhu, musely vystudovat klasické gymnázium, anebo si po studiu reálky doplnit zkoušky z klasické filologie (na čemž univerzity trvaly kvůli čtení receptů magistraliter, které se dodnes píší latinsky), poté se vydaly na dvouletou počáteční lékárenskou praxi, poté dva nebo více let studovaly farmacii na univerzitě – bylo jim v tuto chvíli minimálně 23, reálně spíše 25 let (návaznost bez jakýchkoli prodlev je spíše ideální vizí než skutečností). V tuto chvíli a po všech studiích se nelze divit, že absolventka farmacie směřovala do praxe, aby nepropásla svou soukromou životní perspektivu (na kterou má muž daleko více času).[103] Ani pro muže ale jistě není příjemné začít studia od nuly, aby se mohli stát „panem doktorem“, proto je rozumnější nečekat, že optikou doktorátů vůbec na farmacii dohlédneme. Spíše ji můžeme považovat za faktor, který řadu žen odstraní z našeho zorného pole.

Mužskou převahu této fakultě mohla dodat matematika, fyzika a další silně teoretické obory, které po dlouhou dobu u žen neměly takovou popularitu. Stačí si vzpomenout, že ještě v období zcela nedávném převládal stereotyp matematických a fyzikálních nebo technických studií jako typicky mužských.

Konkrétní čísla bez proporčního hlediska ovšem nedávají celou informaci, proto je v následující tabulce č. 6 shrnuto pronikání žen na akademickou půdu v podobě percentuálního zastoupení žen mezi doktory jednotlivých fakult NU. (Časové okno této tabulky je 1908–1945, tedy od prvních ženských doktorátů, protože celkový přehled už poskytly předchozí tabulky, na které v případě nejasnosti odkazujeme.)

byly učitelkami už dlouho: dávné guvernantky, učitelky hudby a umění, učitelky základních škol, mistrové v žensky obsazených učebních oborech, jako například krajkářství, až po klášterní vzdělávání. Kláštery byly autonomní světy, kde mělo vzdělání jiné zákonitosti a ženy měly opravdu velké kompetence. Není tedy možné ukázat na gymnaziální profesorku jako na absurdní důsledek ženského vysokoškolského vzdělání. Neruda svou vážně/nevážnou kritiku intelektuálek prokládá řadou genderových stereotypů, ale v první řadě si neutahuje ze žen: jeho kritika je širší, zaměřená do značné míry na mužské příslušníky univerzitních profesí. Na stereotypy ovšem spoléhá všude – právník je vychytralý zloděj, lékař zabíjí, a velebníčky kritizuje slovy „pod svícnem bývá vždycky tma, i pod svícnem ctnosti“. Můžeme tento fejeton interpretovat jako chytrou reakci na muže, odmítající ženskou konkurenci, aniž by se sami snažili vykonávat svoji práci poctivě a dobře. Jan Neruda, *Žerty, hravé i dravé*, Praha 1954, s. 91–96.

[102] První právničky, pokud nechtěly být úřednicemi, velmi obtížně nacházely uplatnění, pokud k němu neměly příležitost v zavedené advokátní praxi své rodiny. V. Valentová, *Počátky řádného studia posluchaček Právnické fakulty Univerzity Karlovy*.

[103] Velkou výhodu v tomto smyslu měly dívky, které se učily pro lékárnu svého otce, nebo jiného blízkého příbuzného. Pro ně mohlo představovat studium po gymnáziu pouze tirocinium a dva roky na univerzitě, a získání kvalifikace pro ně bylo relativně pohodlné. Takové podmínky ale nemůžeme považovat za všeobecné, a bylo by nemístné označit studium farmacie za snadné nebo krátké.

Tab. 6: Procenta žen mezi udělenými doktoráty jednotlivých fakult NU v kalendářních letech

	LF NU	FF NU	PřF NU	PF NU
1908	0 %	11 %		
1909	4 %	0 %		
1910	5 %	3 %		
1911	2 %	0 %		
1912	0 %	8 %		
1913	2 %	16 %		
1914	4 %	7 %		
1915	0 %	23 %		
1916	26 %	14 %		
1917	4 %	16 %		
1918	11 %	27 %		0 %
1919	6 %	13 %		0 %
1920	10 %	23 %	20 %	0 %
1921	4 %	10 %	13 %	0 %
1922	11 %	12 %	25 %	0 %
1923	10 %	11 %	19 %	1 %
1924	10 %	29 %	3 %	0 %
1925	10 %	8 %	7 %	3 %
1926	13 %	19 %	13 %	1 %
1927	10 %	19 %	5 %	1 %
1928	13 %	38 %	7 %	3 %
1929	11 %	19 %	7 %	3 %
1930	8 %	40 %	17 %	4 %
1931	16 %	32 %	11 %	5 %
1932	12 %	30 %	9 %	5 %
1933	10 %	45 %	9 %	9 %
1934	11 %	44 %	17 %	6 %
1935	10 %	38 %	11 %	8 %
1936	16 %	34 %	12 %	8 %
1937	16 %	35 %	11 %	10 %
1938	14 %	33 %	15 %	8 %
1939	14 %	36 %	12 %	4 %
1940	13 %	29 %	4 %	7 %
1941	9 %	30 %	14 %	14 %

	LF NU	FF NU	PřF NU	PF NU
1942	23 %	49 %	17 %	13 %
1943	11 %	58 %	44 %	4 %
1944	20 %	64 %	33 %	8 %
1945	11 %	71 %	0 %	0 %

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Velmi nápadný tu je dlouhodobě vysoký podíl ženských doktorátů na filosofické fakultě, což může souviset s problematikou výše uvedenou (snaha uspět mezi muži). V celkových číslech doktorátů německé univerzity je pak jasná dominance lékařské fakulty, jednak díky zájmu žen o medicínu, jednak díky výlučnosti doktorátu na lékařské fakultě. Podíl žen se během sledovaného období zvyšuje, takže v závěru druhé světové války jsou prakticky dva ze tří čerstvých doktorů filosofie na NU ženského pohlaví. Nicméně, jak je patrné i v ostatních analýzách předkládané práce, období druhé světové války je na německé univerzitě v porovnání s předchozími etapami zcela atypické, zvláště od roku 1942. Čísla z období let 1942–1945 tedy není vhodné detailně srovnávat s předválečnou podobou univerzity, spíše je berme jako anomálii, zapříčiněnou válkou a nacistickou politikou. I v tabulce č. 6 můžeme pozorovat více takových změn – například nápadně stoupá podíl žen i mezi přírodovědci – což je částečně logické, protože muži byli angažováni ve válce a bylo také výrazně omezené doplnění studentů imigrací. Otázkou ovšem je, proč toto nepozorujeme u všech fakult.

Následující tabulky 7 a 8 formulují celouniverzitní data o poměru počtu mužů a žen v souboru posluchačů české univerzity a doktorů německé univerzity srovnatelným způsobem, aby (u vědomí všech limitů) umožnily jejich snadnou konfrontaci.

Tab. 7: Ženy a muži mezi posluchači české univerzity v letech 1882–1938

Akademický rok	Posluchači muži	Posluchačky ženy	Součet	% žen
1882/1883	1055		1055	
1883/1884	1481		1481	
1884/1884	1774		1774	
1885/1885	2009		2009	
1886/1887	2172		2172	
1887/1888	2461		2461	
1888/1889	2538		2538	
1889/1890	2528		2528	

Akademický rok	Posluchači muži	Posluchačky ženy	Součet	% žen
1890/1891	2507		2507	
1891/1892	2670		2670	
1892/1893	2733		2733	
1893/1894	2815		2815	
1894/1895	2779		2779	
1895/1896	2766		2766	
1896/1897	2815	0	2815	0
1897/1898	2858	0	2858	0
1898/1899	3066	0	3066	0
1899/1890	2858	0	2858	0
1900/1901	3224	0	3224	0
1901/1902	3459	0	3459	0
1902/1903	3550	0	3550	0
1903/1904	3708	0	3708	0
1904/1905	3846	171	4017	4
1905/1906	3697	178	3875	5
1906/1907	3792	233	4025	6
1907/1908	3714	235	3949	6
1908/1909	3927	272	4199	6
1909/1910	4008	321	4329	7
1910/1911	4089	368	4457	8
1911/1912	4063	369	4432	8
1912/1913	4016	412	4428	9
1913/1914	4296	444	4740	9
1914/1915	2614	459	3073	15
1915/1916	1850	596	2446	24
1916/1917	1692	704	2396	29
1917/1918	1622	624	2246	28
1918/1919	4802	1050	5852	18
1919/1920	5454	1327	6781	20
1920/1921	7374	1577	8951	18
1921/1922	7410	1404	8814	16
1922/1923	6745	1405	8150	17

Akademický rok	Posluchači muži	Posluchačky ženy	Součet	% žen
1923/1924	6657	1501	8158	18
1924/1925	6616	1579	8195	19
1925/1926	6561	1615	8176	20
1926/1927	6541	1696	8237	21
1927/1928	6914	1838	8752	21
1928/1929	7240	1973	9213	21
1929/1930	7814	2120	9934	21
1930/1931	8079	2356	10435	23
1931/1932	8524	2482	11006	23
1932/1933	8360	2321	10681	22
1933/1934	8252	2311	10563	22
1934/1935	8272	2342	10614	22
1935/1936	7664	2317	9981	23
1936/1937	6857	2343	9200	25
1937/1938	6712	2312	9024	26
1938/1939	5624	2167	7791	28

Zdroj: Jan Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, *1802–1918*, Praha 1997, s. 355; J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, *1918–1990*, Praha 1998, s. 599–602

Tab. 8: Ženy a muži mezi doktory německé univerzity v letech 1882–1945

Kalendářní rok	Doktoráty muži	Doktoráty ženy	Součet	% žen
1882	25		25	0
1883	106		106	0
1884	84		84	0
1885	77		77	0
1886	113		113	0
1887	100		100	0
1888	137		137	0
1889	143		143	0
1890	126		126	0
1891	129		129	0
1892	141		141	0

Kalendářní rok	Doktoráty muži	Doktoráty ženy	Součet	% žen
1893	157		157	0
1894	170		170	0
1895	167		167	0
1896	144		144	0
1897	163	0	163	0
1898	144	0	144	0
1899	162	0	162	0
1900	147	0	147	0
1901	162	0	162	0
1902	121	0	121	0
1903	149	0	149	0
1904	131	0	131	0
1905	131	0	131	0
1906	122	0	122	0
1907	138	0	138	0
1908	103	2	105	2
1909	162	2	164	1
1910	138	3	141	2
1911	158	1	159	1
1912	164	3	167	2
1913	162	6	168	4
1914	184	6	190	3
1915	125	6	131	5
1916	72	9	81	11
1917	109	6	115	5
1918	121	11	132	8
1919	248	9	257	4
1920	425	25	450	6
1921	566	17	583	3
1922	461	41	502	8
1923	411	36	448	8
1924	353	33	388	9
1925	428	37	465	8
1926	449	50	499	10

Kalendářní rok	Doktoráty muži	Doktoráty ženy	Součet	% žen
1927	401	30	431	7
1928	371	49	420	12
1929	378	33	411	8
1930	405	45	451	10
1931	400	57	457	12
1932	448	50	498	10
1933	460	63	525	12
1934	565	75	642	12
1935	569	72	641	11
1936	575	92	667	14
1937	566	98	664	15
1938	601	90	691	13
1939	1174	157	1332	12
1940	447	67	514	13
1941	277	44	321	14
1942	131	49	181	27
1943	218	42	260	16
1944	202	74	276	27
1945	321	80	401	20

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

V obou tabulkách vidíme ve sledovaném období mírný vzestup celkového počtu doktorátů a zvyšující se percentuální podíl žen, počínající v prvním decenniu dvacátého století. Ale zatímco na české univerzitě se za první světové války dostane podíl žen-posluchaček až ke 30 %, na německé univerzitě se nedostáváme ani ve válečné vlně nových doktorů výrazněji nad deset procent. Jestli je to přiměřený rozdíl, je prozatím otázkou diskuse, jejíž obsah byl už naznačen výše (relevanci naznačuje preference medicíny, kterou nebylo možné absolvovat bez doktorátu, ale oslabuje ji další preferovaný obor – filosofie, u které to možné bylo, ačkoli popularita doktorátu byla podle sondy značná; vliv těchto faktorů na odlišnou dynamiku doktorátů spolehlivě ukáže teprve navazující výzkum).

Jediná, kompletně zpracovaná referenční populační data (míněno „nikoli formou sondy“), se kterými můžeme tyto údaje konfrontovat, jsou data posluchačů Univerzity Karlovy. Kompletní zpracování bylo doposud publikováno pouze pro meziválečné období, kde máme k dispozici na obou univerzitách počty posluchačů. Tyto údaje prezentují následující tabulky 9 a 10. S jejich pomocí je možné nahlédnout za oponu doktorátu a snad i pochopit některé výše popsané trendy.

Tab. 9: Muži a ženy mezi posluchači české univerzity v letech 1918–1938

Muži	Teologie	Právo	Medicína	Filosofie	Přírodověda	Suma	
1918	44	2242	1571	945	0	4802	
1919	31	2322	1885	1216	0	5454	
1920	39	3446	2474	857	558	7374	
1921	41	3321	2379	956	713	7410	
1922	40	2893	2099	968	745	6745	
1923	42	2933	1858	1008	816	6657	
1924	47	2908	1770	990	901	6616	
1925	30	3026	1664	867	974	6561	
1926	43	3271	1437	785	1005	6541	
1927	54	3535	1466	786	1073	6914	
1928	64	3698	1605	771	1102	7240	
1929	74	3952	1839	764	1185	7814	
1930	77	4090	2007	768	1137	8079	
1931	116	4328	2178	758	1144	8524	
1932	115	4475	2057	749	964	8360	
1933	142	4271	2218	670	951	8252	
1934	160	4012	2436	691	973	8272	
1935	182	3495	2436	665	886	7664	
1936	180	2873	2287	707	810	6857	
1937	172	2640	2321	794	785	6712	
1938	197	1934	2062	795	636	5624	
Ženy	**Teologie**	**Právo**	**Medicína**	**Filosofie**	**Přírodověda**	**Suma**	**% žen**
1918	0	80	389	581	0	1050	18
1919	0	213	440	674	0	1327	20
1920	0	314	459	645	159	1577	18
1921	0	263	474	483	184	1404	16
1922	0	196	462	527	220	1405	17
1923	0	203	458	586	254	1501	18
1924	0	190	462	640	287	1579	19
1925	0	192	438	691	294	1615	20
1926	0	218	406	722	350	1696	21
1927	0	237	403	825	373	1838	21
1928	0	275	430	858	410	1973	21
1929	0	316	503	857	444	2120	21
1930	0	405	543	848	560	2356	23

Ženy	Teologie	Právo	Medicína	Filosofie	Přírodověda	Suma	% žen
1931	0	494	602	760	626	2482	23
1932	0	613	584	695	429	2321	22
1933	0	636	608	670	397	2311	22
1934	0	588	673	692	389	2342	22
1935	0	550	697	688	382	2317	23
1936	0	477	720	770	376	2343	25
1937	0	390	712	875	335	2312	26
1938	0	283	663	914	307	2167	28

Zdroj: J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, *1918–1990*, Praha 1998, s. 599–602

Tab. 10: Muži a ženy mezi posluchači německé univerzity v letech 1920–1938

Muži	Teologie	Právo	Medicína	Filosofie	Přírodověda	Suma	
1920	50	1053	1467	372	332	3274	
1921	39	948	1352	398	389	3126	
1922	31	851	1144	375	362	2763	
1923	29	948	1034	421	459	2891	
1924	37	1033	1045	503	512	3130	
1925	42	1188	1026	361	467	3084	
1926	49	1260	1100	382	440	3231	
1927	66	1329	1309	416	455	3575	
1928	72	1430	1470	395	532	3899	
1929	62	1458	1578	400	550	4048	
1930	64	1515	1656	408	512	4155	
1931	87	1557	1830	491	510	4475	
1932	78	1527	1833	470	547	4455	
1933	116	1448	1826	507	542	4439	
1934	127	1340	1710	442	532	4151	
1935	137	1173	1661	686	509	4166	
1936	142	981	1629	522	454	3728	
1937	130	799	1510	599	434	3472	
1938	106	364	932	293	232	1927	

Ženy	Teologie	Právo	Medicína	Filosofie	Přírodověda	Suma	% žen
1920	0	31	198	102	63	394	11
1921	0	23	179	126	69	397	11
1922	0	18	134	116	62	330	11
1923	0	18	130	150	61	359	11
1924	0	31	117	175	74	397	11
1925	0	36	105	148	74	363	11
1926	0	50	138	155	77	420	12
1927	0	76	162	194	66	498	12
1928	0	88	192	197	87	564	13
1929	0	96	221	219	130	666	14
1930	0	137	229	240	166	772	16
1931	0	137	252	268	150	807	15
1932	0	148	272	245	166	831	16
1933	0	150	298	246	145	839	16
1934	0	132	314	255	155	856	17
1935	0	108	291	240	116	755	15
1936	0	86	257	249	109	701	16
1937	0	76	246	295	116	733	17
1938	0	24	106	145	63	338	15

Zdroj: J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, *1918–1990*, Praha 1998, s. 609–613

V tabulkách posluchačů vidíme dost odlišné už startovní hodnoty po první světové válce. Percentuální podíl žen na německé univerzitě byl v akademickém roce 1920/1921 pouze 11 %, zatímco na české univerzitě to bylo v akademickém roce 1918/1919 už 18 % žen. I nadále pak na české univerzitě stoupá podíl žen rychleji a stabilněji než na univerzitě německé. Tyto rozdíly ukazují, že opožděné pronikání žen na NU, pozorované na úrovni doktorátů, není artefakt metodiky, ani výsledkem jakési deformace dat, ale je relevantní.[104]

Opusťme na chvíli velká čísla, protože i jednotlivci jsou důležití. Podle tohoto datasetu jsou prvními doktorkami-ženami německé univerzity tyto dámy:

- První lékařkou NU se stala Wilhelmine Czastka (katolického vyznání),[105] narozená v obci Sedlec-Prčice, která promovala 25. října 1909.[106]

[104] Právě z tohoto důvodu má smysl obírat se tu daty již publikovanými.

[105] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 135.

[106] Matrika doktorů uvádí pouze údaj Sedletz, který může znamenat Sedlec-Kutná Hora, Sedlec-Prčice, anebo Sedlec (Vraclav) na orlickoústecku. Údaj jsem upřesnila vyhledáním doktorky Czastkové na Geni, dostupné online: <https://www.geni.com/people/Wilhelmine-Czastka/6000000168508143003> [9. 1. 2025].

- První doktorkou filosofie NU byla Hedwig Fischmann z Prahy (židovského vyznání),[107] která promovala 31. října 1908. Fischmannová mimochodem o pouhý týden předstihla dceru profesora Carla Weila Charlottu (promovala 7. listopadu 1908).
- První přírodovědkyní na nově založené přírodovědecké fakultě NU byla Marianne Grünwald z Jihlavy (židovského vyznání),[108] která promovala 6. listopadu 1920, jen pár týdnů po zahájení činnosti samostatné přírodovědecké fakulty (naprostou většinu studia absolvovala ještě v rámci filosofické fakulty, ze které se přírodověda vydělila).
- První doktorkou práv NU byla Käthe Schwarz z Úštěku (židovského vyznání),[109] která promovala 5. listopadu 1923 a poté ještě vystudovala filosofii tamtéž, to už jako provdaná Vogl (promovala 11. května 1935).[110]

Zajímavé je, že zatímco na německé univerzitě se komunita žen utvářela se židovskými doktorkami v čele, na české univerzitě promovala první židovská doktorka až v roce 1915.[111]

Národnost / regionální původ

Ve třetí třetině 19. století můžeme pozorovat nejen zvýšenou sociální mobilitu, ale i rozšiřování toho segmentu společnosti, který je mobilní prostorově. Je to nejen součást obecných rysů modernity – ve smyslu emancipace jedince v občanské společnosti i ve smyslu rozšiřování technických možností cestování a politických svobod s mobilitou souvisejících. Střední Evropa ale nebyla jen cílem studentů, kteří vnímali svůj přesun jako cestování, nebo jako mobilitu ve smyslu „vystudovat na prestižní zahraniční škole a vrátit se domů jako ceněný odborník". Univerzita (v obecném měřítku) byla jednou ze vstupních bran trvalé migrace.

Praha byla zřejmě zajímavou destinací z mnoha důvodů: do roku 1920[112] byla NU součástí dědictví Karlova učení, tedy nejstarší univerzity na sever od Alp, z čehož jí plynula určitá prestiž. Praha byla malebná, klidná a konsolidovaná, ačkoli nenabízela takový komfort, jaký byl samozřejmostí v některých částech západní Evropy, zejména v oblasti hygieny bydlení.[113]

Pro židovské studenty z východu měla Praha zřejmě výhodnou – blízkou – polohu (hovoříme o době, kdy 100 km cesty byl velký rozdíl a výrazně se odrážel na její ceně i trvání). Navíc tu židovská komunita nebyla perzekuovaná ze strany státu, a díky své relativní početní přiměřenosti byla i dobře tolerovaná křesťanskými Pražany. (Jinak tomu bylo například

[107] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 104.

[108] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 529.

[109] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 843.

[110] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 5, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1931–1936), s. 428

[111] Ivana Ebelová – Milada Sekyrková, *První doktorky – lékařky židovského původu z pražských univerzit a jejich kariérní možnosti mezi světovými válkami*, AUC-HUCP 60/2, 2020, s. 23–35.

[112] Tehdy vstoupil v platnost Zákon č. 135/1920 Sb. z. a n., o poměru pražských universit (Lex Mareš), který prohlásil za pokračovatelku Karlova učení Univerzitu Karlovu, viz Zákon č. 135/1920 Sb., o poměru pražských universit, vyhlášen 12. 3. 1920 (Sbírka zákonů č. 30/1920), účinný od 12. 3. 1920. Dostupný online ve Sbírce: <https://www.e-sbirka.cz/sb/1920/135/1920-03-12>, historické znění [13. 7. 2025].

[113] Srov. reflexe Prahy rodinou Einsteinových, viz M. D. Gordin, *Einstein v Čechách*, s. 89–115.

v Berlíně, kde početnost ortodoxních židů na veřejných místech křesťanské obyvatelstvo pobuřovala.)[114] Jazyková kompozice Prahy, ve které se míchal slovanský jazyk s tehdejším mezinárodním kódem střední Evropy (*lingua franca*) – němčinou,[115] konfesní skladba i dvojjedinost místní kultury formovala Prahu jako pohodlnou a vhodnou k integraci. Navíc byly náklady studia (jak životní náklady, tak náklady přímo spojené se studiem) přijatelné pro imigranty bez ekonomického kapitálu a s nedostatkem sociálního kapitálu, nutného k získání zaměstnání slučitelného s prezenčním studiem – tehdy zdaleka převažující formou.

V pozadí imigrace židovských studentů z východu byl především antisemitismus v jejich domovských zemích, který měl jak podobu individuálních a kolektivních projevů nenávisti (často s oporou, anebo přinejmenším tolerancí systému), tak podobu adresné a otevřené strukturální a institucionální diskriminace, projevující se mimo jiné omezováním práv Židů. Přitom nešlo o jakési skryté mechanismy eliminace, ale o právně ukotvená adresná omezení. Ve spojení s kapacitními problémy univerzit, které měly provozní obtíže s poskytnutím vzdělání upřednostňovanému (křesťanskému) obyvatelstvu, vedl strukturální antisemitismus k ustanovení pevného početního limitu pro studium kandidátů s jinou konfesí (*numerus clausus* pro židovské studenty).[116] Židovská mládež se zájmem o vysokoškolské studium pak měla na vybranou vzdát se svých ambicí nebo studovat v zahraničí. Zcela legitimní by byla i jiná motivace migrace – například za účelem studia na prestižnějších školách, nebo života v lépe konsolidovaných zemích, než je rodný region, ovšem není důvod, aby tuto motivaci pociťovali silněji židé než křesťané. Překážkou důkladnější analýzy je, že motivaci není možné sériově studovat.

Pro německojazyčné studenty jakékoli konfese byla Praha výhodná zvláště tehdy, když tu žili, anebo alespoň měli kontakty, které jim pomáhaly s integrací. Takových studentů ovšem nemohlo být mnoho vzhledem k tomu, že Praha byla silně česká. Naproti tomu německojazyčné obyvatelstvo dominovalo (mnohdy stejně silně) v jiných částech českých zemí.[117]

Německá univerzita samozřejmě nebyla jen destinací imigrantů, studovali na ní i německojazyční Pražané. Pro ambiciózní studenty mohly být pražské poměry malé, hlavně proto, že vysokoškolské studium mělo vždy rozměr identitní; odborníci jsou dodnes vztahováni ke svým školám a učitelům. Ambiciózní studenti se tedy mohli chtít identifikovat s prestižnější akademickou komunitou, než byla pražská, a užívat tak její symbolický i sociální

[114] Kateřina Čapková, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*, Praha 2005, s. 19.

[115] Byl to také jazyk prestiže a v tehdejších USA ho jako cizí jazyk studovalo 25 % studentů, viz Jeroen Darquennes, *German as a lingua franca*, Annual Review of Applied Linguistics 26, 2006, s. 61–77, doi:10.1017/S0267190506000043.

[116] Z perspektivy střední Evropy vnímáme především třenice mezi křesťany a židy, ovšem na Balkánském poloostrově byla situace ještě složitější přítomností islámu. Muslimští studenti z této oblasti ale Prahu jako místo svých univerzitních studí téměř nikdy nevolili, snad kvůli nemožnosti praktikovat svoji víru, anebo podle ní alespoň žít (což vyžaduje dostupnost například halal masa apod.). Muslimská komunita byla po anexi Bosny a Hercegoviny ve Vídni, důvody k upřednostnění Vídně a další detaily poskytuje studie Omar Nasr, *Muslims in Interwar Vienna: The Making and Failing of a Community*, Contemporary European History 34.1, 2025, s. 142–160.

[117] Dobroslav Krejčí, *Statistická příručka království Českého*, Praha 1913, s. 16–23, dostupné také online: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:3f8b0080-dbfa-11e6-9e7e-001018b5eb5c> [16. 7. 2025].

kapitál. Takovou volbou byla pro české země především Vídeň.[118] Ne každý nadaný student ale mířil za hranice českých zemí – na NU vystudoval například pražský rodák a pozdější nositel Nobelovy ceny Carl Cori.[119]

Těsně po rozdělení univerzit byla NU pro imigranty logickou volbou nejen z jazykových důvodů. Její výhodou bylo dobré materiální vybavení, které plynulo z aplikace pravidla, stanoveného při dělení univerzity: kam jde přednosta, tam jde inventář (což neplatilo pro jediné výjimky – botanickou zahradu[120] a univerzitní knihovnu, které zůstaly společné).[121] V porovnání s českou univerzitou, kde zvláště v prvních letech existence převládalo národní nadšení[122] nad komfortem, nabízela NU luxusní podmínky – prostor, sezení pro všechny a dostatek odborného vybavení, jako jsou například mikroskopy.

Řada studentů volila ještě podle jiných hledisek – následovali své profesory, jestliže například pod jejich vedením psali kvalifikační práci, anebo pro ně zaměření daného učitele bylo jakkoli významné a nezastupitelné.

Na Německé univerzitě bylo vždy několik jednotek až desítek procent studentů, kteří se narodili jinde než v českých zemích.[123] Pro důkladný a odůvodněný popis kompozice studentstva je dobré rozdělit studované období do několika etap, v nichž měla migrace, integrace, prostorová i sociální mobilita, a samozřejmě také volba vysokoškolského studia svébytná pravidla, možnosti a preference.

1. Prvním obdobím je doba od rozdělení univerzity do konce první světové války se všemi klíčovými důsledky, tedy 1882–1920;
2. druhým meziválečná doba, v návaznosti na předchozí v letech 1921–1939;
3. třetím doba druhé světové války, v jejímž průběhu sice zaznamenáváme velmi proměnlivé trendy, ale další dělení tohoto období je vzhledem k výsledným malým číslům kontraproduktivní (zvláště proto, že naprostá většina „cizinců“ se narodila na území Říše, což při důsledném promýšlení dat situaci dále komplikuje).

Tento rozbor ilustruje následující tabulka 11.

[118] Přesně tuto problematiku popisuje a argumentuje J. Pešek, *Prag und Wien 1884*, s. 94–109. Studium v Německu tak obvyklé nebylo, potkáváme se s ním spíše u osobností se specifickou osobní motivací, jako byl například Gustav Fochler-Hauke. Narodil se v Kateřinkách u Opavy, ale vystudoval v Mnichově. Motivací ke studiu v Mnichově mohl být jeho vyhraněný německý nacionalismus, spojený s vysokými osobními ambicemi. Tato kombinace vylučovala směřování do Vídně. Dostupné online: <https://kulturstiftung.org/biographien/fochler-hauke-gustav-3> [16. 7. 2025].

[119] V matrice uveden jako Karl Ferdinand Cori, syn Carla Coriho, univerzitního profesora. AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 487. Snad právě domácí pohodlí a inspirující otec byli kotvami v pražském prostředí, přestože mladý Karl byl skutečně výjimečnou osobností, a mohl zamířit na kteroukoli prestižní univerzitu v Evropě.

[120] K rozdělení botanické zahrady byla publikována studie Lucie Čermáková, *Nová, hezká, německá a česká. Dělení pražské botanické zahrady (1882–1898)*, Dějiny věd a techniky 49/2, 2016, s. 61–86.

[121] Zákon č. 24/1882 ř. z. §4, dostupný online: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1882&page=58&size=45> [2. 4. 2025].

[122] Tato formulace neskrývá despekt vůči studentům Univerzity Karlovy, naopak. Jejich nesobecká přízeň českému národnímu ideálu je svým způsobem obdivuhodná.

[123] Z důvodu jazykové jednoduchosti je sice v této práci užíván pojem „cizinec“, ale jeho přesný výklad je „osoba narozená mimo české země“. Kdyby měla práce označit za cizince vždy jen občana, který se narodil mimo státní útvar, jehož byly v dané době české země součástí, srovnání napříč studovaným obdobím by naprosto ztratilo přehlednost.

Tab. 11: Percentuální zastoupení doktorů Německé univerzity, narozených v českých zemích

	Počet promovaných doktorů	Narozeno v českých zemích	Narozeno v cizině	% osob narozených v českých zemích
1882	24	19	5	79 %
1883	106	97	9	92 %
1884	84	74	10	88 %
1885	77	71	6	92 %
1886	113	99	14	88 %
1887	100	87	13	87 %
1888	137	122	15	89 %
1889	142	129	13	91 %
1890	126	117	9	93 %
1891	129	121	8	94 %
1892	141	131	10	93 %
1893	155	148	7	95 %
1894	171	160	11	94 %
1895	168	155	13	92 %
1896	144	128	16	89 %
1897	163	146	17	90 %
1898	144	132	12	92 %
1899	162	146	16	90 %
1900	145	131	14	90 %
1901	162	147	15	91 %
1902	120	105	15	88 %
1903	149	129	20	87 %
1904	131	119	12	91 %
1905	131	117	14	89 %
1906	122	106	16	87 %
1907	138	127	11	92 %
1908	105	95	10	90 %
1909	164	149	15	91 %
1910	141	123	18	87 %
1911	159	138	21	87 %
1912	167	138	29	83 %
1913	168	154	14	92 %

	Počet promovaných doktorů	Narozeno v českých zemích	Narozeno v cizině	% osob narozených v českých zemích
1914	190	173	17	91 %
1915	131	108	23	82 %
1916	81	68	13	84 %
1917	115	96	19	83 %
1918	132	112	20	85 %
1919	257	221	36	86 %
1920	450	382	68	85 %
1921	583	440	143	75 %
1922	502	358	144	71 %
1923	448	334	114	75 %
1924	388	282	106	73 %
1925	465	307	158	66 %
1926	499	341	158	68 %
1927	431	306	125	71 %
1928	420	325	95	77 %
1929	411	301	110	73 %
1930	451	358	93	79 %
1931	457	335	122	73 %
1932	498	393	105	79 %
1933	525	394	131	75 %
1934	641	462	179	72 %
1935	641	467	174	73 %
1936	667	495	172	74 %
1937	664	491	173	74 %
1938	691	532	159	77 %
1939	1332	1154	178	87 %
1940	504	431	73	86 %
1941	320	260	60	81 %
1942	181	112	69	62 %
1943	260	166	94	64 %
1944	275	174	101	63 %
1945	399	162	237	41 %

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Když se zaměříme na první citované období, tedy do roku 1920, vidíme v něm stabilní poměr počtu osob narozených v českých zemích a mimo ně. Číselně vyjádřeno, aritmetický průměr podílu osob, narozených v českých zemích, je 89 %. Tento údaj můžeme porovnat s údaji ze sond, které jsou publikovány v příloze Dějin Univerzity Karlovy III. Z údajů tam uvedených vyplývá, že v sondě z roku 1855 (nerozdělené univerzity) bylo 92 % posluchačů narozených v českých zemích, dále v sondě z roku 1875 to bylo 94 % a v roce 1885, tedy krátce po rozdělení univerzity, bylo na české univerzitě narozených v českých zemích celých 98 % posluchačů. Německá univerzita je tedy oproti předchozí nerozdělené univerzitě i oproti české univerzitě výrazněji mezinárodním prostředím. V prizmatu dělení univerzity můžeme vidět tento proces jako asymetrii dělení, kdy cizinci zvolili v tomto prvním období německou univerzitu.

V dalším období (1920–1939) je na NU doktorů, narozených v českých zemích, ještě méně: jejich průměrný podíl je 74 %.[124] Údaje jsou v tomto období trochu rozkolísané, ale nemají žádný viditelný trend.

Nakonec se zaměřme na období druhé světové války. Na jeho začátku strmě stoupá podíl čerstvých doktorů, narozených v českých zemích – přestali tu promovat cizinci. Když se ale ohlédneme na rigorózní spurt roku 1939, nezdá se, že by byli spěchali s ukončením studia právě cizinci a pak by na univerzitě chyběli. Spurt probíhá zároveň se vzestupem podílu doktorů narozených v českých zemích. S doktorátem tedy nespěchali cizinci, ale místní. A ani důvod strmého zvýšení podílu místních doktorů na počátku války tedy není dán předválečným odlivem cizinců urychlením studia a dřívějším dosažením rigoróza, ale spíše odchodem zahraničních studentů bez doktorátu (s jinou formou absolutoria nebo i bez něj), anebo tím, že noví cizinci nepřišli.

Odchod zahraničních studentů z univerzity jistě souvisel s diferencovanou migrační politikou, která znemožňovala obyvatelům okupovaných území migrovat, zatímco německé obyvatelstvo Říše, včetně úředníků, vojáků či osídlenců, se mohlo v rámci nacistických plánů přesidlování a administrativní správy volně stěhovat, za určitých podmínek Němci směli i cestovat.

V dalších etapách války podíl doktorátů osob, narozených v českých zemích, prudce klesá a je nahrazen čerstvými doktory narozenými na území dnešní Spolkové republiky Německo.[125] Pro porovnání ještě uveďme chronologický výčet podílu říšských Němců mezi čerstvě promovanými doktory daného kalendářního roku:

- V roce 1939 bylo mezi promujícími doktory 21 říšských Němců (4 %),
- v roce 1940 bylo mezi promujícími doktory 14 říšských Němců (3 %),
- v roce 1941 bylo mezi promujícími doktory 17 říšských Němců (5 %),
- v roce 1942 bylo mezi promujícími doktory 24 říšských Němců (13 %),
- v roce 1943 bylo mezi promujícími doktory 44 říšských Němců (16 %),
- v roce 1944 bylo mezi promujícími doktory 59 říšských Němců (21 %).
- V roce 1945 bylo promujících říšských Němců 118 ze 399 doktorů, což je 30 %,[126] Jejich podíl tedy stoupal celkem plynule, i když ne lineárně.

[124] Tento údaj je v souladu se zjištěními studie Jiří Pešek, *Židovští studenti pražských univerzit 1882–1939*, in: Jana Ratajová a kol., Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy, Praha 2008, s. 69–80.

[125] Jejich příliv popsal už J. Pešek, *Die „eigenen" und die „fremden"*.

[126] V tomto výpočtu nejsou zahrnuti doktoři, kteří nejsou uvedeni v matrice doktorů, a to z výše uvedených metodických důvodů.

Příčinu zvyšování podílu říšských Němců můžeme hledat jednak v říšské politice (osídlování okupovaných území), v ideologické náplni německé Karlovy univerzity (zcela v linii dobové ideologie, stejně jako všechny ostatní říšské školy) a v potřebách říše – na říšských univerzitách bylo nutné „vyrobit" dostatek domácích kvalifikovaných pracovníků pro obory důležité k vítězství v expanzivní válce i k následující obnově a budování tisícileté říše. Mimoto je tu jistě i prostý funkční důvod: Protektorát Čechy a Morava byl součástí většího územního celku, a tedy nebyl důvod očekávat, že budou na pražské univerzitě studovat jen místní z bezprostředního okolí.

Vzhledem k tomu, že mezi těmito studenty vidíme řadu takových, kteří už vysokoškolskou anamnézu měli (někteří i celkem pestrou a zřejmě ne zrovna úspěšnou), je možné, že byli na Prahu směřováni studenti, jejichž kvalifikace byla pro Říši nějak potřebná, ale problematická, a na skutečně prestižních německých univerzitách pro ně nebylo místo (řekněme, že pražští profesoři měli odvést špinavou práci, které se říšští profesoři štítili). Identitní prvek školy se touto praxí logicky ztrácel.

Mezi cizinci v předválečných dobách osoby narozené na území dnešního Německa nikdy nedominovaly, je tedy vhodné ve vzestupu jejich počtu vidět opravdu specifický vliv druhé světové války. Mezinárodní komunita na Německé univerzitě byla vždy relativně pestrá. Kromě osob, narozených na různých místech Evropy, tu nacházíme Indy, Egypťany, Američany a Kanaďany, i mnoho dalších (ovšem při vnímání této „vzdálené" mezinárodní komunity je nutné zmínit, že jejich počty jsou většinou velmi malé). Tito exotičtí relativně často neuváděli svoji konfesi, což je škoda, protože jejich údaje mohly být zajímavé.

Velmi zajímavou otázkou by bylo, proč tito studenti do Prahy směřovali, co je sem přitahovalo. U některých na to můžeme usuzovat podle konfese (například u protestantských Belgičanů, jejichž rodná země byla silně katolická a NU pro ně mohla znamenat jednu z německy mluvících zahraničních destinací, která jim do určité míry poskytovala únik před tlakem katolicismu), u jiných není potřeba velkého pátrání, abychom zjistili, že oni „imigranti" jsou ve skutečnosti původem z českých zemí, ale z profesních důvodů jejich rodiče zakotvili v cizině.

Některé případy se mohou zdát až kuriózní – byla tu například studentka, narozená v Brazílii, a student, narozený v Uruguayi. Vzdálenost těchto zemí, zvláště optikou první třetiny dvacátého století, byla obrovská, a bez specifické vazby by nebyl důvod směřovat právě do Prahy (svou roli v tom ovšem mohla sehrát náhoda). Vysvětlení můžeme hledat jedině na individuální úrovni, a najdeme je v obou zmíněných případech.

Uruguayec José Verocay se do Evropy vydal jako do krajiny svých předků – jeho otec byl Rakušan a matka Italka.[127] Do Itálie se jeho rodina přestěhovala v Josého 11 letech (což je obvyklý věk vstupu na klasické gymnázium, ale není známo, zda to byl důvod migrace). Volba německojazyčné univerzity ve střední Evropě pak mohla být multifaktoriální, tedy i těžko analyzovatelná, ale rozhodně už daleko méně podivná, jestliže neprobíhala v Uruguayi, ale už v Evropě – v italském Tridentu. Verocay se stal v Praze lékařem, nastoupil na akademickou dráhu v oboru patologie, ale jeho přáním bylo vrátit se do Uruguaye a přispět k tamnímu rozvoji medicínské vědy. Jeho odjezdu zabránila první světová válka, a jeho poválečný návrat domů stejně nebyl šťastný – ve své domovině neměl kolegiální kontakty

[127] Carlos Ortiz-Hidalgo, *José Verocay. Verocay neurinomas and bodies and other contributions to medicine*, Rev Neurol 39/5, 2004, s. 487–491, dostupné online: <https://doi.org/10.33588/rn.3905.2004345>.

a svojí odborností snad až příliš vyčníval. Ze zdravotních důvodů a zklamán neúspěchem se po několika letech vrátil do Čech, kde zemřel. Přes všechna svá zklamání se zapsal do lékařské vědy jako objevitel Verocayových tělísek.

Helene Nothmann-Zuckerkandl se narodila v brazilské Petropoli, její matka byla Pařížanka a otec byl polský žid z Gliwic, ale v Heleniných šesti letech zemřel. Její matka se s dětmi vrátila do Evropy, znovu se provdala za profesora Eduarda Allarda z Hamburku a Helenu adoptoval profesor NU Robert Nothmann-Zuckerkandl.[128] Návrat do Evropy byl pro Helenu z hlediska vzdělávání šťastný. Rozvoj brazilského školství sice nelze srovnávat s českým, jeho bariéry padaly v jiném pořadí, ale přestože směly Brazilky studovat např. medicínu o dvacet let dříve než ženy žijící v českých zemích, ještě v první třetině dvacátého století se obtížně propracovávaly do vzdělávání sekundárního, bez něhož se na univerzitu přihlásit nemohly.[129] Helene by tedy zřejmě ve své rodné zemi studovala těžko. V Praze se jí to dařilo bez potíží, vystudovala přírodovědu na filosofické fakultě NU[130] (promovala 10. července 1912,[131] obhájila práci *Die Wirkung der Narkotika auf die Plasmaströmung*),[132] a poté působila v německé Jeně. Její život byl neobvyklý až do posledních chvil: Helena spáchala sebevraždu v roce 1944, když dostala předvolání do transportu do koncentračního tábora, před kterým ji neochránila ani exotická identita (narozena v Brazílii), ani úřední konfese evangelická, kterou zřejmě přijala při adopci. Optikou norimberských zákonů byla Helena židovka.[133]

Exotičtí studenti ale nebyli početně tak významní jako Rakušané (osoby narozené na území dnešního Rakouska), jejichž významnou účast můžeme vidět hlavně od osmdesátých let 19. století až do konce první světové války. Rakušané tu studovali z analogických důvodů jako Němci v období druhé světové války – pohybovali se v jednom státním rámci. Jejich přítomnost je typická pro celé studované období, ale po rozpadu Rakouska-Uherska se jejich podíl snížil asi na třetinu až čtvrtinu předchozích hodnot. V datovém souboru můžeme pozorovat ještě jeden analogický trend, a ten se týká studentů z území dnešního Slovenska. Těch bylo na NU nejvíce ve dvacátých letech a na začátku třicátých let, kdy byli občané Československa, tedy opět z hlediska státního útvaru místní.

Kromě těchto „trendujících" zahraničních komunit můžeme vidět na univerzitě ještě řadu takových, jejichž účast byla stabilní – především osoby narozené na území dnešního Maďarska, Ukrajiny nebo Polska. A řada zemí tu měla tak malé zastoupení, že trendy vůbec není možné hodnotit. Vzhledem k pestrosti místa narození je tabulka tak objemná, že se nachází v příloze pod číslem 21.

Další zajímavou informaci o těchto osobách získáme, když se podíváme na jejich konfesní složení. To vyjadřuje následující tabulka 12.

[128] Helena měla ještě čtyři sourozence, ale jejich osud je velkým otazníkem, protože každý žil v jiné zemi, a zdá se, že až na nejmladší sestru byli všichni adoptováni. Dostupné online: <https://www.geni.com/people/Helene-Langer/6000000002802236453> [4. 4. 2025].

[129] Kaizô Beltrão – Diniz Alves, *Reversal of the gender gap in Brazilian education in the 20th century*, Cadernos de Pesquisa 39, 2009, s. 125–156, dostupné online: <https://www.scielo.br/j/cp/a/8mqpbrrwhLsFpxH8yMWW9KQ/?format=pdf&lang=en> [3. 4. 2025].

[130] Kde se zapsala mimo jiné i na přednášky Alberta Einsteina. J. HAVRÁNEK, *Materiály k Einsteinovu pražskému působení*, s. 109–134.

[131] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 225.

[132] M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*, s. 34.

[133] Dostupné online: <https://gedenkbuch.jena.de/de/662427> [3. 4. 2025].

Tab. 12: Konfese doktorů NU, narozených mimo české země

	Bez konfese	Buddhista	Evangelické směry	Gottgläubig	Hinduista	Římský katolík	Východní křesťanství	Žid
Velká Británie	0	0	0	0	0	1	0	3
Austrálie	0	0	1	0	0	0	0	0
Belgie	0	0	1	0	0	0	0	0
Bělorusko	0	0	0	0	0	0	0	13
Brazílie	0	0	1	0	0	0	0	0
Bulharsko	1	0	0	0	0	1	3	1
Dánsko	0	0	0	0	0	1	0	0
Estonsko	0	0	1	0	0	0	1	0
Francie	1	0	0	0	0	5	0	0
Indie	0	0	0	0	4	0	0	0
Itálie	1	0	0	0	0	24	0	4
Jeruzalém	0	0	1	0	0	0	0	1
Japonsko	0	0	0	0	0	1	0	0
Území bývalé Jugoslávie (SHS)	1	0	7	1	0	85	10	25
Kanada	0	0	1	0	0	1	0	0
Libanon	0	0	1	0	0	0	0	0
Lichtenštejnsko	0	0	0	0	0	1	0	0
Litva	1	0	0	0	0	0	0	13
Lotyšsko	1	0	0	0	0	0	0	14
Maďarsko	3	0	20	0	0	42	4	249
Moldavsko	0	0	0	0	0	0	0	7
Německo	4	0	57	1	0	138	0	58
Nizozemí	0	0	1	0	0	3	0	0
Polsko	4	0	24	3	0	86	2	287
Rakousko	9	0	58	7	0	424	2	156
Rumunsko	2	0	14	0	0	27	7	134
Řecko	0	0	0	0	0	0	1	0
Slovensko	13	0	77	0	0	127	1	491
Švédsko	0	0	1	0	0	0	0	0
Švýcarsko	0	0	0	0	0	4	0	1

	Bez konfese	Buddhista	Evangelické směry	Gottgläubig	Hinduista	Římský katolík	Východní křesťanství	Žid
Turecko	0	0	0	0	0	2	0	0
Ukrajina	4	0	12	0	0	29	14	403
Uruguay	0	0	0	0	0	1	0	0
USA	0	0	2	0	0	1	0	4
Uzbekistán	0	0	0	0	0	0	0	1
Ruská federace	3	1	1	0	0	6	5	9

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)[134]

Můžeme tu například vidět, že na území dnešní Belgie, Kanady nebo Švédska se narodili evangelíci (v případě Belgie je to netypické, ale nabízí se tím hypotetický důvod migrace), na území dnešního Dánska a Lichtenštejnska se narodili katolíci, zatímco typickými zeměmi, kde se narodili židé, jsou Ukrajina, Polsko, Bělorusko nebo Maďarsko. Zajímavostí je vysoké procento židů mezi osobami narozenými ve Velké Británii, což má na svědomí indolog Moriz Winternitz, který strávil deset let své kariéry v Oxfordu. Tam se mu také narodily tři z pěti dětí – Ida, Artur a Josef. A protože z Oxfordu přesídlil na pražskou německou univerzitu,[135] jeho děti studovaly tady, a právě jejich doktoráty způsobily tento neočekávaný výsledek.

Pomocí tohoto souboru dat můžeme také ověřit hypotézu, že imigrace z východu byla způsobena omezením práv židovských studentů z východu na jejich domovských univerzitách. Do skupiny „osob z východu" můžeme z této sestavy zařadit studenty narozené na území dnešního Běloruska, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Moldavska, Polska a Ukrajiny. Ve skupině doktorů z těchto oblastí tvoří skutečně valnou většinu židé, čímž můžeme považovat tuto hypotézu za potvrzenou.

Na závěr oddílu, věnovaného otázce národnosti, by bylo vhodné se také vyjádřit ke genderovému složení národnostních skupin studentů narozených mimo české země. Při pohledu do dat v tabulce č. 13 je hodnocení celkem jednoduché – procenta žen mezi studenty

[134] Jediný buddhista, kterého uvádí matrika doktorů NU, je zvláštním případem: doktor medicíny Alexander Ulanow zřejmě žil v Praze se svou rodinou původu (jeho otec je v matrice uvedený jako Dr. Badma Ulanow, advokat, Prag). Místo narození doktorů není v této části matriky vpisováno, pozornost ovšem zaujme právě konfese. Podle ní a podle křestního jména otce usuzuji na kalmycký původ rodiny. V digitalizačním projektu, který zřejmě čerpal z dalších, snad imatrikulačních dokumentů doktora Ulanowa, je u místa narození uvedeno „Novočerkask", což ukazuje do téhož regionu, dnes spadajícího pod rámec Ruské federace. Nicméně Alexanderův doktorát budí určité pochybnosti – studoval neúspěšně na české univerzitě od roku 1930, ale promoval teprve na univerzitě nacistické. Asociace s nacismem má spíše osobní podklad, než že by souvisela s kalmyckým původem rodiny. Nicméně vzhledem k zajímavému a tragickému osudu tohoto etnika, který se nacismu úzce týkal, je toto spojení hodné povšimnutí.

[135] Zajisté by to nedělal, kdyby byla pražská německá univerzita tak bezvýznamná a provinční, jak uvádějí některé starší zdroje.

cizinci[136] jsou různě vysoká, ale celkové počty většinou velmi malé, takže procentům nemůžeme přikládat žádnou váhu (jde o vyslovené kolísání malých dat). U velkých skupin už se zastoupení žen tak výrazně neliší (5–15 %), s jedinou výjimkou, kterou jsou osoby narozené na území dnešní Ruské federace (29 %).

Tab. 13: Složení držitelů doktorátů, narozených mimo české země, vyjádřené počtem mužů a žen, a percentuálním podílem žen

	Ženy	Muži	Celkový součet	% žen
Velká Británie	1	3	4	25
Austrálie	0	1	1	0
Belgie	1	3	4	25
Bělorusko	3	10	13	23
Brazílie	1	0	1	100
Bulharsko	1	11	12	8
Dánsko	1	0	1	100
Egypt	0	2	2	0
Estonsko	0	3	3	0
Francie	1	12	13	8
Indie	0	4	4	0
Irák	0	1	1	0
Itálie	4	27	31	13
Jeruzalém	1	1	2	50
Japonsko	0	1	1	0
Území bývalé Jugoslávie (SHS)	9	133	142	6
Kanada	0	2	2	0
Libanon	0	1	1	0
Lichtenštejnsko	0	1	1	0
Litva	1	13	14	7
Lotyšsko	4	16	20	20
Maďarsko	36	289	325	11
Moldavsko	3	5	8	38
Německo	80	450	530	15

[136] Osoby, narozené mimo české země.

	Ženy	Muži	Celkový součet	% žen
Nizozemí	0	6	6	0
Polsko	64	399	463	14
Rakousko	81	709	790	10
Rumunsko	26	163	189	14
Řecko	0	3	3	0
Slovensko	69	684	753	9
Švédsko	1	0	1	100
Švýcarsko	0	5	5	0
Turecko	1	2	3	33
Ukrajina	60	440	500	12
Uruguay	0	1	1	0
USA	1	6	7	14
Uzbekistán	1	0	1	100
Ruská federace	11	28	39	28

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Konfese

Populace doktorů Německé univerzity v Praze má relativně stabilní konfesní kompozici, přestože se NU jeví jako mezinárodní instituce své doby, a mohla by se v tomto směru dynamicky proměňovat podle konfese zahraničních studentů, kteří se na ni zapisovali (a ta, jak jsme viděli u zahraničních studentů, byla pestrá). Univerzitu za celou dobu absolvovalo s doktorským titulem 5 % evangelíků všech druhů, 40 % židů, 53 % katolíků a 1 % bezkonfesních osob. Na první pohled vidíme vysoký podíl židů, ale otázka židovství v akademickém prostředí a v tomto typu pramene (matrika) není jednoduchá, jak je částečně vysvětleno už v úvodu.

Otázku židovské identity v univerzitním prostředí zevrubně analyzoval Jiří Pešek.[137] Nejpalčivějším problémem takto zaměřeného výzkumu je, že nemůžeme deklarovanou konfesi považovat za zcela spolehlivou, zvláště s ohledem na antisemitismus, který vedl řadu židů k zatajování konfese (anebo k zastavení náboženské praxe, možná i k ateismu, to se v matrice nedá dost dobře rozlišit),[138] a některé židy dokonce ke konverzi. Navíc můžeme

[137] J. Pešek, *Židovští studenti pražských univerzit 1882–1939*, s. 69–80.

[138] Posuzovat míru a autenticitu židovství není v prosopografii vůbec možné. Ani při detailní znalosti jednotlivých osobností není snadné retrospektivně říct, zda někdo byl nebo nebyl žid, do jaké míry, v jakém období svého života a ve kterém ohledu. Úřední identita nemusí korespondovat s praxí a subjektivním vnímáním své osoby, jak se můžeme přesvědčit například v Kafkově povídce Dopis otci. V něm autor vyjadřuje svůj vztah k judaismu velmi rozporuplně, s motivy lhostejnosti, odporu, popření, ale i zájmu a lítosti. Franz Kafka – Gabriela Veselá – Jiří Veselý, *Dopis otci a jiné částečné povídky*, Praha 1996, s. 191–195. Metodicky nepříznivým pramenem, ačkoli asi jediným, který by danou informaci mohl upřesnit, by byla interní úřední dokumentace

ve studovaném období poukázat na přirozené přesměrování integrace židů. Po založení samostatné Československé republiky se české etnikum stalo dominantním, a židé ztratili důvod integrovat se k německy hovořícímu obyvatelstvu, když primárním jazykem státní správy se stala čeština.[139] Židé se tedy uvnitř sledovaného období přestávali integrovat k německy hovořícímu obyvatelstvu, naopak posílili integraci k Čechům, což se projevilo i na jejich volbě univerzity.[140] Je tedy namístě vnímat židy jako neostře ohraničené myšlené společenství, které má jen částečný překryv mezi úřední, subjektivní a praktickou náboženskou identitou, a u kterého pozorujeme vývoj integračních vzorců.

Kromě deklarovaných židů tedy na NU vidíme i osoby, jejichž židovský původ zůstal matrice skrytý, a část židů, domácích i zahraničních, tu od určitého momentu nevidíme, protože dali přednost Univerzitě Karlově. To ovšem neznamená, že by integrace do české akademické komunity byla pro ně snazší, nebo že by se vyhnuli projevům antisemitismu, případně xenofobie.

Problémem specifickým pro matriku doktorů je otázka, zda vysoký podíl židů mezi doktory právě nesouvisí s antisemitismem, který mohl účinkovat podobně jako tlak, jaký zažívaly ženy po vstupu do sekundární pedagogiky. Členové komunity se ztíženou výchozí pozicí (například ženy, cizinci, židé, ale hypoteticky i osoby trpící viditelným zdravotním postižením, nebo jakoukoli jinou odlišností od většinové společnosti) mohou potřebovat maximální institucionální oporu k prokázání své odborné autority, a je tedy možné, že i židé volili doktorát z tohoto důvodu častěji. Bez porovnání s datovým souborem posluchačů a jinak examinovaných absolventů se to ovšem nedozvíme.

Minorit v rámci meziválečného Československa bylo více, ale detailnější rozbor této problematiky se vymyká formátu i cílům této práce, a matrika doktorů snad ani není vhodným pramenem pro studium tak komplexního tématu.[141]

Na české univerzitě židé nikdy nedosáhli tak vysokého podílu jako na německé – především proto, že byla větší než německá. Nicméně jejich přesun je dobře patrný v publikovaných datech posluchačů: na Karlově (české) univerzitě v akademickém roce 1931/1932 studovalo více deklarovaných židů (1613), než na německé (1431).[142]

Doktoři NU byli především členové dvou náboženských komunit: katolické a židovské. Jejich poměr byl až do prvního decennia dvacátého století dost vyrovnaný. Teprve v roce 1910 je židů vůči křesťanům výrazně méně, přitom se ale celkový počet doktorů v tomto období nijak nezměnil, jedná se čistě o změnu kompozice, jak potvrzuje i následující

židovských náboženských obcí. V účetních knihách by mohlo být zaneseno, kdo z členů platil příspěvky, případně alespoň nárazově dal obci/synagoze dar (cedaku), v dalších zápisech by mohly být záznamy, čí Jahrzeit se připomínal apod. Pokud jsou vůbec dochovány konzistentní dokumenty tohoto rázu, jejich sériové studium se jeví pro doplnění této studie neúměrně náročné.

[139] Minoritní etnika se obvykle integrují do majoritních, nikoli do jiných minoritních, srov. K. Čapková, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*.

[140] Preference meziválečných židů k výběru české univerzity si všímali i J. Pešek – B. Zilynská, *Židovští studenti pražské české a německé univerzity okolo roku 1900*, s. 108–112. Machačová a Matějček nicméně uvádějí, že ve velkém měřítku (zde je řeč pouze o univerzitních poměrech) se židé i po roce 1918 hlásili spíše k německé než k české národnosti. J. Machačová – J. Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, s. 257.

[141] Machačová a Matějček trefně nadsazují sociální rozdrobenost Československa slovy: „Když budeme trochu přehánět, bylo meziválečné Československo vlastně státem složeným kompletně jen z menšin." Viz J. Machačová – J. Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, s. 36.

[142] J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 606, 616.

tabulka 14. Počet židů se pak v době expanze univerzity po první světové válce celkem přiměřeně zvyšuje a jejich podíl zůstává víceméně stabilní až do roku 1938. Nadpoloviční podíl židů mezi doktory už německá univerzita ve dvacátém století nezaznamenala, ale ani po změně směřování židovských studentů na Karlovu univerzitu nenastal vyslovený exodus z NU – před rokem 1939 nedošlo k poklesu jejich podílu mezi doktory pod 25 %.

Tab. 14: Konfese doktorů NU

	Východní křesťanství	Buddhismus	Evangelické směry	Hinduismus	Judaismus	Katolictví	Bez konfese
1882	0	0	0	0	5	18	0
1883	1	0	1	0	43	61	0
1884	2	0	1	0	45	36	0
1885	1	0	1	0	33	40	0
1886	2	0	4	0	49	57	1
1887	0	0	3	0	44	52	0
1888	1	0	1	0	80	54	0
1889	1	0	1	0	71	70	0
1890	1	0	0	0	56	69	0
1891	0	0	2	0	60	67	0
1892	0	0	3	0	66	72	0
1893	0	0	3	0	86	66	0
1894	0	0	5	0	83	82	0
1895	0	0	0	0	78	89	0
1896	1	0	1	0	74	67	0
1897	0	0	1	0	84	77	1
1898	0	0	2	0	74	68	0
1899	0	0	5	0	74	83	0
1900	0	0	7	0	67	71	0
1901	0	0	9	0	72	80	1
1902	0	0	5	0	56	58	0
1903	2	0	2	0	69	76	0
1904	0	0	8	0	59	63	1
1905	0	0	4	0	58	67	2
1906	3	0	7	0	53	59	0
1907	1	0	7	0	66	61	1

	Východní křesťanství	Buddhismus	Evangelické směry	Hinduismus	Judaismus	Katolictví	Bez konfese
1908	0	0	11	0	43	51	0
1909	0	0	9	0	62	93	0
1910	2	0	8	0	39	91	1
1911	2	0	10	0	47	98	1
1912	2	0	10	0	55	99	0
1913	0	0	14	0	54	99	0
1914	1	0	7	0	62	117	3
1915	1	0	3	0	50	76	1
1916	0	0	5	0	24	52	0
1917	1	0	6	0	33	75	0
1918	1	0	4	0	33	92	2
1919	1	0	18	0	76	159	1
1920	0	0	17	0	159	267	4
1921	1	0	33	0	228	308	10
1922	0	0	33	0	176	272	16
1923	1	0	21	0	178	236	11
1924	1	0	15	0	159	192	15
1925	1	0	21	0	195	236	9
1926	1	0	31	0	201	247	16
1927	1	0	26	0	160	230	13
1928	1	0	25	0	144	239	9
1929	1	0	21	0	148	231	4
1930	2	0	24	1	143	263	17
1931	0	0	24	2	140	279	9
1932	1	0	25	0	153	305	9
1933	2	0	27	0	169	308	15
1934	2	0	46	0	210	366	10
1935	1	0	49	0	194	383	8
1936	3	0	48	0	176	418	15
1937	0	0	61	1	179	404	4
1938	1	0	82	0	173	417	13
1939	1	0	112	0	87	1072	6
1940	13	1	23	0	0	355	2

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

O postupném posunu NU směrem k nacismu nelze pochybovat, je ale otázkou, jak silně tato její tvář ovlivňovala denní provoz. Židé se totiž nepřestali zapisovat ke studiu na NU, a v matrice doktorů vidíme, že úspěšně získávali ceněný gradus, na který každý nedosáhnul. U organizace, kde by židé měli každodenní vážné problémy, anebo se tam necítili bezpečně, případně by jim bylo bráněno v postupu studiem, bychom jejich přetrvávající zájem asi nepředpokládali. Vzhledem k tomu, že i po roce 1933 byl pokles podílu židovských doktorů velmi pozvolný, je možné prizmatem tohoto pramene situaci interpretovat takto: Přes jednoznačnou přítomnost německých nacionálně-socialistických sil v mocenské sféře univerzity a četných projevů sympatií vůči nacistickému Německu (které ale měly ve starším období spíš performativní, než bezprostředně politický význam) univerzita umožňovala židům studium až do roku 1939 a židé tuto možnost hojně využívali.[143] Detailní přehled podílu deklarovaných židů mezi doktory poskytuje následující tabulka 15.

Tab. 15: Podíl deklarovaných židů mezi doktory všech fakult NU

Rok	% židů
1882	22
1883	41
1884	54
1885	44
1886	43
1887	44
1888	59
1889	50
1890	44
1891	47
1892	47
1893	55
1894	49
1895	47
1896	52
1897	52
1898	51
1899	46
1900	46
1901	44

Rok	% židů
1902	47
1903	46
1904	45
1905	44
1906	43
1907	49
1908	41
1909	38
1910	28
1911	30
1912	33
1913	32
1914	33
1915	38
1916	30
1917	29
1918	25
1919	30
1920	36
1921	39

Rok	% židů
1922	35
1923	40
1924	42
1925	42
1926	41
1927	37
1928	34
1929	37
1930	32
1931	31
1932	31
1933	32
1934	33
1935	31
1936	27
1937	28
1938	25
1939	7
1940	0

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

[143] Česko-německé potýkání na univerzitě je širokým a nelehkým tématem, které nelze shrnout jednou větou; mimo jiné i proto, že rozpory neprobíhaly vždy přímo, ale i v zástupných tématech a pozicích. Blíže viz J. Pešek – N. Lohmann, *Guido Goldschmiedt*, s. 79–110.

Jak můžeme vidět v tabulce č. 15, podíl židů mezi doktory NU se už ve dvacátém století nedostal nad 50 % všech osob s uvedenou konfesí a v meziválečném období osciluje většinou mezi 30 a 40 % (medián let 1919–1939 je 33 %; pro korekci závěrečného poklesu v tomto období může být výstižnější spočítat medián jen z období 1919–1938, ale ten se příliš neliší – 34 %).

Distribuce židů na fakultách potvrzuje závěry Jiřího Peška o tom, že nejvíce se židé koncentrovali na právnické a lékařské fakultě (ačkoli je nutné připomenout, že to jsou fakulty tak jako tak největší, a mimoto s výlučným/významným podílem doktorátů). Můžeme to vidět v obou následujících tabulkách 16 a 17, kde jsou počet a zastoupení židů vyjádřeny. (Pro lepší přehlednost jsou data rozdělena do dvou tabulek: v jedné je počet čerstvých doktorů deklarované židovské konfese v daném kalendářním roce, ve druhé je jejich percentuální zastoupení mezi všemi čerstvými doktory dané fakulty s deklarovanou konfesí).

Tab. 16: Počet doktorů židovské konfese na jednotlivých fakultách NU (čísla představují počet čerstvých doktorátů osob s deklarovanou židovskou konfesí na dané fakultě v daném kalendářním roce).

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1882	5	0		0
1883	24	18		1
1884	31	10		4
1885	18	14		1
1886	25	23		1
1887	27	14		3
1888	50	30		0
1889	30	41		0
1890	23	33		0
1891	30	30		0
1892	33	33		0
1893	29	55		2
1894	23	59		1
1895	28	49		1
1896	29	44		1
1897	27	54		3
1898	26	45		3
1899	27	46		1
1900	22	41		4
1901	27	43		2
1902	28	27		1

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1903	34	33		2
1904	39	15		5
1905	32	22		4
1906	25	23		5
1907	43	18		5
1908	26	14		3
1909	36	19		7
1910	17	14		8
1911	23	17		7
1912	20	14		21
1913	25	21		8
1914	24	31		7
1915	20	23		7
1916	12	8		4
1917	11	13		9
1918	14	14		5
1919	46	22		8
1920	75	72	2	10
1921	70	148	6	4
1922	39	121	10	6
1923	32	139	6	1
1924	20	127	8	4
1925	34	147	6	8
1926	49	143	5	4
1927	29	113	15	3
1928	52	78	3	11
1929	47	95	3	3
1930	72	54	9	8
1931	52	83	3	2
1932	63	77	10	3
1933	55	100	9	5
1934	71	124	6	9
1935	62	116	8	8
1936	53	103	13	7
1937	48	121	6	4

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1938	42	110	11	10
1939	6	77	3	1

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Tab. 17: Percentuální podíl doktorů židovské konfese na jednotlivých fakultách NU. (Počet čerstvých doktorátů osob s deklarovanou židovskou konfesí daného kalendářního roku na každé fakultě je vztažen k celkovému počtu čerstvých doktorátů osob s jakoukoli deklarovanou konfesí, téhož roku na téže fakultě).

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1882	38 %	0 %		0 %
1883	47 %	40 %		20 %
1884	54 %	56 %		57 %
1885	44 %	47 %		25 %
1886	48 %	41 %		20 %
1887	49 %	42 %		30 %
1888	69 %	56 %		0 %
1889	43 %	60 %		0 %
1890	51 %	46 %		0 %
1891	50 %	46 %		0 %
1892	50 %	48 %		0 %
1893	48 %	62 %		40 %
1894	53 %	50 %		14 %
1895	52 %	47 %		33 %
1896	45 %	60 %		20 %
1897	54 %	53 %		30 %
1898	46 %	59 %		30 %
1899	46 %	55 %		6 %
1900	42 %	53 %		33 %
1901	44 %	47 %		25 %
1902	52 %	54 %		8 %
1903	49 %	46 %		29 %
1904	46 %	45 %		45 %
1905	50 %	51 %		20 %
1906	48 %	48 %		24 %

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1907	53 %	46 %		38 %
1908	43 %	61 %		17 %
1909	41 %	40 %		25 %
1910	24 %	37 %		28 %
1911	32 %	31 %		23 %
1912	27 %	26 %		57 %
1913	33 %	38 %		26 %
1914	36 %	32 %		26 %
1915	47 %	38 %		27 %
1916	36 %	35 %		19 %
1917	29 %	28 %		36 %
1918	21 %	38 %		19 %
1919	33 %	26 %		25 %
1920	30 %	46 %	40 %	26 %
1921	29 %	53 %	26 %	14 %
1922	21 %	52 %	36 %	12 %
1923	23 %	52 %	19 %	11 %
1924	19 %	59 %	27 %	12 %
1925	28 %	54 %	22 %	21 %
1926	32 %	51 %	17 %	13 %
1927	21 %	51 %	37 %	11 %
1928	32 %	49 %	7 %	21 %
1929	27 %	56 %	11 %	10 %
1930	34 %	38 %	19 %	19 %
1931	27 %	44 %	8 %	5 %
1932	31 %	39 %	20 %	8 %
1933	25 %	47 %	20 %	13 %
1934	28 %	43 %	15 %	20 %
1935	23 %	41 %	22 %	16 %
1936	20 %	35 %	25 %	15 %
1937	22 %	36 %	17 %	8 %
1938	14 %	38 %	21 %	23 %
1939	1 %	12 %	7 %	1 %

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Z tabulek je zřejmé, že do první světové války byly lékařská a právnická fakulta skutečně silně židovské (nutno ovšem připomenout, že tyto dvě srovnáváme pouze s FF, protože od teologické fakulty účast židů nikdy nikdo neočekával, a samostatná přírodovědecká fakulta ještě neexistovala).[144] Důvodem k menšímu zájmu židů o filosofickou fakultu snad mohl být její křesťanský základ, který se tu na rozdíl od právnické a lékařské fakulty bezprostředně týkal obsahu studia, a tedy určitá jinakost, cizost nebo cizorodost, kterou mohli židé vnímat. Dalšími možnými důvody mohlo být odlišné vnímání školství ze strany praktikujících židů, anebo zaměření na pragmatickou (řekněme obchodní) životní logiku, vzhledem k orientaci na obchod, která se stala vynucenou tradicí židovského obyvatelstva.[145] Jestliže budeme právo (přinejmenším advokacii) a medicínu považovat za svobodná povolání, můžeme situaci interpretovat tak, že židé inklinovali více k profesní svobodě než k integraci do systémů. Toto vysvětlení se zdá o to silnější, že doktoři filosofie byli perspektivní adepti (učitelské) státní služby, do které neměli židé zcela rovný přístup, a tudíž ani motivaci vydat se tímto směrem.[146] Tuto hypotézu by mohlo v dalším bádání posílit zjištění, že židé na právnické fakultě častěji skládali všechna tři rigoróza, která je teprve opravňovala ke svobodně praktikované profesi, a méně se spokojovali se složením pouze tří státních zkoušek. Touto cestou, jak zmíněno výše, se právě vydávali adepti úřední kariéry, především státní, a pokud byla pro židy skutečně nepříznivá, neměli by důvod ji volit. K tomuto bádání ale bude nutné vytvořit nový objemný dataset, a vzhledem k nejistotě úřední konfese nebudou závěry nikdy jisté.

Na filosofické fakultě NU byl téměř nulový výskyt doktorátů bezkonfesních osob (19 za celou dobu existence – 1,3 %) a kromě židů (255 doktorátů za celou dobu existence – 17,4 %) a evangelíků (106 doktorátů za celou dobu existence – 7,2 %) na ní byli prakticky jen římští katolíci (1073 – 73,2 %). I tak ale na filosofické fakultě vidíme některé ročníky doktorů, které jsou silně židovské, zejména roky 1884, 1904 a 1912.

Další důležitou otázkou je, zda intenzita vnějších projevů antisemitismu (takových, které pronikaly do veřejného prostoru, mimo univerzitu) viditelně korelovala s počtem židů na NU. Samozřejmě tím neověřujeme předpoklad, že by antisemitismus stavěl své narativy na objektivní skutečnosti. Nicméně se můžeme ptát, jestli bylo pravdou, že bylo židů na německé univerzitě nápadně mnoho, protože tento argument se od dvacátých let dvacátého století v dobách protižidovských nepokojů[147] ve veřejném prostoru opakovaně objevoval. Předkládaná práce může odpovědět pouze optikou doktorátů, která ale nesvědčí pro to, že by námitka vůči neočekávaně vysokému počtu domácích nebo zahraničních židů měla opodstatnění, tedy že by byla meziválečná německá univerzita přeplněna židy. Z údajů matriky doktorů vyvozujeme, že přítomnost židů na německé univerzitě byla naopak ve dvacátém století slabší než v devatenáctém, a stupňování antisemitských projevů tedy není

[144] Nerovnoměrnou distribuci studentů židovského vyznání popsali J. Pešek – N. Lohmann, *Guido Goldschmiedt*, s. 79–110.

[145] Židé byli z řady povolání vytlačováni strukturálními restrikcemi, před rokem 1848 a zejména před systemálním patentem neměli ani srovnatelná práva jako majoritní (křesťanská) společnost, před reformami Josefa II. nesměli ani obdělávat půdu. Jejich profesní volba byla po dlouhou dobu reálně omezena na obchod a zprostředkování.

[146] Srov. Hillel J. Kieval, *Languages of Community: The Jewish Experience in the Czech Lands*, Berkeley 2000, s. 35, 77; Marsha L. Rozenblit, *The Jews of Vienna*, s. 100.

[147] Podrobnější přehled o nich poskytuje Alena Míšková v kapitole *Nacifikace německého studentstva v Praze*, in: J. Ratajová (ed.), Pražský student: Univerzitní studenti v dějinách Prahy, Praha 2008, s. 133–143.

nijak podmíněno ani stimulováno skutečnou viditelností židů, spíše společenským vývojem, politickou situací a vývojem diskurzu, odehrávajícího se na půdě univerzity. Například Steinherzova aféra (Samuel Steinherz byl k nelibosti studentů zvolen rektorem NU roku 1922[148]) svědčí o napětí, anebo přinejmenším křehké stabilitě soužití diverzní komunity německé univerzity, kde oficiální rovnoprávnost židů neznamenala skutečnou rovnost, ani toleranci nebo harmonii vztahů, a antisemitismus byl součástí normy.

Velmi zajímavou otázkou je také preference fakult v subpopulaci deklarovaných židů. Během první světové války je distribuce židovských doktorátů mezi fakultami celkem rovnoměrná. Po válce se vyšvihla medicína do dominantního postavení, které si mezi židy udržela až do konce období, během kterého tu směli studovat a promovat.

Od třicátých let promovalo méně židů na právnické fakultě – otázkou je, proč právě na právech. Možným důvodem je relativně nižší prostorová mobilita právnického vzdělání, která je v době nestabilní politické situace klíčová, a to nejen teoreticky. Předvídavost a využití příležitosti k emigraci byla hlavním vzorcem přežití židovského obyvatelstva Evropy v souvislosti s druhou světovou válkou. V meziválečné době samozřejmě nebylo jasné, jak se napjatá mezinárodní situace vyvine, ale ostražitost a pragmatické uvažování byly každopádně namístě. Politické krize, totalitní režimy a ozbrojené konflikty bývají i bez hrozby genocidy spojené s migrací, která sice téměř vždy znamená určitý sociální sestup už kvůli absenci kontaktů a cizímu jazyku, ale nemusí znamenat ztrátu profesního uplatnění – záleží na jeho charakteru, a právo není výhodný exportní obor. Udržení právní profese v cizí zemi je velmi problematické kvůli odlišnému právnímu systému. Pro adepty studia, pomýšlející na emigraci, byla medicína v tomto smyslu zřejmě výhodnější.

Za volbou medicíny ovšem mohl stát také stoupající odpor proti setrvávání cizinců-absolventů vysokých škol po absolutoriu v Československu, a tedy primární záměr studenta uplatnit se po získání doktorátu v jiné zemi. Právnická fakulta mohla tím spíš odradit adepty práva, narozené mimo území Československa, kteří by vystudovali československé právo a při promoci se nuceně vzdali práva na uplatnění své odbornosti. V případě práva se jednalo o neviditelné strukturální procesy, ale v případě medicíny i o zcela viditelné: v meziválečném období byli studenti, přicházející ze zahraničí, kteří nedosáhli do doktorátu československého občanství, nuceni podepsat revers – prohlášení, ve kterém se zavázali, že nebudou usilovat o praxi na území Československa.[149]

[148] František Kavka rozepři popisuje tak, že za Rakouska bylo zvykem, že pokud byl na NU zvolen do funkce rektora žid, svého úřadu se vzdal a byl za to odměněn od vlády vyznamenáním. Steinherz se v rozporu s touto zvyklostí úřadu ujal, což způsobilo odpor studentstva, a když v únoru roku 1923 podal demisi, ministr školství a národní osvěty ji nepřijal. Musel tedy své funkční období (v tichosti) dokončit. František Kavka, *Památce Samuela Steinherze*, Židovská ročenka, Praha 1983, s. 66, dostupné také online: <https://kramerius.jewishmuseum.cz/uuid/uuid:fcf7a6e0-09d8-11e1-a006-000d606f5dc6> [11. 7. 2025]. Srov. Michal Šimůnek – Antonín Kostlán, *Disappeared science: biographical dictionary of Jewish scholars from Bohemia and Moravia – victims of Nazism, 1939–1945*, Červený Kostelec 2013, s. 216–228.

[149] Otto Placht–František Havelka, *Předpisy pro vysoké školy republiky Československé*, Praha 1932, s. 1548. Revers ale sám o sobě nebyl vždy konečným rozhodnutím, jak můžeme dokázat v jednotlivých případech, kde známe další osud doktorů. V roce 1927 byl promován na doktora medicíny Samuel Mangejm z Gomelu (Bělorusko) a z matriky vyplývá, že podepsal revers („Vydal revers, že se vzdává praxe v Československé republice, nejsa jejím příslušníkem."), AUK, f. Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 6, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI, s. 2748. Díky dalším pramenům víme, že doktor Mangejm v Československu zůstal až do roku 1938 a po celou dobu se lékařské praxi věnoval. Vstřícnost úřadů si snad získal tím, že na začátku své kariéry praktikoval na Podkarpatské Rusi, pro kterou se lékaři sháněli těžko. Národní archiv České republiky,

Poslední židé, kteří na německé univerzitě promovali, byli: lékařka Ruth Steinhart, narozená roku 1912 v Brně, promovala 14. února 1939. Provdala se za Arnošta Wulkana, válku přežila ve Velké Británii, kde získala status uprchlíka[150] a dožila se 79 let, je pohřbena v Praze.[151] Přírodovědec (chemik) Ladislaus Meczner, narozen roku 1909 v Budapešti, promoval 18. února 1939. Obhájil disertační práci o aminoantrachinonových barvivech odvozených od tetrachlorchinizarinu.[152] Yad Vashem ho eviduje jako vězně v KZ Dachau.[153] USHMM ho eviduje jako vězně v KZ Mauthausen.[154] Jeho osud je patrně neznámý, nekonkretizuje ho ani jeho rodina.[155] Právník Emil Löwi, narozen roku 1913 v Karlových Varech, promoval 23. února 1939. Navzdory vší snaze se mu nepodařilo včas emigrovat a byl zavražděn v Osvětimi.[156] Filosof (muzikolog) Alfred Strauss, narozen roku 1886 v Plzni. Tento pozoruhodný muž, který v mládí studoval práva na NU (má záznam o právněhistorické zkoušce), na filosofické fakultě promoval 22. března 1939 (*sic!*) v 53 letech, a do té doby se živil jako pianista. Obhájil disertační práci o nazírání hudby Karla Christiana Friedricha Krause.[157] Nedlouho poté byl zavražděn v Malém Trostinci.[158]

Pro srovnání konfesních poměrů je vhodné uvést, že i na české lékařské fakultě byla římskokatolická konfese dominantní, ale její dominance výrazně oslabovala po první světové válce, a to nejen vlivem imigrace z východu, což mělo za následek meziválečný vzestup podílu pravosláví a řeckokatolického vyznání (pravděpodobně imigrace posílila i popsaný vzestup judaismu na UK).

Po rozpadu Rakouska-Uherska, které mělo katolicismus jako státní náboženství, odpadl dřívější ostych a občané Československa poměrně často využívali možnost katolickou církev jednoduše opustit – přihlásit se k českým církvím (Církvi československé husitské nebo Jednotě českobratrské), anebo prostě z církve vystoupit. Právě tyto tři skupiny, které ve studovaném období vznikaly (husité, bratři a bezkonfesní) pak dohromady tvoří během meziválečného období 20–30 % posluchačů UK (medián 24 %).[159] Na NU je téměř nepozorujeme. Odchod z církve na německé univerzitě nehrál do roku 1937 velkou roli,[160] medián podílu bezkonfesních mezi doktory všech fakult činil 1,9 %. Naproti tomu evangelické směry, pozorované na NU, jako augsburští, kalvinisté a jiní, měly na české univerzitě zanedbatelné zastoupení – v meziválečném období nedosáhly ani jednou tří procent.

fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1931–1940, karton 8670, Sg. M860/1, Samuel Mangeim.

[150] Dostupné online: <https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=3742388> [15. 3. 2025].

[151] Dostupné online: <https://www.geni.com/people/Ruth-Wulkanov%C3%A1/6000000187227720842> [14. 3. 2025].

[152] M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*, s. 181.

[153] Dostupné online: <https://collections.yadvashem.org/en/names/6521980> [14. 3. 2025].

[154] Dostupné online: <https://collections.yadvashem.org/en/names/6521980> [14. 3. 2025].

[155] Dostupné online:<https://www.geni.com/people/Ladislaus-Metzner/6000000037767440620> [14. 3. 2025].

[156] Dostupné online: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/106681-emil-l-wi/> [14. 3. 2025].

[157] M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*, s. 106.

[158] Dostupné online: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/128116-alfred-strauss/> [14. 3. 2025].

[159] J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 596–619.

[160] S výjimkou nacistické Německé Karlovy univerzity, která v matrikách existenci konfese ignorovala a celkově stála na jiných idejích než náboženských v tradičním smyslu.

Sociální původ doktorů

Chceme-li nahlížet na univerzitu jako na instituci, která má významný vliv na strukturu společnosti, je dobré se zaměřit na otázky, které společenské vrstvy se na ní vzdělávaly, jestli měly nějaké oborové (fakultní) preference, a ptát se, co je k tomu motivovalo. Datový soubor, vzniklý z matriky doktorů, může tuto problematiku aspoň částečně vyjasnit.

Jak je vysvětleno v úvodu, analýza sociálního původu je provedena dvěma způsoby – revidovaným Goldthorpovým schématem, které je sociologicky argumentované, standardní a jeho použití na tak velkou skupinu výrazně uživatelsky přívětivější, a pak také schématem, které použili Havránek a kol. při tvorbě Dějin UK III a IV, aby bylo možné tato data alespoň přibližně porovnat. Z Havránkova schématu je ovšem těžké vyvodit nějaké obecnější závěry, ale jsou na něm nejlépe vidět odlišnosti porovnávaných populací. Obecnější závěry můžeme navrhovat na základě práce s Goldthorpovým schématem (resp. s jeho modifikací a přibližným převodem Havránkova schématu do ní, jak je popsán v metodách). Při tomto porovnávání ovšem nesmíme zapomínat, že pracujeme na jedné straně s daty posluchačů a na druhé straně s daty doktorů. I kdybychom se vzdali možnosti porovnat statické poměry uvnitř jednotlivých populací, máme ještě další možnost. Sociální složení obou skupin má totiž časovou dynamiku, kterou porovnat můžeme, anebo alespoň můžeme na pozorované trendy poukázat. Další studie pak mohou ověřit, jestli má stejné výsledky i srovnání ekvivalentních vzorků (posluchačů s posluchači, doktorů s doktory).

Začněme Havránkovým schématem. Podle něj se na první pohled zdá, jako by se z hlediska sociálního původu (profese otce) doktorů NU během sledovaného období žádné dramatické změny neodehrály, ačkoli určité trendy tu viditelné jsou. Vrstvy 1 (velkostatkáři a statkáři) a 2 (podnikatelé) jsou víceméně stabilně široké (pouze rozkolísané), není na nich zřejmý žádný trend. Vrstva 3 (vzdělanci) se podle očekávání pozvolna rozšířila, a to bez výrazných fluktuací, spíše plynule rostla po celé sledované období. Vrstva 4 (měšťané) se na počátku sledovaného období rozšiřovala a nejsilněji zastoupená byla v letech 1895–1907, poté se začala zužovat a ve třicátých letech už byla sotva patrná. Vrstva 5 (obchodníci) se udržovala celkem stabilní do první světové války, po ní se postupně zužovala a k nejvýraznějšímu zúžení došlo ve druhé polovině třicátých let. Vrstva 6 (úředníci) se prakticky po celé sledované období mírně rozšiřovala. Vrstva 7 (zřízenci) se také v závěru období rozšířila, i když zůstala celkově tenká. Rozšiřovala se i vrstva 8 (řemeslníci a dělníci), zvláště ve druhé polovině třicátých let. Vrstva 9 (rolníci) byla na začátku období poněkud rozkolísaná a poté se spíše stabilizovala, než že by se nějak měnila.

Souhrn těchto změn bychom mohli interpretovat tak, že majetek utvářel stabilní podmínky pro dosažení vzdělání, stejně jako podnikání. Vzdělanci ale zřejmě své hodnotové rámce úspěšně reprodukovali, což odpovídá konceptu *bildungsbürgertum*, jak ho rozpracovala bielefeldská škola;[161] situace se jeví tak, že čím více členů vzdělané střední třídy ve společnosti přibývalo, tím větší měli jejich potomci zájem o vzdělání.

Obchodování se jeví zpočátku jako výhodná pozice, ale jeho význam se postupně zmenšuje, a zde se nabízí několik možných vysvětlení: jednak v souvislosti s vývojem

[161] Werner Conze – Jürgen Kocka (ed.), *Bildungsbürgertum im 19. Jahrhundert: Bildungssystem und Professionalisierung in internationaler Perspektive*, I, Stuttgart 1985.

společnosti, jejíž intelektuální střední vrstva se rozšiřuje a získává prestiž. Zároveň posiluje státní aparát a technická inteligence, zatímco obchodnické vrstvy ztrácejí.[162]

Je nutno vzít v úvahu i možnost, že tuto strukturální proměnu mohl způsobit částečný odliv židovských studentů z německé univerzity. Obchod byl, jak řečeno výše, tradičním židovským povoláním, a odliv židů se mohl odrazit i na struktuře sociálního původu studentstva. (Nelze ovšem s jistotou říct, jakého povolání je ten, kdo na univerzitě není, víme pouze kdo tam je, a v tomto případě je zorné pole ještě zúženo na ty, kteří odcházejí s doktorátem, tedy nejúspěšnější studenty. To vše může výsledný obraz deformovat.)

Neměli bychom přehlížet ani tu možnost, že zaznamenaný rozdíl v šíři společenských vrstev je spíše relativní, tzn. že zúžení obchodní vrstvy spočívá v tlaku ostatních rozšiřujících se vrstev, nikoli ve faktickém oslabování této). To by naznačovala čísla, podle nichž byly počty dětí obchodníků po první světové válce stabilní až do druhé světové války, kdy teprve poklesly. Tento pokles bychom asi přece jen mohli přisoudit absenci židů, ovšem může se také jednat o koincidenci. Naproti tomu, a tím se dostáváme k další vrstvě, počet doktorů z úřednických rodin ve třicátých letech ohromně, dá se říct skokově, vzrostl. Vzestup počtu doktorátů pozorujeme i u potomků zřízenců, a tady se snad dá také hovořit o určitém zlepšování životního standardu nižších sociálních vrstev, anebo zmírňování nerovností, které jejich dětem nyní umožnily častěji absolvovat univerzitu s doktorátem. Totéž můžeme říct o řemeslnících a dělnících, jejichž podíl se také mírně zvyšuje. Jako stabilní (a svým způsobem jistý) zdroj obživy se jeví zemědělství. O počtech zástupců jednotlivých sociálních vrstev se můžeme ujistit v tabulce č. 18.

Tab. 18: Sociální rozvrstvení doktorů podle schématu J. Havránka a kol.

	Havránek 1	**Havránek 2**	**Havránek 3**	**Havránek 4**	**Havránek 5**	**Havránek 6**	**Havránek 7**	**Havránek 8**	**Havránek 9**
1882	0	0	5	0	2	10	1	0	5
1883	2	5	26	6	25	18	0	2	7
1884	1	2	31	2	26	9	1	3	3
1885	3	1	20	3	20	16	0	2	8
1886	2	2	32	7	26	25	2	3	9
1887	0	6	23	5	27	21	0	6	6
1888	3	3	29	5	50	29	3	6	6
1889	0	7	33	9	41	22	0	11	11
1890	1	6	37	7	29	20	4	8	10
1891	1	4	31	5	25	23	4	9	20
1892	4	3	33	6	40	19	3	9	18

[162] Těžko říct, jak do tohoto rámce zapadá vrstva osob, které se označují za měšťany. Je možné, že jejich úbytek ve sledovaném období je následkem změny v označování profese otce, nikoli skutečné sociální změny.

	Havránek 1	Havránek 2	Havránek 3	Havránek 4	Havránek 5	Havránek 6	Havránek 7	Havránek 8	Havránek 9
1893	5	8	36	15	47	20	2	9	11
1894	6	14	49	8	52	24	4	4	6
1895	11	6	36	8	57	20	1	11	14
1896	6	9	39	12	46	14	2	6	8
1897	12	11	36	14	42	26	1	7	9
1898	3	10	38	14	40	21	5	3	7
1899	7	8	46	16	47	20	3	7	7
1900	4	10	34	17	28	29	5	8	9
1901	4	11	48	18	43	22	4	3	6
1902	2	3	28	14	42	20	2	3	5
1903	5	7	45	18	43	20	0	5	6
1904	9	9	36	7	42	16	1	4	6
1905	3	7	42	10	36	20	3	5	4
1906	5	7	33	14	33	20	5	2	2
1907	3	10	36	11	43	25	0	6	3
1908	2	5	20	6	35	21	2	6	2
1909	3	16	52	13	41	23	2	5	6
1910	7	12	45	10	27	19	2	8	8
1911	3	11	43	14	38	33	1	6	8
1912	4	10	47	11	38	32	7	11	5
1913	3	6	59	11	41	31	3	11	2
1914	6	5	65	17	39	29	5	11	7
1915	2	8	43	9	34	18	1	9	3
1916	1	4	23	6	17	20	1	5	2
1917	7	4	31	7	21	23	3	8	10
1918	6	4	36	8	27	32	5	8	3
1919	4	10	78	16	52	53	3	17	9
1920	8	32	138	27	81	91	10	27	16
1921	13	27	172	42	125	111	8	26	13
1922	12	22	136	25	100	86	8	26	19
1923	10	16	127	27	76	86	4	24	12
1924	6	10	110	18	82	75	8	23	16
1925	6	14	127	22	121	85	5	37	20

	Havránek 1	Havránek 2	Havránek 3	Havránek 4	Havránek 5	Havránek 6	Havránek 7	Havránek 8	Havránek 9
1926	13	15	150	21	112	98	11	24	22
1927	17	24	119	7	103	90	8	31	17
1928	4	17	139	12	96	94	9	22	19
1929	6	18	111	14	106	99	9	21	19
1930	4	16	135	17	99	113	7	26	23
1931	7	17	136	13	98	118	7	34	20
1932	9	27	137	18	101	133	16	39	15
1933	6	18	140	13	117	130	12	46	33
1934	3	30	191	19	151	161	12	37	31
1935	9	24	201	14	122	159	14	51	34
1936	9	20	222	10	123	164	15	50	45
1937	3	39	218	9	122	162	23	45	38
1938	5	34	225	12	146	148	17	54	32
1939	12	53	417	18	179	354	42	148	80
1940	2	13	163	6	37	129	17	50	31
1941	2	9	100	3	23	73	7	41	24
1942	2	6	56	0	20	41	6	19	7
1943	4	11	75	13	31	57	10	25	14
1944	8	6	99	6	34	77	7	23	6
1945	6	9	153	5	48	97	20	31	20

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Fakultní poměry uvnitř německé univerzity přitom nejsou nijak dramaticky odlišné, ačkoli několika malých rozdílů si můžeme povšimnout. Nejnápadnější je menší zastoupení úřednických profesí (kategorie 6) u doktorů medicíny (17 %), než je medián podílu celouniverzitního (21 %) a než je medián podílu u doktorů práv (22 %). Sociální původ doktorů na největších fakultách NU (právnické a lékařské) se od skladby celé univerzity lišil jen málo, a u malých fakult je vizuální odlišnost dat daná především jejich rozkolísaností, která je u malých datových souborů samozřejmá. Německá univerzita má tedy v mezifakultním srovnání až na malé zvláštnosti celkem uniformní sociální skladbu.

Sociální původ doktorů německé univerzity pak můžeme na základě dostupných údajů konfrontovat se sociálním původem posluchačů nerozdělené a české univerzity (v tabulce č. 19).

Tab. 19: Srovnání sociálního původu doktorů NU a posluchačů nerozdělené Karlo--Ferdinandovy univerzity a České Karlo-Ferdinandovy univerzity / UK; využito schéma dle J. Havránka.

Nerozdělená univerzita								
	1825	**1855**	**1875**					
1	46	11	39	(velkostatkář, statkář)				
2	103	45	56	(podnikatel)				
3	200	130	219	(vzdělanec)				
4	139	70	112	(měšťan)				
5	287	128	172	(obchodník)				
6	351	186	218	(úředník)				
7	83	30	55	(zřízenec)				
8	382	156	212	(řemeslník, dělník)				
9	238	142	366	(rolník)				
Suma	1829	898	1449					
1, 2, 3 (%)	19,1	20,7	21,7					
1, 2 (%)	8,1	6,2	6,6					
7, 8, 9 (%)	38,4	36,5	43,7					
Česká univerzita					**Německá univerzita**			
Třída dle Havránka	**1885**	**1889**	**1900**	**1913**	**1885**	**1889**	**1900**	**1913**
1	35	90	16	31	3	0	4	3
2	55	178	126	168	1	7	10	6
3	278	678	690	1187	20	33	34	59
4	107	214	136	118	3	9	17	11
5	253	458	338	317	20	41	28	41
6	246	660	465	649	16	22	29	31
7	81	164	237	459	0	0	5	3
8	264	586	298	548	2	11	8	11
9	493	1044	683	666	8	11	9	2
Suma	1812	4072	2989	4143	73	134	144	167
1, 2, 3 (%)	20,3	23,2	27,8	33,5	32,9	29,9	33,3	40,7
1, 2 (%)	5,0	6,6	4,8	4,8	5,5	5,2	9,7	5,4
7, 8, 9 (%)	46,2	44,1	40,7	40,4	13,7	16,4	15,3	9,6

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945); J. Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, *1802–1918*, Praha 1997, s. 357–365

Starší období (před rokem 1882) se týká organizace, která představuje ještě celistvou univerzitu před rozdělením (v tabulce označena jako *Nerozdělená univerzita*), zatímco v novějším období pozorujeme dvě dceřiné univerzity (v tabulce označené jako Česká univerzita a Německá univerzita).

Je dobré si předem uvědomit, co nám tato čísla mohou sdělit. Může tu být patrná symetrická sociální dynamika, kterou bychom vykládali jako přirozenou změnu, související s postupující modernitou. Modernita by se ale měla do obou dceřiných univerzit promítat obdobným způsobem. Rozdíly v sociální struktuře dceřiných univerzit, jichž je nerozdělená univerzita průměrem, napovídají, že mohla být rozdělena asymetricky.[163]

U nerozdělené univerzity vidíme relativně silné zastoupení profesních skupin 7–9 (zřízenec, řemeslník, dělník, zemědělec), hodnoty jsou kolem 40 %. Zastoupení prvních tří profesních skupin, které můžeme označit jako elitní (velkostatkář, statkář, podnikatel, vzdělanec) je asi poloviční, kolem 20 %. Podíl obou se během sledovaného období nerozdělené univerzity (pokud se to dá o třech sondách říct) mírně zvyšuje, ale důvodem jsou především vzdělanci (3); podíl prvních dvou tříd (velkostatkář, statkář, podnikatel) se naopak snižuje.

Po rozdělení univerzit se zdá, jako by první tři – privilegované – skupiny zůstaly spíše na německé straně, především to platí o vzdělancích. Podíl tříd 1 a 2 (velkostatkáři, statkáři a podnikatelé) se na německé univerzitě většinou neliší od podílů před rozdělením univerzity, (jednou je výrazně vyšší, ale izolovaná odchylka nemusí mít žádný význam). Když se ovšem podíváme na objem německých prvních tří (elitních) tříd dohromady, vidíme podíl kolem třiceti procent, v roce 1913 dokonce přes 40 %. Podíl tříd 7–9 (zřízenec, řemeslník, dělník, zemědělec) je naopak na německé univerzitě nápadně nízký – zprvu kolem 15 %, v roce 1913 jen necelých 10 %.

Na české univerzitě je objem prvních tří (elitních) vrstev jen nepatrně menší než na nerozdělené, ale pomalu vzrůstá, a stejně jako na německé univerzitě můžeme tento vzestup přičíst stoupajícímu podílu vzdělanců. Podíl prvních dvou tříd (velkostatkáři, statkáři a podnikatelé) se ale na české straně po odštěpení německé univerzity spíše snížil (u těchto malých čísel ovšem pozorujeme větší kolísání, které zvlášť ve formátu sondy váhu zjištění snižuje). Naproti tomu podíl tříd 7–9 byl na české straně vyšší než před rozdělením.

Příčinou pozorovaného rozdílu mohou být jistě metodické odlišnosti (jiný hodnotitel, který postupuje jen podle rámcových pokynů, publikovaných ve zdrojové monografii, porovnávání posluchačů a doktorů), ale může za ním stát i věcný rozdíl v datech, a z hlediska logiky dělení by byl logický. V tom případě matematické srovnání těchto datových souborů podporuje hypotézu sociálně asymetrického rozdělení univerzity.[164]

[163] Situaci komplikuje výše uvedené zjištění, že v genderových vzorcích se NU optikou tohoto pramene jeví jako konzervativní, a napovídají tomu i další prameny. Pokud se zdrojová společnost jedné z dceřiných univerzit rozhodovala odlišně (konzervativněji), tento druh srovnání je tím poněkud zamlžen.

[164] Je velká škoda, že v sondách z let 1920, 1930 a 1939 už autoři neuvádějí počty posluchačů v jednotlivých kategoriích, ale pouze jejich percentuální rozvrstvení do profesních kategorií v rámci fakult, což neumožňuje souborné hodnocení v rámci univerzity a výrazně komplikuje souměřitelnost s daty z ostatních let a konkurenční univerzity. Nabízí se tu velice nejistá možnost tato čísla dopočítat podle obsazenosti jednotlivých fakult v daných letech, ale validita výsledku je při nejistém ohraničení sondovaného období a rozdílech v členění fakult v různě tematizovaných souhrnech velmi vratká. Badatelé, kteří se budou věnovat osobnosti profesora Havránka, se mohou mimo jiné zaměřit na otázku, jestli tyto údaje (a třeba i další zajímavé nepublikované údaje) nejsou součástí jeho pozůstalosti nebo písemností, zanechaných na pracovištích.

Česká univerzita se takto nahlížena daleko víc blíží struktuře společnosti českých zemí a je tedy „demokratičtější“ ve smyslu přístupná širšímu segmentu společnosti; jinak řečeno, přístup ke vzdělávání se zdá být na české univerzitě širší a sociálně inkluzivnější. Anebo může informovat o poměrech ve zdrojové společnosti (etnicky české) a v konfrontaci s daty německé univerzity poukazovat na rozdíly v profesních šancích, majetkových poměrech a vzorcích studijní/profesní volby česky a německy hovořícího obyvatelstva v českých zemích (případně může vypovídat o obojím). Publikované údaje o sociálních poměrech českých Němců každopádně korespondují s publikovanými daty ve smyslu sektorového rozdílu oproti jazykově české části společnosti.[165]

O některých rozdílných rysech můžeme hovořit s jistotou, například o tom, že na německé univerzitě studovala aristokracie, kterou tu můžeme v poměrně hojném počtu potkávat po celé studované období, včetně nacistické univerzity. Dále pak není nijak novou informací, že jeden populačně významný profesní rozdíl mezi etnickými Čechy a českými Němci tu nesporně byl: pro německy hovořící obyvatele bylo za Rakouska daleko snazší získat úřední místa, protože nemuseli prokazovat jazykové znalosti, a hlavně se jim nemuseli nijak učit. Díky sociálnímu kapitálu si pak německé etnikum snáze tyto pozice udržovalo. Krom výše zmíněného mohou tato data vyjadřovat industrializační aktivitu českých Němců.

Hypotézu, že rodiny původu doktorů německé univerzity vytvářely společnost s větším podílem „elitních“ vrstev, než je obvyklé v přirozených společnostech, můžeme do určité míry ověřit klasifikací německé univerzity podle Goldthorpova revidovaného schématu.

Tab. 20: Hodnocení sociálního původu doktorů NU podle modifikace Goldthorpova revidovaného schématu (viz metodika); vlevo jsou uvedeny počty členů daných tříd mezi doktory promovanými v daném roce, vpravo jsou tato čísla vyjádřena horizontálním procentem. (Součet řádků je 100 %.)

	GS 1	**GS 2**	**GS 3**	**GS 4**	**GS 5+**	**Celkový součet**	**GS 1**	**GS 2**	**GS 3**	**GS 4**	**GS 5+**
1882	7	9	2	5	0	23	30 %	39 %	9 %	22 %	0 %
1883	38	14	30	8	1	91	42 %	15 %	33 %	9 %	1 %
1884	35	8	29	6	0	78	45 %	10 %	37 %	8 %	0 %
1885	28	13	22	10	0	73	38 %	18 %	30 %	14 %	0 %
1886	44	18	34	11	0	107	41 %	17 %	32 %	10 %	0 %
1887	28	22	33	10	1	94	30 %	23 %	35 %	11 %	1 %
1888	40	25	56	11	1	133	30 %	19 %	42 %	8 %	1 %
1889	46	16	50	22	0	134	34 %	12 %	37 %	16 %	0 %
1890	47	19	36	16	2	120	39 %	16 %	30 %	13 %	2 %

[165] Ačkoli dostupné údaje hovoří o odlišné sektorové skladbě českého a německého obyvatelstva, které tato zjištění odpovídají, je nutné brát v úvahu, že reálně sehrály svoji roli oba citované faktory – skladba zdrojové společnosti i faktory jako dostupnost, volba nebo prioritizace. J. Machačová – J. Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, s. 127.

	GS 1	GS 2	GS 3	GS 4	GS 5+	Celkový součet	GS 1	GS 2	GS 3	GS 4	GS 5+
1891	41	21	32	27	1	122	34 %	17 %	26 %	22 %	1 %
1892	44	17	48	25	1	135	23 %	9 %	25 %	13 %	1 %
1893	53	21	61	17	1	153	35 %	14 %	40 %	11 %	1 %
1894	62	33	61	10	1	167	37 %	20 %	37 %	6 %	1 %
1895	56	21	64	21	2	164	34 %	13 %	39 %	13 %	1 %
1896	54	17	58	13	0	142	38 %	12 %	41 %	9 %	0 %
1897	62	22	58	15	1	158	39 %	14 %	37 %	9 %	1 %
1898	62	16	52	11	0	141	44 %	11 %	37 %	8 %	0 %
1899	62	24	62	12	1	161	39 %	15 %	39 %	7 %	1 %
1900	67	17	44	16	0	144	47 %	12 %	31 %	11 %	0 %
1901	66	27	57	9	0	159	42 %	17 %	36 %	6 %	0 %
1902	40	17	54	8	0	119	34 %	14 %	45 %	7 %	0 %
1903	62	15	61	8	3	149	42 %	10 %	41 %	5 %	2 %
1904	55	17	49	8	1	130	42 %	13 %	38 %	6 %	1 %
1905	56	21	44	8	1	130	43 %	16 %	34 %	6 %	1 %
1906	54	13	48	5	1	121	45 %	11 %	40 %	4 %	1 %
1907	54	23	52	7	1	137	39 %	17 %	38 %	5 %	1 %
1908	38	12	41	6	2	99	38 %	12 %	41 %	6 %	2 %
1909	73	24	53	11	0	161	45 %	15 %	33 %	7 %	0 %
1910	67	20	35	16	0	138	49 %	14 %	25 %	12 %	0 %
1911	56	37	49	13	2	157	36 %	24 %	31 %	8 %	1 %
1912	68	30	49	15	3	165	41 %	18 %	30 %	9 %	2 %
1913	69	35	50	11	2	167	41 %	21 %	30 %	7 %	1 %
1914	67	42	57	15	3	184	36 %	23 %	31 %	8 %	2 %
1915	55	21	43	8	0	127	43 %	17 %	34 %	6 %	0 %
1916	30	23	21	3	2	79	38 %	29 %	27 %	4 %	3 %
1917	52	17	28	16	1	114	46 %	15 %	25 %	14 %	1 %
1918	53	29	36	10	1	129	45 %	24 %	30 %	8 %	1 %
1919	104	50	62	24	2	242	43 %	21 %	26 %	10 %	1 %
1920	204	76	107	39	4	430	47 %	18 %	25 %	9 %	1 %
1921	233	104	159	35	6	537	43 %	19 %	30 %	7 %	1 %
1922	179	82	128	43	2	434	41 %	19 %	29 %	10 %	0 %
1923	160	87	102	28	5	382	42 %	23 %	27 %	7 %	1 %
1924	136	75	100	32	5	348	39 %	22 %	29 %	9 %	1 %

	GS 1	GS 2	GS 3	GS 4	GS 5+	Celkový součet	GS 1	GS 2	GS 3	GS 4	GS 5+
1925	153	82	145	52	5	437	35 %	19 %	33 %	12 %	1 %
1926	182	105	132	43	4	466	39 %	23 %	28 %	9 %	1 %
1927	166	85	113	48	4	416	40 %	20 %	27 %	12 %	1 %
1928	167	98	105	37	5	412	41 %	24 %	25 %	9 %	1 %
1929	146	101	117	36	3	403	36 %	25 %	29 %	9 %	1 %
1930	169	113	115	42	2	441	38 %	26 %	26 %	10 %	0 %
1931	178	104	115	44	9	450	40 %	23 %	26 %	10 %	2 %
1932	182	137	125	48	3	495	37 %	28 %	25 %	10 %	1 %
1933	190	118	133	68	6	515	37 %	23 %	26 %	13 %	1 %
1934	218	174	176	60	7	635	34 %	27 %	28 %	9 %	1 %
1935	254	151	138	73	12	628	40 %	24 %	22 %	12 %	2 %
1936	260	172	138	81	7	658	40 %	26 %	21 %	12 %	1 %
1937	260	176	139	73	11	659	39 %	27 %	21 %	11 %	2 %
1938	284	153	156	73	7	673	42 %	23 %	23 %	11 %	1 %
1939	491	404	207	174	27	1303	38 %	31 %	16 %	13 %	2 %
1940	172	155	51	58	12	448	38 %	35 %	11 %	13 %	3 %
1941	113	83	27	48	11	282	23 %	17 %	5 %	10 %	2 %
1942	64	48	25	18	2	157	41 %	31 %	16 %	11 %	1 %
1943	99	64	41	36	0	240	41 %	27 %	17 %	15 %	0 %
1944	125	77	36	25	3	266	47 %	29 %	14 %	9 %	1 %
1945	186	96	64	33	10	389	48 %	25 %	16 %	8 %	3 %

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

V celouniverzitní tabulce vidíme, že německá univerzita se jeví i v modifikovaném revidovaném Goldthorpově schématu jako obsazená především potomky členů vyšších[166] tříd společnosti. Součet kategorií, které pokrývají obživu majetkem, povolání mocenská, expertní, úřední a obchodní, se pohybuje po většinu sledovaného období kolem 80 % – přepočítáno na celkový počet je uvnitř těchto kategorií 88,5 % doktorů. Poměrně překvapivé je ale i to, že Goldthorpovy kategorie 1 a 2 obsahují 63,2 % doktorů a samotná kategorie 1 představuje celých 44 % doktorů. To v žádném případě není typická struktura moderní společnosti (pro niž je naopak typické, že nejtenčí je vrstva 1 a každá následující vrstva bývá širší), a není to nijak podobné ani sociální struktuře české univerzity.

V hodnocení podle Goldthorpovy škály nejsou mezi jednotlivými fakultami německé univerzity žádné zásadní rozdíly. Vizuální rozdíl dat v rozvrstvení závěrečného období právnické fakulty je dán dramatickým poklesem počtu doktorů (během druhé světové války

[166] Ve smyslu Goldthorpovy škály, viz Metodika.

se roční počet doktorů práva snížil nejprve na nízké desítky a poté na jednotlivce, což samozřejmě nepředstavuje vhodný vzorek pro zkoumání sociální struktury).

U všech porovnání platí, že početně malé fakulty mají rozkolísanější data, která lze hodnotit jen rámcově.

Závěr

Na položené výzkumné otázky můžeme odpovědět takto:

1. V letech 1882–1945 (tedy po dobu její existence) bylo na Německé univerzitě v Praze promováno na doktora přes 18 000 osob, podle provedených odhadů zhruba 1,5krát méně než na české univerzitě. Objem německé univerzity byl tedy skutečně menší než univerzity české, a to i v tomto ohledu. Počet promocí na filosofické fakultě skutečně po vzniku přírodovědy v roce 1920 poklesl, vydělení přírodovědecké fakulty je na počtu promocí dobře vidět. V období nacismu byla nejsilnější lékařská fakulta, teologie ve čtyřicátých letech dvacátého století umlkla, právo bylo optikou doktorátů redukováno téměř k nule.
2. Ženy na německou univerzitu vstupovaly od počátku dvacátého století. Nejvíce je přitahovala medicína, naopak nejmenšímu zájmu žen se těšilo právo, které bylo i z hlediska legislativy otevřeno nejpozději. Předkládaná studie potvrdila předchozí údaje, které naznačovaly, že podíl žen na Německé univerzitě v Praze narůstal pomaleji a s větším zpožděním než na Univerzitě Karlově. Dokonce ani za první světové války, což byla pro ženy v českých zemích příležitost využít uprázdněných míst a opatřit si terciární vzdělání, se procento žen mezi doktory německé univerzity nedostalo zdaleka na procenta na české univerzitě, kde bylo žen mezi posluchači přes 30 % (maximální podíl žen mezi doktory NU vystoupal pouze lehce nad 10 %). Určitý rozdíl mezi podílem posluchaček a doktorek lze očekávat, ale pozorovaný rozdíl je nečekaně velký, zvláště při popularitě medicíny, kde je doktorát nutnou součástí absolutoria. Tyto poznatky snad můžeme přičítat konzervativnějšímu smýšlení a rozhodování českých Němců ve srovnání s českým etnikem, rozhodně by ale měly být dále ověřovány.
3. Do roku 1920 promovaly na německé univerzitě z 89 % osoby narozené v českých zemích. Z dříve publikovaných údajů vyplývá, že v roce 1855 bylo 92,1 % posluchačů (nerozdělené univerzity) narozeno v českých zemích, v roce 1875 to bylo 94,4 % a v roce 1885, tedy krátce po rozdělení univerzity, bylo na české univerzitě posluchačů narozených v českých zemích celých 98 %. Německá univerzita je tedy oproti předchozí nerozdělené univerzitě i oproti české univerzitě výrazněji mezinárodním prostředím. Můžeme situaci interpretovat i tak, že se studentstvo rozdělilo asymetricky – „mezinárodní komunita“, tedy studenti narození mimo české země, přešli po rozdělení univerzity na německou stranu. To je svým způsobem logické, protože to byla německá univerzita, která vyučovala pro cizince přístupným jazykem. V meziválečném období (1920–1939) je podíl doktorů NU narozených v českých zemích 74 %. Na začátku druhé světové války strmě stoupá podíl osob narozených v českých zemích. Na vině je pravděpodobně válkou a německou administrativou omezená migrace a vyloučení židů. V dalších etapách války podíl osob, narozených v českých zemích, prudce klesá a je nahrazen říšskými německými doktory. V roce 1945 bylo promujících říšských Němců (narozených

v Německu) 118 ze 399, což je 30 %. Pro porovnání, v roce 1940 promovalo 2,8 % říšských Němců, v roce 1941 5,3 %, v roce 1941 13,3 %, v roce 1942 17 % a v roce 1944 21,5 %.

To vše můžeme interpretovat tak, že do příchodu nacistů byla univerzita prostředím provozně relativně liberálním a mezinárodním, ačkoli diskurzivně do určité míry nacionalistickým a z hlediska rodinných vzorců na ní studovala spíše konzervativní společnost; etnicky byla univerzita způli židovská. Zajímavým zjištěním může být, že nacisté vyhnáním židů a cizinců univerzitu nevrátili německému etniku, jak se snažili situaci prezentovat, naopak jí vzali její tradiční ráz a složení.

4. Na německé univerzitě bylo do první světové války velké množství židů, římských katolíků a menší množství evangelíků. Ostatní konfese byly vzácné, studenti ze vzdálených částí světa poměrně často svoji víru nedeklarovali. Nízké procento osob bez konfese mezi doktory německé univerzity ve srovnání s Univerzitou Karlovou můžeme interpretovat jako další z rysů konzervativnějšího smýšlení německojazyčného obyvatelstva českých zemí ve srovnání s etnickými Čechy.

   V některých letech 19. století byla na německé univerzitě židovských doktorů více než polovina, vyrovnaně na právnické a lékařské fakultě a s menším zájmem o ostatní fakulty, zejména o filosofii (snad v souvislosti se silně křesťanským obsahem studia). Po první světové válce se zájem židovských studentů soustředil spíše na Univerzitu Karlovu, na Německé univerzitě bylo mezi doktory ve většině let jen kolem 30 % osob s deklarovanou židovskou konfesí. Při pohledu na fakultní trendy NU je vidět, že se po první světové válce snížil zájem židů o doktorát práv a předválečné poměry se udržely jen na fakultě lékařské. V průběhu třicátých let se i na LFNU snížil podíl židů na třetinu a v roce 1939 už jen na osminu původních židovských doktorů. Poslední židé, kteří na Německé univerzitě promovali, byli lékařka Ruth Steinhart, přírodovědec Ladislaus Meczner, filosof Alfred Strauss a právník Emil Löwi.
5. Profesní zázemí otců doktorů NU se po rozdělení pražské univerzity výrazně lišilo od mateřské pražské univerzity. Sociální status rodin původu doktorů NU byl ve všech dobových srovnáních, i oproti struktuře přirozených populací relativně vysoký, industriální a obchodní, s relativně vysokým procentem vzdělanců. Podle publikovaných údajů zdrojové populace se ovšem zdá, že tato kompozice do jisté míry odrážela tehdejší sektorovou skladbu německojazyčného obyvatelstva českých zemí. Při srovnání s posluchači české univerzity vidíme strukturu odlišnou, možno říci opačně orientovanou, jako by komunita české univerzity strukturu komunity NU zrcadlila. Z tohoto srovnání tedy můžeme usoudit, že příčinou tohoto stavu mohla být asymetrie dělení univerzitní komunity. Postupem času byly rozdíly mezi českou a německou univerzitou méně výrazné.
6. Jak je naznačeno výše, pražská univerzita se optikou provedených srovnání rozdělila výrazně asymetricky, a to nejen v tradičně zdůrazňovaném smyslu objemovém a majetkovém. Zřejmě se lišila i sociální struktura studentstva, ačkoli časem se rozdíly zmírňovaly. Na německou univerzitu také odešla většina židů a cizinců, ovšem i tyto poměry se časem změnily. Jejich otisk na demografické struktuře doktorů německé univerzity je v tomto datovém souboru dobře patrný. Sociální rozdíly mezi studenty se zřejmě zakládají na odlišnosti zdrojových populací, ale je třeba brát v úvahu i možnost, že se lišily šance na dokončení studia, nebo zájem o složení doktorátu. Detailní odpovědi na tyto

otázky poskytne až srovnání ekvivalentních populací, které předkládaná studie nemá k dispozici.

Jedním ze závěrů této práce by mělo být potvrzení a upřesnění výsledků předchozích výzkumů v tom smyslu, že nazírání dějin německé univerzity prizmatem bouřlivého závěrečného období její existence by zásadním způsobem zkreslovalo její identitu. Ve zcela konkrétních číslech (na příkladu doktorátů) předkládaná práce ukazuje, že takto simplifikovaný pohled by nejen vytěsnil dějiny českých Němců a mnoha cizinců, kteří v Praze studovali, ale i židů, kteří utvářeli zásadní část moderních univerzitních dějin. Sociální dějiny německé univerzity otevírají řadu zajímavých témat a otázek, na které tyto prameny odpovědět nedokážou. Osobnosti, které jsou s touto organizací spojeny z nejrůznějších stran, prožily velmi zvláštní životní trajektorie, jejichž detailní prozkoumání by mohlo být velkým přínosem pro poznání evropské i zámořské společnosti.

Tato studie si činí jedinou ambici – přispět k hlubšímu pochopení složení studenstva pražských univerzit od rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity až do zrušení Německé Karlovy univerzity (1882–1945). Univerzita je nejen instituce, ale také komunita, která má svébytnou dynamiku, pramenící ze sociálního složení. Sledované období je plné hlubokých demografických a sociálních změn, a jejich vliv je patrný nejen v rovině organizačního směřování instituce, ale i ve sféře životních rozhodnutí studentů. Jejich profesní volba a vzdělávací kurikulum jsou vyjádřením jejich vidění světa a jejich reálného prostoru pro jednání, pro ně současného i budoucího. Sami jsou přitom zakotveni v minulosti svých států, etnik, sociálních vrstev, i rodin.

Výhodou takto zpracované studie je, že umožňuje neustále se vracet z velkého měřítka do malého a zpět, a vysvětlovat nečekané hromadné nálezy individuálními případy. Tento pracný, ale velmi přínosný postup by nemohl přinést kýžený výsledek bez opory archivu, který zkoumaný archivní fond spravuje.

Jako námět pro další diskusi lze prezentovat hypotézu, že pozorované „konzervativní" chování českých Němců na Německé univerzitě v Praze (ve srovnání s chováním etnických Čechů na Univerzitě Karlově) mohlo do určité míry vzniknout arteficiálně, na základě použitého pramene. Diskusi je možno vést i o tom, co vlastně můžeme spojit s konzervativismem. Skládání doktorátu bylo u některých oborů samo o sobě konzervativním rozhodnutím (snahou po získání společenské distinkce tradičního charakteru), především na přírodovědné a filosofické fakultě. Studium medicíny sice nebylo možné dokončit bez doktorátu a ten je na dané fakultě samozřejmostí, ale už sama volba lékařství nese u žen rysy akceptace tradiční role ženy jako pečující osoby (je to vlastně univerzitní kvalifikace pro pečující profesi). Do určité míry je tedy v kontextu univerzitních studií volba lékařství také svým způsobem konzervativní. To vše mohlo deformovat nejen interpretaci dat, ale i sama data populace doktorů. Podle kusých údajů, které v tuto chvíli máme, bylo ovšem zpoždění studia žen na Německé univerzitě oproti Univerzitě Karlově patrné i v populaci posluchačů, nejen doktorů.

Pro navazující bádání navrhuji směřovat ke zpracování dalších sériových pramenů z univerzitního archivu a zaměřit se na důkladné srovnání všech skupin, aby mohla být zpřesněna srovnání zde načrtnutá.

Grantová podpora

Studie vznikla v rámci projektu GAUK, nazvaného Dějiny lékařských komor v českých zemích, číslo 33024.

TEREZA KOPECKÁ

Doktoren an der deutschen Universität Prag in den Jahren 1882–1945

ZUSAMMENFASSUNG

Studenten bilden den Schwerpunkt einer jeden Bildungseinrichtung, reflektieren zeitgenössische Strukturen sowie die Werte und Konflikte ihrer Gesellschaft. Die Universität ist ein die Zukunft gestaltender Ort und vermag Antworten auf Fragen zu geben, die in die Vergangenheit zielen.

Die Studentenschaft der deutschen Universität Prag gehört zu den wenig erforschten Themen, für die zahlreiche ertragreiche und lohnenswerte Quellen zur Verfügung stehen. Vorliegender Beitrag basiert vor allem auf der Analyse einer serienmäßigen Quelle: den Doktormatrikeln, und stellt demografische und soziale Fragen, die mit dem Studium und der Berufswahl verbunden sind. Die gewonnenen Ergebnisse werden im Kontext der Moderne, sozialer Veränderung und der Demokratisierung der Bildung interpretiert, auch unter Berücksichtigung eines totalitären Regimes, der Migration und Ostrakisierung ethnischer Gruppen.

Durch das Prisma dieser Quelle erscheint die Studentenschaft der deutschen Universität Prag als eine internationale Kommunität, die stark jüdisch geprägt ist, mit spezifischen Berufswahlmustern. Grundlegende Feststellung ist, dass die deutschsprachige Bevölkerung der böhmischen Länder sich konservativer verhielt als die tschechischsprachige. Es zeigt sich hier auch eine Asymmetrie in der Teilung der Universitätsstudentenschaft und eine allmähliche Änderung in der Orientierung jüdischer Studienanwärter vom deutschsprachigen zum tschechischsprachigen Hochschulstudium.

Der Beitrag zeigt, dass es falsch wäre, die spätere Deutsche Universität Prag nur als eine Stätte zu betrachten, an der nazistische Pseudowissenschaft und nazistische Ideologie residierten. Ihre Vergangenheit gehört vielen Nationen und interessanten Persönlichkeiten an. Sie war ein Ort, an dem sich europäische Juden und böhmische Deutsche trafen und sozialisierten und an den wertvollen wissenschaftlichen Entdeckungen geboren wurden, und sie war die *alma mater* hervorragender Wissenschaftler.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

MUDr. Mgr. Tereza Kopecká, Ph.D.
Fakulta humanitních studií UK
tera.houbicka@gmail.com

Příloha

Tab. 21: Místa narození doktorů Německé univerzity

	Velká Británie	Austrálie	Belgie	Bělorusko	Brazílie	Bulharsko	České země	Dánsko	Egypt	Estonsko	Francie	Indie	Irák	Itálie	Jeruzalém	Japonsko	Jugoslávie	Kanada	Království	Libanon	Lichtenštejnsko	Litva
1882	0	0	0	0	0	0	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1883	0	0	0	0	0	0	97	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
1884	0	0	0	0	0	1	74	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1885	0	0	0	0	0	0	71	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1886	0	0	0	0	0	0	99	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1887	0	0	0	0	0	0	87	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1888	0	0	0	0	0	0	122	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1889	0	0	0	0	0	0	129	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1890	0	0	0	0	0	0	117	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1891	0	0	0	0	0	0	121	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1892	0	0	0	0	0	0	131	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1893	0	0	0	0	0	0	148	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1894	0	0	0	0	0	0	160	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1895	0	0	0	1	0	0	155	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1896	0	0	0	0	0	0	128	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1897	0	0	0	0	0	0	146	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1898	0	0	0	0	0	0	132	0	0	0	0	0	0	2	0	0	3	0	0	0	0	0
1899	0	0	0	0	0	0	146	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1900	0	0	0	0	0	0	131	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1901	0	0	0	0	0	0	147	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1902	0	0	0	0	0	0	105	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1903	0	0	0	0	0	0	129	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4	0	0	0	0	0
1904	0	0	0	0	0	0	119	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1905	0	0	0	0	0	0	117	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1906	0	1	0	0	0	0	106	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1907	0	0	0	0	0	0	127	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	1	1
1908	0	0	0	0	0	0	95	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1909	0	0	0	0	0	0	149	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
1910	0	0	0	0	0	0	123	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1911	0	0	0	0	0	0	138	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0
1912	0	0	0	0	1	0	138	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Lotyšsko	Maďarsko	Moldavsko	Německo	Nizozemí	Polsko	Rakousko	Rumunsko	Řecko	Slovensko	Švédsko	Švýcarsko	Turecko	Ukrajina	Uruguay	USA	Uzbekistán	Rusko		Celkový součet	České země	Cizina	% Českých zemí
0	1	0	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1882	24	19	5	79
0	0	0	1	0	0	0	2	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1883	106	97	9	92
0	3	0	0	1	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1884	84	74	10	88
0	1	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0	1885	77	71	6	92
0	1	0	3	0	3	2	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1886	113	99	14	88
0	4	0	1	0	1	4	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1887	100	87	13	87
0	2	0	4	0	1	3	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1888	137	122	15	89
0	0	0	2	0	1	7	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1889	142	129	13	91
0	0	0	1	0	0	3	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1890	126	117	9	93
0	1	0	0	0	0	5	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1891	129	121	8	94
0	3	0	0	0	0	4	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1892	141	131	10	93
0	3	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1893	155	148	7	95
0	2	0	2	0	2	2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1894	171	160	11	94
0	1	0	2	0	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1895	168	155	13	92
0	2	0	2	0	4	7	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1896	144	128	16	89
0	1	0	0	0	1	11	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1897	163	146	17	90
0	0	0	2	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1898	144	132	12	92
0	1	0	1	0	0	8	1	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	1899	162	146	16	90
0	2	0	0	0	2	4	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1900	145	131	14	90
0	1	0	0	1	0	8	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	1901	162	147	15	91
0	0	0	4	0	0	8	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1902	120	105	15	88
0	1	0	3	0	1	7	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1903	149	129	20	87
0	0	0	1	0	1	6	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1904	131	119	12	91
0	1	0	3	0	2	4	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1905	131	117	14	89
0	1	0	2	0	0	8	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1906	122	106	16	87
0	0	0	1	0	0	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1907	138	127	11	92
0	0	0	2	1	1	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1908	105	95	10	90
0	1	0	1	0	3	4	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1909	164	149	15	91
0	0	0	4	0	0	10	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1910	141	123	18	87
0	0	0	3	0	2	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1911	159	138	21	87
0	2	0	2	0	2	17	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	1912	167	138	29	83

	Velká Británie	Austrálie	Belgie	Bělorusko	Brazílie	Bulharsko	České země	Dánsko	Egypt	Estonsko	Francie	Indie	Irák	Itálie	Jeruzalém	Japonsko	Jugoslávie	Kanada	Království	Libanon	Lichtenštejnsko	Litva
1913	0	0	0	0	0	0	154	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1914	0	0	0	0	0	0	173	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4	0	0	0	0	0
1915	0	0	0	0	0	0	108	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1916	0	0	0	0	0	0	68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1917	1	0	0	0	0	0	96	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1918	0	0	0	1	0	0	112	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
1919	1	0	0	0	0	0	221	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1920	1	0	0	1	0	0	382	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1921	0	0	0	0	0	0	440	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	0
1922	0	0	0	0	0	0	358	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0
1923	0	0	0	0	0	0	334	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0
1924	0	0	0	1	0	0	282	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0
1925	0	0	0	0	0	0	307	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	1
1926	0	0	0	0	0	0	341	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1927	0	0	0	0	0	1	306	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
1928	0	0	0	0	0	0	325	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
1929	0	0	0	0	0	0	301	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
1930	0	0	0	1	0	0	358	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
1931	0	0	0	0	0	0	335	0	0	0	0	2	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0
1932	0	0	0	0	0	1	393	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	1
1933	0	0	0	0	0	0	394	0	0	0	2	0	0	1	1	0	4	0	0	0	0	1
1934	1	0	0	0	0	1	462	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1935	0	0	0	0	0	0	467	0	0	0	0	0	0	5	0	0	6	0	0	0	0	0
1936	0	0	0	1	0	0	495	0	0	1	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0
1937	0	0	1	3	0	0	491	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	1	0	1
1938	0	0	0	3	0	0	532	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3	0	1	0	0	0
1939	0	0	0	1	0	1	1154	0	0	0	1	0	0	3	0	0	9	0	0	0	0	1
1940	0	0	0	0	0	1	432	0	0	1	0	0	0	0	0	1	3	0	0	0	0	0
1941	0	0	0	0	0	1	260	0	0	1	1	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
1942	0	0	0	0	0	2	112	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1943	0	0	0	0	0	1	166	0	0	0	3	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
1944	0	0	0	0	0	0	174	0	0	0	1	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
1945	0	0	3	0	0	2	162	0	1	0	2	0	1	1	0	0	3	0	0	0	0	0

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Lotyšsko	Maďarsko	Moldavsko	Německo	Nizozemí	Polsko	Rakousko	Rumunsko	Řecko	Slovensko	Švédsko	Švýcarsko	Turecko	Ukrajina	Uruguay	USA	Uzbekistán	Rusko		Celkový součet	České země	Cizina	% Českých zemí
0	0	0	1	0	1	8	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1913	168	154	14	92
0	1	0	1	0	2	7	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1914	190	173	17	91
0	2	0	3	0	3	11	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1915	131	108	23	82
0	1	0	5	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1916	81	68	13	84
0	0	0	2	0	3	6	1	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	1917	115	96	19	83
0	0	0	2	1	6	3	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1918	132	112	20	85
0	3	0	5	0	4	17	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2	1919	257	221	36	86
0	14	0	4	0	9	15	0	0	12	0	1	0	8	0	0	0	1	1920	450	382	68	85
0	29	0	5	0	19	35	8	0	20	0	0	0	15	0	0	0	1	1921	583	440	143	75
0	32	0	9	0	14	27	5	0	36	0	0	0	11	0	0	0	1	1922	502	358	144	71
0	17	0	2	0	7	14	6	0	45	0	1	0	14	0	1	0	0	1923	448	334	114	75
0	12	0	1	0	13	17	2	0	48	0	0	0	7	0	0	0	1	1924	388	282	106	73
0	16	0	3	0	11	17	5	0	68	0	0	0	32	0	1	0	0	1925	465	307	158	66
0	18	0	4	0	14	16	8	0	68	0	0	0	28	0	0	0	1	1926	499	341	158	68
0	15	0	1	0	10	15	5	0	41	0	0	0	31	0	1	0	0	1927	431	306	125	71
1	9	0	5	0	9	13	8	0	31	0	0	0	17	0	0	0	0	1928	420	325	95	77
2	9	1	4	0	9	13	13	0	38	0	0	0	17	0	0	0	1	1929	411	301	110	73
0	7	1	10	0	6	13	7	0	24	0	0	0	17	0	0	0	4	1930	451	358	93	79
1	7	2	16	0	11	15	8	0	34	0	0	0	22	0	0	0	0	1931	457	335	122	73
1	7	1	7	0	21	11	5	0	25	0	0	0	21	0	0	0	1	1932	498	393	105	79
3	14	1	6	0	28	15	10	0	14	0	0	0	28	0	0	0	3	1933	525	394	131	75
1	14	0	11	0	37	27	8	0	30	0	1	0	46	0	0	0	0	1934	641	462	179	72
1	10	0	20	0	34	17	18	0	28	0	0	0	33	0	0	0	2	1935	641	467	174	73
1	13	0	20	0	26	26	14	1	34	0	0	0	25	0	1	0	2	1936	667	495	172	74
1	9	0	15	0	41	30	10	0	35	1	0	0	21	0	0	0	1	1937	664	491	173	74
4	15	1	21	0	17	37	8	0	27	0	0	0	21	0	0	0	1	1938	691	532	159	77
3	11	1	21	0	25	51	13	0	21	0	1	0	14	0	0	1	0	1939	1332	1154	178	87
0	0	0	14	0	8	19	0	0	18	0	0	1	3	0	0	0	3	1940	504	432	72	86
1	3	0	17	0	3	12	1	2	7	0	0	0	5	0	0	0	3	1941	320	260	60	81
0	0	0	24	0	9	17	0	0	7	0	0	0	5	0	0	0	2	1942	181	112	69	62
0	1	0	44	0	9	19	0	0	4	0	0	0	8	0	0	0	2	1943	260	166	94	64
0	1	0	59	0	12	9	1	0	6	0	0	0	6	0	0	0	3	1944	275	174	101	63
0	0	0	118	2	16	70	1	0	7	0	0	1	8	0	0	0	1	1945	399	162	237	41

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
2026 Tomus LXVI. Fasc. 2 Pag. 99–114

SIMILARITIES, DIFFERENCES, CHALLENGES – CZECH AND POLISH UNIVERSITY PROFESSORS OF ENGLISH IN THE INTERWAR PERIOD

TOMASZ PUDŁOCKI

The aim of this paper is to examine similarities, differences, and challenges between university professors of English philology in interwar Czechoslovakia and Poland. In both countries there were only four departments of English – in Czechoslovakia: Charles University, German University, Brno and finally Bratislava, in Poland: Krakow, Warsaw, Poznań and Lviv. The author is interested in the size of the examined group, together with the similarities and differences between English philologies in Poland and Czechoslovakia. As a result, this will provide insights into the conditions in both countries which shaped the development of these modern philologies within long-standing university traditions following their establishment after World War I.

Keywords: English university philologies – interwar Poland – interwar Czechoslovakia – Roman Dyboski – Vilém Mathesius

DOI: 10.14712/23365730.2026.28

Introduction

"*My Dear Vočadlo* […]
I am writing this in a hurry to catch you before Oct. 12. Are you going home at once after that date, I wonder? If so, we could not meet, which I should regret greatly. In case you should still be in New York later on, please let me know; perhaps I could see you somewhere in December. […]"[1]

The fragment of a letter sent in New York City by Roman Dyboski, professor of English philology at the Jagiellonian University in Krakow, to Otokar Vočadlo, a prominent Czech Anglicist and future professor at the Universities in Bratislava and Prague, is a very good example of rare connections between professors of English philology at universities in interwar Poland and Czechoslovakia. The two scholars, who had met in London several years earlier, went on an extensive lecture tour of the United States in 1928 and 1929. Dyboski, being also a theatrologist, journalist, and one of the most active Polish professors abroad, was one of the leaders of intellectual and organizational encounters between scholars from the Western Hemisphere and Central Europe, even though the political relations

[1] Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (hereinafter: LA PNP), Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Oct. 11, 1928.

© 2026 The Author. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

between Poland and Czechoslovakia at the time were far from amicable. The other Polish Anglicists didn't follow the achievements of their south-western neighbor either, preferring to follow those of the Anglo-Saxons and other influential European nations. The same was true of German and Czech experts in English philology (as they were the ones who held academic posts in English philology in Czechoslovakia rather than Slovaks) – they did not show much interest in the writing of their Polish colleagues. Even if the relations were rare, some parallels between them cannot be left unnoticed – English philologists, although their major task was to research the language and literature of Great Britain, Ireland and the USA and share the findings with their compatriots, they often had to take up another challenge: to be ambassadors of Poland and Czechoslovakia in the Anglosphere. The reason was simple: there were hardly any specialists in the new postwar countries and the elites in both of them hardly spoke any English. Similarly, few English people spoke Polish, Czech, or Slovakian.[2]

The aim of this paper is to examine interrelations between university professors of English philology in interwar Czechoslovakia and Poland. I am interested in the size of the examined group, together with the similarities and differences between English philologies in Poland and Czechoslovakia. As a result, this will provide insights into the conditions in both countries which shaped the development of these modern philologies within long-standing university traditions following their establishment after World War I. The basic method I employ is prosopography, a natural choice given that the object of my research are the academic elites of both countries, and I will analyze the collected data on representatives of a particular group. A driving force will be the perspective of entangled history since the subject matter, contained within the triangle of Anglosphere – Poland – Czechoslovakia, is centered around the interconnectedness of societies. As is it explained:

"*The basic assumption is that neither nations, nor empires, nor civilizations can be the exclusive and exhaustive units and categories of historiography. As entities, they themselves were formed through a process of interaction and global circulation in which they related to each other. By questioning the absolute centrality of national borders and inquiring about processes of non-state based exchanges, entangled history examines dependencies, interferences, interdependencies, and entanglements, and emphasizes as well the multidirectional character of transfers.*"[3]

I agree that when we examine Anglicists from the two Slavonic countries in terms of information transfer and interrelations, the sides of the mentioned triangle are not equal, being largely concerned with their relations with the Anglosphere than with each other. However, this does not mean that the latter did not exist or were marginal but only that they require more in-depth research.

As a research group, Anglicists have so far been rather on the margins of research interests, although there are of course biographies of their eminent representatives in both

[2] For more on this, see: Tomasz Pudłocki, *Ambasadorzy idei. Wkład intelektualistów w promowanie pozytywnego wizerunku Polski w Wielkiej Brytanii w latach 1918–1939*, Kraków 2015.

[3] Center for InterAmerican Studies Universität Bielefeld, Entangled History; available at: <https://www.uni-bielefeld.de/einrichtungen/cias/publikationen/wiki/e/entangled-history.xml> [accessed on 7 X 2024].

Poland and Czechoslovakia.[4] I am aware that, on account of their profession, scholars had been more interested in their establishment in the Anglosphere and how they had contributed to the development of English philology research in their own countries than in how they were connected with academic disciplines in neighboring countries. In a time dominated by the prodigious growth of nationalism and the significance of learning as such, this seems understandable. What is more, political relations between Czechoslovakia and Poland were either hostile or tense, which did not help create arenas of encounter for scholars or possibilities for vivid academic interchange.[5] It does not mean, however, that interwar scholars from Central Europe focused solely on the progress of learning in their own countries or on keeping track of trends in the West of the continent.

The examined group

A careful analysis of the problem allows to identify a lot more interdependences and areas of expertise exchange than it might at first seem. This results among others from a tremendous growth in the popularity of Anglo-Saxon (particularly American) culture in Poland and Czechoslovakia. Owing to the new postwar culture and mindset, relaxation of the morals, a vivid interest in the flapper phenomenon and American movies, frequent references to American lifestyle in the media and the many translations of English-language literature into the vernaculars, Anglo-Saxon culture excited considerable curiosity in East-Central Europe. A key contributing factor in Czechoslovakia was the personal experience of President Masaryk, in Poland it was Paderewski, while in the case of both countries it was numerous immigrants in the USA. Small wonder, therefore, that universities had to promptly respond to the increased interest in the new alien world[6].

[4] See also: Václav Machek, *Josef Baudiš*, Praha 1948; Vilém Mathesius, *Paměti a jiné rukopisy*, edd. Josef Hladký – Libuše Dušková, Praha 2009; Marta Gibińska-Marzec, *Roman Dyboski – pierwszy polski anglista i założyciel krakowskiej anglistyki*, Rocznik Przemyski. Historia 54/1(21), 2018, pp. 131–147; Jiří Hanuš, *Vědec a občan František Chudoba 1878–1941*, Brno 2017; Tomasz Pudłocki, *Szekspir i Polska. Życie Władysława Tarnawskiego (1885–1951)*, Rzeszów – Warszawa 2023.

[5] For political relations between Czechoslovakia and Poland see e.g.: Jaroslav Valenta et al., *Československo-polské vztahy v nejnovějších dějinách*, Praha 1967; Antonín Měšťan (ed.), *Československo-polské styky včera, dnes a zítra*, Mnichov 1986; Jindřich Dejmek – Janusz Gruchała, *Czeskie środowiska polityczne wobec spraw polskich 1920–1938*, Katowice 2002; Jindřich Dejmek, *Československo a jeho sousedé*, Praha 2002, pp. 135–170; Marek Kazimierz Kamiński, *Szkice z dziejów Polski i Czechosłowacji w latach trzydziestych XX wieku*, Warszawa 2014; Anna Szczepańska, *Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej 1918–1933*, Szczecin 2004; Andrzej Essen, *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w latach 1918–1932*, Kraków 2006; Piotr Kołakowski, *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*, Warszawa 2009; Petr Jelínek, *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava 2009; Rudolf Žáček, *The Czechoslovak-Polish relations before 1945*, in: Dušan Janák – Tomasz Skibiński – Radosław Zenderowski, Conflict – competition – cooperation in Central Europe in the 20th and 21st centuries. The intricacies of the Polish-Czech relations, Warszawa 2020, pp. 74–83.

[6] The literature on the large Czech and Polish expatriate communities in the United States is large. See e.g.: Martin Nekola, *České Chicago*, Praha 2017; idem, *Český New York*, Praha 2021; idem, *Metropole české Ameriky*, Praha 2024; Ivan Dubovický, *Češi v Americe a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí*, Praha 2018; Miloslav Rechcígl ml., *Češi se ve světě neztratí, natož v Americe*, Olomouc 2020; Andrzej Brożek, *Polonia amerykańska 1854–1939*, Warszawa 1977; Hieronim Kubiak – Eugeniusz Kusielewicz – Tadeusz Gromada (edd.), *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1988; Adam Walaszek, *Polish American History before 1939. Polish American History before 1939*, New York – London 2024.

First of all, in both countries, back in Austro-Hungarian times, only two departments of English Philology were established. The Kraków one was headed by Roman Dyboski from 1909 and the Czech one (at the Charles-Ferdinand, later Charles University) in Prague, by Vilém Mathesius from 1912. Both professors are regarded as the "founding fathers" of English philologies in their native lands. They were also almost the same age: Mathesius was merely a year older than his Kraków counterpart. It was only after the warfare had ended that the new English philology departments were established, with both countries having four each. In Poland, apart from the one in Kraków, departments were set up at the University of Warsaw (headed by Andrzej Tretiak from 1922), the Adam Mickiewicz University in Poznań (Bernard W. A. Massey from 1922) and King John Casimir University in Lviv (Władysław Tarnawski in the years 1924–1933 and from 1937). In Czechoslovakia new English philologies were founded at the German University in Prague (Otto Funke in the years 1920–1926, Leo Hibler-Lebmannsport in the years 1927–1929 and Adolf Rotter from the 1933/34 academic year as an associate professor and from 1935/36 as a professor),[7] at the Masaryk University in Brno (František Chudoba from 1921) and at the Comenius University in Bratislava (Josef Baudiš in the years 1924–1932, later Otokar Vočadlo in the years 1932–1938). As Mathesius' eyesight was gradually worsening, in 1930 the department of English philology at the Charles University in Prague appointed Bohumil Trnka, who was employed from the 1925/26 academic year as an associate professor.[8] After Trnka was promoted, the associate professor in the department of English philology for two years was René Wellek, who completed his habilitation in 1932 (later he lectured on the Czech language at the School of Slavonic and East European Studies, London University – later: SSEES). Wellek had to take on extra lectures, as Mathesius, for health reasons, lectured only 2 hours a week in the academic year 1932/33.[9]

The group was therefore very small: thirteen people altogether and including men only: in Poland, three Poles and one Englishman and in Czechoslovakia, six Czechs and three Germans. They were the only ones who were in charge of English philology departments at the time, which does not mean there were no other people in the academia speaking excellent English, doing research in English studies, being considered as potential successors of the above-mentioned group in the case of their retirement or death. In the first place those were assistant lecturers who, particularly in the 1930s, strengthened the personnel potential, and English language instructors. Yet their legal position, salaries and prestige in those circles were completely different than those of the professors. Among the people who were extremely important for the development of English philology in Poland (though they did not take so prominent posts, or did not get an opportunity to take them

[7] In the academic year 1934/35 additional classes in English philology (English studies seminar) were run by a German studies scholar Ernst Schwarz, yet because of his specialty we can include him in the examined group. Cf.; available at: <https://de.wikipedia.org/wiki/Ernst_Schwarz_(Germanist)> [accessed on 7 VIII 2026].

[8] *Seznam osob a ústavů Karlovy university v Praze, jakož i státních zkušebních komisí ve studijním roce 1925/26*, Praha 1926, p. 40; available at: <https://kramerius.cuni.cz/uk/view/uuid:f12888e0-2528-4e71-af79-4c7fde1961f5?page=uuid:32d12d20-4a90-4bcb-b127-8c95f0ec63a6> [accessed on 7 VIII 2026].

[9] Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy (AUK), fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1882–2011 (FF UK), inv. č. 476 Mathesius V.; *Seznam osob a ústavů ... 1933/34*, Praha 1934, p. 57; ibidem 1934/35, p. 67; ibidem 1935/36, p. 68; available at: <https://kramerius.cuni.cz/uk/periodical/uuid:91a1f28a-b678-42e9-a32b-c9c6f99182e9>; <https://cs.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Wellek> [accessed on 29 IX 2024].

until after World War II), were: Julian Krzyżanowski and Wacław Borowy (both lecturers of the Polish language at the SSEES), Witold Chwalewik (Polish-language assistant at the SSEES), high school teachers like Tadeusz Grzebieniowski, Juliusz Krzyżanowski, Stanisław Helsztyński (for whom the chair of English philology at the Vilnius University was not created after all) or Józef Birkenmajer (who before the war was a lecturer at the University of Wisconsin-Madison), assistant lecturers like Maria Patkaniowska, Maria Laskowska, Krystyna Michalik, Ludwik Krzyżanowski, Antoni Prejbisz.[10] In addition, there was a pretty large group of English language instructors. At the Vilnius University there were: Anastazja Gruzińska, Alina Brylińska (Studnicka), Wanda Januszkiewiczówna (Grabińska), Władysław Kospoth-Pawłowski; at the University in Poznań: Oskar Callier, Rudolf J. Lovell, Eileen Markley Znaniecka, Zygfryd Marian Arend, Maria Rudnicka; at the University of Warsaw: Wacław Osuchowski, Burt Watson Welsh, Ernest B. McKnight, Zofia Miklaszewska, Kathleen O'Donoghue-Herman, Hilda Motler, at the Jagiellonian University in Kraków: Michał Henryk Dziewicki, Godfrey G.R. Greene, Jan Stanisławski, and at the King John Casimir University in Lviv, Charles Irvine.[11] The group gets larger in Czechoslovakia as well, considering the many contexts of Anglicists' activity. Among significant figures in English philology there were for sure: historian Otakar Odložilík (lecturer of the Czech language at the SSEES and then of history at the Charles University in Prague), assistant lecturers like: Karel Třeska, Karel Polák, Karel Hais, Jaroslav Albrecht at the Charles University in Prague, or Leopold Rusler, Jan Brdičko, Štefan Orosz in Brno. Among English-language instructors employed at Czech universities, were: at the Charles University in Prague: John Archibald Allan, Dr. Antonín J. Osička, Dr. Thomas Oakes Hirst, John Herdman-Smith, Dr. Harold Theodore Cheshire;[12] at the German University in Prague (apart from the mentioned Adolf Rotter, who first in the years 1921/22–1932/33 was an English language instructor and after completing his habilitation in 1933, a private assistant professor and eventually professor of English philology): A. J. Percival Butler, Cecil Wilkins, Geoffrey Frodsham, Donald Branch, Glynne Humhreys Roberts, Aidam Lloyd Owen.[13] At the University in Brno: Samuel Kostomlatský, Samuel Potter, Stuart Edward

[10] On the circle of Polish Anglicists see T. Pudłocki, *Ambasadorzy idei*, passim.

[11] See more in: Mirosława Podhajecka, *Lektorzy języka angielskiego w międzywojniu*, Kraków 2021.

[12] *Seznam přednášek které se budou konati na české Universitě Karlově v Praze v zimním běhu 1919/20*, Praha 1920, pp. 49, 54–55, 65; ibidem v letním běhu 1919/20, pp. 51, 56, 58; ibidem v zimním běhu 1920/21, pp. 45, 50, 52, 57; ibidem v letním běhu 1920/21, pp. 44–45, 51–52, 58; ibidem v zimním běhu 1921/22, pp. 28, 34–35, 37; ibidem v zimním běhu 1922/23, pp. 40–41, 46, 48, 53; available at: <https://kramerius.cuni.cz/uk/periodical/uuid:396f6243-c1f8-4b19-a467-afa08f5090c2> [accessed on 7 VIII 2026]; *Seznam osob a ústavů ... 1923/24*, Praha 1924, pp. 33–34, 36, 41–42, 67; ibidem 1924/25, pp. 34, 42–43, 68; ibidem 1925/26, pp. 34, 40, 42–43, 70; ibidem 1926/27, pp. 34, 40, 42–43, 71; ibidem 1927/28, pp. 36, 43, 45, 47, 76; ibidem 1928/29, pp. 38, 46, 48–49, 80; ibidem 1929/30, pp. 39, 48, 50, 52, 86; ibidem 1930/31, pp. 39, 44, 50, 52, 87; ibidem 1931/32, pp. 41, 47, 54–55, 94; ibidem 1932/33, pp. 44, 50, 57, 59, 100; ibidem 1934/35, pp. 53, 59, 67, 70–71, 119; ibidem 1935/36, pp. 54, 61, 68, 71–72; ibidem 1936/37, pp. 56, 64, 75, 77; ibidem 1937/38, pp. 56, 63, 69, 73.

[13] AUK, fond Filozofická fakulta Německé Univerzity v Praze (FF NU), inv. č. 859–863 Anglistika, inv. č. 57 Grodsham F., inv. č. 58 Lawrence J.; *Personalstand der Deutschen Universität in Prag zu Anfang der Studienjahres 1920/21*, Prag 1920, pp. 30, 33; ibidem 1921/22, pp. 30, 34; ibidem 1922/23, pp. 31, 34–35; ibidem 1923/24, pp. 30, 34; ibidem 1924/25, pp. 28, 32, 49; ibidem 1925/26, pp. 28, 32, 48; ibidem 1926/27, p. 27–28, ibidem 1927/28, pp. 30, 33, 51; ibidem 1928/29, pp. 30, 33, 51; ibidem 1929/30, pp. 34, 53; ibidem 1931/31, pp. 34, 55; ibidem 1931/32, pp. 36, 57, ibidem 1932/33, pp. 36–37, 59; ibidem 1933/34, pp. 37, 38; ibidem 1934/35, pp. 40, 66; ibidem 1936/37, p. 42, ibidem 1937/38, p. 42; available at: <https://kramerius.cuni.cz/uk/periodical/uuid:d92222d2-7270-4686-b669-1f810fa2e2ed> [accessed on 7 VIII 2026].

Mann.[14] At the Comenius University in Bratislava the only English-language instructor was Dorothy Fejerová (English-language instruction did not operate until the academic year 1930/1931).[15] There were also high school teachers of English such as Alžběta Pelzlová.[16]

Obviously, the list of people promoting British and American cultures, connected with Polish and Czech universities, is far from complete. It ought to include a large group of translators, journalists or aristocrats, industrialists and entrepreneurs, as well as lecturers on other subjects who had a good command of English. However, though I have managed to track down the major figures, mainly connected with academic circles, who through their activity carried out their universities' missions for the community, a certain regularity can be noticed. The group is diverse, if only in terms of gender and nationality. Apart from Poles and Czechs there are also Englishmen and even (although fewer in number) Americans and Germans. In terms of numbers, men prevailed, although women's stories, as indicated e.g. by Mirosława Podhajecka in her monograph, were by no means less interesting.[17] Some women felt quite settled in their workplaces, for example due to family relations. That was, among others, the case of American Eileen Markley Znaniecka, wife of a professor of sociology at the University in Poznań, Florian Znaniecki. There is also the case of John Archibald Allan, who took English language instruction in Prague in 1912, having worked there earlier in private education; it was there that his children were born before World War I.[18] Looking at the life stories of English language instructors alone, one can draw a lot of conclusions. For instance, Englishmen would often visit their native country, and, judging

[14] *Seznam osob a ústavů Masarykovy university v Brně v zimním běhu studijního roku 1921/22*, Brno 1921, pp. 36, 41, 43; ibidem v zimním běhu studijního roku 1922/23, pp. 47, 53, 56; *Seznam osob a ústavů Masarykovy university v Brně, jakož i státních zkušebních komisí ve studijním roce 1923/24*, Brno 1924, pp. 19, 23, 38; ibidem 1924/25, pp. 21, 26, 41; ibidem 1925/26, pp. 18, 22, 35; ibidem 1926/27, pp. 18, 27, 35; ibidem 1927/28, pp. 21, 25, 39; ibidem 1928/29, pp. 22, 26; ibidem 1929/30, pp. 22, 27, 42; ibidem 1930/31, pp. 22, 27, 43; ibidem 1931/32, pp. 24, 29, 46; ibidem 1932/33, pp. 26, 31, 47; ibidem 1933/34, pp. 29, 34, 51; ibidem 1934/35, pp. 29, 38, 51; ibidem 1935/36, pp. 29, 34–35, 50; ibidem 1936/37, pp. 28, 34–35, 51; ibidem 1937/38, pp. 32, 39, 56.

[15] Archiv Univerzity Komenského v Bratislave (dalej AKB), fond FF UK, č. 74 Dorothy Fejerová; *Ročenka University Komenského za první pětiletí 1919–1924*, Bratislava: Nákladem akademického senátu University Komenského 1924, pp. 207–208; *Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na Univerzite Komenského v Bratislave v letnom semestre štud. roku 1924/25*, Bratislava: Akademický senát University Komenského 1925, p. 22; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1925/26, p. 21; ibidem v letnom semestre štud. roku 1925/26, p. 22; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1926/27, p. 25; ibidem v letnom semestre štud. roku 1926/27, p. 27; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1927/28, pp. 28–29; ibidem v letnom semestre štud. roku 1927/28, p. 27; ibidem v letnom semestre štud. roku 1928/29, p. 30; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1929/30, p. 32; ibidem v letnom semestre štud. roku 1929/30, pp. 32–33; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1930/31, pp. 35–36; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1931/32, pp. 96, 98; ibidem v letnom semestre štud. roku 1931/32, pp. 42–43, 46; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1932/33, pp. 96–97, 100; ibidem v letnom semestre štud. roku 1932/33, pp. 41, 44; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1933/34, p. 100; ibidem v letnom semestre štud. roku 1933/34, pp. 41–42; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1934/35, pp. 104–105; ibidem v letnom semestre štud. roku 1934/35, pp. 12–13; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1935/36, pp. 104–105; ibidem v letnom semestre štud. roku 1935/36, pp. 43–44; ibidem v zimnom semestre štud. roku 1936/37, pp. 107–109; ibidem v letnom semestre štud. roku 1936/37, pp. 43, 45; ibidem v letnom semestre štud. roku 1937/38, p. 46.

[16] She co-authored (with Geoffrey L. Tier) a dictionary which was published in two language versions, Czech (*Spoken English and Broken English: Co je třeba denně věděti, ale co těžko jinde naleznete*, Praha 1933) and German (*Spoken English and Broken English. Was man von der täglichen Umgangssprache wissen soll und was man schwerlich irgendwo findet*, Prag 1933). The dictionary was recommended to be printed by Bohumil Trnka – see AUK, FF UK 203, inv. č. 1438, lists 1932–1933.

[17] M. Podhajecka, *Lektorzy języka angielskiego*, passim.

[18] AUK, f. FF UK 1882–2011, inv. č. 68 Allan J. A.; Włodzimierz Wincławski (ed.), *Listy Eileen i Floriana Znanieckich do Józefa Chałasińskiego z lat 1933–1960*, *Roczniki Historii Socjologii* 1, 2011, pp. 159–168.

from the preserved correspondence of John Herdman-Smith, for example, his journeys to Germany and Sweden were quite frequent.[19] Therefore, even if English-language instructors had the lowest salaries among the university staff, and their legal status was uncertain, their social background, connections, establishment in the milieu, additional forms of earning money (like compiling dictionaries or writing translations) show tremendous research potential. This, however, is a matter deserving of a separate paper.

Interdependences between university Anglicists

Within the group of professors, it is worth considering some dependences which may be a starting point for more extensive research in the future.

First of all, English philology developed relatively late in the Czech and Polish territories, both of which had been a part of the Habsburg Empire prior to the outbreak of World War I. This was largely a result of the interests and research of German philologists in both countries. At the Jagiellonian University, the promoter of English literature studies was Wilhelm Creizenach[20] while at the Charles-Ferdinand University it was Václav Emanuel Mourek.[21] While the former promoted Roman Dyboski, the latter did the same with Vilém Mathesius. Although they were not among the oldest academics, and their research experience was not always comparable with that of their colleagues', they alone were given a chance to chair English philologies before World War I. Others had to wait until the end of the older colleagues' careers, hence their expertise was much more diverse.

The first generation of Anglicists was born in the 1880s. Among them were: Mathesius (1882), Dyboski (1883), Baudiš (1883), Hibler-Lebmannsport (1884), Massey (1884), Tarnawski (1885), Tretiak (1886), Funke (1885), Rotter (1886). Born in 1878, František Chudoba was not much older. The second generation included Schwarz (1895), Vočadlo (1895), Trnka (1895) and a few years younger Wellek (1903) – yet their careers did not peak until the 1930s.[22]

Dyboski, Tarnawski and Tretiak were Poles; Chudoba, Mathesius, Baudiš, Vočadlo, Trnka and Wellek – Czechs. Funke and Hibler-Lebmannsport were Austrians while Rotter was a German born in Czechia and Massey was the only Englishman there. It is worth mentioning the 'regional origins' of the main protagonists – so that most of them grew up in at least bilingual or multicultural regions. Roman Dyboski was born in the Polish-Czech-German linguistic border region in (at that time still undivided) Cieszyn/Těšín/Teschen, Władysław Tarnawski in the Polish-Ukrainian (with a large Jewish minority) border in Przemyśl/

[19] AUK, f. FF UK, inv. č. 276 Herdman-Smith J.

[20] M. Stinia, *Rozwój katedr i badań filologicznych z zakresu filologii klasycznej oraz germanistyki, romanistyki i anglistyki na uniwersytecie krakowskim i lwowskim w latach 1850–1918*, in: Maria Stinia – Tomasz Pudłocki (edd.), W kręgu historii nauki i oświaty. Uniwersyteckie środowiska filologów krakowskich i lwowskich 1850–1939, Prace Historyczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 145/2, 2018, pp. 226–228. See more in: Krzysztof Lipiński, *Wilhelm Creizenach (1851–1919)*, in: Jan Michalik – Wacław Walecki (edd.), Złota Księga Wydziału Filologicznego, Kraków 2000, pp. 107–115.

[21] *Život a dílo Viléma Mathesia*, in: V. Mathesius, Paměti a jiné rukopisy…, p. 11.

[22] I have prepared all the data based on AUK, f. FF UK, inv. č. 476 Mathesius V.; inv. č. 716 Trnka B., inv. č. 799 Wellek R.; f. FF NU, inv. č. 51 859–863 Anglistika; M. Gibińska-Marzec, *Roman Dyboski*, pp. 131–147; T. Pudłocki, *Ambasadorzy idei*, passim; M. Podhajecka, *Lektorzy języka angielskiego*, pp. 327–370.

Peremyšl, Otakar Vočadlo in the Czech-German linguistic border region in Klatovy/Klattau, Vilém Mathesius in Pardubice/Pardubitz and Josef Baudiš in Czech-German-Jewish Prague. Even Andrzej Tretiak (born in Lviv, but raised in Krakow), son of a Jagiellonian University professor Józef, cannot be described as coming from a Polish milieu only – the number of Jews in Krakow was significant. All of them, apart from Massey, completed their PhDr´s and habilitations in English studies, even though some of them started in German or Polish philologies. The reason was simple: a lack of local English philologies as the closest English studies department was at the University of Vienna. It was there that Roman Dyboski moved, encouraged by Wilhelm Creizenach, after his German philology studies in Kraków, and completed his PhDr. in 1905. He continued his studies in London, Cambridge and Oxford. Andrzej Tretiak studied in Vienna. Władysław Tarnawski was an alumnus of the Kraków and Lviv universities; in Kraków he got his PhDr. (1913); *veniam legendi* in Lviv he obtained without the habilitation, which he completed only later. Massey attended classes in Cambridge, Jena, and Munich and in 1919 he obtained an MA degree in art from Cambridge; without a PhDr., which he never completed, he took the chair of English philology in Poznań in 1921.

Chudoba received a degree in German and Czech studies at the Charles-Ferdinand University in Prague, where he completed his PhDr. in 1905. In the meantime, he spent the academic year of 1899/1900 in Leipzig and after completing his PhDr. he stayed in Berlin and Oxford. He obtained the habilitation diploma at his *alma mater* in 1912. Funke studied at the universities in Munich and Vienna, completing his PhDr. in Munich. Hibler-Lebmannsport studied in Innsbruck, Oxford and Paris; he completed his PhDr. in Innsbruck and his habilitation in Graz in 1925. In the academic year 1921/22 he was a German language instructor at University College London.[23] Wellek obtained a PhDr. (1926) and habilitation (1932) at the Charles University in Prague, yet, without any prospects of heading a department, he left for the USA. There he worked at Princeton University (1927/28 and 1929/30), at Smith College in Northampton, MA (1928/29) and from 1936/37 he was a lecturer of the Czech language at the SSEES in London. He taught at the English philology department in Prague for only three years.[24] Vočadlo was a graduate of the Charles University in Prague, where he completed his PhDr. in 1921, but before his habilitation in 1933 and taking over the chair in Bratislava, he worked for several years at the SSEES in London. He then stayed for a year in the USA and also took part in the Modern Language Association Congress in Toronto in 1928.

There were also scholars whose entire careers were connected with one university. That was the case of Vilém Mathesius, who completed his PhDr. and habilitation (1909) at the Charles-Ferdinand University in Prague, and Bohumil Trnka (1919 and 1929 respectively), as well as Adolf Rotter, who completed his PhDr. in philosophy (1913), then in law (1922) and habilitation (1933) at the German University.[25]

The first and second generations of English philology professors in Poland and in Czechoslovakia were therefore very well educated; even if they were connected with only one academic center, they sought to extend their knowledge and expertise. The go-to places

[23] Available at: <https://de.wikipedia.org/wiki/Leo_von_Hibler> [accessed on 29 IX 2024].
[24] AUK, f. FF UK, inv. č. 799 Wellek R.; *Seznam osob a ústavů Karlovy university v Praze ... 1936/37*, p. 72.
[25] *Personalstand der Deutschen Universität in Prag ... 1933/34*, p. 37; ibidem 1934/35, p. 36.

for broadening their horizons were above all German and English universities, and for the second generation, also American ones.

It is worth considering the examined group also in terms of mobility following the termination of employment at their workplace, which is a distinctive category in this paper. Mathesius, Dyboski, Chudoba, Tretiak, Massey, Baudiš, Trnka, all remained at the same universities; some of them died relatively young, others worked a few more decades in the new postwar reality. Right before the outbreak of World War II, Vočadlo moved from Bratislava to the Charles University in Prague, which was a consequence of purges of Czech professors carried out by Slovak authorities. Tarnawski became a professor at the Jagiellonian University after World War II and the subsequent changes to Polish borders. After Funke moved to the University of Bern, Switzerland in the academic year 1926/27[26], there was a one-year vacancy at the German University in Prague. In the year 1927/28 Leon Hibler-Lebmannsport moved from Graz to Prague.[27] However, he worked only two years, after which he moved to Leipzig (Handelshochschule Leipzig) as full professor of Business and Economy and English and American language. Remaining an honorary professor of that school, he then lectured in the years 1932–1936 at the Technical University in Dresden (Technischen Hochschule Dresden).[28]

Participation in academic life and research trips was typical for all of the mentioned scholars. The major place of exploration was Great Britain, with stays ranging from several weeks to several years. Baudiš, who was a specialist in Celtic languages, often combined his trips with stays in Ireland. Chudoba, Hibler-Lebmannsport, Dyboski, Vočadlo and Wellek taught in England. A real record holder was Roman Dyboski, who regularly lectured at several English universities, and during a tour funded by the Kosciuszko Foundation in New York in the academic year 1928/29, also American and Canadian ones. Additionally, he traveled extensively around Europe, including Finland, Denmark, Czechia and France. He was an excellent public speaker, publishing extensively in English on Polish matters, but not much on his specialty field. Aside from Dyboski, only Vočadlo and Wellek had contact with American universities, and the latter lectured at them for three years. Mathesius hardly ever left Czechia. He is known to have attended the Second Linguistic Congress in Geneva in 1931 with Trnka. During the holidays in 1932 he took part in the Phonetic Congress in Amsterdam and at the same time carried out research in England and Wales.[29] Massey largely remained in place since he had been severely injured during the war and was missing an arm and a leg.

After his PhDr. Trnka visited England twice during holidays in 1923 and 1924. In 1935 he took part in the Second International Phonetic Congress in London, and in 1938, in the third one in Ghent, Belgium. In 1936 he participated with Vočadlo in the Third Linguistic Congress in Copenhagen.[30] Vočadlo participated in many international conventions; apart from those already mentioned they included: Congress of World Federation of Adult

[26] *Personalstand der Deutschen Universität in Prag ... 1926/27*, pp. 43–44. See more in: Hans Walter Häusermann – Rudolf Stamm, *To Professor Otto Funke. On his seventieth birthday*, English Studies 36/1–6, 1955, pp. 193–198.

[27] *Personalstand der Deutschen Universität in Prag ... 1927/28*, p. 30.

[28] Available at: <https://de.wikipedia.org/wiki/Leo_von_Hibler> [accessed on 29 IX 2024].

[29] AUK, f. FF UK, inv. č. 476 Mathesius V.

[30] AUK, f. FF UK, inv. č. 716 Trnka B.

Education Associations in Edinburgh in 1925, Historical Congress in London in 1926, Modern Language Association in Toronto in 1928, 1. Congrès international d'histoire coloniale in Paris in 1931, 26. Congresso de Americanistas in Sevilla in 1935.[31] Tarnawski and Tretiak carried out frequent research stays in England. The former represented Poland in 1932 during the 14th International Congress of Secondary Education in London and, according to his memoires, there were also Czechs among the participants.[32]

Distribution of knowledge and power

Anglicists, due to a shortage of specialists in their field, were treated as experts in all things Anglo-Saxon and this was the case in both Poland and Czechoslovakia. Thus, they were frequently invited to speak on various issues: from the language and British and American literature to theatre, general culture, impressions from trips to English-speaking countries, to social, political and even economic problems. They did so in different books, articles (in academic journals and in the press) and via interviews for the press and radio. They were by no means original; *England* by the German Anglicist Wilhelm Dibelius is a perfect example of raising a wide range of subjects. The book was so good that it was promptly translated from German into English where it met with considerable interest in the Anglosphere.

It is worth adding that one of the few information platforms on what was going on in East-Central Europe academia was the German-language daily *Prager Presse*. The editors frequently mentioned the achievements of Polish Anglicists in the section "Eingegangene Bücher" (Books received) and later "Literatur". They were usually short articles informing readers about the content of Polish-language academic periodicals and about books which had only just been published; they were only sometimes provided with a commentary. For example, when the book *Szekspir. Książka dla młodzieży i dorosłych* by Władysław Tarnawski was published (Lviv: Ossolineum 1931), the daily wrote: "*Er leitet sein Buch mit einem autobiographischen Bekenntnis zu Shakespeare ein und erzählt von dem Einfluß, den der Dichter auf ein gehabt hat. In der Folge gibt er eine Biographie, die von Charakteristiken der einzelnen Werke mit zahlreichen Zitaten durchsetzt ist.*"[33] Interestingly, research on *Prager Presse* shows that Anglicists from the German University in Prague appeared in that newspaper much more rarely than Poles – occasionally only after moving to other academic centers outside Czechoslovakia.[34] The achievements of Anglicists from Czechoslovakia were merely mentioned in Polish academic periodicals, such as *Neofilolog* which was published in the 1930s. Obviously, another aspect were the periodicals specializing in

[31] AUK, f. FF UK, inv. č. 777 Vočadlo O.

[32] T. Pudłocki, *Szekspir i Polska*, pp. 542–543.

[33] "He starts his book with an autobiographical confession on Shakespeare and tells us about the influence the poet had on him. Then he presents the biography interwoven with descriptions of individual works with plenty of quotations." *Prager Presse* 11/133, 29 V 1931, p. 8.

[34] However, when William A. Spoerri published *The Old World and the New. A Synopsis of Current European Views on American Civilization*, Zürich – Lepzig 1936, editors from *Prager Presse*, reviewing the book, pointed out that it was volume 3 of the series *Schweizer Anglistische Arbeiten / Swiss Studies in English*, edited among others by Professor Otto Funke from Bern. See *Amerika im Spiegel Europas*, Prager Presse 17/12, 21 III 1937, p. 3.

Slavism, like *Slavische Rundschau* or *Slovanský Přehled*, which, however – on account of their subject matter – would focus more on Slavonic achievements in vernacular literatures and cultures than modern philology.

It was only Roman Dyboski's view of England and his recognizability that directly brought researchers from Poland and Czechia closer together. This probably stemmed from his extensive academic activity: trips, lectures, and publications (also in English) on various themes. Following the invitation from Mathesius and the Prague circle of Anglicists, on 24–26 October 1927 Dyboski conducted a lecture tour in Prague. The lectures were published as *Some Aspects of Contemporary England* (Prague 1928). They inaugurated *The English-Speaking World Series* edited by Jiří Daneš, Simeon Potter and Bohumil Trnka.[35] I have not been able to obtain any information on Anglicists from Czechoslovakia visiting Poland at the time and I have no evidence that any other Polish scholar in this field later followed in Dyboski's footsteps. This does not mean, however, that further, more in-depth research may not produce other examples of collaboration.

In their research, the first generation of Anglicists mainly started from Shakespeare and his contemporaries.[36] Hardly anyone would conduct detailed research on earlier literary periods.[37] On the other hand, their work included biographies of writers from later periods as well as discussions on their work.[38] They were also bent on writing extensive historical-literary syntheses or their own impressions of English culture and literature.[39] Because of a lack of relevant literature, they also wrote a lot about connections between their own countries and the Anglosphere or – encroaching upon the competencies of Slavists

[35] See more: Tomasz Pudłocki, *The World of Czech Intellectuals in the Life of Roman Dyboski*, AUC-HUCP, 63/2, 2023, pp. 117–121.

[36] In the examples I only provide titles of books and larger brochures; I omit numerous articles. See Vilém Mathesius, *William Shakespeare tři kapitoly o jeho životě a hrách*, Praha 1916; Roman Dyboski, *O sonetach i poematach Szekspira*, Kraków 1914; idem, *Rise and fall in Shakespeare's dramatic art*, London 1923; idem, *William Shakespeare*, Kraków 1927; Andrzej Tretiak, *John Harrington, epigramatysta dworski z czasów królowej Elżbiety (1561–1612)*, Kraków 1910; Władysław Tarnawski, *Krzysztof Marlowe. Jego życie, dzieła i znaczenie w literaturze angielskiej*, Warszawa 1922; František Chudoba, *Kniha o Shakespearovi*, I–II, Praha 1941–1943.

[37] See Otto Funke, *Die gelehrten lateinischen Lehn- und Fremdworten in der altenglischen Literatur von der Mitte des X. Jahrhunderts bis um das Jahr 1066: nebst einer einleitenden Abhandlung über die "Questiones grammaticales" der Abbo Floriacensis*, Halle a. S 1914; idem, *Kasus-Syntax bei Orom und Lazamon*, Wien 1907; Roman Dyboski, *Literatura i język średniowiecznej Anglii*, Kraków 1910; Vilém Mathesius, *Dějiny literatury anglické v hlavních jejích proudech a představitelích, Část první: Doba anglosaská*, Praha 1910; idem, *Dějiny literatury anglické v hlavních jejích proudech a představitelích. Část druhá. Zápas a národnost*, Praha 1915.

[38] See e.g. Roman Dyboski, *Tennysons Sprache und Stil*, Wien – Leipzig 1907; idem, *Milton i jego wiek*, Kraków – Warszawa 1909; idem, *Alfred Tennyson. Jego życie i dzieła*, Kraków 1912; idem, *Byron. Studium*, Lwów 1927; idem, *Charles Dickens. Życie i twórczość*, Lwów 1936; Andrzej Tretiak, *Lord Byron*, Poznań 1930; Vilém Mathesius, *Problém anglických lidových ballad*, [Praha] [1915]; idem, *Henry Fielding a jeho dílo*, [Praha] [1932]; František Chudoba, *Wordsworth: Pokus o třídění*, Praha 1911; idem, *Výbor z prosy: Percy Bysshe Shelley*, Praha 1920; Adolf Rotter, *Der Arbeiterroman in England seit 1880: ein Beitrag zur Geschichte des sozialen Romans in England*, Reichenberg 1929; idem, *Frank Swinnerton und George Gissing: eine kritische Studie*, Brünn – Prag – Leipzig – Wien 1930; Otakar Vočadlo, *Anglická literatura XX. století: (1901–1931)*, Praha 1932.

[39] See e.g. Vilém Mathesius, *Dějiny anglické literatury od pol. 15. stol. do pol. 18. stol*., Praha 1933; Josef Baudiš, *Czech Folk Tales*, London 1917; František Chudoba, *Pod listnatým stromem*, Praha 1932; Andrzej Tretiak, *Literatura angielska w okresie romantyzmu, 1798–1831*, Lwów 1928; Władysław Tarnawski, *Historia literatury angielskiej od czasów najdawniejszych do Miltona i Drydena*, Lwów 1926; idem, *Historia literatury angielskiej*, cz. 2 *Od Swifta do Burke'a*, Lwów 1930.

(specialists in Czech and Polish studies) – about the achievements of their native literature and culture for English-speaking readers.[40] A popular genre were also various impressions from their visits in Great Britain and they concerned different issues, from everyday life and entertainment, culture, art, science, history, politics, to economy.[41] There were rarely attempts to write about the culture and society of the USA or other countries.[42]

While scholars in Poland focused mainly on literary studies, less often on language or translation theories, Anglicists in Czechoslovakia had more achievements in linguistics. Mathesius was one of the founders of the *Pražský lingvistický kroužek* (Prague linguistic circle) – since 1926, a significant platform of continuing influence on linguistics and semiotics (structural linguistics) and stylistics.[43] There were Poles in that group too, but they were specialists in Slavonic and Polish studies, not Anglicists (e.g. Witold Doroszewski). Mathesius was the editor-in-chief of two linguistic journals, *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* ("Works of the Prague Linguistic Circle") and *Slovo a slovesnost* ("Word and Verbal Art"), and the co-founder of a third, *Nové Athenaeum*.[44] He also published his articles in French, German and English – much more frequently than Polish Anglicists. Trnka's principal works dealt with the phonology and syntax of English, a functional approach to language.[45] Baudiš was an outstanding specialist in Celtic languages, particularly Welsh.[46]

Anglicists also wrote translations – for instance, Tarnawski and Tretiak competed as Polish translators of Shakespeare; the former was also a theoretician of translation studies.[47] The scholars from Poland and Czechoslovakia also recognized the practical need to introduce the English language to the general public, thus they wrote English textbooks.[48]

[40] See e.g. František Chudoba, *A Short Survey of Czech Literature*, London – New York 1924; Josef Baudiš, *Syllabus for Lectures on Slavonic Phonology*, Hartford 1926; Roman Dyboski, *Periods of Polish literary history, being the Ilchester lectures for the year 1923*, London 1923; idem, *Modern Polish literature. A course of lectures delivered in the School of Slavonic Studies King's College, University of London*, London 1924; idem, *Outlines of Polish history. A course of lectures delivered at King's College, University of London*, London 1925; idem, *Poland old and new. Three lectures*, London 1926; Vilém Mathesius, *Kulturní aktivismus. Anglické paralely k českému životu*, Praha 1925.

[41] Roman Dyboski, *Anglia po wojnie. Wrażenia i refleksje*, Kraków 1924; idem, *Czego nas uczy Anglia?*, Lwów: Spółka Akcyjna Wydawnicza [1924]; idem, *O Anglii i Anglikach*, Warszawa 1929; idem, *Między literaturą a życiem*, Warszawa 1936; Władysław Tarnawski, *Z Anglii współczesnej. Pięć szkiców*, Lwów 1927; Otakar Vočadlo, *Anglie a Čechy*, Praha 1931; Bohumil Trnka, *Čech mezi Angličany*, Praha 1937; idem, *The English visitor in Czechoslovakia*, Praha 1937.

[42] Roman Dyboski, *Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Wrażenia i refleksje*, Lwów 1930; René Wellek –Milada Lesná-Krausová (edd.), *Co číst? Z literatury anglické a americké, z literatur skandinavských*, Praha 1935; René Wellek – Milada Lesná-Krausová – Pavel Eisner (edd.), *Co číst? Z literatur germánských posledních deseti let*, Praha 1935.

[43] See e.g.: Marie Havránková (ed.), *Pražský lingvistický kroužek v korespondenci: Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, Vilém Mathesius, Jan Mukařovský, Bohumil Trnka, Miloš Weingart: korespondence z let 1923–1970*, Praha 2008.

[44] Vilém Mathesius, *O potenciálnosti jevů jazykových*, Praha 1911.

[45] See e.g.: Bohumil Trnka, *On the syntax of English verb from Caxton to Dryden*, Praha 1930; idem, *A Phonological Analysis of Present-day Standard English*, Praha 1935.

[46] See e.g.: Josef Baudiš, *Zur Wortzusammensetzung im Indogermanischen*, Prag 1912; idem, *Grammar of Early Welsh, Part 1, Phonology*, Oxford 1924; idem, *Poznámky k vývoji indoevropské struktury grammatické*, Bratislava 1925; idem, *Struktura jazyků indoevropských*, Bratislava 1932.

[47] Władysław Tarnawski, *O polskich przekładach dramatów Szekspira*, Kraków – Warszawa 1914.

[48] Władysław Tarnawski – Józefa Pongratz, *Podręcznik do nauki języka angielskiego*, Cz. 1–3, Przemyśl 1920; Vilém Mathesius, *Nebojte se angličtiny! Praktický průvodce jazyka*, Praha 1936.

Notwithstanding the achievements of the whole group, one of the elements connecting English philologies in both countries was the strong position of the two founders of English philologies in their native countries: Dyboski and Mathesius remained leaders throughout the examined period. Their writings, the social activity, linguistic and organizational achievements of Mathesius as well as the oratorical skills and mobility of Dyboski, all contributed to them setting a model of a professor actively shaping not only learning but also a vision of the world.

It is worth considering one more aspect: to what extent the distribution of knowledge translated to the shared decision-making about the world and society Anglicists lived in, therefore to power or at least its substitute. As English philology was usually limited to single professors, their influence on contemporary university policies was small. Even so, due to collaboration with fellow philologists and humanists, their authority would sometimes mean that they contributed to the shaping of university policies.[49]

Their contribution to general learning was appreciated as well as building relations between the academic and the public, and they were appointed deans of their faculties. Those who were deans: Baudiš in Bratislava (Dean in 1924/25; Vice-Dean in 1925/26), Chudoba in Brno (Dean in 1927/26; Vice-Dean in 1928/29, as well as Dyboski in Kraków (Dean in 1929/1930; Vice-Dean in 1930/1931).

Anglicists were also able to select their collaborators and – through the creation of support groups – strengthen their positions. For instance, on 14 November 1924, Mathesius wrote to Chudoba asking for a list of his works, as he wanted to nominate him for membership of the Czech Academy of Sciences and he did not have a complete list of his academic accomplishments.[50]

While the majority of Anglicists stayed away from politics, in the times of intense politicking and undermining the democratic system, some of them also took a more active role, something which was not surprising at the time as a large number of university professors did so. Władysław Tarnawski was an active member of the National Democracy in south-eastern Poland but for his opposition activity he was deprived of the chair of English philology in 1933 by the Sanation authorities. Vilém Mathesius sympathized with the Czechoslovak National Democracy movement (Československá národní demokracie).[51] Hibler-Lebmannsport, already working in Germany, although he signed a letter of loyalty to Adolf Hitler in November 1933, never joined the NSDAP. As a result, he was forced to retire in 1936.[52]

[49] See Tomasz Pudłocki, *English and German studies at the Jagiellonian University between the two World Wars: The ideal of a scholar and challenges of reality*, in: Maria Stinia – Tomasz Pudłocki (edd.), W kręgu historii nauki i oświaty. Uniwersyteckie środowiska filologów krakowskich i lwowskich 1850–1939, Prace Historyczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 145/2, 2018, pp. 317–338.

[50] AMU Brno, Fond B 95 František Chudoba, inv. č. 82 Mathesius Vilém – korespondence. A letter from November 14, 1924.

[51] Zdeněk Sládek, *Československá národní demokracie*, in: Jiří Malíř – Pavel Marek (edd.), Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, I, Období 1861–1938, Brno 2005, p. 601.

[52] Available at: <https://de.wikipedia.org/wiki/Leo_von_Hibler> [accessed on 29 IX 2024].

Conclusion

University professors of English philology in interwar Poland and Czechoslovakia constituted a small group. This resulted from the still relatively small number of students compared with the popularity of studies in Slavonic (Czech and Polish), German and Romance studies or even the Classics. Even so, considering the fast-growing interest in Anglo-Saxon culture, the mere four departments in both countries each appear to have been somewhat insufficient; therefore the professors' activity was supplemented by their fellow lecturers, foreign language instructors, translators or high-school teachers of English. With the contribution from those additional people, it transpires that the circle's activity was far more extensive than presented in this paper; what is more, the connections between Anglicists in Czechoslovakia and Poland supply much more detailed and interesting research results. It is worth remembering, however, that – considering the legal and material status of university professors in both countries which influenced their authority, often resulting from prevailing social attitudes – other ambassadors of Anglo-Saxon culture in both countries did not have so much clout or prestige.

There are some elements common to both sides. They belonged to two generations of specialists who were excellently educated, with relatively extensive global experience. They were well-read and functioned in international academic discourse (Czechs published in foreign languages more often than Poles or Germans). They also happened to work in the same particular conditions, as both countries had an identical number of English philology departments, Anglicists (apart from their specialist field) also published works on Slavonic studies and popularized their own countries in Great Britain as well as the Anglosphere in Poland and Czechoslovakia. In the examined period Great Britain showed little interest in Central Europe, and if it did, it was from the point of view of Germany and the USSR. In turn, the USA conducted a policy of isolationism and an additional factor was the tense relations between Poland and Czechoslovakia. Hence politics did not make it easy either for Anglicists or all those who strove to bring the triad of Poland–Czechoslovakia–English-speaking countries closer together. Anglicists conducted research on their specialties, at the same time belonging to the world of Slavonic scholars who served academia in the countries created after World War I, engaged in contemporary discourse, being constantly torn between academic impartiality and nationalism. While there are few direct connections between Anglicists from both countries (mainly on the axis of Roman Dyboski – Vilém Mathesius – Otakar Vočadlo), the parallels in the functioning and organization of learning, creative circles, and research themes explored are far more numerous. They include, for example, two areas which were extremely significant for the Anglicists, namely Great Britain and Germany, as well as the fact that English philology was still an area dominated by men; even if women appeared more and more frequently as collaborators of professors, particularly in the 1930s, none of them had the achievements or position to be able to replace them at the lectern. Polish and Czech Anglicists are also a perfect pretext to illustrate the broader background of the functioning of modern philologies in the new, post-WWI reality, when the knowledge of Western European languages was an important skill in the process of working towards the modernization of both countries.

TOMASZ PUDŁOCKI

Podobnosti, rozdíly, výzvy – čeští a polští profesoři angličtiny na univerzitách v meziválečném období

RESUMÉ

Cílem tohoto článku je prozkoumat podobnosti a rozdíly mezi univerzitními profesory anglické filologie v meziválečném Československu a Polsku. V obou zemích byly jen čtyři katedry angličtiny – v Československu: Univerzita Karlova, Německá univerzita, Brno a nakonec Bratislava, v Polsku: Krakov, Varšava, Poznaň a Lvov. Autor přehledně nastínil podmínky pro anglickou filologii v obou zemích, které formovaly rozvoj této moderní disciplíny od jejich založení po první světové válce.

Univerzitní profesoři anglické filologie v meziválečném Polsku a Československu tvořili menší skupinu. Bylo to dáno stále relativně malým počtem studentů ve srovnání s oblíbeností studia slovanských (českého a polského), německých a románských jazyků, nebo dokonce klasických oborů. Vzhledem k rychle rostoucímu zájmu o anglosaskou kulturu se i tak zdá, že pouhé čtyři katedry v obou zemích byly nedostačující; proto byla činnost profesorů doplňována učiteli cizích jazyků, překladateli nebo středoškolskými učiteli angličtiny. S přispěním těchto dalších lidí se aktivita tohoto kruhu jeví mnohem rozsáhlejší. Vzhledem k právnímu a materiálnímu postavení univerzitních profesorů v obou zemích, což ovlivňovalo jejich autoritu a často vyplývalo z převládajících společenských postojů, jiní vyslanci anglosaské kultury v obou zemích neměli takovou váhu ani prestiž jako univerzitní profesoři.

Pro obě strany existovaly některé společné prvky. Profesoři-anglisté patřili dvěma generacím specialistů, byli skvěle vzdělaní a měli relativně rozsáhlé zkušenosti ze zahraničí. Fungovali v mezinárodním akademickém diskurzu (Češi publikovali v cizích jazycích častěji než Poláci nebo Němci). Pracovali v obdobných konkrétních podmínkách, protože obě země měly stejný počet kateder anglické filologie. Angličtináři (kromě svého oboru) publikovali také práce o slovanských otázkách a popularizovali své vlastní země ve Velké Británii stejně jako anglofonní sféru v Polsku a Československu. Zapojovali se do současného diskurzu a byli neustále rozpolceni mezi akademickou nestranností a nacionalismem. Ve zkoumaném období Velká Británie projevovala malý zájem o střední Evropu, a pokud vůbec, tak to bylo z pohledu Německa a SSSR. USA vedly politiku izolacionismu; dalším faktorem byly napjaté vztahy mezi Polskem a Československem. Politika tedy ani anglistům ani všem, kteří se snažili přiblížit trojici Polsko – Československo – země mluvící anglicky, práci neusnadňovala.

I když existuje jen málo přímých spojení mezi anglisty z obou zemí (hlavně na ose Roman Dyboski – Vilém Mathesius – Otakar Vočadlo), paralely ve fungování a organizaci vzdělávání, tvůrčích kruhů a zkoumaných výzkumných témat jsou mnohem četnější. Anglická filologie byla stále oblastí ovládanou muži; i když se ženy stále častěji objevovaly jako spolupracovnice profesorů, zejména ve třicátých letech, žádná z nich nedosáhla takových úspěchů a postavení, aby je mohla nahradit na katedře. Polští a čeští anglisté jsou také perfektním příkladem pro ilustraci širšího pozadí fungování moderních filologií v nové, poválečné realitě po první světové válce, kdy znalost západoevropských jazyků byla důležitou dovedností v procesu modernizace obou zemí.

TOMASZ PUDŁOCKI

Ähnlichkeiten, Unterschiede, Herausforderungen – tschechische und polnische Universitätsprofessoren der Anglistik in der Zwischenkriegszeit

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel des Beitrags ist es, Ähnlichkeiten und Unterschiede zwischen den Universitätsprofessoren der Anglistik in der Tschechoslowakei und im Polen der Zwischenkriegszeit zu untersuchen. In beiden Ländern gab es damals nur vier Lehrstühle für Anglistik: in der Tschechoslowakei waren dies die Tschechische Karlsuniversität, die Deutsche

Universität in Prag, Brünn und schließlich Bratislava, in Polen Krakau, Warschau, Posen und Lemberg. In einer übersichtlichen Skizze werden die Bedingungen für die Anglistik in beiden Ländern, die die Entwicklung dieser modernen Disziplin seit ihrer Gründung nach dem ersten Weltkrieg formten, vorgestellt.

Die Universitätsprofessoren der Anglistik stellten in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen in Polen und der Tschechoslowakei eine kleinere Gruppe dar. Der Grund hierfür war die relative geringe Studentenzahl im Vergleich zur Beliebtheit des Slawistikstudiums (Polnisch und Tschechisch), des Studiums der Germanistik und der romanischen Sprachen sowie der klassischen Fächer. Angesichts des rasch wachsenden Interesses an der angelsächsischen Kultur erscheinen lediglich vier Lehrstühle in beiden Ländern als unzureichend; deshalb wurde die Tätigkeit der Professoren mit Fremdsprachenlehrern, Übersetzern oder Englischlehrern der Mittelschulen aufgestockt. Mit Unterstützung dieser Lehrkräfte erscheinen die Aktivitäten dieses Kreises sogleich weitaus extensiver. Angesichts des rechtlichen und materiellen Status der Universitätsprofessoren in beiden Ländern, der ihre oftmals auch vorherrschenden gesellschaftlichen Einstellungen zu verdankende Autorität beeinflusste, besaßen andere Repräsentanten der angelsächsischen Kultur in beiden Ländern weniger Einfluss oder Ansehen.

Einige Umstände waren beiden Seiten gemeinsam. Die Anglistikprofessoren gehörten zwei Spezialistengenerationen an, die hervorragend ausgebildet waren und über reichliche Auslandserfahrungen verfügten. Sie fungierten im internationalen akademischen Diskurs (die Tschechen publizierten häufiger in Fremdsprachen als die Polen oder Deutschen). Sie arbeiteten unter ähnlichen konkreten Bedingungen, denn beide Länder verfügten über dieselbe Anzahl an Anglistik-Lehrstühlen. Neben ihren eigentlichen Fachpublikationen veröffentlichten die Anglisten auch Arbeiten über slawische Fragen und popularisierten jeweils ihr Land in Großbritannien, wie sie auch umgekehrt die anglophone Sphäre in Polen und der Tschechoslowakei populär machten. Sie engagierten sich im zeitgenössischen Diskurs und schwankten ständig zwischen akademischer Unparteilichkeit und Nationalismus. In dem untersuchten Zeitraum zeigte Großbritannien nur wenig Interesse an Mitteleuropa, und wenn überhaupt, dann aus der Sicht Deutschlands und der UdSSR. Die USA ihrerseits betrieben eine Politik des Isolationismus; ein weiterer Faktor waren die gespannten Beziehungen zwischen Polen und der Tschechoslowakei. Weder den Anglisten noch all den anderen, die um eine Annäherung der Dreiergruppe Polen – Tschechoslowakei – anglophones Land bemüht waren, erleichterte die Politik ihre Arbeit.

Auch wenn es nur wenige Direktverbindungen zwischen den Anglisten beider Länder gab (hauptsächlich über die Achse Roman Dyboski – Vilém Mathesius – Otakar Vočadlo), waren die Parallelen im Funktionieren und Organisieren der Ausbildung, zwischen kreativen Gruppen und den behandelten Forschungsthemen weitaus zahlreicher. Die Anglistik wurde nach wie vor von Männern beherrscht; obgleich Frauen immer häufiger als Mitarbeiterinnen der Professoren in Erscheinung traten, insbesondere in den dreißiger Jahren, war keine von ihnen so erfolgreich und erreichte keine von ihnen eine solche Stellung, als dass sie ihre männlichen Kollegen auf dem Lehrstuhl hätten ersetzen können. Die polnischen und tschechischen Anglisten dienen auch als ausgezeichnetes Beispiel für die Illustrierung des breiteren Hintergrundes, vor welchem die moderne Philologie in der neuen Realität nach dem Ersten Weltkrieg funktionierte, als die Kenntnis westeuropäischer Sprachen eine wichtige Fertigkeit im Modernisierungsprozess der beiden Länder darstellte.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

prof. dr hab. Tomasz Pudłocki
Jagiellonian University in Kraków, Poland
tomasz.pudlocki@uj.edu.pl
tomaszpudlocki@hoga.pl
https://orcid.org/0000-0001-7527-0919

Materiály

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
2026 Tomus LXVI. Fasc. 2 Pag. 117–120

K OTÁZCE PŮVODU REKTORA JAKUBA JANA VÁCLAVA DOBŘENSKÉHO Z ČERNÉHO MOSTU

RADEK HASALÍK

ON THE ORIGINS OF RECTOR JAKUB JAN VÁCLAV DOBŘENSKÝ OF ČERNÝ MOST

This study brings together textual sources on the Prague burgher families Dobřenský of Černý Most and Turek of Rozenthal, which were mutually related. It confirms that the physician Jakub Jan Václav Dobřenský was the son of mayor of the Old Town of Prague, Jakub Dobřenský de Nigroponte (literal translation of Černý Most) and his wife Anna Lidmilla.

Keywords: Old Town of Prague – 17th century – mayors – physician Jakub Jan Václav Dobřenský – Prague university – rectors – Kryštof Turek of Rozenthal

DOI: 10.14712/23365730.2026.29

Jakub Jan Václav Dobřenský z Černého Mostu (1623–1697) byl český lékař a univerzitní učitel.[1] Studoval medicínu v Praze. Pobýval v Itálii a ve Ferraře mu vyšla publikace,[2] uložená dnes v Národní knihovně v Praze. Stal se profesorem na pražské lékařské fakultě. V letech 1683–1684 zastával úřad děkana této fakulty a dvakrát (1670, 1685) se stal rektorem Karlo-Ferdinandovy univerzity.[3] Byl žákem a obdivovatelem lékaře Jana Marka Marci z Kronlandu, o jehož odkaz dbal edicemi vybraných Marciho rukopisů. V roce 1679 vydal v češtině spis *Veřejná a přirozená před nemocemi obrana* (německy 1680, latinsky 1699). Za morové epidemie v letech 1679–1680 zůstal v Praze a obětavě léčil nemocné. Stal se průkopníkem patologické anatomie, neboť své diagnózy v případě úmrtí pacienta ověřoval pitvou. Přispíval do *Miscellanea curiosa medico-physica*, ročenky vydávané od roku 1670 německou soukromou společností *Academia naturae curiosorum*. Kromě medicíny

[1] Základní životopisné údaje: Josef Adamec – Ludmila Hlaváčková (edd.), *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, I, *A–K*, Praha 1988, s. 64. Pochován byl 3. 3. 1697. Pod jménem „Jacobus Joannes Wenceslaus Dobrzenski de Nigro ponte, Medicinae Doctor" je zapsán v matrice úmrtí kostela sv. Jiljí ve Starém Městě pražském, Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), Praha I – Staré Město, kostel sv. Jiljí, matrika úmrtí 1672–1730, sign. JIL Z1, římskokatolická církev, fol. 124.

[2] *Nova, et amaenior de admirando fontivm genio (ex abditis natvrae clavstris, in orbis lvcem emanante) philosophia*, Ferrarae 1657, resp. 1659.

[3] *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. *Philosophisch-historische Classe*, XIX, Wien 1856, s. 144–156, zvl. s. 154.

© 2026 The Author. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

se zabýval fyzikou a chemií, též astrologií. Vydával lidové kalendáře.[4] Některá jeho obsáhlá díla zůstala nevydána (*Miscellanea chymica* nebo *Institutiones medicae*).[5] Některé jeho rukopisy jsou považovány za ztracené.[6] Následující materiál je příspěvkem k méně známým aspektům jeho životopisu.

Inventář pozůstalosti primátora Starého Města pražského Jakuba Dobřenského z Nygropontu a jeho manželky Anny Lidmilly z Reichenbergku, sepsaný 11. 6. 1643, zmiňuje dítě zesnulých manželů, jedenáctiletého Jakuba.[7] Poručníkem osiřelého Jakuba Dobřenského se dle inventáře pozůstalosti stal Kryštof Turek z Rozenthalu, bratr Mikuláše Františka Turka z Rozenthalu. Tento bratr poručníka malého Jakuba se stal v roce 1643 primátorem Starého Města pražského po zesnulém Jakubovi Dobřenském starším.

Okolnosti úmrtí staroměstského primátora Jakuba Dobřenského a jeho manželky přiblížil Karel Jaromír Erben v publikaci *Die Primatoren der kön. Altstadt Prag*.[8] Manželé Dobřenští zemřeli patrně jako oběti moru, Anna Lidmilla 2. 6. 1643, její manžel Jakub 3. 6. 1643.

Syn Jakubova poručníka, Kryštof Ferdinand Turek zanechal v roce 1676 závěť, v níž několikrát vzpomněl lékaře Jakuba Dobřenského.[9] Uvedl, že je od mládí pojilo důvěrné přátelství, a že Dobřenského žádá, aby byl v případě potřeby nápomocen radou a skutkem jeho manželce Dorotě. Kryštof Turek nazval Jakuba Dobřenského v závěti opakovaně sestřencem, jejich rodiče tudíž byli sourozenci. To byl zřejmě důvod, proč se osiřelý Jakub po smrti rodičů dostal do rodiny Kryštofa Turka.

Jakubův věk jedenáct let, zmíněný v inventáři pozůstalosti, odpovídá roku narození 1632. V literatuře se jako rok narození lékaře Jakuba Dobřenského uvádí rok 1623, ale k němu není k dispozici farní matrika křtů, stejně tak ani k roku 1632.

Jméno Jacobus Dobrzensky Pragensis figuruje mezi studenty medicíny v univerzitní matrice pro rok 1651.[10] V tom roce bylo synu zesnulého primátora Dobřenského Jakubovi devatenáct let, tudíž mohl být oním studentem medicíny zapsaným v univerzitní matrice. Odpovídal by tomu i údaj, že Jakub Dobřenský obhájil v roce 1652 dizertaci o vodnatelnosti.[11]

Kryštof Turek z Rozentalu získal 5. 9. 1632 městské právo Starého Města pražského poté, co se prokázal dokladem o původu vystaveným 3. 9. 1632 v Novém Městě pražském. Téhož dne jako Kryštof Turek získal městské právo Starého Města pražského také jeho bratr Mikuláš Turek z Rozentalu.[12]

[4] Petr Svobodný – Ludmila Hlaváčková, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 66, 85–86, 88.

[5] Marie Makariusová, *Dobřenský z Černého Mostu, Jan Jakub Václav*, Biografický slovník českých zemí, XIII, Praha 2010, s. 268–269.

[6] Karel Černý – Bohdana Divišová, *Mezi Markem Marci a Löwem z Erlsfeldu: Myšlení a výuka na pražské lékařské fakultě v době barokní*, Praha 2023, s. 28.

[7] AHMP, Sbírka úředních knih a rukopisů, Soupis rukopisů, sign. 1176, Kniha inventářů. Staré Město pražské 1626–1666, fol. 195a–211a, zvl. fol. 195a.

[8] Karl Jaromír Erben, *Die Primatoren der kön. Altstadt Prag*, Prag 1858, s. 94.

[9] AHMP, Sbírka úředních knih a rukopisů, Soupis rukopisů, sign. 2265, Kniha testamentů. Staré Město pražské 1658–1681, fol. 441b–446a.

[10] Karel Beránek, *Pražská lékařská fakulta v létech 1638–1654*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 7/1, 1966, s. 73–80, zde s. 78.

[11] K. Černý – B. Divišová, *Mezi Markem Marci a Löwem z Erlsfeldu*, s. 161.

[12] AHMP, Sbírka úředních knih a rukopisů. Soupis rukopisů, sign. 536, Kniha měšťanských práv. Staré Město pražské 1600–1690, fol. 287b–288a.

Dne 21. 7. 1658 se Kryštof Turek ze Šturmfeldu a Rozenthalu již jako vdovec oženil s Lidmilou Drbalovou. Matrika sňatků kostela sv. Martina ve zdi ve Starém Městě pražském uvádí v plném znění Turkovo jméno i důstojenství: „*Kryštof Turek ze Šturmfeldu a Rozenthalu a na Bukoli, J. M. ovdovělé římské císařovny hofrychtýř měst věnných v Království českém.*“[13]

V Knize obligací Úřadu perkmistra pražských viničných hor Starého Města pražského je zapsána smlouva z 1. 9. 1659 mezi Annou Hadovou z Pichelpergku a Kryštofem Turkem ze Šturmfeldu a Rozenthalu, „*J. M. císařovny a měst věnných hofrychtýřem, jakožto zařízeným plnomocníkem urozeného pana Jakuba Dobřenskýho z Nygroponthu, pozůstalého dědice a vlastního syna dobré paměti pana Jakuba Dobřenského z Nygroponthu*.“[14] Od roku 1640 dlužil (již) zesnulý Jakub Dobřenský jeden tisíc zlatých (již) zesnulému Jiřímu Fischerovi ze Starého Města pražského. Anna Hadová žádala, aby byl dluh zaplacen buď hotově, anebo z výnosu vinice patřící dědici Jakubovi Dobřenskému.

K určení příbuzenského vztahu mezi oběma sestřenci, Kryštofem Ferdinandem Turkem a osiřelým Jakubem Dobřenským, chybí matriční záznamy. Jednou z možností je, že první manželka Kryštofa Turka z Rozenthalu byla vlastní sestrou primátora Jakuba Dobřenského.

V Knize obnov rady Starého Města pražského je připsáno datum úmrtí Kryštofa Turka ze Šturmfeldu a Rozenthalu (22. 1. 1663).[15] Jeho syn Kryštof Ferdinand Turek (v matrice jako „Kristof Turek“) byl pochován v kostele sv. Jiljí ve Starém Městě pražském (30. 9. 1676).[16]

Za povšimnutí stojí název jednoho z domů ve vlastnictví zesnulého primátora Jakuba Dobřenského, zapsaný v roce 1643 v inventáři pozůstalosti, totiž „třetí díl domu slove u Černýho jelena pod mostem“.[17] Z něj se dá snadno odvodit predikát Nigropontus. Vznikl z prvního a posledního slova názvu domu.

Uvedené archivní prameny potvrzují, že lékař Jakub Jan Václav Dobřenský byl synem primátora Starého Města pražského Jakuba Dobřenského de Nigroponte a jeho manželky Anny Lidmilly.[18] Po náhlé smrti obou rodičů v červnu 1643 syn Jakub vyrůstal v rodině poručníka Kryštofa Turka z Rozenthalu.

[13] AHMP, Praha I – Staré Město, kostel sv. Martina ve zdi, matrika sňatků 1649–1677, sign. MAR N1O1, římskokatolická církev, fol. 234.

[14] AHMP, Sbírka úředních knih a rukopisů. Soupis rukopisů, sign. 2038, Kniha obligací. Úřad perkmistra pražských viničných hor. Staré Město pražské 1596–1676, fol. 580a–581b.

[15] AHMP, Sbírka úředních knih a rukopisů. Soupis rukopisů, sign. 70, Kniha obnov rady. Staré Město pražské 1630–1678, fol. 84b.

[16] AHMP, Praha I – Staré Město, kostel sv. Jiljí, matrika úmrtí 1672–1730, sign. JIL Z1, římskokatolická církev, fol. 15.

[17] AHMP, Sbírka úředních knih a rukopisů. Soupis rukopisů, sign. 1176, Kniha inventářů. Staré Město pražské 1626–1666, fol. 195a.

[18] Byla tak ověřena informace uvedená in: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, XX, Praha 1903, s. 453, dostupné online: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:11cde2c0-05a0-11e5-91f2-005056825209> [23. 1. 2026].

RADEK HASALÍK

Zur Frage der Herkunft von Rektor Jakub Jan Václav Dobřenský von Černý Most

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegender Beitrag sammelte Berichte über die Familie der Prager Stadtbürger Dobřenský von Černý Most (Dobrzensky von Nigroponte) und der mit ihnen verwandten Turek von Rosenthal als Quellenmaterial. Ergänzt wird das Material noch durch genealogische Angaben zu den beiden Prager Ratsherrenfamilien. Bestätigt werden konnte, dass der Arzt Jakub Jan Václav Dobřenský (Jakob Johann Wenzel Dobrzensky) ein Sohn von Jakub Dobřenský de Nigroponte, dem Bürgermeister der Prager Altstadt, und seiner Frau Anna Lidmilla war. Nach dem plötzlichen Tod beider Eltern im Juni 1643 wuchs Jakob in der Familie seines Vormunds Christoph Turek von Rosenthal auf. Diese Feststellungen fußen vor allem auf Eintragungen in den Prager Stadtbüchern.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

PhDr. Radek Hasalík
r.hasalik@seznam.cz

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
2026 Tomus LXVI. Fasc. 2 Pag. 121–136

NOVÁ INTERPRETACE NEURÄUTEROVY RYTINY VELKÉ AULY V KAROLINU

MARIE VYMAZALOVÁ

NEW INTERPRETATION OF NEURÄUTER'S ENGRAVING OF THE GREAT HALL OF CAROLINUM

The text offers a new interpretation of the pictorial supplement of a promotional publication written by physician Alexander Ignác Šamský from 1710, which depicts the decoration of the Great Hall of Carolinum in the seventeenth and eighteenth century. The article proposes the thesis that the print does not depict Škréta's paintings of Saint Catherine and Saint John of Patmos but two images of St Catherine and St Barbora.

Keywords: Carolinum – Great Hall – *virgo inter virgines* – St Barbora – St Catherine – 17th century paintings – Karel Škréta

DOI: 10.14712/23365730.2026.30

Velká aula Karolina patří dodnes k nejvýznamnějším prostorám Univerzity Karlovy. Velmi významným pramenem k představě o historické podobě tohoto konkrétního prostoru jsou čtyři grafické listy z promočního tisku lékaře Alexandra Ignáce Šamského. Tisk popisuje průběh promoční slavnosti zmiňovaného doktora ze dne 15. prosince 1710[1] (obr. 1). Grafické listy jako jediné zachycují interiér auly před barokní přestavbou.[2] Prostor a jeho dobové uspořádání zprostředkovávají jihozápadním pohledem; v takovém směru bylo v této době umístěno průčelí.[3] Malby vyobrazené v čele auly identifikoval v 80. letech 20. století Josef Petráň jako obraz Neposkvrněného početí Panny Marie doplněný o Škrétovy obrazy sv. Kateřiny a sv. Jana na Patmu. Cílem tohoto textu je navržení nové interpretace tiskem prezentované umělecké výzdoby Velké auly, a to prostřednictvím motivu *virgo inter virgines*.

[1] Incolatus et investitura Medico-Academica, In Aula Carolina publice Collata. Sive Promotio Doctoralis praenobilis [et] excellentissimi Domini Alexandri Ignatii Schamsky, Moravi Hradischio-Miloticensis, Philosophiae & Medicinae Doctoris, nedatováno. První grafika se nachází na nepaginovaném listě, další na s. 24, 35, 40. Reprint a překlad: Josef Petráň, *Promotio Doctoralis A. I. Schamsky*, Praha 2001. Jsou zde zaznamenány jednotlivé slavnostní proslovy, vysvětlení symboliky doktorských odznaků i řešení otázky položené promovanému („Přináší obci větší škodu válka, hlad nebo mor?“). Petráň v ediční poznámce upozorňuje, že tisk byl věnován Šamskému Neuräuterem k jeho jmeninám a předpokládá vydání tisku roku 1711.

[2] Dalším nám nyní známým ikonografickým pramenem prostoru jsou až fotografie pocházející z 19. století.

[3] Tedy o 180 stupňů naopak oproti dnešku.

© 2026 The Author. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

Na všech čtyřech grafických listech promočního tisku vydaného Augustinem Neuräuterem[4] je interiér velké auly podán téměř totožně. Je zde vyobrazeno čelo auly s ústředně umístěnou dvoupatrovou katedrou, pod níž stojí kříž, a jednou katedrou v levém rohu. Závěr auly je zdoben obrazem Neposkvrněného Početí Panny Marie v osmibokém rámu a dvěma podlouhlými obrazy s postavami světců. Další obraz je rozpoznatelný na pravé stěně, není však zachycen celý. Na jednotlivých grafických listech se však mění rozestavení přítomných osob. Josef Petráň, který se tématu poprvé věnoval ve svém článku *Díla Karla Škréty z Karolina*[5] a upozornil zde na ikonografickou významnost Šamského promočního tisku, jednotlivé grafické listy interpretoval jako výjevy konkrétních částí Šamského doktorské promoce.

Druhým významným pramenem, na který Josef Petráň upozornil, je inventář Velké auly z roku 1673. Ten sepsal k 6. červenci 1673 univerzitní notář Jan Jindřich z Wertensteinu. Dochoval se však pouze v opisu Tomáše Antonína Putzlachera v univerzitním diplomatáři ze 70. let 18. století.[6] Opis navíc obsahuje vpisky rektora Antonína Strnada (1746–1799) z roku 1796, které zaznamenávají tehdejší stav auly ve srovnání se záznamy inventáře. V jeho prvním odstavci jsou uvedeny obrazy sv. Kateřiny a sv. Jana od Karla Škréty[7] (obr. 2 a 3). Jejich přítomnost taktéž v roce 1796 dokládá pozdější přípis rektora Strnada.[8] Následující odstavec hovoří o obraze Neposkvrněného Početí Panny Marie a dalším vybavení.[9] Strnad k tomuto záznamu žádnou poznámku potvrzující jejich další existenci nepřipojil[10] (obr. 4).

Petráň tyto dva po sobě jdoucí záznamy inventáře, který žádné další malby neuvádí, v kontextu Neuräuterových grafických listů interpretuje tak, že po stranách obrazu Panny Marie byly zavěšeny právě Škrétovy obrazy sv. Kateřiny a sv. Jana na Patmu.[11] Rozdílnost kompozice obrazů zachycených na grafických listech a Škrétových děl vysvětluje určitou schematizací situace rytcem. Tuto interpretaci pak přejímá další literatura, ač se názory na autorství obrazů různí.[12] Petráňův názor byl založen i na faktu, že sv. Jan Evangelista je

[4] Augustin Neuräuter (cca 1673–1749), pražský mědirytec a nakladatel. Mezi jeho nejznámější dílo patří rytecký cyklus sousoší Karlova mostu (*Statuae pontis Pragensis*, 1714). Petr Voit, *Augustin Petr Neuräutter*, in: Encyklopedieknihy.cz, dostupné online: <www.encyklopedieknihy.cz> [vyhledáno 14. 1. 2025].

[5] Josef Petráň, *Díla Karla Škréty z Karolina*, in: Josef Žemlička – Dušan Třeštík – Jarmila Hásková – Jaroslav Boubín – Richard Marsina et al., Folia Historica Bohemica 10, Sborník k šedesátinám PhDr. Josefa Janáčka, vedoucího věd. pracovníka Ústavu čsl. a svět. dějin ČSAV, Praha 1986, s. 421–440. Podrobně se k zachycení prostoru velké auly Karolina vrací také v ediční poznámce k reprintu promočního tisku: J. Petráň, *Promotio Doctoralis*, s. 58–60.

[6] Archiv Univerzity Karlovy, Rukopisy A, sign. A 12 II, Diplomatarium universitatis Pragensis (statuta universitatis, statuta collegii Carolini, miscellanae) 1360–1676, s. 130–137; Jan Jindřich z Wertensteinu, *Inventarium omnium rerum quatuor Facultatum, qua habentur in Carolino de Anno 1673 cum additamento de Anno 1676.* K osobě Tomáše Antonína Putzlachera viz Karel Kučera – Miroslav Truc, *Archiv University Karlovy. Průvodce po archivních fondech*, Praha 1961, s. 27–28.

[7] „*In Aula Magna Carolina sunt duae imagines, una S. Joannis, altera S. Catharinae manu Domini Screta Picta*“, viz *Inventarium* 1673, s. 130.

[8] „*(sunt). Strnad Rector 1796*“, viz *Inventarium* 1673, s. 130.

[9] „*Imago Concept. B. V. M. cum lista aurea…*“, viz *Inventarium* 1673, s. 131.

[10] „*cassata, et nova erecta sumtibus haeredum de Putslacher. A. Strand Rectore et actore*“, viz *Inventarium* 1673, s. 131.

[11] Obraz Panny Marie není v současné době ve sbírkách univerzity dochován. Obrazy světců ano – Karel Škréta, Sv. Jan na Patmu, 50. léta 17. století, Univerzita Karlova, inv. č. 162; Karel Škréta (?), sv. Kateřina, 1658, Univerzita Karlova, inv. č. 37. Viz také J. Petráň, *Promotio Doctoralis*, s. 58–60.

[12] Jaromír Neumann, *Karel Škréta 1610–1674*, Praha 1974, s. 108–109; Marcela Vondráčková, hesla *sv. Kateřina*, *sv. Jan na Patmu*, in: Vít Vlnas (ed.), Karel Škréta 1610–1674. Doba a dílo, Praha 2010, s. 230–233.

považován za patrona teologů, tedy potažmo teologické fakulty; sv. Kateřina pak za patronku filozofů a učenců, tedy potažmo artistické fakulty. Jejich umístění po stranách ústředního obrazu neposkvrněného početí Panny Marie odkazuje k přísaze na tuto katolickou nauku, která byla na Univerzitě Karlově zavedena Ferdinandem III. ke dni 26. ledna 1650, a to pro všechny promovendy, profesory i hodnostáře univerzity.[13]

Detailní analýza Neuräuterových rytin umožňuje navrhnout odlišnou interpretaci postav vyobrazených po stranách ústředního obrazu.[14] Ten (obr. 5 a 6) nepochybně vyobrazuje motiv Neposkvrněného početí Panny Marie. Je zde rozeznatelná postava ženy, která stojí na půlměsíci a drakovi či hadovi. Okolo hlavy má schematicky zobrazeny hvězdy a celá její postava se vznáší mezi oblaky. Jedná se o typické vyobrazení Neposkvrněného Početí Panny Marie, tak jak bylo doporučováno od poloviny 17. století a v průběhu 18. století zcela převládlo a které vychází ze zjevení apokalyptické ženy.[15] Atypický je pouze osmiboký rám, do kterého je obraz osazen. Po levé straně malby Panny Marie je na grafickém listu patrné vyobrazení ženské postavy s korunou na hlavě, která má v pravé ruce palmovou ratolest. U jejích nohou se pak nachází výrazné kolo. Stojící postava, snad pod širým nebem, je natočena z našeho pohledu doprava. Jedná se tedy skutečně o vyobrazení sv. Kateřiny. Její kompozice však neodpovídá Škrétovu obrazu, na němž je světice zobrazena sedící u velké knihy, s mečem v levé ruce a tělem natočeným doleva. Po pravé straně ústřední malby je pak vyobrazena taktéž stojící žena s korunou na hlavě a palmovou ratolestí v levé ruce. Za ní je jasně rozpoznatelná vysoká věž s cimbuřím a jedním oknem. Postava je opět vyobrazena ve volném prostoru a natočena doleva. Jedná se tedy o vyobrazení sv. Barbory. Srovnání s dochovaným Škrétovým obrazem ukazuje, že ztotožnění se sv. Janem na Patmu není možné. Evangelista je na Škrétově obraze vyobrazen sedící, u knihy, natočený doprava a hledící na zjevení Apokalyptické ženy. Při hypotetickém osazení Škrétových obrazů by tak oba světci směřovali svůj pohled na druhou stranu, než je vůči nim Panna Maria.

Díky srovnání Neuräuterových rytin s dochovanými Škrétovými obrazy spolu se skutečností, že Škrétovy obrazy a obraz Panny Marie nejsou v inventáři z roku 1673 uvedeny v jednom společném záznamu, ale v samostatných odstavcích, lze usuzovat, že Škrétovy obrazy nebyly po stranách obrazu Panny Marie zavěšeny. Přesto se ve Velké aule Karolina k roku 1673 i k roku 1796 nacházely. Dle mého názoru uvedení Škrétových obrazů v inventáři na prvním místě neodráží jejich lokaci, ale význam samotného autora. Roku 1673 byl Karel Škréta již zavedeným umělcem v pokročilém věku, který za sebou zanechal velké dílo. Univerzitní notář Jan Jindřich z Wertensteinu tak pravděpodobně „zachytil" hrdost

K obrazu svaté Kateřiny a jejímu převedení do grafiky také Vladimír Závodský, *Rytina podle obrazu sv. Kateřiny z Karolina*, AUC-HUCP 33–34, Praha 1993–1994, vyšlo 2007, s. 115–121; Ivana Čornejová, *„Gloria Universitatis Carolo-Ferdinandeae Pragensis" – Oslava pražské univerzity v barokních Čechách*, in: Vilém Herold – Jaroslav Pánek (edd.), Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Setkávání osobností, idejí a uměleckých forem, Praha 2003, vyšlo 2004, s. 89–100, zde s. 96.

[13] Ivana Čornejová, *Správní a institucionální vývoj pražské univerzity*, in: Ivana Čornejová (ed.), Dějiny Univerzity Karlovy II, Praha 1995, s. 23–56, zde s. 37.

[14] Jak bylo uvedeno výše, v tisku se nachází čtyři grafické listy s pohledem do velké auly. Vyobrazení maleb a jejich míra detailu, zpracování stropu, ale i práce s linií závěsů však ukazují, že musely existovat dvě různé předlohy, podle kterých grafické listy vznikly. Podle první předlohy byly otištěny grafiky dle publikovaného pořadí první a třetí (ty, kde jsou v auditoriu lavice, podepsáno *Aug Nëuraútter sculp. Pragae.*, nepag. s. 35). Podle druhé předlohy vznikl druhý a čtvrtý list (ty, kde je auditorium bez lavic, podepsáno *A. Nëuráutter sculp.* s. 24, s. 40).

[15] Jan Royt, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s. 191–192.

univerzity, že díla tohoto velkého umělce ve svých sbírkách má. Neuräuterovy grafické listy navíc navozují dojem, že v aule byly více než tři obrazy, protože na severozápadní stěně auly zachycují ještě další malbu. Také Petráň zmiňuje, že ve velké aule byly od 60. let. 17. století postupně doplňovány obrazy pražských arcibiskupů a panovníků.[16] Inventář tedy zjevně nepředstavuje úplný soupis obrazové výzdoby.

Ústřední obraz Panny Marie byl tedy dle vyobrazení na Neuräuterově grafice doplněn malbami sv. Kateřiny a sv. Barbory. Námět čtvrtého obrazu nelze identifikovat, jasně na něm však lze rozpoznat opět stojící postavu ve volné krajině, s palmovou ratolestí v ruce. Zdá se, že zobrazuje ženskou postavu. Výzdobu čela Velké auly proto nelze interpretovat jako spojení Neposkvrněného Početí Panny Marie s patrony univerzity. Přítomnost sv. Kateřiny a sv. Barbory naopak ukazuje, že odpovídá ikonografickému motivu *virgo inter virgines*, tedy Panna Maria mezi křesťanskými světicemi – pannami.

Ikonografickému námětu *virgo inter virgines* se odborná literatura příliš nevěnovala. Základní vhled do tématu přináší heslo v Lexikon der christlichen Ikonographie.[17] Zde autor upozorňuje, že motiv má kořeny již v raně křesťanské literatuře.[18] Od počátku 15. století se jeho obrazové ztvárnění výrazně rozšířilo.

Jedním z mála badatelů, kteří se tématu věnovali, byl Stanley E. Weed ve své disertační práci *The Virgo inter Virgines: Art and the Devotion to Virgin Saints in the Low Countries and Germany*.[19] Výskyt tématu zasazuje především do období 1400–1530. Přínosem jeho práce je, že díky podrobnému výzkumu zachovaných děl nově určuje jako centrum vzniku tohoto motivu Kolín nad Rýnem, ze kterého se téma rozšířilo nejprve do nejbližšího okolí (Vestfálska) a později do Flander a především Brugg.[20] Upozorňuje, že velmi častý výskyt motivu v tomto období lze sledovat také v Čechách.[21] Vznik odvozuje od motivu 14 svatých pomocníků, který byl v Kolíně nad Rýnem, ale i obecně v německých zemích velmi populární. Tradičně tato skupina obsahovala pouze tři světice – ženy (sv. Kateřina, sv. Barbora, sv. Markéta). V pozdním 14. století se tato trojice odštěpila, obohatila se o místně velmi populární sv. Dorotu a rozvinula se do motivu *Virgines Capitales*. Zároveň bylo toto nové téma ovlivněno původně italskými motivy oblíbenými v Kolíně nad Rýnem okolo roku 1400 – Panna Maria v růžové zahradě a *Sacra conversazione*.[22] Z tohoto spojení vykrystalizoval motiv *virgo inter virgines*[23], tedy vyobrazení Panny Marie ve společnosti svatých panen, které svým uskupením poukazují na blízký vztah k Matce Boží.

Pro sledované téma je důležité, že stálicemi v tomto uskupení byly sv. Kateřina a sv. Barbora.[24] Další světice byly obměňovány dle lokálního významu, stále se však držel velmi

[16] J. Petráň, *Karolinum*, Praha 2010, s. 34.

[17] Friederike Tschochner, heslo *Virgo inter virgines*, in: Engelbert Kirschbaum, Lexikon der Christlichen Ikonographie, VIII, col. 573–575; zde také výčet starší literatury.

[18] Texty biskupa z Poitiers Venantia Fortunata (asi 530 – asi 609) a hymnus východní církve Akathistos, kde je oslavována Panna Maria jako nejvyšší z panen.

[19] Stanley Edward Weed, *The Virgo inter Virgines: Art and the Devotion to Virgin Saints in the Low Countries and Germany, 1400–1530*, dissertation, University of Pennsylvania, Philadelphia 2002.

[20] Do této oblasti přineseny pravděpodobně prostřednictvím díla Hanse Memlinga. S. E. Weed, *The Virgo inter Virgines*, s. 58, 100–101.

[21] Ibidem, s. 58.

[22] Ibidem, s. 63, 68–70.

[23] Kult Virgo inter virgines oficiálně přiznán díky zanesení Missa de sanctis quatuor virginibus capitalibus do kolínského misálu. Ibidem, s. 12.

[24] Ibidem, s. 157–171.

úzký okruh těch, které se zde vyskytovaly. Jejich výběr se ne vždy odrážel od zájmů fundátorů. Důležitá byla především přímluvná funkce panen v kontextu svatého společenství a jejich jednotlivé přímluvné role, případně přítomnost jejich ostatků v daném sakrálním prostoru.[25] Svou roli v celém vývoji také pravděpodobně hrála vzrůstající úcta k Panně Marii a její pojetí jako Mater misericordia, tedy sama Panna Maria jako přímluvkyně či milosrdná matka.[26]

Zároveň se však ikonografické téma *virgo inter virgines* časově potkávalo s vrcholem debat o Neposkvrněném Početí Panny Marie.[27] Weed upozorňuje, že motiv *virgo inter virgines* nebyl pouze vyobrazením Panny Marie se světicemi, ale mohl také sloužit jako vyjádření nauky o Neposkvrněném Početí a že mnoho známých motivů této nauky bylo začleněno i do motivu *virgo inter virgines* nebo do motivu *virgines capitales*.[28] Přestože stěžejní autoři pojednávající o ikonografii Neposkvrněného Početí Panny Marie motiv *virgo inter virgines* do svých studií nezahrnují, Weed propojení motivu s budoucím dogmatem velmi detailně rozebírá a dokládá.[29] Výskyt Neposkvrněného Početí Panny Marie společně se sv. Kateřinou a sv. Barborou by tak představoval zajímavý příklad, který by byl s touto Weedovou interpretací dobře slučitelný.

S. Weed si všímá také rozdílné formy vyobrazení *virgo inter virgines* během 15. století, závislé na prostoru a účelu, pro které bylo výtvarné dílo s tímto motivem určeno. Ta díla, která byla určena k veřejné úctě a vystavena většinou na veřejných oltářích, akcentovala především mariánské téma. Další světice byly spíše doplňkem. Naopak díla určená k osobní úctě více zdůrazňují osobní vztah mezi Pannou Marií a Pannami, které jsou k ní umístěny blíže či jsou aktivně zapojeny do dění.[30] Ač je práce S. Weeda časově ohraničena rokem 1530, krátce se zastavuje i u dalšího vývoje motivu *virgo inter virgines*, a to především v Bruggách a Antwerpách, kde si všímá uvolnění obrazového prostoru i práce s kompozicí jednotlivých postav.[31]

Ve srovnání s nejmladšími realizacemi motivu *virgo inter virgines*, které uvádí Weed, působí výzdoba Velké auly Karolina výrazně konzervativněji a spíše navazuje na německé kompozice 15. století určené k veřejné úctě. Jednotlivé postavy jsou zde na samostatných obrazových panelech, což mohlo být částečně ovlivněno rozčleněním příslušné stěny okny. Výsledná kompozice však zároveň navozuje dojem křídlového oltáře. Jednotlivé postavy jsou propojeny pouze natočením těla a směrem pohledu. Kompozice si však zachovává

[25] Ibidem, s. 156.

[26] Ibidem, s. 218.

[27] Patnácté století bylo pro neoficiální přijetí učení o neposkvrněném početí Panny Marie zásadní. Roku 1428 se konal Basilejský koncil, který dogma o neposkvrněném početí Panny Marie přijal, ale v průběhu svého trvání ztratil legitimitu, a dogma tak nebylo finálně vyhlášeno. Později papež Sixtus IV. (pontifikát 1471–1484) učení podpořil bulou Grave Nimis a nově vytvořenými denními modlitbami k danému svátku.

[28] S. E. Weed, *The Virgo inter Virgines*, s. 208. Obecně o ikonografii neposkvrněného početí Panny Marie Mirella Levi D'Ancona, *The iconography of the Immaculate Conception in the Middle Ages and early Renaissance*, New York 1957.

[29] S. E. Weed, *The Virgo inter Virgines*, s. 233–253.

[30] Ibidem, s. 39, 70.

[31] Zmiňuje tato díla: William Key, Virgo inter virgines, kol. 1560, kostel sv. Josefa, Upholand (Lancaster, England); Pieter Claessins the Younger, Virgo inter virgines, 1608, Bode Museum, Berlin; Antoon Claessins, Virgo inter virgines, 1605, soukromá sbírka; Abraham Janssens, Virgo inter virgines, pozdní 20. léta 17. století, katedrála sv. Jana, Lyon; Peter Paul Rubens, Korunovace sv. Kateřiny, 1631, Toledo Museum of Art, Toledo; Theodoor van Loon, Virgo inter virgines, 1626, kostel sv. Jana Křtitele Beguinage, Brussels. S. E. Weed, *The Virgo inter Virgines*, s. 315–319.

uzavřenost typickou pro starší realizace tohoto motivu. Je třeba také připomenout, že Neuräuterova rytina obsahuje ještě náznak třetího obrazu. Lze tedy předpokládat, že i zde se mohlo nacházet vyobrazení jedné z panen.

S. Weed se věnuje také otázce, komu byl motiv *virgo inter virgines* určen. Dle něj byl určen především ženám, řeholnicím i laičkám žijícím v rodinném životě.[32] Pokud jej skutečně identifikujeme také ve výzdobě Karolina, získává další významovou rovinu. Na souvislost mezi naukou o Neposkvrněném Početí a univerzitním prostředí upozorňuje nejen Weed, ale i další autoři zabývající se vývojem tohoto dogmatu. Jednotlivé univerzity postupně napříč Evropou zaváděly složení přísahy na nauku o Neposkvrněném Početí Panny Marie. V rozmezí let 1496/1497 tuto přísahu zavedla pařížská Sorbonna. Do roku 1507 tuto doktrínu obhajovala prakticky každá velká univerzita, včetně Mohuče, Kolína nad Rýnem, Vídně, Oxfordu, Cambridge, Toulouse, Boloni a Lovaně. Jak bylo řečeno výše, na Univerzitě Karlově došlo k zavedení této přísahy až roku 1650. Ve Velké aule Karolina by tedy došlo k ne zcela tradičnímu splynutí výtvarného motivu *virgo inter virgines* odkazujícího k Neposkvrněnému Početí Panny Marie a univerzitního prostředí, které se k této teologické nauce hlásilo a určitým způsobem ji i oslavovalo až opožděně s ohledem na předešlý konfesní vývoj.

Klíčovou otázkou zůstává, zda Neuräuterovy rytiny zobrazují skutečný stav auly, či se jedná o určitou schematizaci, kterou vysvětloval odlišnosti mezi Škrétovými obrazy a těmi z grafik již Petráň. Zde lze pracovat s několika dalšími nepřímými zdroji informací.

Prvním aspektem je stavební stav Karolina. Velká aula měla v té době průčelí otočené do Železné ulice.[33] Stále však byla ve stavu před Kaňkovou přestavbou, tedy pouze v prostoru jednoho patra, ještě nepojímající arkýřovou kapli a se třemi (dle nákresu pravděpodobně nepravidelně rozmístěnými) okny v průčelí.[34] Je třeba si také uvědomit, že Karolinum v době vydání grafik bylo stále goticko-renesanční stavbou, jak ji zachytil Kaňka na svých přípravných kresbách, která byla ve velmi žalostném stavu a některé části až v havarijním. Jezuité na jeho opravu neměli finanční prostředky, o které opakovaně žádali. Až na počátku 18. století došlo k obratu, který umožnil přestavbu Karolina mezi léty 1715–1718.[35]

Druhým podstatným faktem je, že Neuräuterovy grafiky nemusí být nejstarším dochovaných vyobrazením Velké auly. Jak nejnověji upozornila Lenka Kluková, v prvním patře Klementina, v chodbě orientované do Křižovnické ulice, se nachází cyklus 34 maleb ze života sv. Františka Xaverského připsaný Heřmanu Schmidtovi (datováno 1674).[36] Na výjevu „Sv. František Xaverský dostává titul doktora filosofie a magistra teologie" je prostor velmi nápadně podobný Velké aule Karolina, s kterou jej Lenka Kluková ztotožňuje.[37] I zde se pravděpodobně jedná o určitou schematizaci (okna průčelí jsou buď vypuštěna

[32] S. E. Weed, *The Virgo inter Virgines*, s. 255–314.

[33] Středověké univerzity měly povětšinou průčelí na delší straně auly, tedy na straně dnešní arkýřové kaple. Pokud by takto byla směřována i pražská aula, předpokládá se, že k otočení o 90 stupňů došlo někdy v předbělohorské době. Viz J. Petráň, *Karolinum*, s. 26, 29.

[34] Viz nákres západní fasády Karolina před barokní přestavbou, kolorovaná kresba F. M. Kaňky z roku 1711. J. Petráň, *Karolinum*, s. 39.

[35] K celému stavu komplexu budov viz J. Petráň, *Karolinum*, s. 35–42, k barokní přestavbě s. 42–43.

[36] Lenka Kluková, *Ikonografie sv. Františka Xaverského v 17. a 18. století. Specifika ikonografického znázornění v českých zemích*, disertační práce, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, obhájeno 30. 3. 2026; dále Petra Oulíková, *Klementinum*, Praha 2019, s. 56–60.

[37] L. Kluková, *Ikonografie sv. Františka Xaverského*, s. 50–60, vyobrazení s. 50.

nebo posunuta nalevo). Určité potvrzení stavu Velké auly, korespondující s Neuräuterovými grafikami, však přináší.

Petráň se k této otázce v ediční poznámce k reprintu Šamského promočního tisku nepřímo vyjadřuje. Postavy na postranních obrazech popisuje jako zběžně vyobrazené, bez výrazných rozlišovacích znaků. Nejprve připouští pouze vyobrazené kolo odkazující ke sv. Kateřině, později zmiňuje i věž náležející sv. Barboře. Tyto atributy však považuje za omyl rytce, a to z důvodu obvyklého společného vyobrazování těchto světic. Jeho výklad přitom ponechává stranou otázku, z jaké ikonografické tradice by Neuräuter při takovéto schematizaci vycházel, protože spojení sv. Kateřiny a sv. Barbory není v univerzitním prostředí z jiných případů prozatím doloženo. Petráň svou tezi o schematizaci rytcem podporuje také poukazem na zobrazení třetího naznačeného obrazu na pravém okraji grafických listů, který inventář nezmiňuje. Zároveň však dodává, že v prostoru se pravděpodobně další obrazy (podobizny papežů, českých králů a pražských arcibiskupů), které taktéž v inventáři uvedeny nejsou, nacházely.[38] Petráň tedy rozpor mezi svou interpretací a Neuräuterovou rytinou vysvětluje schematizací rytce, jeho výklad však zároveň ponechává některé otázky otevřené.

Přesnou dataci obrazů z grafických listů není možné zcela provést, obrazy panen nejsou natolik detailně provedeny, aby bylo možno specifikovat období jejich vzniku. Ikonografie ústředního obrazu Neposkvrněného Početí a zavedení univerzitní přísahy k roku 1650 však naznačují hypotetický vznik během 17. století. Způsob podání tématu ve třech samostatných obrazech mohl být ovlivněn aktuálním stavebním uspořádáním auly či finančními možnostmi univerzity. Malby mohly být osazeny i druhotně, což by vysvětlovalo rozdílné formáty maleb. Odstranění sledovaných obrazů z Velké auly lze předpokládat buď během Kaňkovy přestavby mezi léty 1715–1718 (kvůli zvýšení prostoru o druhé patro, a tedy změně proporcí průčelí) nebo někdy před rokem 1796, jak vypovídají přípisy rektora Strnada. Další osud maleb není znám, nedochovaly se ani v majetku univerzity, ani nebyly doposud nalezeny v jiné sbírce v České republice.[39]

Analogií tématu *virgo inter virgines* však lze najít v českém výtvarném prostředí několik, které tak potvrzují Weedovo tvrzení, že motiv byl v Čechách hojně využíván, ale taktéž kladou karolinské uskupení obrazů do konkrétního kontextu. Výběrem uvedu několik z nich.

Pravděpodobně jedním z nejstarších dochovaných motivů *virgo inter virgines* je částečně dochovaný retábl skládající se ze 4 desek s vyobrazením sv. Lucie, sv. Kateřiny, sv. Anežky a sv. Barbory. Je uložen v kapli hradu Šternberk (u Olomouce) a datován kolem roku 1385. Ústřední část se nedochovala, ale předpokládá se znázornění Panny Marie, stejně tak skutečnost, že na každém oltářním křídle byly umístěny dvě světice, později upravené do čtyř závěsných obrazů. Oltář byl snad umístěn v místním augustiniánském kostele Navštívení Panny Marie.[40]

Toto dílo dokládá typologii děl veřejně uctívaných, jak jej popisuje Weed – akcent na ústřední mariánské téma a s určitým odstupem, bez osobního kontaktu s Pannou Marií,

[38] J. Petráň, *Promotio Doctoralis*, s. 58–59.

[39] Byly prověřeny následující instituce, kde by se dal výskyt maleb předpokládat: Obrazárna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, Muzeum hl. m. Prahy, Národní galerie.

[40] Anonym, deskové malby sv. Lucie, sv. Kateřiny, sv. Anežky, sv. Barbory, kaple hradu Šternberk, kol 1385, inv. č. ST 28–30 a ST 1909/x. Nejnověji Petr Skalický, *Opomíjené deskové obrazy tzv. Šternberského oltáře z hradní kaple v moravském Šternberku*, in: Zprávy památkové péče 71/6, 2011, s. 433–439.

přítomnost dalších světic. Jako další příklad této formy vyobrazení (s důrazem na výskyt sv. Kateřiny a sv. Barbory) lze uvést tzv. Puchnerovu archu, oltář pravděpodobně z křižovnického kostela sv. Františka na Starém městě pražském,[41] jehož ústřední část tvořila socha Assumpty a po stranách byly samostatné desky s vyobrazením sv. Kateřiny a sv. Barbory (+ další křídla oltáře). Dalším příkladem jsou křídla sv. Barbory a sv. Kateřiny z dílny Lucase Cranacha st. z Moravské galerie v Brně, jejich ústřední část se sedící Pannou Marií v krajině se nachází ve sbírce University of Arizona Museum of Art (Tuscon).[42] Dále oboustranná křídla se sv. Barborou a sv. Kateřinou s mariánskými náměty, jehož ústřední část oltáře se nedochovala. Jedná se o původní hlavní oltář děkanského kostela v Mostu.[43] Poslední příklad takto akcentující vedle Panny Marie právě sv. Kateřinu a sv. Barboru, jsou křídla oltáře z dílny Lucase Cranacha (opět s nedochovaným středem), kde jsou postavy světic umístěny do detailně propracovaného krajinného prostředí. Jelikož dílo bylo objednáno olomouckým biskupem Stanislavem Thurzem, předpokládá se jeho původní umístění do kaple P. Marie v kroměřížském zámku nebo do katedrály sv. Václava v Olomouci. Kaliopi Chamonikola u obrazu sv. Barbory připouští díky růžovému keři za postavou asociaci na rajskou zahradu či zahradu uzavřenou.[44] Jako nejmladší analogii, alespoň v tématu sv. Kateřiny a obecně svatých panen, lze zmínit obrazy sv. Kateřiny od Bartolomea Sprangera (po 1585), snad původně pro klášter benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě.[45]

Velmi zásadní dílo, které vyobrazovalo *virgo inter virgines*, je Pražský oltář Lucase Cranacha st., který znázorňoval Pannu Marii (ve středu) obklopenou osmi světicemi.[46] Do dnešních dní se však oltář zachoval jen fragmentárně. V Obrazárně pražského hradu se dochovala deska vyobrazující právě klečící sv. Barboru a sv. Kateřinu.[47] Dále jsou z malby částečně dochovány postavy sv. Markéty, sv. Kristýny a dvou světic (snad sv. Anežky Římské a sv. Apolonie). Zcela nedochovány jsou 2 světice (dle atributů sv. Dorota a sv. Voršila) a Panna Maria. Mezi zobrazenými Pannami jsou tedy *virgines capitales* i další v tomto kontextu často používané světice. Oltář byl pravděpodobně umístěn v kapli sv. Zikmunda ve svatovítské katedrále či v ose chórového ochozu.[48] Uvažuje se o něm jako o daru někoho ze

[41] Mistr křižovnického oltáře, sv. Kateřina, sv. Barbora, 1482, Národní galerie v Praze, O 1247. Dochovány jsou jen části. Je zajímavé, že Pěšinův rozbor díla lokalizoval zdroje tohoto neznámého autora do Kolína nad Rýnem. Jaroslav Pěšina, *Česká gotická desková malba*, Praha 1978, s. 66.

[42] Lucas Cranach st./dílna, sv. Kateřina, sv. Barbora, kol. 1513–1514, Moravská galerie v Brně, inv. č. A 1722 a A 1723. Kaliopi Chamonikola, heslo sv. Kateřina a sv. Barbora, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Lucas Cranach a české země. Pod znamením okřídleného hada*, Praha 2005, s. 46–47.

[43] Nikl z Jürgenthalu (?), 1517, Most, Oblastní muzeum v Mostě, inv. č. 1360/84. Michaela Ottová – Jan Klípa, *Bez hranic (Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí)*, Praha 2016, s. 50–51; K. Chamonikola, *Lucas Cranach*, s. 25.

[44] Lucas Cranach st. a dílna, Sv. Kateřina a sv. Barbora, 1516–1518, Arcibiskupství olomoucké, Arcibiskupský zámek a zahrady v Kroměříži, inv. č. KE 3232, 0 260. Kaliopi Chamonikola, heslo sv. Kateřina a sv. Barbora, in: Chamonikola, *Lucas Cranach*, s. 56–57; Magdaléna Nespěšná Hamsíková, *Lucas Cranach a malířství v českých zemích (1500–1550)*, Praha 2016, s. 110–113.

[45] Bartolomeus Spranger, sv. Kateřina, po 1585, sbírky Pražského hradu, inv. č. J 208. Eliška Fučíková, heslo *sv. Kateřina*, in: Eliška Fučíková (ed.), Rudolf II. a Praha. Císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy: katalog vystavených exponátů, Praha 1997, s. 34.

[46] K. Chamonikola, *Lucas Cranach*, s. 17–23, 58–65.

[47] Lucas Cranach st. a dílna, kol. r. 1520, sv. Kateřina a sv. Barbora s fragmenty sv. Doroty a sv. Markéty – Obrazárna Pražského hradu, inv. č. 258; sv. Markéta – Bayerische Staatsgemäldesammlungen, inv. č. 1428; sv. Kristina – Národní galerie v Praze, inv. č. O 17435; světice (sv. Anežka Římská?) – Staatliche Kunsthalle Karlsruhe, inv. č. 118; světice (sv. Apolonie?) – soukromá sbírka.

[48] K. Chamonikola, *Lucas Cranach*, s. 58.

členů císařské rodiny. Jednalo se tedy o velmi exponované dílo, jehož ikonografický motiv mohl výrazně ovlivňovat místní umělecké prostředí, a to až do roku 1619, kdy byl poničen.

Na závěr je třeba zmínit ještě jedno dílo, a to je oltář s Assumptou z Duban. Jedná se o křídlový oltář, v jehož středu je Panna Maria sluncem oděná na půlměsíci, s dítětem v ruce a náznakem zahrady na pozadí. Po její pravé ruce je na křídle sv. Kateřina, po pravé ruce sv. Barbora.[49] Pozoruhodné je dílo především v tom, že bylo v roce 1950 umístěno do Velké auly Karolina, konkrétně do arkýřové kaple (od roku 2004 je zde umístěna kopie).[50] Dílo tedy s původní výzdobou velké auly nesouvisí, i po 300 letech však opakuje mariánský motiv *virgo inter virgines*, který byl zřejmě ve Velké aule Karolina dříve umístěn a ke kterému se tento text vztahuje. Výše uvedené příklady motivu *virgo inter virgines* dokládají, že místní umělecké prostředí jej znalo a pracovalo s ním. Převaha starších analogií je dána především fragmentárním dochováním sakrální malby 17. století.

Na konkrétní kompozici jednotlivých maleb sv. Kateřiny a sv. Barbory mohly mít vliv i četné grafické listy vyobrazující jednotlivé světice – stojící ženy v krajině s příslušným atributem, které byly oblíbené již od 15. století. Lze však nalézt i pozdější grafická díla, která mohla vznik obrazů sv. Kateřiny a sv. Barbory ovlivnit nepřímo. Za zmínku stojí například grafické cykly doplňující cykly *Martyrologium Sanctarum Virginum*[51] nebo *Speculum Illustratum Virginum*[52], oba dva vydávané na přelomu 16. a 17. století. První obsahuje grafiky Adriaena Collaerta, který světice zasazuje do architektury s průhledem do krajiny nebo pouze do krajiny. Druhý tisk má text doplněn grafikami Theodoor Galle, který umisťuje panny přímo do krajiny. V obou případech se jedná o vyobrazení celých postav, s atributy dané světice, která taktéž drží palmovou ratolest. Natočením postav jsou však nejblíže původním pražským obrazům grafiky Schelte Adamsz Bolswerta dle Petra Pavla Rubense,[53] které nevznikly v rámci uceleného cyklu rytin, ale pravděpodobně jako záznam Rubensových maleb, které se však nedochovaly. S konkrétní grafickou předlohou však nyní nelze původní malby ztotožnit.

Na základě výše uvedeného lze navrhnout rozdílnou interpretaci výzdoby velké auly Karolina v 17. století, jak je prezentována grafikami ve zkoumaném tisku. Obrazy sv. Kateřiny a sv. Jana na Patmu byly interpretovány jako symbolika zakládajících fakult (i když ne všech). Vyobrazení Neposkvrněného Početí Panny Marie mělo být těmito patrony fakult obklopeno. Tento výklad tedy vycházel z myšlenky institucionálního ducha a svébytnosti akademické organizace tak, jak ji známe dnes. Pokud však přihlédneme k výše uvedeným příkladům srovnání, je možné tento pohled korigovat. K výzdobě čela auly bylo na grafice použito ikonografické schéma pro místní prostředí známé, ač již trochu archaické – Panna

[49] Anonym, Oltář s Assumptou z Duban, po 1450, Biskupství litoměřické, zapůjčeno do Národní galerie v Praze (inv. č. VO 13533–13536). M. Ottová – J. Klípa, *Bez hranic*, s. 11–12.

[50] J. Petráň, *Karolinum*, s. 115.

[51] Adrian Collaert (inv.) – Thomas de Leu (rytec) – Laurentio Beyerlinck (verše), *Martyrologium sanctarum virginum quae in hoc saeculo ob sanctam fidem, sinceram religionem, et puram castitatem, infamem mortem ... martyres obierunt. A Laurentio Beyerlinck versibus breuiter illustratum*, 1610.

[52] David Teniers (inv.) – Theodoor Galle (rytec, vydavatel), *Speculum Illustratum Virginum*, Antwerp, mezi 1581–1633.

[53] Schelte Adamsz Bolswert dle Petra Pavla Rubense, sv. Kateřina, dostupné online: <https://rkd.nl/images/295456> [12. 8. 2026], či exemplář v The British Museum, inv. č. R,4.44, 1. polovina 17. století; Schelte Adamsz Bolswert dle Petra Pavla Rubense, sv. Barbora, dostupné online: <https://rkd.nl/images/252442> [12. 8. 2026], či exemplář v The British Museum, inv. č. R,4.43, 1. polovina 17. století; obojí snad dle ztracených maleb.

Maria obklopená světicemi. Apel tedy nebyl kladen na institucionalitu organizace, ale zdůrazňoval motiv Panny Marie a myšlenku Neposkvrněného početí Panny Marie, která v druhé polovině 17. století a v první polovině 18. století hrála v životě univerzity velmi důležitou roli.[54] Diskutované grafické listy zobrazující výzdobu a vybavení Velké auly by tak byly důležitým svědectvím, jak bylo univerzitní prostředí v té době pojímáno a vnímáno. A také i vysvětlením, proč se v přípisech rektora Strnada z roku 1796 tyto tři náboženské malby již nevyskytují. I výzdoba totiž musela reagovat na vývoj politický a společenský, který univerzitu více přimykal ke státnímu aparátu a oddaloval od církve a jejího učení.[55] V průčelí auly je tedy v průběhu 19. století prostřednictvím dobové fotografie již zaznamenán obraz panovníka.[56] I když nelze vyloučit určitou schematizaci Neuräuterovy rytiny, předložené ikonografické a historické argumenty ukazují, že motiv *virgo inter virgines* představuje pravděpodobnější interpretaci zachycené výzdoby než dosavadní identifikace se Škrétovými obrazy.

Grantová podpora

Text vznikl v rámci programu Univerzity Karlovy s názvem Cooperatio, vědní oblast „Arts and Culture Studies".

MARIE VYMAZALOVÁ

Neuräutters Kupferstich der Großen Aula im Karolinum neu interpretiert

ZUSAMMENFASSUNG

Hauptquelle für unsere Kenntnis der historischen Ausstattung der Großen Aula im Karolinum ist der Promotionsdruck des Mediziners Alexander Ignatz Šamský aus dem Jahre 1710, der Kupferstiche mit Darstellungen der Innenausstattung der Aula enthält. Ihr Urheber ist der Prager Meister Augustin Neuräutter. Die Grafiken zeigen die Stirnwand der Aula mit dem Gemälde „Die unbefleckte Empfängnis der Jungfrau Maria" und zwei Seitengemälden. Die bisherige Deutung von Josef Petraň (80er Jahre des 20. Jh.) bringt die Seitengemälde mit Werken von Karel Škréta in Verbindung: mit der hl. Katharina und dem hl. Johannes auf Patmos, den Schutzheiligen der beiden Gründerfakultäten. Diese Deutung stützte sich auf das Inventar von 1673, wo Škrétas Gemälde erwähnt werden.

Eine neue Analyse von Neuräutters Kupferstichen und des Inventars von 1673 zeigt indes, das auf den Stichen die genannten Gemälde Škrétas nicht dargestellt sind. Neben dem zentralen Bild der Jungfrau Maria werden die Heiligen Katharina und Barbara abgebildet. Die Anordnung entspricht somit dem ikonografischen Motiv *virgo inter virgines*, das seit dem 15. Jahrhundert insbesondere in Deutschland und Flandern verbreitet war und auch in Böhmen nachweisbar ist. Dieses Motiv konnte sich im 17. Jahrhundert symbolisch mit dem theologischen Eid

[54] Vyjma již zmiňované přísahy vztahující se k aule a obrazu vzniklo k otázce Mariina Neposkvrněného početí mnoho projevů místních profesorů, které pak byly vydány tiskem, a to především v první polovině 18. století. Pravidelně se také konaly okolo 8. prosince (slavnost Neposkvrněného početí) církevní slavnosti v Týnském chrámu, a to za účasti univerzity a význačných církevních a státních osobností. I z těchto oslav jsou pak zachovány slavnostní proslovy. Václav Wolf, *Neposkvrněné početí Panny Marie v průběhu historie*, Olomouc 2005, s. 56–61.

[55] Roku 1773 byl zrušen jezuitský řád. Roku 1783 univerzita zestátněna.

[56] Fotografie zachycující prostor po úpravě roku 1822, snad z doby okolo 1870. Jednalo by se tedy o vyobrazení Františka Josefa I., viz J. Petráň, *Karolinum*, s. 55.

auf das Dogma von der unbefleckten Empfängnis der Jungfrau Maria verbinden, der 1650 an der Karlsuniversität eingeführt wurde. Ikonografische Parallelen einer solchen Ausstattung finden wir auf zahlreichen Malereien und Altären (beispielsweise auf dem Prager Altar von Lukas Cranach d.Ä. oder der Altartafel aus der Burgkapelle der Burg Sternberg [Šternberk]). Die erwähnten Heiligengemälde aus dem Karolinum haben sich nicht erhalten; möglicherweise waren sie entweder bei dem Umbau von 1715-1718 oder aber vor 1796 entfernt worden. Erhaltene Analogien und grafische Vorlagen zeigen jedoch, dass es sich hierbei um ein ganz geläufiges, wenngleich etwas archaisches Schema handelt, das zumeist bei der Ausstattung eines liturgischen Raumes zur Anwendung kam. Im Falle des Universitätsmilieus kann auch daran gedacht werden, dass wir es hier mit der Propagierung des neu eingeführten Eides auf die unbefleckte Empfängnis zu tun haben, sei es in Form einer Druckgrafik oder als Gemälde in der Aula selbst.

Diese neue Interpretation korrigiert Petraňs Deutung der Fakultätensymbolik an der Stirnwand der Aula. Sie macht hingegen auf das Bestreben aufmerksam, dem Raum einen sakralen Akzent zu verleihen, und weist auf seinen nachfolgenden Untergang während der verstärkten Einflussnahme des Staates auf die Universität in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

PhDr. Ing. Marie Vymazalová, Ph.D.
Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy
vymazalova@ktf.cuni.cz

Obrazová příloha

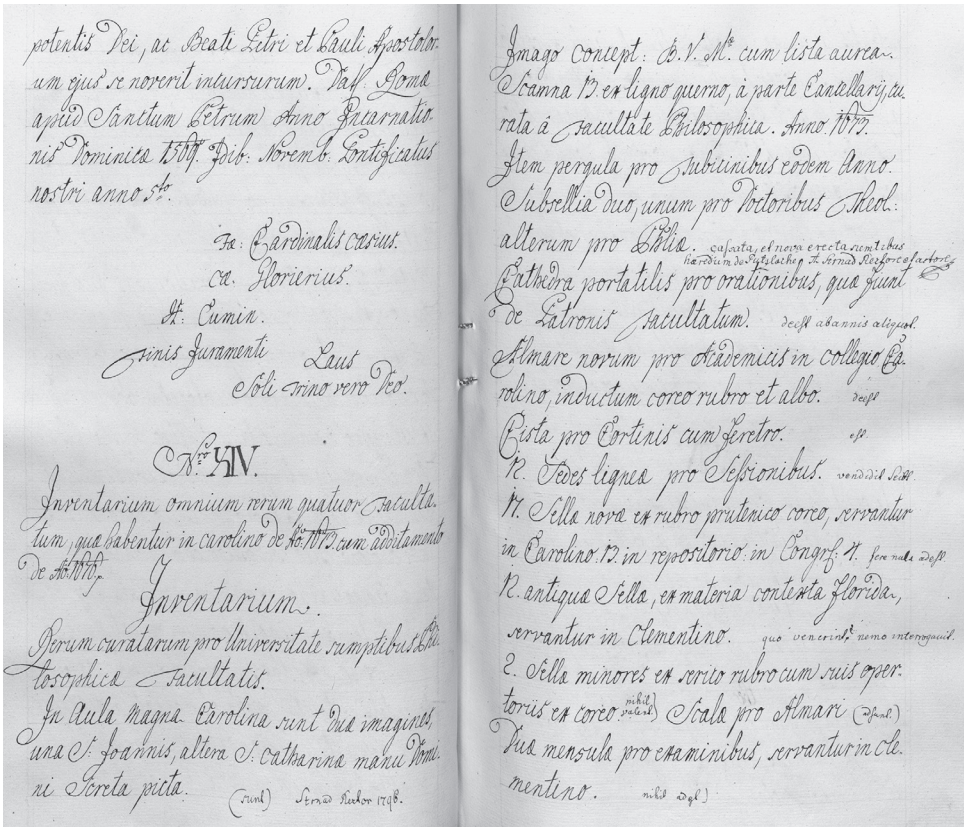
Obr. 1: Incolatus et investitura Medico-Academica, In Aula Carolina publice Collata. Sive Promotio Doctoralis praenobilis [et] excellentissimi Domini Alexandri Ignatii Schamsky, Moravi Hradischio-Miloticensis, Philosophiae & Medicinae Doctoris, Praha 1710, nepag. (před stranou 1), Národní knihovna České republiky, sign. Cheb 50/015.
Foto: Národní knihovna České republiky

Obr. 2: Karel Škréta (?), sv. Kateřina, 1658, Univerzita Karlova, inv. č. 37.
Foto: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova

Obr. 3: Karel Škréta, Sv. Jan na Patmu, 50. léta 17. století, Univerzita Karlova, inv. č. 162.
Foto: Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova

potentis Dei, ac Beate Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datt. Romæ apud Sanctum Petrum Anno Incarnationis Dominicæ 1509. die Novemb. Pontificatus nostri anno 6to.

Fa: Cardinalis Casius.
Ca. Florierius.
Et: Cumin.

finis Juramenti Laus Soli trino vero Deo.

Nr. XIV.

Inventarium omnium rerum quatuor Facultatum, qua habentur in carolino de Ao. 1673. cum additamento de Ao. 1676.

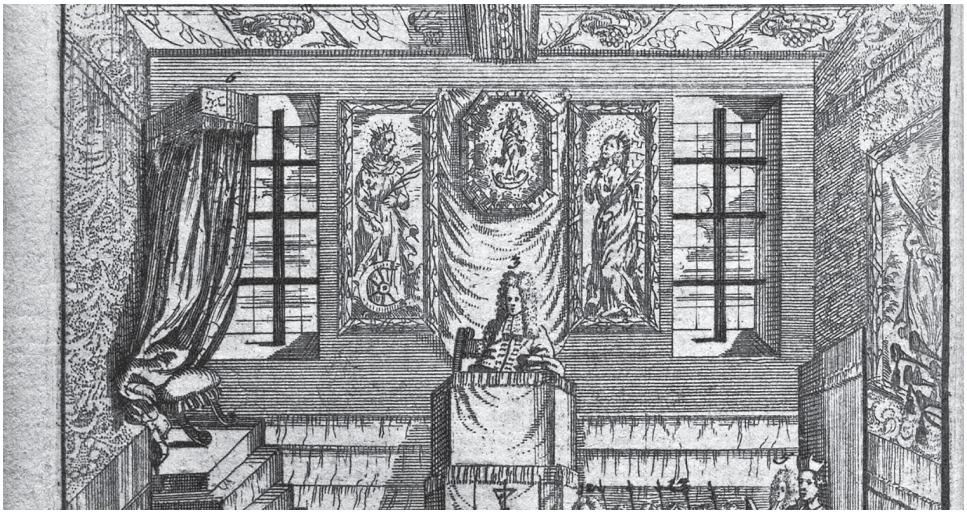
Inventarium.

Rerum curatarum pro Universitate sumptibus Philosophicæ Facultatis.

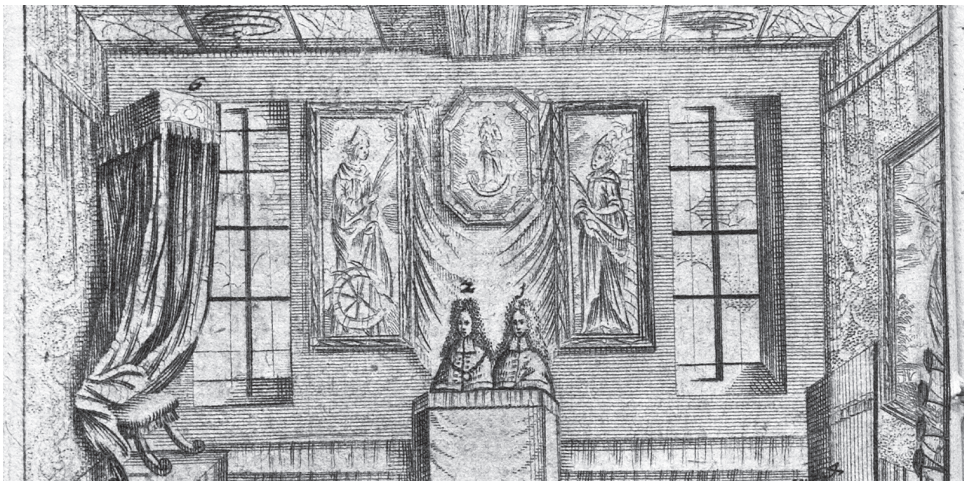
In Aula magna Carolina sunt duæ imagines, una S. Joannis, altera S. Catharinæ manu Domini Screta picta. (sunt) Conrad Kuchar 1798.

Imago Concept: B. V. M. cum lista aurea.
Scamna 13. ex ligno querno, a parte Cancellarij, curata à Facultate Philosophica. Anno 1677.
Item pergula pro Subcinitibus eodem Anno.
Subsellia duo, unum pro Doctoribus Theol. alterum pro Biblia. cassata, et nova erecta sumptibus haeredum de Hetzlsche p. Conrad Kuchar factore
Cathedra portatilis pro orationibus, qua fiunt de Patronis Facultatum. deest abannis aliquot.
Almare norum pro Academicis in Collegio Carolino, inductum corio rubro et albo. deest
Pista pro Cortinis cum feretro. est
12. Pedes lignea pro Sessionibus. vendidit Schiff.
11. Sella nova ex rubro prutenico corio, servantur in Carolino 12. in repositorio in Congreß. 11. fere nulla deest
12. antiqua Sella, ex materia contexta Florida, servantur in Clementino. quo venerint? nemo interrogavit.
2. Sella minores ex serico rubro cum suis operatoriis ex corio nihil valent) Scala pro Almari (deest)
Duæ mensulæ pro examinibus, servantur in Clementino. nihil dgl.

Obr. 4: Archiv Univerzity Karlovy, Rukopisy A, sign. A 12 II, Diplomatarium universitatis Pragensis (statuta universitatis, statuta collegii Carolini, miscellanae) 1360–1676, s. 130–137, Jan Jindřich z Wertensteinu, *Inventarium omnium rerum* quatuor *Facultatum, qua habentur in carolino de Anno 1673 cum additamento de Anno 1676*, zde strany 130–131. Foto: Univerzita Karlova

Obr. 5: Incolatus et investitura Medico-Academica, In Aula Carolina publice Collata. Sive Promotio Doctoralis praenobilis [et] excellentissimi Domini Alexandri Ignatii Schamsky, Moravi Hradischio-Miloticensis, Philosophiae & Medicinae Doctoris, Praha 1710, nepag., před s. 1, detail, Národní knihovna České republiky, sign. Cheb 50/015.
Foto: Národní knihovna České republiky

Obr. 6: Incolatus et investitura Medico-Academica, In Aula Carolina publice Collata. Sive Promotio Doctoralis praenobilis [et] excellentissimi Domini Alexandri Ignatii Schamsky, Moravi Hradischio-Miloticensis, Philosophiae & Medicinae Doctoris, Praha 1710, s. 40, detail, Národní knihovna České republiky, sign. Cheb 50/015.
Foto: Národní knihovna České republiky

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
2026 Tomus LXVI. Fasc. 2 Pag. 137–164

DOPISY MAXE DVOŘÁKA ANTONÍNU REZKOVI Z LET 1894–1906

MAGDALENA KOPIČKOVÁ

LETTERS OF MAX DVOŘÁK TO ANTONÍN REZEK FROM 1894–1906

This edition brings the correspondence of Max Dvořák addressed to Antonín Rezek in 1894–1906 and places it in the context of his early professional career. Based on the surviving letters, the author follows Dvořák's professional engagements between Prague and Vienna, changes in his methodological thinking, and search for professional position at a time when he was gradually leaving the grounds of positivistic historiography and expanded his interest in the direction of the history of art. The correspondence also shows that, during this period, Rezek was helping him with stable professional counsel and support, which helped Dvořák find his bearings at a point when his professional focus was gradually taking shape.

Keywords: Max Dvořák – Antonín Rezek – correspondence – edition of sources – history of historiography – Vienna School of Art History – Czech historiography in the 19th and 20th century

DOI: 10.14712/23365730.2026.31

Max Dvořák (1874–1921) bývá právem pokládán za jednoho z nejvýznamnějších historiků umění 20. století a zároveň za průkopníka hlubší, duchovně orientované koncepce dějin umění. V českém prostředí jsou však jeho dílo i osobnost dodnes reflektovány jen fragmentárně, nejčastěji v souvislosti s jeho rolí představitele vídeňské školy dějin umění nebo v kontextu recepce „duchovědných" tendencí 20. století.[1] Jeho studijní etapa na pražské univerzitě, stejně jako formativní profesní kontakty zůstávají vesměs jen naznačeny. Tato edice dopisů Maxe Dvořáka Antonínu Rezkovi (1853–1909) z let 1894–1906 chce k poznání této opomíjené etapy přispět, nikoli jen jako doplněk k biografii, ale jako materiál umožňující sledovat dynamiku profesního zrání ve vztahu k určitému typu akademického prostředí a jeho aktérům.

[1] Ke Dvořákovu životu a dílu byla v českém prostředí publikována řada studií. Za základní výchozí text lze považovat životopisný úvod Jaromíra Pečírky ve svazku: Max Dvořák, *Umění jako projev ducha*, Praha 1936, s. VII–XCII. Dále viz zejména: Rudolf Chadraba, *Max Dvořák a Vídeňská škola dějin umění*, in: Rudolf Chadraba – Josef Krása – Rostislav Švácha – Anděla Horová (edd.), Kapitoly z českého dějepisu umění, II, Dvacáté století, Praha 1987, s. 9–52. V posledních letech se systematickému výzkumu Dvořákovy metodologie a recepce jeho díla věnuje PhDr. Tomáš Murár, Ph.D., z Ústavu dějin umění AV ČR, který je organizátorem mezinárodních konferencí věnovaných odkazu vídeňské školy dějin umění, jež se v Praze konají od roku 2019 zpravidla ve dvouletých intervalech.

© 2026 The Author. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

Soubor, který je zde předkládán, zahrnuje třicet sedm psaní z let 1894–1906, pocházejících z pozůstalosti Antonína Rezka uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze. Většinu tvoří dopisy v užším slova smyslu, doplněné o dva korespondenční lístky a jednu dopisnici. Všechny texty jsou dochovány v rukopisných originálech a zachycují komunikaci výlučně z jedné strany – totiž od Dvořáka k Rezkovi. Pozůstalost Maxe Dvořáka, uložená ve vídeňském Institutu für Kunstgeschichte, žádnou relevantní korespondenci z českého prostředí neobsahuje.[2] Přestože není možné rekonstruovat úplný dialog, na základě vnitřních indicií v jednotlivých dopisech víme, že Rezek Dvořákovi odpovídal, a to nejen ve věcech odborných, ale také osobních a organizačních.

Z edičního hlediska představuje publikace dopisů Antonínu Rezkovi mimořádný soubor k poznání Dvořákovy myšlenkové a profesní geneze. Dosud byla jeho osobní korespondence zpřístupněna jen výběrově, především prostřednictvím svazku *Listy o životě a umění*,[3] který v roce 1943 během války uspořádal historik umění, Dvořákův žák,[4] Jaromír Pečírka (1891–1966). Svazek zahrnuje dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi. V roce 2004 publikovali Marek Krejčí a Jiří Křížek v časopisech Umění[5] a Zprávy památkové péče[6] dopisy adresované Vincenci Kramářovi (1877–1960). Poslední ucelený soubor představuje edice korespondence adresované hraběti Karlu Lanckorońskému (1848–1933), viceprezidentovi Centrální komise pro ochranu památek ve Vídni, kterou v roce 2015 připravilo a vydalo vídeňské pracoviště Polské akademie věd jako kritickou edici.[7]

Edice dopisů Antonínu Rezkovi tak přibližuje méně známé období, které bylo ve Dvořákově životě zásadní, období hledání odborného směřování, postupného formování metodologického přístupu i prvních pokusů o institucionální zakotvení.

První doložitelné setkání Maxe Dvořáka s Antonínem Rezkem proběhlo v zimním semestru akademického roku 1892/93, kdy tehdy osmnáctiletý Dvořák začal navštěvovat Rezkův historický seminář.[8] Jejich vztah měl však hlubší kořeny: v profesním prostředí i kulturním okruhu, který sdíleli už před univerzitními lety. Rezek, tehdy profesor rakouských dějin na pražské univerzitě, dobře znal lobkovický archiv na zámku v Roudnici nad Labem, kam docházel už v osmdesátých letech 19. století.[9] Právě tam působil jako archivář a knihovník Dvořákův otec, Max Dvořák starší (1843–1909).

Roudnický archiv patřil k nejvýznamnějším šlechtickým soukromým archivům své doby. Díky otcovu působení v archivu měl Dvořák od mládí možnost sledovat práci s historickým materiálem z bezprostřední blízkosti, a to materiálem z období pozdního středověku

[2] Friedrich Polleross, *Materialien zu tschechisch-österreichischen KunsthistorikerInnen im Archiv des Instituts für Kunstgeschichte der Universität Wien*, Umění 67/6, 2019, s. 565–586.

[3] Max Dvořák, *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*, ed. Jaromír Pečírka, Praha 1943.

[4] V letech 1917–1918 působil jako asistent Maxe Dvořáka při Centrální komisi pro ochranu památek ve Vídni.

[5] Marek Krejčí, *Dopisy Maxe Dvořáka Vincenci Kramářovi*, Umění 52/4, 2004, s. 353–369.

[6] Jiří Křížek, *Dopisy Maxe Dvořáka Vincenci Kramářovi z let 1900–1921*, Zprávy památkové péče 64/6, 2004, s. 554–557.

[7] Max Dvořák, *Listy Maxa Dvořáka do Karola Lanckorońskiego (1907–1921). Briefe von Max Dvořák an Karl Lanckoroński (1907–1921)*, Bogusław Dybaś – Joanna Winiewicz-Wolska – Irmgard Nöbauer – Justyna Radłowska – Piotr Salwa (Hgg.), Wien 2015.

[8] Archiv Univerzity Karlovy, fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, i. č. 23, Katalogy posluchačů, Katalog posluchačů FF UK v ZS 1893–1894, Řádní a mimořádní posluchači, farmaceuti.

[9] Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond Antonín Rezek, bez i. č., Korespondence přijatá, Max Dvořák st.

a převážně raného novověku. Výběr témat přitom nevycházel pouze z dostupnosti pramenů, ale odrážel i akcenty tehdejší univerzitní výuky, jejíž důraz – včetně Rezkova semináře – směřoval právě k těmto obdobím.[10]

Výmluvným dokladem této konstelace je edice Deníků Matyáše Borbonia z Borbenheimu, kterou Dvořák připravoval v průběhu roku 1893/94 a vydal o rok později.[11] Ve svém úvodu tehdy dvacetiletý (!) autor napsal: „*Kdo zkoumá dějiny nějaké doby, musí se hlavně stále ptáti po vlivu, jejž měly poměry celkově na jednotlivce a naopak*.“[12] Pokus uchopit Borbonia jako osobnost formovanou dobou – a zároveň aktivně do dění zasahující – je čitelnou paralelou k Dvořákovi samotnému. Tak jako on četl Borbonia, čteme dnes my jeho. Tak jako tehdy hledal vzorce mezi individuálním gestem a strukturou doby, formovala se v jeho vlastním případě vědecká identita v síti kulturních, institucionálních a mezilidských vztahů. V této síti zaujímá Antonín Rezek místo obzvláštní: jako profesor, redaktor, důvěrník a adresát, jemuž Dvořák svěřoval svou odbornou orientaci i generační pnutí.

Jádro korespondence tvoří dopisy z let 1895–1896. V tomto dvouletí je frekvence dopisů nejvyšší a zároveň se v nich nejzřetelněji vyjevují tematické okruhy, které Dvořáka zaměstnávaly: od praktických organizačních záležitostí přes zprávy o studiu až po úvahy o výběru témat, metodě a směřování odborné práce. Vysvětlení této intenzity je prosté: po dvouletém studiu na pražské univerzitě odešel Dvořák na podzim roku 1894 do Vídně, kde nastoupil do přípravného kurzu Institutu pro rakouský dějezpyt, zatímco Rezek v té době dlel stále ještě v Praze. Přirozenou formou kontaktu se tak stala právě korespondence.

Institut, do něhož byl Dvořák přijat, představoval v té době přední evropské pracoviště pro obor pomocných věd historických.[13] Studium zde bylo rozděleno do jednoletého přípravného a dvouletého hlavního kurzu, přičemž důraz byl kladen zejména na středověkou diplomatiku, paleografii a systematickou práci s prameny.[14] V rámci přípravného kurzu se Dvořák mimo jiné věnoval rozboru Kosmovy kroniky – textu, který odpovídal jak dobové profilaci Institutu, tak i jeho osobnímu zájmu o výklad narativních pramenů. Právě tuto práci obhájil později, v roce 1897, jako disertaci na vídeňské univerzitě.[15] V dopise z roku 1895 se zmiňuje o práci na „jiné“ disertaci, její konkrétní téma však v té době ještě neuvádí, což může naznačovat, že původní projekt byl v průběhu studií přehodnocen.

Ačkoli byl od října 1894 frekventantem vídeňského Institutu pro rakouský dějezpyt, jeho odborný kontakt s českým prostředím neustal, a to nejen prostřednictvím korespondence, ale i publikačních aktivit. Již během letních měsíců roku 1893 a znovu v roce 1894 pobýval Dvořák v Kopidlně na zámku hraběte Ervína Šlika, kam jej přizval jeho otec, archivář

[10] Jaroslav Marek, *Jaroslav Goll*, Praha 1991, s. 179.

[11] Rukopis edice předložil Dvořák v lednu 1894, k samotnému knižnímu vydání došlo až v roce 1895.

[12] Max Dvořák (ed.), *Dva denníky Dra. Matiáše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1896, s. 6.

[13] K dějinám Institutu pro rakouský dějezpyt, jeho pedagogickému profilu, vývoji kurikula a přehledu frekventantů srov. zejména: Alphons Lhotsky, *Geschichte des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1854–1954*, Graz – Köln 1954; Thomas Winkelbauer, *Das Fach Geschichte an der Universität Wien. Von den Anfängen um 1500 bis etwa 1975*, Wien 2018.

[14] A. Lhotsky, *Geschichte des Instituts*, s. 29.

[15] Disertační práce nebyla nikdy jako celek publikována. Dvořák z ní však čerpal pro dílčí studie, jež vyšly v letech 1898 a 1899. Hans Aurenhammer, *Max Dvořák (1874–1921). Von der historischen Quellenkritik zur Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, in: Karel Hruza (Hg.), Österreichische Historiker. Lebensläufe und Karrieren 1900–1945, II, Wien – Köln – Weimar 2012, s. 169–200, zde s. 175.

Max Dvořák starší, aby zde asistoval při uspořádání šlikovského archivu.[16] To probíhalo na žádost majitelů panství, a to podle metodiky uplatněné dříve v roudnickém lobkovickém archivu. Mladý Dvořák se na této práci podílel jen částečně. Jeho hlavní pracovní náplní bylo třídění a organizace zámecké knihovny, ovšem nemálo času strávil také pořádáním a studiem archiválií, ať už z vlastního podnětu, nebo na doporučení otce.

Publikačním výsledkem obou pobytů byla studie *Hrabata Šlikové a jich archiv v Kopidlně*,[17] otištěná v prvním ročníku právě založeného *Českého časopisu historického*, a současně vznikl německý text, publikovaný pod názvem *Beitrag zur gräflich Schlik'schen Herrschafts – und Hausgeschichte*.[18] V dopisech Rezkovi se Kopidlno objevuje opakovaně, a to jako pracovní prostředí i jako téma, k němuž se vztahují praktické otázky badatelské i redakční povahy. Rezek v korespondenci nevystupuje pouze jako někdejší univerzitní učitel, ale i jako redakční autorita. Spolu s Jaroslavem Gollem byl spoluzakladatelem časopisu, do něhož Dvořák tímto textem vstoupil jako začínající autor, ale s nezanedbatelnou odbornou ambicí.

Krátce nato Rezek Dvořákovi – v roli redaktora nově založeného časopisu – nabídl zpracování recenze nedávno vydaného osmého svazku *Sněmů českých*. Dvořák nabídku přijal: „*Rezek si u mne objednal referát o posledním díle sněmů (hlavně o processu proti Jiřímu z Lobkovic). Probírám to nyní a velmi mne to baví*,“[19] napsal v červenci 1895 příteli Josefu Šustovi.

Onen svazek představoval ediční výstup Františka Dvorského, dlouholetého archiváře a od roku 1892 ředitele Zemského archivu v Praze.[20] Ač bez maturity a bez univerzitního vzdělání,[21] Dvorský se díky mimořádné píli a technické zdatnosti etabloval v rámci instituce jako klíčová postava. Projektu Sněmů českých se účastnil od počátku, nejprve jako spolupracovník Antonína Gindelyho; po jeho smrti převzal vedení edice samostatně.[22] Osmý svazek byl prvním, který připravil bez Gindelyho dohledu, a zároveň prvním, který se stal předmětem systematické kritiky.[23]

Dvořákův text, otištěný v ČČH roku 1896,[24] nebyl recenzí v úzkém smyslu, ale důsledně pojatou metodickou výtkou. Kritizoval absenci úvodu, nevyužité rukopisné varianty, ignoraci materiálu císařské vyšetřovací komise i zcela chybějící poznámkový aparát.[25] Polemika se však netýkala pouze faktických nedostatků. Ve skutečnosti šlo o střet dvou epistemologických logik: edice jako reprodukční techniky a edice jako interpretačního výkonu.

[16] Informace o působení Maxe Dvořáka v kopidlenském archivu přináší dopis (resp. jeho strojopisná kopie) uložený ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové, pracoviště Zámrsk (dále SOA Zámrsk), fond Ústřední správa šlikovských velkostatků Jičíněves (dále ÚSVs Jičíněves), inv. č. 312, k. č. 20. Tímto dopisem Max Dvořák v roce 1909 reagoval na žádost Antonína Schabaty, zámeckého správce v Kopidlně, o sdělení, v jakém stavu se nacházel kopidlenský archiv v době, kdy v něm Dvořák působil. Konkrétní zpráva o jeho pracovní náplni a činnosti se v kopidlenském archivu nedochovala.

[17] Max Dvořák, *Hrabata Šlikové a jich archiv v Kopidlně*, Český časopis historický (dále ČČH) 1, 1895, s. 298–307.

[18] Max Dvořák, *Beitrag zur gräflich Schlik'schen Herrschafts- und Hausgeschichte*, Jičín 1895.

[19] Max Dvořák, *Listy o životě a umění*, ed. Jaromír Pečírka, Praha 1943, s. 33 (Dopis Maxe Dvořáka Josefu Šustovi, červenec 1895, Roudnice nad Labem).

[20] Karol Bílek, *Archivář František Dvorský a Sobotka*, Sobotka 2010, s. 22.

[21] Tamtéž, s. 12.

[22] Tamtéž, s. 22.

[23] Tamtéž, s. 29.

[24] Max Dvořák, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, ČČH 2, 1896, s. 186–196.

[25] Tamtéž, s. 193–194.

Dvořák se v recenzi neobracel proti Dvorskému osobně, ale proti logice jeho práce, jejímž smyslem bylo zachytit dokument v úplnosti, nikoliv jej vyložit.

Dvorský, jehož autorita vzešla právě z této rutinní, ale bezpečně ověřené formy ediční praxe, reagoval brožurou: *Obrana Sněmů českých proti posudku M. Dvořáka jun*.[26] Jeho odpověď, stylizovaná jako obrana staršího profesionála proti nevděčnému mladíkovi, byla ironická, osobní a místy defenzivní: spíše než k věcnému jádru směřovala k ochraně vlastní profesní integrity. Kritika byla chápána jako zásah do statusu, nikoliv jako metodologická oponentura.

Dvořák na tuto výzvu odpověděl jen stručným a věcným textem, v němž odmítl pokračovat v osobní rovině sporu.[27] Klíčovou roli v jeho strategii sehrál opět Antonín Rezek – jako redaktor i jako prostředník. Dvořák s ním konzultoval nejen obsah výtek, ale i rozsah, tón a strukturu samotného textu. Ve světle této podpory je jeho recenze čitelná jako pečlivě komponovaný vstup do metodologického pole historické vědy, jako pokus přesměrovat ediční standardy od prostého zpřístupnění k analytické práci s pramenem.

Tento moment zároveň rámuje i jeho souběžně vznikající studii o procesu s Jiřím z Lobkovic, která v témže ročníku ČČH uzavírá polemický oblouk.[28] Téma je identické, přístup zásadně jiný: zatímco Dvorského edice jen předkládá dokumenty bez kontextu, Dvořák rekonstruuje logiku politického konfliktu, analyzuje motivace jednotlivých aktérů a ukazuje, jak se skrze proces formuje mocenská konfigurace konce 16. století. V této práci se už naplno objevuje Dvořákovo přesvědčení, že historik nemá jen reprodukovat, ale také klást otázky, vybírat, strukturovat a vykládat matérii.

Ve druhé polovině devadesátých let se ve Dvořákových dopisech začíná zřetelněji objevovat zájem o obecnější rámec dějin, o jejich ideový rozměr a kulturní souvislosti. Tato proměna se odehrává ve chvíli, kdy Tomáš Masaryk vstoupil na scénu s tezí, která hluboce narušila dosavadní pravidla oboru: knihy *Česká otázka* (1895) a *Naše nynější krise* (1895) nepředstavovaly jen pokus o syntézu české minulosti, ale otevřené přetvoření dějin v nástroj mravní politiky. Masarykův důraz na kontinuitu humanitního ideálu – od husitství přes českobratrství k Havlíčkovi – artikuloval historickou naraci jako výraz hodnot, nikoli jen faktů. Takto koncipovaná teleologie, jež hodnotí minulost podle míry její služby vyššímu cíli, vyvolala odpor v prostředí akademické historiografie,[29] a stejně tak i u Dvořáka, tehdy mladého posluchače Institutu pro rakouský dějezpyt.

V dopisech Antonínu Rezkovi Masarykovo pojetí nešetří: odmítá jeho metodickou lehkost, absenci pramenného aparátu i etické instrumentalizování historie. Označení „historický diletantismus“ zde není jen školským gestem, ale projevem hlubší metodologické nedůvěry vůči každému výkladu, který staví smysl dějin nad jejich vnitřní strukturu. Přesto se právě v tomto odmítnutí rodí otázky, které budou stát v jádru Dvořákova pozdějšího díla. Masarykova syntéza byla pro Dvořáka nepřijatelná v prostředcích, ale ne v ambici. I on bude později hledat princip, který by dějinám vtiskl hlubší logiku, nikoli však ve jménu národa, nýbrž jako projev vývoje ducha.[30]

[26] František Ivan Dvorský, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Díl 8. 1591–1594. Obrana Sněmů českých. Proti posudku M. Dvořáka jun. v Českém časopise historickém, roč. 2, s. 186–196*, Praha 1896.

[27] Max Dvořák, *Polemika*, ČČH 2, 1896, s. 325–329.

[28] Max Dvořák, *Process Jiřího z Lobkovic*, ČČH 2, 1896, s. 271–292.

[29] Miloš Havelka, *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995.

[30] Max Dvořák, *O nejnaléhavějších metodických problémech ve výchově k uměleckohistorickému bádání*, in: Jaromír Pečírka (ed.), Umění jako projev ducha, Praha 1936, s. 187–205.

Tuto proměnu myšlenkového horizontu lze nejvýrazněji pozorovat ve Dvořákově korespondenci ze sklonku 90. let; markantně se odráží v jednom listu příteli Josefu Šustovi ze 14. 8. 1902.[31] V něm reflektuje potřebu vysvětlit kulturní analogie, které nelze odvodit z přímých kauzálních souvislostí, ale které signalizují hlubší jednotu duchovní konfigurace epochy. Zvažuje možnost, zda by tyto jevy nebylo možné vykládat analogicky k Darwinově teorii evoluce, nikoli však v biologickém, nýbrž kulturně-psychologickém smyslu. Lidský duch podle něj neprochází revolucemi, ale jemnými transformacemi, jež se projevují napříč oblastmi náboženství, umění i intelektuální kultury. Tento myšlenkový posun, jakkoli se formálně hlásí k metodologickému pozitivismu, představuje již krok za jeho hranice. Dvořák zde sice Masarykův morální teleologismus výslovně odmítá, ale zároveň formuluje obdobnou ambici: integrovat jednotlivé historické jevy do ideového celku. Zatímco Masaryk podřizuje dějiny apriorní etické ideji, Dvořák se pokouší vyložit je jako výraz imanentního vývoje duchovní struktury. Negativní vymezení se zde stává východiskem vlastní syntézy.

Rok 1897 lze ve Dvořákově profesním vývoji chápat jako okamžik nenápadného, avšak zásadního přesměrování jeho odborného zájmu. V únoru úspěšně obhájil na vídeňské univerzitě disertaci věnovanou Kosmově kronice, čímž uzavřel etapu spjatou s formálním školením historika v rámci Institutu pro rakouský dějezpyt.[32] Zároveň však lze v jeho korespondenci i publikační činnosti sledovat posun k odlišné metodologii, která přestává upřednostňovat politické struktury a narativní prameny a obrací se k vizuálnímu výrazu jako cestě k uchopení kulturního klimatu epochy.

K tomuto posunu přispělo nejen studijní prostředí vídeňského Institutu, kde byly přednášky z dějin umění povinnou součástí kurikula,[33] ale především osobní kontakt s profesorem dějin umění, Franzem Wickhoffem (1853–1909). V roce 1895 byl Dvořák osloven, aby se stal z dnešního pohledu pomocnou vědeckou silou. Měl na starosti správu pomůcek k výuce dějin a pravidelně se účastnil přednášek i praktických cvičení kladoucích důraz na stylovou analýzu, vývoj forem a vztah mezi výtvarným projevem a ideovým horizontem doby. Wickhoffova studie tzv. Vídeňské geneze, vydaná právě v této době, sehrála ve Dvořákově myšlení klíčovou roli, neboť se stala nejen inspirací, ale i podnětem k jeho první kunsthistorické reflexi.[34]

Dvořákova orientace se nemění náhle ani programově. Nejde o odvrat od historie, ale o rozšíření jejích nástrojů: o přechod od textu k obrazu, od faktografie k duchovnímu významu. Tuto proměnu prohlubuje i několikaměsíční badatelský pobyt v Paříži, kde Dvořák na podzim a v zimě 1897/98 studoval rukopisy ve sbírkách Louvru a Bibliothèque nationale. V dopisech Rezkovi podává postřehy z kulturně-historických institucí a klubů, které se v jeho očích vyznačovaly menší systematičností, zato však větší vnímavostí k významovým strukturám. Začíná vnímat umělecké dílo jako nositele kulturní paměti, tedy nikoli v opozici vůči pramenu, ale jako jeho rovnocennou variantu.

Ještě před návratem do Vídně přijal nabídku asistentského místa v nově ustaveném uměleckohistorickém semináři, který právě toho roku získal oficiální statut. Wickhoff, jemuž

[31] Max Dvořák, *Listy o životě a umění*, s. 103.

[32] Dne 31. března 1897 byl ve slavnostním sále Vídeňské univerzity promován doktorem filozofie. Národní archiv, fond Josef Šusta, i. č. 16, k. 3, Dopisy Maxe Dvořáka, Oznámení o slavnostním jmenování.

[33] A. Lhotsky, *Geschichte des Instituts*, s. 209.

[34] Max Dvořák, *Ein brechendes Buch*, Politik 35, 11. November 1896, s. 1.

ministerstvo povolilo vytvoření samostatného pracoviště, si Dvořáka vybral jako blízkého spolupracovníka, a to nejen pro jeho odbornou erudici, ale i talent a vnímavost.[35]

Změnu profesní orientace Dvořák nijak neartikuluje, ale jeho dopisy nesou její otisk. Paralelně s vlastní proměnou sleduje i institucionální vzestup Antonína Rezka, který od roku 1897 působil ve Vídni na ministerstvu kultu a vyučování.[36] Oslovení v dopisech – od „velectěného pana profesora" přes „dvorního radu" až po „Vaši excelenci" – odráží nejen respekt, ale i nový typ vztahu: místo někdejší akademické blízkosti nastupuje opatrná zdvořilost. Kontakty nepolevují,[37] jen se mění jejich rámec: z didaktického horizontu přecházejí do roviny strategického zajištění mladého badatele v dynamické vědecké krajině.

Období let 1902–1905 lze v životě Maxe Dvořáka číst jako fázi intenzivního hledání profesního ukotvení a zároveň jako stadium proměny jeho intelektuálního profilu. Po habilitaci ve Vídni v roce 1902 se Dvořák ocitl v pozici odborníka bez stabilního akademického zakotvení: zůstal přidružen k Institutu pro rakouský dějezpyt, pokračoval ve vědecké činnosti a toto období využíval k dalším zahraničním pobytům v jižní Francii a Římě, avšak stále bez pevného institucionálního rámce.

Právě proto se v roce 1903 vážně ucházel o profesuru na pražské univerzitě.[38] Jeho zájem nebyl symbolický; šlo o existenční jistotu, která by mu umožnila nejen pokračovat ve výzkumu, ale také založit rodinu.[39] Když byla při výběru dána přednost docentu Bohumilu Matějkovi, Dvořák neskrýval roztrpčení. V dopise Josefu Šustovi z dubna 1903 napsal: „*Buď nemám dost autokritiky a mýlím se ve své kvalifikaci, nebo nemám v profesorském sboru pražské fakulty jediného přítele.*"[40]

Z dopisů i jiných pramenů je patrné, že hlavní překážkou nebyla odborná úroveň, nýbrž složitá kombinace fakultní politiky, osobních sympatií a nacionálních preferencí. Dvořákovo pražské fiasko představovalo zlom nikoliv ve smyslu rezignace, nýbrž přesměrování ambicí. Už o rok později zmiňoval v korespondenci nabídku ze švýcarského Fribourgu, která jej lákala jak zázemím, tak geografickou blízkostí k Francii a Itálii. Naděje se však nenaplnila. Dle pozdějšího vysvětlení rektora univerzity Carla Decurtinse byla kandidatura zrušena „v důsledku nedávných událostí".[41] Šlo přitom o odraz širší politické situace: po vypuknutí rusko-japonské války v únoru 1904 a následných nacionalistických střetech v Praze byla Dvořákova nominace vnímána jako potenciálně konfliktní. I ve stabilním Švýcarsku sílila opatrnost vůči jakémukoli ideovému zabarvení akademických postů. Ačkoliv

[35] „Dostal jsem dopis od prof. Wickhoffa, že ministerstvo mu povolilo zřízení zvláštního semináře kunsthistorického a spojené s ním místo asistenta; chci-li, že mohu býti u něho asistentem, kteréž místo bych však musel již v lednu nastoupit. Rozhodl jsem se ovšem, že místo to příjmu, znamená pro mne příležitost k dalšímu vzdělání a což může býti příjemnějšího než mít za chefa Wickhoffa." M. Dvořák, *Listy o životě a umění*, s. 52.

[36] Bohumil Jiroušek, *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002, s. 102.

[37] Vzhledem k tomu, že se v tomto období (zejména po roce 1897) oba pohybovali ve Vídni, docházelo i k osobním setkáním. Dvořák býval u Rezka – tehdy již úředníka ministerstva – častým návštěvníkem. B. Jiroušek, *Antonín Rezek*, s. 107.

[38] Jindřich Vybíral, *Revoluce, která se nekonala. Neúspěšný pokus Maxe Dvořáka o pražskou profesuru*, in: Johana Lomová – Jindřich Vybíral (edd.), Umění a revoluce. Pro Milenu Bartlovou, Praha 2018.

[39] J. Vybíral, *Revoluce, která se nekonala*, s. 18.

[40] M. Dvořák, *Listy o životě a umění*, s. 115.

[41] Tomáš Murár, *'I Am Wrong About My Qualifications, or I Do Not Have Any Friends': Archival Research on the First Professorship of Max Dvořák*, Folia Historiae Artium 22, 2024, s. 62.

Dvořák sám zůstal v této kauze mimo jakoukoli přímou účast, jeho český původ i pražské napojení se ukázaly jako diskvalifikující.[42]

Obrat nastal v roce 1905, kdy ve Vídni zemřel profesor dějin umění Alois Riegl (1858–1905), čímž se otevřela cesta k profesuře i pro Dvořáka, ačkoliv ani tento přechod nebyl hladký. Jmenování mimořádným profesorem doprovázely národnostní třenice a profesní rivality, jejichž kontury lze mezi řádky sledovat i ve Dvořákově korespondenci. Přesto právě v této chvíli získal dlouho postrádanou stabilitu: nejen institucionální, ale i osobní. V roce 1906 uzavřel sňatek, krok, který v jeho vlastní reflexi přímo souvisel s jistotou akademického zakotvení.[43]

Korespondence Maxe Dvořáka s Antonínem Rezkem se uzavírá v červnu roku 1906 stručným pozdravem z Jindřichova Hradce, města, odkud Antonín Rezek pocházel. Uzavírá se tak symbolicky jeden z nejvýznamnějších intelektuálních vztahů Dvořákova raného odborného vývoje. V té době již Rezek nefiguroval ve veřejném ani akademickém životě. Po vleklých zdravotních obtížích a několika pobytech v zahraničních sanatoriích se postupně stáhl do ústraní.[44] Poslední dva roky života strávil v psychiatrickém sanatoriu v pražské Bubenči,[45] kde počátkem února 1909 ve věku šestapadesáti let zemřel.[46] Prameny nám neumožňují s jistotou zjistit, zda po Rezkově hospitalizaci zůstávali oba vědci v kontaktu.[47]

Z jiné korespondence však víme, že se Rezek o Dvořákovi vyjadřoval s uznáním a označoval jej za „svého žáka“, jak Dvořák s patrnou hrdostí sděloval příteli Josefu Šustovi v roce 1896.[48] Tento detail napovídá mnohé o povaze jejich vztahu, který ovšem nelze redukovat na běžný rámec učitele a žáka. Rezek byl pro Dvořáka důležitým průvodcem v počáteční fázi odborného života: pedagogem, redaktorem, podporovatelem i prostředníkem. Zatímco profesor Jaroslav Goll bývá tradičně uváděn jako klíčová postava Dvořákových pražských studií, právě tato edice ukazuje, že obdobnou – a v mnoha ohledech dokonce podstatnější, zdá se, iniciační – roli sehrál i Antonín Rezek.

Ediční poznámka

Soubor zpřístupněné korespondence Maxe Dvořáka (1874–1921) adresované Antonínu Rezkovi (1853–1909) zahrnuje třicet sedm položek z let 1894–1906. Tvoří jej třicet čtyři dopisů, dva korespondenční lístky a jedna dopisnice. Edice vychází z autografů dochovaných výhradně v pozůstalosti Antonína Rezka uložené v Literárním archivu Památníku

[42] Tamtéž.

[43] Jeho manželkou se stala Gisela, roz. Hyhlík (1869–1908), o pět let starší vzdálená příbuzná. Narodila se v Budapešti, v letech 1887–1890 studovala hru na klavír na vídeňské konzervatoři. V květnu 1907 porodila dceru Hermínu, v listopadu 1908 dceru Giselu. Dva týdny po druhém porodu náhle zemřela.

[44] B. Jiroušek, *Antonín Rezek*, s. 139.

[45] Tamtéž, s. 141.

[46] Tamtéž, s. 143.

[47] Je známo, že když se zdravotní stav Antonína Rezka na počátku roku 1907 zhoršil, zničil některé písemné materiály. Není vyloučeno, že mezi nimi byla i část přijaté korespondence – včetně dopisů Maxe Dvořáka. Srov. B. Jiroušek, *Antonín Rezek*, s. 140.

[48] M. Dvořák, *Listy o životě a umění*, s. 44.

národního písemnictví v Praze (LA PNP). Na základě vnitřních indicií je zřejmé, že Rezek na dopisy odpovídal; tyto listy se však nedochovaly.

Texty jsou řazeny chronologicky podle data vzniku, případně rekonstruovaného data, je-li datum na originále chybné či zcela absentující – v takových případech je uvedeno v hranatých závorkách. Místo odeslání je uváděno ve zkrácené podobě (např. „Roudnice“ místo „Roudnice nad Labem“) v zájmu formální jednotnosti.

Transkripce se řídí zásadami modernizovaného přepisu. Pravopis a interpunkce byly upraveny podle současné normy, bez zvláštního vyznačení. Normalizovány byly i dobové varianty výrazů („konservativní“ → „konzervativní“, „positivismus“ → „pozitivismus“), archaické infinitivy („sestaviti“ → „sestavit“), a zjednodušeny byly zdvojené souhlásky v cizích slovech („officielně“ → „oficiálně“). Výjimečně se v dopisech vyskytují hranaté závorky užité autorem; v edici byly převedeny na závorky kulaté, aby nedocházelo ke kolizi s edičními zásahy, které jsou označeny výhradně hranatými závorkami.

Oslovení a závěrečná formule (např. „Váš vděčný žák Max Dvořák“) jsou ponechány jako integrální součást textu. Vlastní jména kolísající nebo psaná chybně byla sjednocena podle současné podoby („Kaicl“ → „Kaizl“), stejně jako pravopis předložkových spřežek („z r.“ namísto „z roku“).

Datace uvedená přímo v textu dopisu (např. „v Římě 22. 3.“) byla přesunuta do záhlaví a v textu dopisu se již neopakuje.

Škrty v originálu nejsou přepisovány. Podtržení jednotlivých slov je zachováno. Požadovaný tvar některých výrazů byl rovněž jazykově upraven (např. „nonchalantně“ → „nonšalantně“, „tentokráte“ → „tentokrát“, „dost“ → „dosti“). Odstavcová struktura textu odpovídá originálu.

Fond osobní pozůstalosti Antonína Rezka dosud není inventárně zpracován – z tohoto důvodu není uváděno inventární označení jednotlivých položek.

Poznámkový aparát slouží k identifikaci osob, míst, historického kontextu a současně upozorňuje na jazykové či stylistické zvláštnosti.

Edice dopisů

Dopis č. 1
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 27. 4. 1894, Praha

Velectěný pane profesore!

Prosím, omluvte mne churavostí, že jsem posud nepřišel odevzdat zapůjčený rukopis a že v neděli nemohu jet do Roudnice. Snad by bylo možno cestu tu na příští neděli odložit. Jak mi bude poněkud lépe, osmělím se omluvu svou ústně přednést.

Váš oddaný a vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 2
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 8. 2. 1895, Roudnice

Velectěný pane profesore!

Pro nemoc nemohl jsem bohužel dříve sestavit zprávu o šlikovském archivu.[49] Učinil jsem, pokud možno krátký výtah z německého pojednání,[50] které jsem měl připraveno pro učenou společnost. Myslím, že je ze zprávy té patrno, v jakém směru možno v Kopidlně něco nalézt, a že uveřejnění dalšího pojednání v učené společnosti tím odpadá. Nevím, budete-li spokojen s touto formou archivní zprávy, ale užil jsem jí, bych se vyhnul úplné suchopárnosti. Nezazlete, prosím, mé neskromnosti a prosbě, byste ve zprávě opravil neb škrtl, co třeba. Churavost bránila mi zároveň intenzivněji se obírat s prací o Jáchymově. Nyní se opět s plnou chutí uchopím věci a myslím, že se mi podaří zachytit živý obraz tohoto hypertrofického vývoje kraje a rodu s peněžním základem na půdě české s formou a pozadím městského a peněžního vývoje německého. Hledím si především nyní zjednat znalosti současných hospodářských, finančních a mincovních poměrů německých. Obtíže mi působí nedostatek báze pro hospodářské i jiné poměry v Čechách. Buď již o Velikonocích, nebo počátkem prázdnin chci doplnit svůj materiál v Drážďanech a potom v Praze.

O Velikonocích dovolím si učinit svou poklonu a přinést kopidlanské přepisy. Prosím vyřiďte mé poručení panu prof. Gollovi,[51] a ještě jednou odpusťte, že apeluji tak na Vaši laskavost.

Váš vděčný žák
Max Dvořák

Dopis č. 3
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 27. 7. [1895], Roudnice

Velectěný pane profesore!

Milerád pokusím se dle možnosti napsat referát o posledním díle sněmů.[52] Mám nyní k tomu pokdy, neboť se chci zdržet delší čas doma,[53] bych poněkud napravil chatrné své zdraví. Pracuji opět s chutí na své disertaci, z čehož jsem byl prací o Kosmovi vyrušen.[54]

[49] Ve šlikovském archivu v Kopidlně u hraběte Ervína Šlika trávil Max Dvořák prázdniny v letech 1893–1894; poprvé sem přijel v létě 1893 spolu se svým otcem Maxem Dvořákem st., který byl pověřen uspořádáním archivu po vzoru roudnického. Max Dvořák ml. se zde podílel zejména na třídění knihovny, částečně však pracoval i s archivním materiálem. Většina dokumentů ze šlikovského rodinného archivu obsahuje regesty a popisky psané rukou jeho otce, dochovaly se však i exempláře popsané samotným Maxem Dvořákem ml.

[50] M. Dvořák, *Beitrag zur gräflich Schlik'schen Herrschafts- und Hausgeschichte*, Jičín 1895.

[51] Jaroslav Goll (1846–1929) – český historik, žák Václava Vladivoje Tomka a Theodora Mommsena, profesor obecných dějin na Karlo-Ferdinandově univerzitě, zakladatel tzv. Gollovy školy a redaktor ČČH; výrazně ovlivnil formování české moderní historiografie.

[52] „Posledním dílem sněmů" míní Dvořák osmý svazek edice *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, VIII, *1592–1594*, vydané Královským českým archivem zemským (Praha 1895; tiskem Dr. Edv. Grégra). Podle dochované korespondence s Josefem Šustou si Rezek u Dvořáka jako redaktor ČČH referát o tomto svazku, zvláště k procesu s Jiřím z Lobkovic, výslovně vyžádal. Srov. M. Dvořák, *Listy o životě a umění*, s. 33.

[53] Domovem tu Dvořák míní zámek v Roudnici nad Labem, kde jeho otec Max Dvořák (1843–1909) působil jako archivář a knihovník knížecího rodu Lobkoviců.

[54] Dvořák v dopise z roku 1895 zmiňuje práci na disertaci, jejíž konkrétní téma není známo. V roce 1897 však obhájil disertaci o Kosmově kronice na Vídeňské univerzitě, což naznačuje, že původní téma bylo nakonec opuštěno.

V posledním čísle „Mittheilungen des Instituts“[55] je krátký článek[56] od Kaindla,[57] v němž se dokazuje, že Kosmas nemůže být skladatelem veršů de passione sti Adalberti.[58] Z bližšího přihlédnutí k místu, na němž Kaindl svůj důkaz bazíruje, je patrno, že se dá z něho přímý opak odvodit. Nemohl bych k tomu krátce poukázat v drobnostech časopisu?

Rozbor Kosmy přivedl mne také k sporu o založení biskupství pražského. A tu mne překvapilo, jak při vší velké literatuře nonšalantně se tu posud pracovalo. Ani srovnání s ostatními zakládacími listinami císařské a papežské kanceláře v X. a XI. st[oletí] nikdo posud řádně neprovedl. Tuším, že se mi podařilo dokázat, že sporná předloha listiny z r. 1086 nebyla vůbec zakládací listinou biskupství a ani za takovou nebyla vydávána, nýbrž že to byla listina, v níž císař potvrzuje Vojtěchovi změněný a ustálivší se poněkud rozsah diecéze. A tuto listinu předložil biskup Jaromír v Mohuči, ale ne neporušenou, nýbrž interpolovanou nesprávným údajem, týkajícím se prvotní jednoty diecéze pražské a moravské. Tím se spor o pravost listiny jednoduše řeší. Napsal jsem delší pojednání o Kosmovi, hlavně o poměru jeho díla k západní literatuře, speciálně k tendenční literatuře de lite.

Přijímací zkouška v institutu měla poněkud neočekávaný výsledek. Přijati byli za členy dva Češi, totiž Novák[59] a já. U mne rozhodla tuším hlavně práce o Kosmovi.

Z domova mám vyřídit poručení a pozdrav. Otec[60] dopisuje právě kopiář Ferdinanda I.,[61] jejž by rád časem uveřejnil v Archivu českém. A já podrobuji všecky naše rukopisy důkladné revizi, zda by se nedalo něco nového vytěžit pro dobu Ferdinanda I. Po prázdninách budu snad mít materiál zdejší úplně pohromadě.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 4

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 21. 10. 1895, Vídeň

Velectěný pane profesore!

Obdržev Váš dopis, dopsal jsem hned Bahrovi,[62] by referát příslušně změnil, takže můžete být ve věci bez starosti.

Článek o českém antihistoricismu zašlu, jakmile jej obdržím od prof. Masaryka, a ostatní k určenému termínu. Myslím, že obě knihy[63] prof. Masaryka jsou dosti důležitá věc, mluví

[55] Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (dále MIÖG), odborný historický časopis vydávaný od roku 1890 Institutem für österreichische Geschichtsforschung při Vídeňské univerzitě.

[56] Raimund Friedrich Kaindl, *Zu Cosmas*, MIÖG 16, 1895, s. 349–351.

[57] Raimund Friedrich Kaindl (1866–1930) – rakouský historik a etnograf, profesor na univerzitách v Černovicích a Grazu.

[58] De passione sti Adalberti (lat.) – O utrpení sv. Vojtěcha. Jedná se o veršovanou legendu o životě sv. Vojtěcha o jejíž autorství a dataci se vedly spory.

[59] Jan Bedřich Novák (1872–1933) – český historik, žák Jaroslava Golla, od roku 1916 ředitel Archivu země České. Podílel se na vzniku Státní archivní školy, kde působil v letech 1920–1927.

[60] Max Dvořák st. (1843–1909) – lobkovický archivář a knihovník na zámku v Roudnici nad Labem, od roku 1907 knížecí archivní rada.

[61] Jedná se o opis registra *Přípisy listů poselství krále Ferdinanda I. vyšlých léta Páně 1532 a 1533*, který k vydání upravil Max Dvořák st. (otec historika Maxe Dvořáka). Opis vychází z rukopisu uloženého původně v roudnické lobkovické knihovně, sign. IV. Fb 11. Dnes se nachází v Národním archivu v Praze, fond Stará manipulace, sign. Q 17/50.

[62] Hermann Bahr (1863–1934) – rakouský spisovatel, novinář, dramatik, divadelní a literární kritik. Vedoucí osobnost skupiny Jung-Wien (Mladá Vídeň). Patřil k zakladatelům týdeníku Die Zeit.

[63] „Česká otázka“ (1895) a „Naše nynější krise“ (1895).

se o nich ve všech kavárnách, prohlašují se za literární čin a budou jistě mít vliv na nazírání na českou historii, poněvadž právě autoritativně a s velkým sebevědomím toto nazírání vymezují. A přece je jich pojímání české minulosti založeno na diletantismu v nejhorším slova smyslu. Stanovisko prof. Masaryka možno nazvat občanským radikalismem (Bürgerlicher Radikalismus), jak jej asi „Zeit“[64] reprezentuje. Stanovisko podobné časem najde jistě dost přívrženců, poněvadž podává modus vivendi mezi radikálními živly a živly konzervativními, a lidé odedávna milují prostřednost a kompromisní strany. Pokud prof. Masaryk z tohoto stanoviska posuzuje poměry soudobé, nemožno nic namítat, je to subjektivní názor, více méně oprávněný, jako každý jiný. Ale s největší rozhodností musí se historik postavit proti způsobu, s jakým prof. Masaryk promítá tento názor do minulosti. Chce-li kdo ze stanoviska nového oceňování osvětlit minulost, musí se především ze svého nového hlediska na ni podívat, musí ji znát z tohoto hlediska. Posuzuje-li kdo minulost ze stanoviska otázky sociální, musí především znát sociální poměry minulosti, a potom pokusit se uvést je v organickou souvislost se subjektivním názorem svým čerpaným z přítomnosti. Ale prof. Masaryk zná minulost českou jen ve světle Palackého, ve světle, jež bylo docela jiným hlediskem diktováno. A spojuje diletantsky Palackého názor o minulosti se svým názorem o přítomnosti, čímž ovšem povstávají chybné dedukce jak pro minulost, tak pro přítomnost. Prof. Masaryk chce napsat ještě jiné práce ideologicko-historické, i myslím, že je povinností historiků hned z počátku poukázat k této nepřesnosti a povrchnosti.

V Německu by nebylo něco podobného možno a ani ve Vídni, jíž se smějeme pro povrchnost a bezduchost, ač mi není zcela jasno proč. Nevím, je-li pražský krejčí nebo pekař serióznější než vídeňský, ale studentstvo zdejší – aspoň část, jež udává směr – jistě v určitosti, jasnosti a přesností názorů vyniká nad pražské, které namnoze připomíná postavy z Turgeněva, v nichž vše splývá v jedinou mlhu. Dají se zavřít dnes pro sociálního individualistu, zítra pro sociálního demokrata a vždy si budou vědomi své pokrokovosti.

Trapivovalo[65] mne, jak správně se posuzují české poměry v kavárně, kde se schází vídeňská aristokracie ducha – kafé Griensteidl[66] na Kohlmarktu zvané „Grössenwahn“ – je to zajímavá kavárna připomínající předrevoluční a revoluční kavárny pařížské, a možno tu často víc slyšet o českých poměrech v každém oboru, než v Praze a než možno číst v českých žurnálech.

V Institutu není mnoho nového. Friedrich[67] obdržel stipendium, jeden z řádných členů[68] oznámil, že nepřijde. Poněvadž to byl jediný „Kunsthistoriker“ a já jsem se loňského roku poněkud obíral dějinami umění, byla mi svěřena správa pomůcek k dějinám umění, a budu

[64] Die Zeit (Wiener Wochenschrift für Politik, Volkswirtschaft, Wissenschaft und Kunst) – rakouský kulturní a literární týdeník s levicově liberálním zaměřením, vydávaný ve Vídni v letech 1894–1904. Časopis podporoval moderní umělecké směry, progresivní myšlenky a kritizoval konzervativní hodnoty, čímž se stal výrazným hlasem vídeňské moderny.

[65] Tvar „trapivovalo“ představuje zastaralou podobu imperfektivního slovesa *trapivovati* (trápit, znepokojovat).

[66] Café Griensteidl (též známá jako Café Größenwahn) – ikonická kavárna na Michaelerplatzu v centru Vídně, nedaleko Hofburgu. Sloužila jako oblíbené místo setkávání literátů a intelektuálů.

[67] Gustav Friedrich (1871–1943) – od roku 1904 profesor pomocných věd historických na pražské univerzitě, od roku 1919 též ředitel Státní archivní školy. Friedrich absolvoval jako mimořádný posluchač Institut für Österreichische Geschichtsforschung vedle Maxe Dvořáka a J. B. Nováka v rámci 21. kurzu v letech 1895–1897.

[68] Heinrich Hammer (1873–1953) – rakouský historik umění. V roce 1920 se stal mimořádným a v roce 1927 řádným profesorem dějin umění na univerzitě v Innsbrucku. V roce 1895 se spolu s dalšími pěti studenty (včetně M. Dvořáka) stal řádným členem Institutu für Österreichische Geschichtsforschung, na své místo však brzy rezignoval. Hammerovo uvolněné stipendium připadlo Franzi Wilhelmovi.

tedy nucen poněkud více obírat se dějinami umění, z čehož si ostatně nic nedělám. Prof. Redlich[69] čte letos: „Verfassungsgeschichte“, diplomatiku přednáší prof. Mühlbacher[70] a prof. Zeissberg:[71] Die Historiographie des 16., 17. und 18. Jhd. Poslouchám opět několik kolegií na právnické fakultě.

V časopisu historickém byla zpráva[72] o Helfertově[73] biografii hraběte Lva Thuna, nebylo by snad dobře zmínit se také o biografii Thunově od Frankfurstera, jež vyšla později a je lepší než Thunova.[74]

Váš vděčný žák
Max Dvořák

Dopis č. 5
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 22. 11. 1895, Vídeň

Velectěný pane profesore,

materiál ku Kritice českých sněmů roste mi strašně. Pracuji totiž dvojím směrem. Eliminoval jsem vše, co bylo ve sněmích tištěno zbytečně, anebo zbytečně in extenso,[75] a za druhé bych rád podal přehled všeho toho, čeho mělo být použito. Nalezl jsem mnoho v státním archivu a v archivu ministerstva vnitra, co bylo pominuto. V posledním 6. sv[azku] není ani jediný kus z Drážďanského archivu (!), nic z Mnichova, vůbec nic ze zahraničních archivů. Jakoby z doby té nic nebylo přišlo za hranice. Dopsal jsem na všecky strany, abych si opatřil přehled toho, co kde je. Obsáhlý a důležitý jeden manuskript olomoucký zůstal nepoužit. Zato otiskovaly se kvaterny[76] desk zemských napořád a in extenso z důvodu velmi pádného – poněvadž náhodou byly v zemském archivu. Nedělám si mnoho nadějí, že by se věc změnila, a přece by bylo tak nutně třeba, by v příštích tak důležitých svazcích se věc postavila na jinou, solidnější bázi. Nemohl bych referát rozdělit na dvě části: prvou o prvých 7 svazcích sněmů, druhou o sv[azku] 8.mém a o Jiřím z Lobkovic?[77] A ještě s dvěma dotazy přicházím, zda by totiž v Inšpruku nebylo nic, čeho by bylo třeba použit k sněmům? Potom bych rád věděl, z které doby jsou nejstarší zachovalá akta konsistoře pod obojí. Nezazlete mi, pane profesore, že Vás obtěžuji.

[69] Oswald Redlich (1858–1944) – absolvent Institutu für Österreichische Geschichtsforschung (1881), nejprve archivář Místodržitelského archivu v Innsbrucku, od roku 1892 suplující docent na Institutu ve Vídni, zde roku 1893 mimořádný a roku 1897 řádný profesor pro dějiny a pomocné vědy historické, v letech 1919–1938 prezident Rakouské akademie věd a v letech 1926–1929 ředitel IÖG.

[70] Engelbert Mühlbacher (1843–1903) – od roku 1881 profesor středověkých dějin a pomocných věd historických vídeňské univerzity, současně pedagog Institutu für Österreichische Geschichtsforschung, jehož byl od roku 1896 do své smrti ředitelem. Mühlbacherova vědecká práce na poli diplomatiky byla zaměřena na listiny panovníků rodu Karlovců, předmětem jeho ústavní výuky však nebyla diplomatika, ale paleografie. Jeho žákem byl Gustav Friedrich, mimořádný člen 21. kurzu (1895–1897), jehož *Učebná kniha paleografie latinské*, Praha 1898, vycházela z Mühlbacherových přednášek.

[71] Heinrich Ritter von Zeissberg (1839–1899) – od roku 1892 ředitel Institutu für Österreichische Geschichtsforschung, od roku 1896 rovněž ředitel Císařské dvorní knihovny ve Vídni.

[72] *Oesterreichisches Jahrbuch*, ed. a red. Josef Alexander Helfert, zpráva: ČČH 1/3, 1895, s. 207–208.

[73] Josef Alexander Helfert (1820–1910), rakouský a český právník, historik, politik.

[74] Jedná se pravděpodobně o chybu, Dvořák měl na mysli Helfertovu biografii hraběte Lva Thuna.

[75] In extenso (lat.) – v plném rozsahu, v úplném znění.

[76] Kvaterny – úřední knihy zemských desek, do nichž byly chronologicky zapisovány soudní a sněmovní akta; šlo o hlavní pramenný materiál raně novověké správy a práva.

[77] M. Dvořák, *Process Jiřího z Lobkovic*.

Článek o Masarykovi byl bych již zaslal, ale prof. Masaryk mi jej nevrací, ač jsem mu již dvakrát o něj psal. Dnes píši po třetí.

Poručení od Friedricha a Nováka.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 6

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 27. 11. [1895, Vídeň]

Velectěný pane profesore!

Posílám Vám článek o českém antihistoricismu, jejž jsem konečně obdržel od prof. Masaryka. Článek o sněmích a Dvorském[78] zašlu brzo, odpusťte, že se věc zdržela, ale bude za to důkladnější. Poručení panu prof. Gollovi.

Váš vděčný žák Max Dvořák

P. S. Odpusťte, že ve věci šlikovské nemám posud zprávy, ale jak přijde vrchnost do Vídně, pokusím se věc vyřídit.

Dopis[79] č. 7

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 5. 12. 1895, Vídeň

Velectěný pane profesore!

Dovolím si přijíti v sobotu 14tého prosince v poledne. Poručení od Nováka, Friedricha.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis[80] č. 8

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 13. 12. 1895, Vídeň

Velectěný pane profesore, musel jsem změnit svůj program a dovolím si přijít v neděli 15-tého po poledni. Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 9

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 17. 12. 1895, [Roudnice]

Velectěný pane profesore!

S díky vracím zapůjčenou knihu; je v ní, zvláště ve druhé části nesmírně mnoho materiálu pro české dějiny. Nehněvejte se prosím, že Vás opět obtěžuji prosbou. Nahlédl bych rád ještě jednou do Vašeho pojednání: „Doplňky ke sněmům“[81] jež vyšlo v učené společnosti a nemám je doma. Nemohl byste mi je na krátký čas zapůjčit?

Poručení od otce a poručení panu prof. Gollovi.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

[78] František Dvorský (1839–1907) – český archivář, od roku 1892 ředitel Zemského archivu Království českého.

[79] Text má formu korespondenčního lístku, edičně je však – v souladu s ostatními položkami – označen jako dopis.

[80] Taktéž.

[81] Antonín Rezek, *Paměti o bouři pražské roku 1524*, Praha 1881 (Pojednání Král. české společnosti nauk, řada 6, díl 10, Třída pro filosofii, dějepis a filologii, č. 2).

Dopis č. 10

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 23. 12. [1895, Roudnice]

Velectěný pane profesore,

především přijměte dík za zaslané dva exempláře Vašeho pojednání, z nichž jsem zařadil jeden do své a jeden do knížecí knihovny. Posílám Vám pojednání o historismu, jejž jsem změnil podle požadavků pa[na] prof. Golla, vynechav místa o pozitivismu a místa politická a položiv větší důraz na část čistě historickou. Mohl jsem to snadně udělat, neboť tím nijak ze svého přesvědčení neustupuji. Myslím, že se vám bude článek v této formě spíše hodit. Naložte s ním ostatně, jak Vám libo. V případě, že by se Vám úplně nehodil, zaslal bych jej snad do Rozhledů,[82] nebo bych jej spálil. Prvou část sněmů (všeobecně o sněmích a speciálně o VIII. dílu) dovolím si zaslat ještě před novým rokem. Poručení od otce a poručení panu prof. Gollovi. Dovolil jsem si přiložit přehled dějin šlikovských. Je to práce 14 dnů a podle toho dopadla.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 11

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 8. 12.[83] 1896, [Roudnice]

Velectěný pane profesore,

odpusťte, že jsem posud neposlal „sněmy", ale ležel jsem o Vánocích, starý plicní katar mne opět trápil. Nyní mám prvý díl hotový (všeobecný), ale zašlu jej zároveň s biografií Jiřího z Lobkovic, s níž budu také brzo hotov. Obdržel jsem v posledních dnech ještě velmi zajímavý materiál z Třeboně.

Došel Vám zaslaný rukopis, jejž jsem odeslal 24/XII? A hodí se Vám v této formě?

Spisem[84] prof. Kaizla[85] nabývá to, co jsem napsal, ještě silnějšího osvětlení.

Poručení od otce a poručení panu prof. Gollovi.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

[82] Revue Rozhledy (1892–1909) – významná společenská, politická a kulturní revue, která v 90. letech 19. století reprezentovala část pokrokového hnutí v opozici vůči mladočešství a hledala spojení s realistickými směry. Byla jedním z hlavních periodik kritiků a literátů generace devadesátých let, zejména okruhu kolem manifestu Česká moderna. Od roku 1901 nesla podnázev „Týdenník pro politiku, vědu, literaturu a umění".

[83] V originále je datum uvedeno jako „8./XII. 96", což je zjevně chybné. Na základě obsahu dopisu a návaznosti na předchozí i následující korespondenci byl dopis s největší pravděpodobností napsán 8. února 1896.

[84] Dvořák zde míní Kaizlův spis *České myšlenky* (1895), v němž se autor vymezuje vůči Masarykově koncepci české historie a obhajuje liberálně racionální pojetí národa a státu.

[85] Josef Kaizl (1854–1901) – český národohospodář, univerzitní profesor a politik, jeden z nejvýznamnějších představitelů mladší generace českého liberalismu. Akademicky působil na pražské univerzitě, kde se zasloužil o rozvoj moderní ekonomické vědy. Politicky vyšel ze staročeského prostředí, později se stal klíčovou osobností mladočeské strany, v níž zastával umírněné a reformní postoje. V letech 1898–1899 byl ministrem financí v předlitavské vládě – jako první Čech v této funkci – a podílel se na přípravě významných rozpočtových a jazykových opatření. Ve veřejném prostoru vystupoval proti nacionálnímu radikalismu i proti idealismu Masarykova typu, přičemž hájil ideje právního státu a občanské rovnosti.

Dopis č. 12
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 25. 2. 1896, [Vídeň]

Velectěný pane profesore,

teprve dnes jsem objevil, že jsem zapomněl k „Sněmům“ přiložit napsaný dopis. Prosím, napište mi, kdy se recenze vytiskne, bych podle toho zaslal druhou část, již mám vypracovanou, ale již jsem nezaslal, poněvadž stále doufám ještě, že se mi podaří vyplnit mezeru v materiálu pro r. 1588. Vystříhal jsem se v kritice, pokud možno vší ostrosti a snažil jsem se pouze řadit fakta podle sebe; mohlo se ovšem ještě říct daleko více.

Hodí se Vám zpráva o „Hurmuzakim“?[86] Publikace není asi u nás mnoho známá a je v ní velmi mnoho materiálu pro české dějiny.

Život v Institutu plyne jednotvárně dále. Dvorní rada Zeissberg nás již opustil, o jeho nástupci se ještě nic neví. Obírám se mnoho dějinami umění, jež jsou v pravdě osvěžením po duchamorné diplomatice Karolinků, kterou s námi probírá prof. Mühlbacher.

Píši dnes také p[a]n[u] prof. Gollovi. Zprávu o kongresové výstavě zašlu do 1-vého.[87]

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 13
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 1. 3. 1896, [Vídeň]

Velectěný pane profesore,

posílám zprávu až dnes, poněvadž včera teprve vyšel katalog výstavy.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Prosím, poručte mne panu prof. Gollovi.

Dopis č. 14
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, [březen/duben, 1896, Vídeň]

Velectěný pane profesore,

ke korektuře přiložena je zpráva Fridrichova o právě vyšlém I. dílu regest.[88] Snad bude možno ji zařadit ještě do květnového čísla, aby přišla a tempo.

Jiřího z Lobkovic pošlu brzo. V institutu jsou již přednášky v plném proudu, ale jen přednáška prof. Wickhoffa[89] o vývoji křesťanského umění z antiky vzbuzuje hlubší interes.

Prosím, račte vyřídit panu profesorovi Gollovi mé poručení a dík za upravení rukopisu.

Od Fridricha a Nováka mám vyřídit poručení.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

[86] Max Dvořák, *Ed. Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Românilor, sv. I–VIII, Bucureşti 1876–1895*, ČČH 2, 1896, s. 386–387.

[87] Max Dvořák, *Kongresová výstava vídeňská*, ČČH 2, 1896, s. 106–107.

[88] Zpráva, kterou Max Dvořák zmiňuje, je krátká noticka Gustava Friedricha otištěná pod názvem „Zprávy“ v ČČH 2/3, 1896, s. 199. Informuje o vydání prvního sešitu *Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaisers Sigmunds (1410–1437)*, který editoval Wilhelm Altmann (Innsbruck 1896). Tomuto sdělení předchází rozsáhlejší referát téhož autora z předchozího ročníku: Gustav Friedrich, *„J. F. Böhmerova Regesta imperii“*, ČČH 1/6, 1895, s. 402–408.

[89] Franz Wickhoff (1853–1909) – rakouský historik umění, od roku 1895 profesor dějin umění na vídeňské univerzitě, současně vyučující v Institutu für Österreichische Geschichtsforschung.

Dopis č. 15
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, [červen, 1896, Vídeň]

Velectěný pane profesore,

dozvěděl jsem se právě, že pan archivář Dvorský chce vydat repliku proti mé kritice ve zvláštní brožuře.[90] Prosil bych Vás ve věci té o radu. Nejraději bych brožuru vůbec ignoroval, neboť hnusí se mi polemizovat s panem Dvorským, ale nejde to z důvodů na snadě jsoucích – qui tacet, consentire videtur.[91]

Jedná se ovšem o to, kde a jak mám odpovídat. Zanášet věc tu do ČČH není radno, a nebylo by Vám asi ani milo. Nejlépe by snad bylo odpovědět opět brožurou, ale našel by se nakladatel, jenž by ji uveřejnil? A kdyby nenašel, byl by náklad velmi veliký? Nemám o tom nejmenší představy.

Předpokládám, že replika není věcná, jinak byste ji byl přijal do ČČH, ale v Čechách bohužel i na nevěcnou polemiku musí se odpovídat. Kdyby nezbylo nic jiného, mohl bych snad v „Času“[92] odpovědět, jenž by byl jistě ve věci podobného druhu k dispozici. Na každý pád nepodniknu nic bez Vašeho vědomí a odpověď svou pošlu Vám a panu prof. Gollovi k laskavému posouzení. Vás vděčný žák

Max Dvořák

P. S. Kdyby nebyl náklad příliš veliký, mohl bych snad kritiku z ČČH znovu otisknout a uveřejnit ji zároveň s odpovědí na repliku.

Dopis č. 16
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 13. 6. [1896, Vídeň]

Velectěný pane profesore,

děkuji Vám za Vaši laskavou zprávu, jež mne velmi překvapila. Myslím, že je to od pana archiváře Dvorského velmi nerozumno odpovídat na mou kritiku, upozorní tím jen na ni a co může proti ní namítat? Na každý způsob prosím o zaslání jeho repliky.

Pojednání o Lobkovicovi[93] by mohlo snad vyjít v září, zašlu ji brzo a doufám, že pěkně zakončí tuto sněmovní epizodu.

Prosím o poručení panu profesorovi Gollovi.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

[90] F. I. Dvorský, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Díl 8: 1591–1594. Diskuse*.

[91] Qui tacet, consentire videtur (lat.) – Kdo mlčí, zdá se, že souhlasí.

[92] Čas (zkratka: ČAS) – časopis realistické skupiny okolo T. G. Masaryka, Josefa Kaizla a Karla Kramáře, založený roku 1886 publicistou Janem Herbenem. Od konce osmdesátých let 19. století sloužil jako platforma pro polemiku s mladočeským liberalismem a pro formulaci politického realismu. V letech 1889–1906 vycházel jako týdeník, poté jako deník až do úředního zastavení v roce 1915. Po vzniku České strany lidové (tzv. realistické) v roce 1900 se stal jejím tiskovým orgánem. Vedle politických a ideových textů publikoval i literární příspěvky; v jeho redakci působili např. Petr Bezruč, Cyril Dušek či Arnošt Heinrich.

[93] M. Dvořák, *Process Jiřího z Lobkovic*.

Dopis č. 17
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 27. 7. 1896, [Roudnice]

Velectěný pane profesore,

dovolím si přijít k Vám ve čtvrtek. V případě, že byste nebyl již v Praze, oznamte mi prosím, kam mám rukopis zaslat. Včera jsem četl v Politice, že obrana Dvorského již vyšla, ale posud jsem ji neměl v ruce.

Prosím, aby mi bylo na každý pád, možno-li jen, poněkud reservováno místo pro odpověď.

Váš vděčný žák
Max Dvořák

Dopis č. 18
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, [po 27. 7., 1896, Roudnice]

Velectěný pane profesore,

zasílám Vám rukopis odpovědi na brožuru Dvorského. Rozumí se samo sebou, že Vás prosím, abyste laskavě změnil, nelíbí-li se Vám co. Ale myslím, že nebude třeba ji zmírňovat, psal jsem jen v rámci věcné polemiky a mnohem méně ostře, než bylo možno.

Rukopis Jiřího z Lobkovic Vám přivezu do Prahy v prvních dnech příštího měsíce. Zkrátím věc, pokud možno.

Mám nyní velmi mnoho co dělat. Mám se vydat na svou institutní cestu,[94] článek o Šlikovi pro Mitteilungen[95] musí být také brzo hotov, mimo to měl bych se připravovat k rigorózům,[96] jež chci složit hned po svém návratu do Vídně. Ale jsem tomu všemu rád, bývám v nejlepší míře, mám-li mnoho co dělat.

Od otce svého mám vyřídit poručení. Prosím, nehněvejte se na mne, že Vás ve svém rencontru s panem archivářem Dvorským tolik obtěžuji.

Váš vděčný žák
Max Dvořák

Dopis č. 19
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 24. 8. 1896, Roudnice

Velectěný pane profesore,

bohužel nemohl jsem druhé části článku opsat a vypracovat, poněvadž jsem byl většinou na cestách. Tím se také vrácení korektury poněkud zdrželo. Druhá část článku je ostatně velmi dlouhá, asi třikrát tak – bez přílohy – jako prvá (příloha bude také na 4–5 str.), zaujala by téměř celé číslo a nerad bych ji dělil, poněvadž obsahuje souvislé vypravování.

[94] Takzvaná „institutní cesta“ představovala stipendijní cestu, na kterou měli řádní členové Institutu für Österreichische Geschichtsforschung nárok vedle pravidelného stipendia. V roce 1896 ji Dvořák skutečně absolvoval – původně zamýšlel vycestovat do Mnichova, avšak nakonec mu byl určen badatelský pobyt po Čechách, jehož cílem bylo sestavení soupisu iluminovaných rukopisů. M. Dvořák, *Listy o životě a umění*, s. 43.

[95] M. Dvořák, *Die Fälschungen des Reichskanzlers Kaspar Schlick*, MIÖG 22, 1901, s. 51–107.

[96] Dvořák původně předpokládal, že rigorózní zkoušky složí ještě do konce roku 1896, nakonec je však absolvoval až v únoru 1897.

Odpověď Dvorskému obsáhne asi 3–4 stránky. Pan archivář Köpl[97] řekl panu Dr. Novotnému,[98] že by mi dal drastické ukázky, jak se ve sněmích pořizuje kritický text. Mohly by se snad přidat k mé odpovědi?

Nemohl bych si ze článku o Jiřím z Lobkovic dát pořídit rovněž separátní otisk? Požádal jsem v tiskárně, aby sazbu prozatím nerozmetali.

Odpověď Dvorskému zašlu v nejbližších dnech a rukopis článku dovolím si Vám dodat počátkem příštího měsíce v Praze.

Pracoval jsem předešlý týden v knihovně Děčínské. Přišel jsem mimo jiné na Kroniku Václava Nosidla z Geblic z l[et] 1626–1638.[99] Podává velice cenné zprávy o saských exulantech. Zvláště zajímavé je popsání katastrofy valdštýnské ze stanoviska českého exulanta psané. Myslím, že by se měla kronika vydat.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 20

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 3. 9. 1896, [Roudnice]

Velectěný pane profesore,

právě jsem dopsal Jiřího z Lobkovic a zasílám jej. Zkracoval jsem, pokud jsem mohl. Bude možno pořídit separátní otisk?

Došla odpověď Dvorskému? Korektury račte mi laskavě zaslat do Roudnice, jsem zde do 10tého, 11tého přijedu do Prahy.

Poručení od otce.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 21

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 5. 9. 1896, [Roudnice]

Velectěný pane profesore,

vraceje korekturu dovoluji si opakovat prosbu, aby byly ‚možno-li, z odpovědi a z článku pořízeny separátní otisky (z odpovědi asi 100–150 exemplářů, z článku asi 100). Jak mi v Praze pan Dr. Nováček[100] řekl, chce Dvorský vydat Obranu také německy. Na zákla-

[97] Karl Köpl (1851–1932) – archivář, od roku 1884 působil při místodržitelství v Praze, roku 1896 byl jmenován ředitelem místodržitelského archivu.

[98] Václav Novotný (1869–1932) – historik a archivář, žák Jaroslava Golla a představitel pozitivisticky orientované historiografie. Od roku 1896 působil v místodržitelském archivu v Praze, později jako profesor českých dějin na Univerzitě Karlově, kde se věnoval především husitství a starším českým dějinám.

[99] Kronika Václava Nosidla z Geblic z let 1626–1638 – rukopisná paměťová próza českého exulanta z období třicetileté války. Zachycuje zejména osudy českých protestantských emigrantů v Sasku a komentuje události let 1620–1638 z výrazně protihabsburské a luterské perspektivy. K moderní edici srov. Martina Lisá (Hg.), *Die Chronik des Václav Nosidlo von Geblice: Aufzeichnungen aus der böhmischen Exulantengemeinde in Pirna zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart 2014.

[100] Vojtěch Jaromír Nováček (1852–1916) – český historik a archivář, od roku 1891 působil v Zemském archivu v Praze, později jeho ředitel. Věnoval se zejména studiu korespondence Františka Palackého a českým dějinám 14. století. Byl aktivní i jako redaktor a člen odborných historických komisí.

dě separátních otisků mohu pak požadovat, aby bylo o věci referováno v Mitteilungen a v H. Z.[101]

Předešlý týden byl kníže[102] v Roudnici a vyprávěl mému otci, že mu Dvorský poslal již 4 exempláře Obrany a sice ne najednou, nýbrž v intervalech 1 týdnu a každý exemplář do jiného zámku.

Napadlo mi, nebylo-li dobře vydat dopisy arcivévody Ferdinanda Jiřímu z Lobkovic a Kateřině z Lokšan (v učené společnosti?).[103] Mám je opsané a úprava k tisku by byla rychle hotova.

Jsem rád, že už bude věc odbyta, bylo mi, kdykoliv jsem na Dvorského pomyslel, jako bych měl pocit špíny na sobě.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 22

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, [říjen 1897, Paříž]

Velectěný pane dvorní rado,

přicházím s povědomou Vám již prosbou. Mohu-li mít z ministerstva pověření, třeba jen opis dekretu (originál byl adresován institutu), bych se jím mohl vykázat na vyslanectví? Chci-li pracovat v národní knihovně, musím mít doporučení z vyslanectví.

Do Paříže přijel jsem v pátek, zdržel jsem se v Mnichově a v Basileji, kdež jsem si prohlédl Böcklinovu výstavu.[104] Je velmi instruktivní. Zde to trvalo dva, tři dny, než jsem se poněkud vzpamatoval ze záplavy nových impresí a senzací. Člověk těžko chápe, že těch několik hodin jízdy v rychlíku znamená principielní změnu v životním pořádku, vžití se do úplně nových poměrů. Ráno chodím do Louvru, kde je nepřehledné bohatství uměleckých předmětů od antiky až do žaponerií naší doby, ale vše málo urovnáno a špatně katalogizováno.

Odpoledne procházím město, tu každým krokem vtírá se do očí síla a krása moderního života. Nemožno se divit, že Francouzům je Rakousko a Vídeň, Čechy a Praha něco tak hluboce vzdáleného „la bas“. Na univerzitě počnou přednášky až po 1. list[opadu].

Odpusťte, že Vás obtěžuji prosbou.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

VII. Rue de l’université 4.

[101] Historische Zeitschrift (zkratka: HZ) – odborný německý časopis pro historické vědy, založený roku 1859 Heinrichem von Sybelem (1817–1895).

[102] Mořic Alois, 9. kníže z Lobkovic (1831–1903) – ujal se rodových statků v roce 1868 po úmrtí otce Ferdinanda Josefa z Lobkovic (1797–1868). Stručný životopis Mořice z Lobkovic, sepsaný Maxem Dvořákem st., je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, fond *Varia*, Max Dvořák st. (1843–1909), *Stručný životopis knížete Morice Lobkowicze*, rkp. z roku 1897.

[103] Tato myšlenka však nebyla realizována a dopisy nebyly nikdy vydány.

[104] Dvořák zde naráží na jubilejní výstavu věnovanou Böcklinovi, konanou v Kunsthalle Basel (Arnold Böcklin. Böcklin-Jubiläums-Ausstellung, 20. 9. – 24. 10. 1897). Arnold Böcklin (1827–1901) – švýcarský malíř a jeden z klíčových představitelů pozdního romantismu a symbolismu. Ve svém díle se rozešel s akademismem a naturalismem 19. století; jeho obrazy výrazně ovlivnily pozdější surrealisty.

Dopis č. 23
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 27. 11. 1897, Paříž

Velectěný pane dvorní rado,

děkuji Vám srdečně za laskavé zjednané doporučení a za Váš dopis. Přístup do národní knihovny je snazší, než jsem původně myslel a než mi bylo řečeno, a pracuji tu již delší dobu. Ale přes to potřeboval jsem legitimování, poněvadž chci dát některé miniatury ofotografovat, k čemuž je třeba speciálního dovolení ředitelova. Byl jsem již u Delisla,[105] jenž mne přijal velice vlídně a žádané dovolení bez dalších formalit udělil. Vídeňský institut požívá tu všude veliké úcty.

Pro svou práci nalezl jsem daleko více neznámého materiálu, než jsem čekal, a jako vždy materiál pozměnil práci. Ze studie o pramenech českých miniatur ve XIV. st[oletí][106] vznikla práce o pramenech miniaturního malířství té doby vůbec, o vzniku nového slohu v malířství severně od Alp ve XIII. a XIV. st., o počátcích nordického malířství. Práce mi působí mnoho radostí.

Od 10-4 jsem v knihovně, večery trávím buď v historickém klubu St. Simon,[107] kamž jsem byl uveden panem Bemontem,[108] nebo v knihovně akademie des beaux arts, kamž mi zjednal přístup Eugen Müntz.[109] V klubu jsou krásné místnosti, knihovna a přes 200 odborných časopisů. 20-tého byl tu banket na počest nově zvolených členů institutu historiků, při němž byl také ministr Hanotaux.[110] Mnoho se řečnilo, nejvíce o politice, velmi málo o vědě a při slovech aliance franco-russe všichni povstali: Bylo mi velmi do smíchu.

„Lustige Wissenschaft" tu velmi kvete, o našem, respektive německém systematizování práce nemůže tu být řeč, proto tolik zbytečností a tolik šlendriánu všude. Podobného druhu jsou rovněž přednášky na univerzitě, jichž jsem několik poslechl: průměrem skvělá dikce (zvláště Sabatier[111] mluví překrásně), mnoho bonmotů a málo obsahu.

[105] Léopold Delisle (1826–1910) – historik, paleograf a od roku 1874 ředitel oddělení rukopisů Bibliothèque nationale de France.

[106] Max Dvořák, *K dějinám malířství české doby Karlovy*, ČČH 5/4, 1899, s. 238–248.

[107] Jedná se o Cercle Saint-Simon – kulturně-intelektuální klub založený roku 1883 v Paříži s cílem podporovat francouzský jazyk a kulturu. Cercle Saint-Simon měl úzké vazby na tehdy vznikající Alliance française a organizoval přednášky a diskuse zaměřené na francouzskou kulturu a jazyk. Sídlo měl na adrese 215 boulevard Saint-Germain.

[108] Charles Bémont (1848–1939) – francouzský historik a archivář, specializující se na středověké dějiny, zejména vztahy mezi Francií a Anglií. Bémont byl významným členem Revue historique, roku 1909 získal čestný doktorát na Oxfordské univerzitě a roku 1914 byl zvolen členem Britské akademie. Byl nositelem mnoha ocenění, včetně vyznamenání Řádem čestné legie.

[109] Eugène Müntz (1845–1902) – francouzský historik umění a odborník na renesanční umění. V letech 1873–1876 byl členem École française de Rome a poté působil jako profesor dějin umění na École des Beaux-Arts. Roku 1893 byl zvolen členem Académie des Inscriptions et Belles-Lettres a roku 1898 se stal prezidentem Société de l'histoire de Paris et de l'Île-de-France.

[110] Gabriel Hanotaux (1853–1944) – francouzský historik a politik, který sloužil jako ministr zahraničních věcí v letech 1894–1895 a 1896–1898. V diplomacii začínal jako tajemník na ministerstvu zahraničních věcí a postupně se vypracoval na významného politika. Během svého ministerského působení se zasloužil o upevnění vztahů mezi Francií a Ruskem a o vymezení koloniálních zón v Africe. Roku 1897 byl zvolen členem *Académie française*.

[111] Louis Auguste Sabatier (1839–1901) – francouzský protestantský teolog. Po roce 1872 působil v Paříži, kde spoluzaložil protestantskou teologickou fakultu a od roku 1886 vyučoval náboženské vědy na *Sorbonně* (*École pratique des hautes études*).

Do české besedy nechodím. Byl jsem tam jednou a nalezl společnost – jak ve všech besedách, snad ještě poněkud horší, poněvadž je tu mnoho zbankrotělých existencí. Někdy se stýkám s krajanem Muchou.[112]

Děkuji Vám upřímně za Vaši mne tak často prokazovanou laskavost.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 24

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 3. 11. 1898, [Vídeň]

Velectěný pane odborný přednosto,

přijměte prosím nejvřelejší blahopřání,[113] jež si dovoluje zaslat.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 25

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 7. 12. 1899, Vídeň

Vaše excelence!

Přijměte prosím laskavě nejsrdečnější blahopřání,[114] jež si dovoluji zaslat.

Váš Vám v hluboké úctě vždy vděčně oddaný žák

Max Dvořák

asistent u prof. Wickhoffa,

I. Universität[115]

Dopis č. 26

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 21. 1. 1900, Řím

Vaše excelence,

přijměte prosím i tentokrát laskavě mé nejvřelejší blahopřání. Přeji ze srdce štěstí Vám k novému povýšení[116] a nám všem k tomu, že jste převzal tento těžký úkol. V hluboké úctě

Váš vděčný žák

Max Dvořák

[112] Alfons Mucha (1860–1939) – český malíř a významný představitel secese. V letech 1883–1889 byl podporován svým prvním mecenášem, hrabětem Karlem Khuenem-Belasi st. (1841–1911), který mu umožnil studium a zadal mu výmalbu rodinných sídel, mj. zámku Emmahof (Emin zámeček) u Hrušovan nad Jevišovkou. S jeho synem Karlem Khuenem Belasi ml. (1879–1963), svým někdejším studentem z univerzity ve Vídni, udržoval vztahy i Max Dvořák, který zámeček navštěvoval od roku 1914 a roku 1921 zde zemřel.

[113] Antonín Rezek (1853–1909) – od roku 1897 působil jako úředník ministerstva kultu a vyučování ve Vídni, kde byl nejpozději na podzim 1898 jmenován sekčním šéfem.

[114] Antonín Rezek získal titul tajného rady (*Geheimer Rat*).

[115] Poznámka „asistent u prof. Wickhoffa, I. Universität“ byla do textu dopisu dodatečně dopsána tužkou jinou rukou.

[116] V roce 1900 byl jmenován českým ministrem krajanem v předlitavské vládě pod vedením premiéra Ernesta von Koerbera. V této funkci se zasazoval o české zájmy, zejména v oblasti školství a kultury, a podporoval vznik českých institucí, například České technické vysoké školy v Brně.

Dopis č. 27
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 21. 5. 1900, Vídeň

Vaše excelence,
dovolte bych Vám zaslal projev nejupřímnější soustrasti.[117]
Váš vděčný žák
Max Dvořák

Dopis č. 28
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 16. 1. 1903, Vídeň

Vaše excelence!

Jsa nedbalým čtenářem novin, dozvěděl jsem se až dnes, že jste v těchto dnech slavil padesátileté narozeniny. Promiňte mi opožděné, ale proto neméně upřímné a srdečné blahopřání – blahopřání jež je diktováno stejnou měrou vděčností a oddaností žáka k učiteli a dobrodinci, jako dlouholetým seznáním toho, co Vaše působení pro nás všechny znamená. Přeji-li Vám z plna srdce, abyste nám byl dlouho ve zdraví uchován a mnoho radosti se na svém díle dožil, je to přání, které platí stejnou měrou Vám jako celé české věci.

Nezazlete mi, dovoluji-li se k přání připojit prosbu, abyste mi i v druhé polovici svého života zachoval posavadní přízeň.

Váš vděčný žák
Max Dvořák

Dopis č. 29
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 12. 3. 1904, Řím

Vaše excelence,

dostal jsem v těchto dnech telegrafickou nabídku, abych převzal řádnou profesuru dějin umění na svobodné, tj. klerikální univerzitě ve Freiburku ve Švýcarsku a telegraficky jsem ji přijal. Píši Vám hned o tom, poněvadž jste byl vždy tak laskav ke mně a poněvadž Vám děkuji nekonečně mnoho nejen jako učiteli, ale i jako rádci a ochránci.

Ve Freiburku mi bylo nabídnuto 6000 franků platu s povinností čtyřhodinové přednášky a dvouhodinového semináře. Mimo to mi byla slíbena přiměřená dotace na zakoupení nutného vědeckého aparátu a remunerace za každou větší vědeckou práci. Život ve Freiburku má pro mne mnohé výhody. Je tam zdrávo a lacino, mám odtamtud blízko do Francie a Italie a mohu tam tedy své velké literární plány snadněji provést než jinde. Velkou nevýhodou je klerikální ráz univerzity, který však v dějinách umění málo vadí. Mimo to mi nebyly kladeny v tomto směru docela žádné podmínky.

Přesto mi bylo velmi těžko rozhodnout se pro přijetí a jdu tam jen s těžkým srdcem. Ale v Praze mne nechtějí a ve Vídni není teď místa pro mne a kdo ví, kdy bude a kdyby bylo, zda by se z toho nečinila německá nacionální aféra, a tak mi nic nezbývá než jít do tohoto exilia. Své nové povolání musím již nastoupit letním semestrem, ale dříve přijedu ovšem ještě do Vídně.

[117] Dne 20. 5. 1900 zemřela Antonínu Rezkovi matka, Kateřina Rezková (1828–1900).

Posílaje Vám zprávu o tomto obratu ve svém životě, děkuji Vám Vaše excelence ze srdce za všechno dobré, co jste mi prokázal a prosím Vás, abyste ani v budoucnosti na mne nezapomenul a svojí dosavadní přízeň mi zachoval.

Váš věrný a vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 30

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 22. 3. 1904, Řím

Vaše excelence,

nemohu Vám ani popsat, jak mne Váš dopis dojal a potěšil a děkuji Vám za něj z hloubi srdce. Vaše tak otcovská, a tak milá slova byla mi náhradou za všecka zklamání. S myšlenkou jít do Freiburku jsem se již smířil a myslím teď jen na práce, které bych tam rád provedl. Mám dva velké plány: chci napsat dějiny benátského malířství a benátské kultury v XVI. století a dějiny vzniku a vývoje francouzské gotiky. Přeceňuji snad své síly, ale jsou to látky, které stojí za to, aby se jim věnovaly všechny síly. Až posavaď se skorem jen pracovalo v dějinách renesance a o těchto opravdu velkých věcech se posud málo ví. Pro obě práce mám již sebráno mnoho materiálu, a tak doufám, že se mi povede ve Freiburku aspoň část toho provést. Co jsem si umínil, a tak osudu postavit čelo.

Jak by mne těšilo, kdybyste mne ve Freiburku navštívili, nemusím Vám snad ani psát, byl by to opravdu dies festus[118] pro mne. Ještě jednou Vám a Vaší ctěné rodině děkuji vřele a srdečně, jak jen možno.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 31

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 9. 8. 1904, Benátky

Vaše excelence,

teprve dnes dozvěděl jsem se z N. Fr. Pr. o rodinné slavnosti,[119] kterou jste slavil v minulých dnech a spěchám bych vám poslal aspoň dodatečně nejsrdečnější blahopřání. Přeji Vám a milované paní z plna srdce štěstí.

Jsem již čtyři neděle s Wickhoffem v Benátkách a máme úmysl strávit tu celé léto. Wickhoff, poněvadž je tu rád a já mimo týž důvod pro svou práci o Tintorettovi a benátském malířství 16. století.[120] Rád bych v práci vylíčil nejen vznik moderního malířství, nýbrž i učinil obraz benátské té kultury v době největšího rozkvětu, k čemuž nalézám ve zdejším archivu téměř nevyčerpatelný materiál. A to mi hlavně dělá radost – iuvat integros accedere fontis atque haurire.[121] Ale nejen bohatost materiálů nýbrž i předmět sám přináší stále nová

[118] Dies festus (lat.) – sváteční den; výraz označuje mimořádně radostnou událost.

[119] Dne 3. srpna 1904 slavil Antonín Rezek v Humpolci v rodinném kruhu stříbrnou svatbu. Tato událost byla zaznamenána v sekci Personalnachrichten v Neue Freie Presse ze dne 7. srpna 1904, s. 6.

[120] Max Dvořák, *Geschichte der italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance*, I, *Das 16. Jahrhundert*, edd. Johannes Wilde – Karl Maria Swoboda, München: R. Piper & Co., 1929. Práce byla vydána posmrtně z podnětu a péčí Dvořákových žáků na základě dochovaných rukopisů a přednášek.

[121] Iuvitat integros accedere fontis atque haurire (lat.) – Je sladké přistupovat k neporušeným pramenům a čerpat z nich. Jedná se o citát z díla římského básníka a filosofa Tita Lucretia Cara, *De rerum natura* (O přírodě), kniha I, verš 927. Fráze vyjadřuje Dvořákovo nadšení z bohatství materiálů, které objevuje v benátském archivu.

překvapení – jak nepatrná a barbarská je kultura zaalpské reformace proti kultuře a osvícenosti, která vládla zde v XV. a XVI. století.

V červenci tu bylo hodně teplo, ale ne více než n[a] p[říklad] ve Vídni a mořské lázně jsou tu krásné a příjemné, jako málokde.

Před svým odjezdem chtěl jsem Vám poslat mou právě vyšlou knihu o počátcích nizozemského malířství[122] i ptal jsem se u portýra ve Vašem domě, zda jste ještě v Novém Městě, ale ten to nevěděl. Uschoval jsem ji tedy pro Vás k podzimu.

Ještě jednou Vám přeji všeho dobrého.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 32

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 26. 8. 1904, Benátky

Vaše excelence,

velkou radost způsobil mi Váš tak milý a srdečný dopis. Děkuji Vám vřele. Freiburské zklamání a což mne mnohem více bolelo pražské věci[123] jsem již poněkud přemohl. Mám vědomí, že mne vše to stihlo úplně bez mé viny a doufám, že se mi konečně přece podaří nalézt a dosíci postavení, v němž se budu moci bez starosti věnovat svým pracím. Obdržev váš dopis, psal jsem hned našemu oficiálovi, aby knihu v mém bytu vyhledal a Vám ji zaslal, a doufám, že se to již stalo. Přijměte ji laskavě jako malý důkaz mé věrné a velké vděčnosti a oddanosti. Je v ní mnoho práce a psal jsem v nejtrpčích posavaď chvílích mého života.

Od Wickhoffa, jemuž se bohudík vede letos se zdravím tak dobře jako již dlouho ne, mám Vám vyřídit srdečné pozdravení a poručení.

Váš vděčný žák

Max Dvořák

Dopis č. 33

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 22. 8. [1905], Roudnice

Vaše excelence,

ujímal jste se mne vždy tak, že doufám, nezazlíte mi, napíši-li Vám o posledních peripetiích v mých osudech. Chtěl jsem to hned učinit, jakmile se věci rozhodly, ale vrátil jsem se tentokrát do Roudnice a tam se má sestra[124] na smrt roztonala a až do těchto dnů se potácela mezi životem a smrtí, a tu jsem neměl na nic jiného ani kdy ani myšlenky.

[122] Max Dvořák, *Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck*, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses XXIV, Wien 1904, s. 161–317.

[123] „Pražské věci" odkazují na Dvořákův neúspěšný pokus o získání profesury dějin umění na české univerzitě v Praze v letech 1903–1904. Ačkoliv byl v té době již mezinárodně uznávaným badatelem, fakulta přednostně jmenovala Bohumila Matějku – domácího kandidáta s delší učitelskou praxí, avšak nižší odbornou úrovní. Klíčovou roli sehrála loajální podpora Otakara Hostinského, Matějkova ochránce, a pasivita Dvořákova někdejšího učitele Jaroslava Golla. Neformální, ale vlivný byl i odstup části fakulty vůči Dvořákovu působení ve vídeňském prostředí.

[124] Marie Dvořáková (1876–1908) – mladší, neprovdaná sestra Maxe Dvořáka. Po celý život se potýkala se zdravotními problémy a zemřela předčasně na zánět mozkových blan ve věku nedožitých dvaatřiceti let.

Jak jsem Vám v zimě vyprávěl, měl Wickhoff úmysl navrhnout mne za mimořádného profesora. Než se to mohlo stát, onemocněl beznadějně profesor Riegl.[125] V červnu zemřel a tu Wickhoff ještě před prázdninami prosadil ve fakultě návrh, jímž jsem byl primo loco jako extraordinarius pro uprázdněnou systematizovanou profesuru Rieglovu navržen. Hartel[126] určitě slíbil, že mne během prázdnin jmenuje, a tak jsem doufal, že konečně dosáhnu zajištění existence.

Nedlouho potom počaly se však v různých německonacionálních listech objevovat útoky proti Wickhoffovi, fakultě a mně, namnoze velmi infamní a zřejmě téhož původu. Kdo je psal nebo inspiroval, nevím, ale není těžko hádat – cui prodest. Jistě nevznikly z nacionálního idealismu. Kam se politická raisona Hartlova teď nakloní, zdá se mi být více než pochybnou. Kelle[127] je proti mně a Hartl, jak se bojím, dá se zastrašit. A tak opět nevím, co se se mnou stane.

Doufám excellenci, že jste zdráv a spokojen a prosím Vás byste přijal laskavě pro Vaši rodinu mé uctivé ruky políbení a pro sebe ujištění věrné vděčnosti

Vašeho žáka

M. Dvořáka

Dopis č. 34

Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 2. 9. 1905, Roudnice

Vaše excelence!

Váš tak milý dopis mne hluboce dojal a zarmoutil. Ani Vám nemohu vypsat, jak je mi líto, že nejste úplně zdráv a spokojen. Nejen, že jste byl mým dobrodincem od té chvíle, kdy jsem vstoupil na univerzitu, a učitelem, jemuž děkuji tolik jako jen málo jiným. Ale vím též, co pro nás všecky znamenáte vždy a zvláště teď, kdy kulturní změkčení je signaturou našeho veřejného života, a jak je pro nás nutno, abyste byl zdráv a spokojen. Doufám však pevně, že se brzo opět úplně uzdravíte a že přijde též brzo Vaše doba, v níž budete opět moci působit, jak si to přejete, nám k dobru a sobě k uspokojení.

Naše nynější české poměry připomínají mi pohádku, v níž se vypravuje o obyvatelích městečka, kteří chodili s odvrácenou hlavou, jako by se nic nedělo mimo draka, v jich středu se usídlivšího, a dokonce pořádali tam turnaj na náměstí jako by tam draka ani nebylo, ač denně někoho z nich spolkl. Německo roste k závratné výši a u nás se považuje za střed politiky otázka, má-li být učitelský ústav v Opavě, nebo v jiném městě. „Tel peuple, tel charlatan“[128] stojí v Candide, ale pro nás to platí obráceně.

O sobě mohu Vám dnes poslat lepší zprávu než posledně. Wickhoff mi telegrafoval, že císař mé jmenování již podepsal. Ač boje asi nejsou ještě skončeny, dosáhl jsem tím přece

[125] Alois Riegl (1858–1905) – rakouský historik umění, představitel první Vídeňské školy dějin umění a od roku 1897 řádný profesor na Vídeňské univerzitě. Od roku 1902 působil jako generální konzervátor C. a k. Ústřední komise pro zkoumání a zachování památek, kde formuloval zásady moderní památkové péče (zejm. tzv. *hodnota stáří*). Jeho metodologické i památkářské koncepce významně ovlivnily Maxe Dvořáka.

[126] Wilhelm von Hartel (1859–1907) – rakouský klasický filolog a politik, který v letech 1900–1905 zastával funkci ministra kultu a vyučování v Předlitavsku.

[127] Carl von Kelle (1859–1935) – rakouský státní úředník, který působil na ministerstvu kultu a vyučování v Předlitavsku.

[128] Tel peuple, tel charlatan (fr.) – Jaký lid, takový šarlatán. Citát pochází z Voltairova *Candide ou l'Optimisme* (1759), kde je užit ironicky ve vztahu k pokrytectví a klamavému jednání.

toho, co bylo vždy mým nejvroucnějším přáním. A budu se snad moci nyní klidně věnovat svým pracím. Nehněvejte se, prosím-li Vás, abyste mi zachoval i v novém povolání starou přízeň.

Váš vděčný žák
Max Dvořák

Dopis č. 35
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 18. 9. 1905, Roudnice

Vaše excelence,

přijměte prosím za laskavé blahopřání můj vřelý srdečný dík.[129] Náleželo k těm gratulacím, které mne těšily nejvíce. Měl jsem bohužel v posledních týdnech tolik starostí se sestrou, která je stále ještě na smrt nemocna, že jsem se ani nemohl řádně radovat ze jmenování. A nyní se mísí opět nová kapka rmutu do kalicha, jak jsem se dozvěděl, chystají se pro říšskou radu mne se týkající interpelace a na univerzitě pro počátek školního roku demonstrace. Hlavním aranžérem je, jak se zdá (či si spíše je to jisto), Kelle, což je také symptom rakouských poměrů: Můžete si představit, excelence, jak je mi to nemilé, ale nevím, kterak se mám proti tomu bránit. Má jediná touha je teď, abych se mohl klidně věnovat pracím a posluchačům, ale v Rakousku politika otravuje vše.

Doufám, že se Vaše zdraví polepšilo. Děkuji Vám ještě jednou nejsrdečněji a zůstávám váš vděčný žák
Max Dvořák

Dopis č. 36
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 15. 4. 1906, Vídeň

Vaše excelence!

Přijměte prosím s milostivou paní srdečný dík za laskavé blahopřání,[130] z něhož jsem měl velkou radost. Zachovejte prosím starou přízeň

Vašemu vděčnému žáku
Max Dvořákovi

Dopis[131] **č. 37**
Max Dvořák Antonínu Rezkovi, 9. 6. 1906, Jindřichův Hradec

Vaše excelence, dovoluji si Vám poslat odtud uctivý pozdrav.

Váš vděčný žák
Max Dvořák

[129] Po smrti Aloise Riegla se Max Dvořák stal mimořádným profesorem dějin umění na Vídeňské univerzitě. Od roku 1905 byl zároveň zapojen do práce vrcholného grémia tehdejší státní památkové péče – Centrální komise pro průzkum a ochranu uměleckých a stavebních památek (Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale) – kde působil jako generální konzervátor a později druhý viceprezident.

[130] Dne 31. března 1906 se Max Dvořák oženil s Giselou Hyhlíkovou (1869–1908) v kostele sv. Josefa u sv. Margarety ve Vídni. Blahopřání, na které Dvořák v dopise reaguje, pravděpodobně souvisí s jeho nedávným sňatkem.

[131] Text má formu dopisnice, edičně je však – v souladu s ostatními položkami – označen jako dopis.

MAGDALENA KOPIČKOVÁ

Briefe Max Dvořáks an Antonín Rezek aus den Jahren 1894–1906

ZUSAMMENFASSUNG

Studie und beigeschlossene Edition kommentieren bislang unveröffentlichte Briefe Max Dvořáks (1874–1921) an den Historiker Antonín Rezek (1853–1909) aus den Jahren 1894–1906. Die Sammlung von siebenunddreißig Schriftstücken, die sich in Rezeks Nachlass im Literaturarchiv des Denkmals des Nationalen Schrifttums befinden, stellt eine bedeutende Quelle für unsere Kenntnis der frühen Berufslaufbahn Dvořáks und für die Herausbildung seines intellektuellen Profils dar. Die Korrespondenz stammt aus einem Zeitraum, in dem sich Dvořák als Historiker im Milieu der Prager und anschließend der Wiener Universität profilierte, seine ersten Fachtexte veröffentlichte und gleichzeitig Kontakte knüpfte, die ihn später zur Kunstgeschichte und in den Kreis der Wiener kunsthistorischen Schule führten.

Die Briefe enthüllen nicht nur praktische Fragen des Studiums, der Archivarbeit und der editorischen Aufbereitung, sondern auch Dvořáks methodologische Standpunkte und seine ersten kritischen Kollisionen, sei es mit der Editionspraxis František Dvorskýs oder mit der Masarykschen Geschichtsauffassung. Gerade hier lässt sich die allmähliche Wandlung von Dvořáks Denken verfolgen: von der traditionellen historischen Methode zu einer breiteren kulturell-idealistischen Auslegung („Kunstgeschichte als Geistesgeschichte“), die ihn schließlich zur kunsthistorischen Forschung führte. Zugleich wird deutlich, dass Antonín Rezek in dieser Etappe eine grundsätzliche Rolle spielte: er trat nicht nur als Universitätslehrer auf, sondern auch als Redakteur der Tschechischen Historischen Zeitschrift, als vertraulicher Berater und als Vermittler, der dem jungen Forscher die Tür ins Fachmilieu öffnete.

Die einleitende Studie stellt die Korrespondenz in Dvořáks Lebensrahmen, in den Rahmen seiner Studienreisen, beruflichen Ambitionen und seiner allmählichen institutionellen Verankerung in Wien. Die edierte Briefsammlung zeigt, dass die Beziehung zwischen Max Dvořák und Antonín Rezek tiefer und für die frühe Entwicklung der fachlichen Orientierung Dvořáks wesentlicher war, als sie von der tschechischen Geschichtsschreibung bisher reflektiert wurde.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Bc. Magdalena Kopičková
Ústav historie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
magdalenakopickova@gmail.com

Kronika

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
2026 Tomus LXVI. Fasc. 2 Pag. 167–168

Konference Between Tradition and Innovation: Universities as Places of Knowledge from the Middle Ages to the Foundations of Modern Knowledge Societies

13.–14. listopadu 2025, Praha

V polovině listopadu roku 2025 proběhlo v Akademickém konferenčním centru v Jilské ulici 14. konferenční setkání Atelieru Héloïse, který je platformou pro výzkum dějin vzdělanosti. Organizátorkou této akce byla Lucy Císař Brown, působící v Historickém ústavu AV ČR a na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Úvodních slov se ujali ředitel Historického ústavu Akademie věd Martin Holý a Caspar Gubler, spolutvůrce projektu Repertorium Academicum Germanicum, který působí na Bernské univerzitě. Poté již následovaly konferenční příspěvky. Rossana Scebba z Lovaňské univerzity se zaměřila na předmoderní vzdělávací instituce „v síti ideí". Využila data z 350 akademických institucí, působících v letech 1000–1800, obsažená v databázích Repertorium Academicum Germanicum, Republic of Letters a jinde. Svou pozornost pak věnovala zejména otázce přenosu ideí mezi univerzitami na příkladu vydání knih Leonarda Fuchse o kosmu a Regiomontanova spisu o zahradách. V místech, kde se tyto knihy vyskytovaly a četly, vysledovala postupný vznik observatoří a univerzitních zahrad. Maciej Zdanek z Archivu Jagellonské univerzity v Krakově se věnoval fakultě svobodných umění své domovské instituce v 15. a 16. století a tamnímu postupnému pronikání humanismu (zvýšený zájem o antické autory a marginálie v knihách, které jim byly věnovány) a dalším souvisejícím změnám v uvedeném období (změny v univerzitním kurikulu, vznik Colegia Minus). Tihana Luetić z Chorvatské akademie věd a umění se zaměřila na počátky Záhřebské univerzity (založena roku 1874 jako třífakultní) a chorvatské studenty na jiných univerzitách v habsburské monarchii na přelomu 19. a 20. století. Ve svém příspěvku poukázala mimo jiné na nepoměr mezi přednáškami a semináři napříč různými obory vyučovanými v uvedeném období (zvláště propastný mezi humanitními a přírodovědnými obory na filozofické fakultě). V souvislosti s chorvatskými studenty mimo Záhřeb zdůraznila jejich vyšší počty ve Vídni a zejména Praze, kde se těšili podpoře Masaryka, Drtiny a Kadlece. Nezávislá badatelka Carla Frova (dříve působící na římské La Sapienzii) zaměřila svou pozornost na vzájemné vztahy mezi sedmerem svobodných umění v případě nejranějších univerzit a současně jejich vztahování se k praktickým dovednostem. Stefania Zucchini z univerzity v Perugii se zaměřila na vztahy mezi výukou gramatiky a aritmetiky na městských školách a univerzitách v pozdně středověké Itálii, zejména na příkladech Sieny a Perugie. Kaspar Gubler společně se svými bernskými spolupracovníky Pimem van Bree a Geertem Kesselsem představil možnosti využití umělé inteligence při procesu poznávání intelektuálních sítí v prostoru Svaté říše římské v letech 1250–1550 na konkrétních příkladech (Repertorium Academicum Germanicum, Nodegoat). Kolektiv sestávající z Kateřiny Bobkové Valentové, Jany Synovcové Borovičkové (obě Historický ústav AV ČR), Marka Brčáka (ÚDA UK) a Hedviky Kuchařové

© 2026 The Author. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

(Strahovská knihovna) ukázal možnosti digitální prosopografie na příkladu tématu vzdělávání na raně novověkých univerzitách, v seminářích a při soukromém vzdělávání v klášterech. Matthieu Pichon z univerzitní knihovny v Bruselu se zaměřil na disertační práce obhájené na jeho domácí instituci mezi lety 1890 až 2020, přičemž zdůraznil, jaká metadata tyto práce a zejména jejich titulní listy obsahují a jak lze těchto dat využívat v prosopografickém průzkumu. Martin Holý, prezentující příspěvek i za nepřítomnou Mladu Holou, zrekapituloval aktuální stav poznání pražské utrakvistické univerzity od 15. do 17. století a vyzdvihnul úlohu této instituce jakožto ústředního centra vzdělanosti v Čechách. Cosmin-Ștefan Dogaru z Bukurešťské univerzity sledoval rumunské studenty na německých a francouzských univerzitách, přičemž zdůraznil, že zahraniční studium si mohli dovolit pouze majetnější Rumuni. V Paříži byli ve sledovaném období Rumuni druhými nejčastějšími cizími studenty hned po osobách z carského Ruska. Maria Teresa Guerrini z Boloňské univerzity nastínila možnosti studia původu a kariér graduovaných právníků na své alma mater v 16. a 17. století, přičemž značná část z nich měla šlechtický původ. Marta Baranowska a Paweł Fiktus z univerzit v Toruni a Vratislavi se soustředili na přínos polských univerzitních právníků ke kodifikaci mezinárodního práva, např. co se týče práva leteckého (Gustaw Roszkowski). Závěr konference patřil Regině Lupi z Perugie, která představila debatu o humanitních vědách na italských univerzitách v 18. století. Konference byla přínosným setkáním pro všechny zájemce o dějiny vzdělanosti a vzdělávání a lze doufat, že zde proslovené přednášky budou v brzké době publikovány.

Jan Boukal

DOI: 10.14712/23365730.2026.32

Recenze a zprávy

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
2026 Tomus LXVI. Fasc. 2 Pag. 171–184

Přemysl Bar – Lukáš Führer – Dalibor Havel – Lenka Šmídová Malárová (edd.), Moc inkoustu: středověká knižní kultura na Moravě
Masarykova univerzita, Brno 2024, 345 s., ISBN 978-80-280-0520-7

Záměrně dvojsmyslný název zvolil pro svou publikaci autorský tým pracovníků Masarykovy univerzity, poukazující nejen na význam knih pro středověkou kulturu, tedy moc ve smyslu síly, ale také na „moc" jakožto vyjádření nadměrného množství. Kniha vznikla jako doprovodná publikace ke stejnojmenné výstavě, z toho důvodu sestává ze dvou částí – studií a katalogu výstavy.

První studie z pera Davida Kalhouse seznamuje čtenáře s nejstaršími knihami doloženými na Moravě, respektive s jejich fragmenty, a moravskými církevně slovanskými písemnými památkami. Uvedenou problematiku autor představuje v širším evropském kontextu, což je ostatně dáno i roztroušeností zbytků velkomoravského písemnictví. Na Kalhouse navazuje svým textem o latinské literatuře na středověké Moravě Jana Nechutová, která se v prvé řadě zaobírá narativními historiografickými díly (zejména anály hradišťsko-opatovickými a ždárskými kronikami), písemnictvím z prostředí olomouckého biskupství a díly konkrétních autorů, např. Jana z Gelnhausenu, Milíče z Kroměříže, Jana z Holešova či Štěpána z Dolan. Latinskému písemnictví v prostředí olomouckého biskupství a moravských klášterů do 12. století se následně věnuje Dalibor Havel. Problematiku moravských kalendářů, uchovaných v liturgických rukopisech, představil Michal Dragoun. Tyto kalendáře nejenže mohou pomoci při datování rukopisů, ale rovněž jsou samy o sobě pozoruhodným badatelským tématem. Iluminovaným rukopisům druhé poloviny 14. století v olomouckých sbírkách (konkrétně ve fondu Metropolitní kapituly v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, v olomoucké Vědecké knihovně a ve sbírce olomouckého vlastivědného muzea) se věnovala Jana Hrbáčová. Vyzdvihnout lze například Misál Herborda z Fulštejna, Opatovický misál či Horologium sapientiae, přičemž autorka pátrá převážně po původu iluminátorů na základě komparace s jinými iluminovanými rukopisy. Miroslav Myšák se na příkladu tisků z knihovny kostela sv. Jakuba v Brně zaměřil na problematiku knižní vazby na Moravě v počátcích novověku. Svou práci rozdělil do šesti okruhů – typologie a podoba vazeb, slepotisky, schémata výzdoby, vazby knih z jím sledované knihovny, přičemž se zaobírá zvláště jejich proveniencí, rekonstrukce knihkupeckých cest a závěrečné shrnutí, v němž vnímá proměnu stylu vazeb po roce 1500.

Aktuální shrnutí stavu poznání církevních knihoven středověké Moravy představuje Přemysl Bar. Převážně se jedná o knihovny klášterní, v menší míře kapitulní (Olomouc, dvakrát Brno a Kroměříž) a knihovnami soukromými (např. Bedřich z Pernštejna, Albert ze Šternberka či Jan Filipec). Autor u univerzitně vzdělaných církevních představitelů (např. některých kanovníků) předpokládá existenci menší soukromé knihovny i kdyby nebyla nijak doložena. Za hlavní úkol pro budoucí badatele považuje autor identifikaci dávných knihoven. Knihami a knihovnami z moravských středověkých měst se zabýval Tomáš Borovský, přičemž zvláštní pozornost věnuje dílu Jana z Gelnhausenu, spjatému

© 2026 The Author. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

s Brnem i Jihlavou, opomenuty nejsou ovšem ani zmínky o knihách a knihovnách jinde, ve Znojmě, v Olomouci, i v menších městech, např. v Boskovicích. Závěrečná studie opět z pera Miroslava Myšáka mapuje působení první brněnské tiskárny, a zvláště původ tiskařů a typografickou produkci tiskárny. Mezi produkty tiskárny bychom nalezli jak tisky vydané vlastním nákladem, tak i externí zakázky (jednolisty, objednávky z Uher či Olomouce). Studii vhodně doplňují tabulkové přehledy o doložených tiscích. Na studie přímo navazuje výstavní katalog, mapující knižní kulturu na Moravě od nestarších dokladů (velkomoravská pisátka – stily), přes rukopisné zlomky až po iluminované rukopisy vrcholného a pozdního středověku a nejstarší tisky. Práce je tedy katalogem v tom nejlepším slova smyslu, neboť nejenže poskytuje podrobné informace o vystavených předmětech, ale nad rámec toho shrnuje stav poznání vzdělanosti a psané kultury na Moravě od raného středověku až do počátků novověku prostřednictvím výše anotovaných studií, psaných předními odborníky na danou problematiku.

Jan Boukal
DOI: 10.14712/23365730.2026.38

Adam Pálka, Martin Lupáč z Újezda. Osobitý myslitel husitské éry
(Edice Středověk, sv. 9), Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2026, 332 s.,
ISBN: 978-80-7422-882-7

Důležitým příspěvkem k dějinám konfesijní polemiky 15. století je nová kniha Adama Pálky, která se zabývá jednou z nejvýznamnějších utrakvistických osobností první poloviny 15. století. Martin Lupáč z Újezda byl nejen myslitelem a knězem, ale také diplomatem aktivně se podílejícím na jednáních s basilejským koncilem, včetně jihlavského sněmu roku 1436. K tematice kompaktát, která zde byla zpečetěna a vyhlášena, se pak Lupáč ve svých dílech vyjadřoval takřka celý svůj život. Pálkova kniha proto kromě samotného života Lupáče analyzuje jeho rozsáhlé polemické spisy, a to jak ve vzájemném srovnání, tak v komparaci s texty jiných utrakvistických autorů.

Text je rozdělen do pěti kapitol. První z nich představuje klasický, podle Pálky dosud nejpodrobnější, životopis protagonisty. Vyzdvihnout lze například část *Vzdělanec bez univerzitního gradu?*,[1] kde autor řeší Lupáčův vztah k pražské univerzitě. Rozborem pramenů dochází k závěru, že tento myslitel sice pravděpodobně studoval, ale titulu z nějakého důvodu nedosáhl, což souhlasí se závěry starší literatury. Tu Pálka kriticky hodnotí a mírně upřesňuje.

Další tři kapitoly se zaměřují na Lupáčovu literární tvorbu, která je zkoumána z několika úhlů pohledu. Každý z nich je představen v samostatné kapitole.

Nejprve se autor zaměřuje na Lupáčovy reflexe událostí z let 1432–1437. Komparuje jeho různé popisy téhož dění, čímž získává představu o charakteru Lupáče jako autora. Důraz přitom klade na otázku, zda si texty odpovídají, nebo v nich dochází k navzájem neslučitelným změnám. Analýzou popisů zjišťuje, že se jednotlivé zprávy o téže události

[1] A. Pálka, *Martin Lupáč z Újezda*, s. 19–24.

liší v detailech a že pro Lupáče vždy plní stejnou úlohu. Jsou jím totiž využívány jako účinný polemický prostředek namířený proti katolíkům.

Získané poznatky dále prohlubuje třetí kapitola. Ta postupuje podle podobného principu jako kapitola předešlá, ale místo událostí sleduje tři čelní představitele tehdejší politické moci – papeže Evžena IV., krále Zikmunda Lucemburského a basilejský koncil. Konec kapitoly je věnován popisům stejných aktérů, ovšem prostřednictvím pohledů jiných utrakvistických literátů. Jejich analýzou Pálka zjišťuje, zda byl Lupáčův styl psaní a uvažování typický pro tehdejší autory, a dochází k poznatku, že nikoliv. Proto ho také jak v knize, tak v jejím podtitulu po právu nazývá osobitým myslitelem.

Následuje další analytická kapitola, tentokrát celá zaměřená na Lupáčovo líčení kompaktát a polemiky s nimi spojené. Větší prostor zde dostávají sporné konfesijní body, jako například přijímání dítek, platnost kompaktát nebo status kalicha (konkrétně zda byl kalich koncilem schválen, a jeho dřívější přijímání bylo tedy oprávněné, nebo propůjčen, tudíž byl dříve neoprávněný). Vzhledem k tomu, že jsou zahrnuty nejen Lupáčovy argumenty, ale také výroky dalších kališnických i katolických myslitelů, lze podle Pálky tuto část monografie označit za „nejobsáhlejší vhled do polemiky o kompaktáta v 15. století."[2]

Poslední, pátá kapitola se od předchozích tří liší, i když také ona využívá Lupáčovy texty stejně jako díla, u kterých jeho autorství není jisté. Hlavním tématem je zde možný vliv Lupáče na Jednotu bratrskou, a zejména pak na její odtržení od institucionální církve roku 1467. Pálka sám přitom uvádí, že výzkum této problematiky je teprve na počátku, takže se jedná spíše o náhled s předběžnými závěry. Ty naznačují, že Lupáč jistý vliv na Jednotu skutečně měl.

Závěr monografie přehledně shrnuje poznatky jednotlivých kapitol a zároveň spojuje vlastní badatelské téma – osobnost Lupáče – s širší historiografickou problematikou, kterou představují basilejská kompaktáta. Pálka poukazuje na skutečnost, že ani uvnitř konfesijních skupin nebyly názory na jejich výklad jednotné, což ukázala jeho výše zmíněná analýza textů tehdejších myslitelů. Nejednoznačnost formulací kompaktátních článků umožňovala různé čtení jednotlivými stranami. Podle autora je tato nejednoznačnost v české historiografii doposud nedostatečně reflektována. Badatelé by si pak měli dávat větší pozor na terminologii související s touto problematikou, aby nevědomky nedávali za pravdu té či oné straně polemického konfliktu.

Kromě běžných závěrečných částí tuto monografii uzavírá také velmi zajímavá příloha s přehledem pozdně středověkých spisů, které reflektují basilejská kompaktáta. Jsou zde díla jak katolíků, tak utrakvistů, přičemž se podle autora jedná o nedokončenou pracovní verzi, jíž bude dále doplňovat. U Lupáčových děl, která tvoří první část přílohy, Pálka vždy uvádí jejich charakteristiku a vztah ke kompaktátům; kromě rukopisů udává také příslušnou literaturu. V rámci té dominuje práce F. M. Bartoše, která se skládá ze studie a seznamu Lupáčových textů.[3] Oproti Bartošovi není Pálkův seznam vyčerpávající a zaměřuje se skutečně pouze na texty, které se nějak dotýkají kompaktát (což ovšem souhlasí s cílem seznamu, tj. podat soupis děl reflektujících tento dokument). Jeho přínosem je tedy větší přehlednost (u Bartoše je obsah textů probírán v jiné části studie, než ve které se nachází

[2] A. Pálka, *Martin Lupáč z Újezda*, s. 177.

[3] František Michálek Bartoš, *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, Reformační sborník 7, Praha 1939, s. 115–140.

daný soupis) a doplněná odborná literatura. Soupis bude jistě velkým přínosem pro badatele konfesijních polemik, zájemci o všechna Lupáčova díla by se měli zorientovat podle první kapitoly Pálkovy monografie, případně se obrátit na starší literaturu.

Celkově lze o knížce A. Pálky říci, že se nejedná o dílo určené laikům ani těm, kteří se s tématem teprve seznamují. Základem knihy je disertační práce, při jejímž koncipování předpokládal autor maximální vhled čtenářů do daného tématu. Kniha obsahuje mnoho latinských vět a frází, z nichž mnohé jsou přeloženy či vysvětleny pouze částečně, případně vůbec. I v poznámkách pod čarou se místy vyskytují až zbytečně rozsáhlé citace původních latinských pramenů. Ty někdy neslouží jako podklad k českému překladu v samotném textu, ale jako důkaz pro předkládanou informaci, k čemuž by postačila pouhá bibliografická citace (hlavně v první kapitole, Lupáčově životopise, se dlouhé latinské odstavce zdají být zbytečné). Také někteří autoři, s nimiž se čtenář v textu setká, nejsou dostatečně představeni pro toho, kdo se tématem nezabývá hlouběji. Navíc informace, které by méně zasvěceným čtenářům pomohly, jsou podány příliš pozdě. Zde narážím zejména na vynikající vysvětlení jihlavských kompaktát, které je ovšem uvedeno až jako začátek čtvrté kapitoly, byť je tento pramen důležitým tématem celé knihy a autor na jednotlivé cedule kompaktát odkazuje již v dřívějších kapitolách.

Pálka sám poukazuje na jeden problém své monografie, který i přes pochopitelnost svého výskytu a autorovo ospravedlnění poněkud kazí zážitek z četby. Je jím časté opakování informací. Problém vyplývá ze zvoleného formátu práce, kdy se na stejné téma pohlíží z různých úhlů pohledu, avšak skrze stejné prameny (tj. Lupáčovy spisy). Nejvíce je to patrné u popisu basilejského koncilu, který je zastoupen v druhé, třetí a nepřímo i čtvrté kapitole. Nabízí se tak otázka, zda nebylo možné zvolit lepší rozložení kapitol, které by se tomuto problému vyhnulo (například nechat popis koncilu pro druhou kapitolu a třetí věnovat pouze fyzickým osobám).

Drobnou vadou publikace je pak formát obsahu na počátku knihy. Kapitoly i podkapitoly mají většinou dlouhé názvy a od čísla strany jsou odlišeny pouze větší mezerou (bez zarovnání). To je pro oko velmi matoucí, zejména když daná (pod)kapitola končí letopočtem.

Výše zmíněné nedostatky rozhodně nemohou překrýt fakt, že se jedná o kvalitně zpracované dílo, jehož autor má očividně obrovské znalosti v dané tematice. To dokládá i rozsáhlý seznam literatury, který obsahuje i 11 Pálkových dílčích studií a jeho diplomovou práci. Kniha nabízí mnoho nových a zajímavých poznatků (velmi oceňuji například tabulku počtu účastí významných diplomatů na jednotlivých jednáních s koncilem v letech 1432–1437) a umně propojuje své primární téma s širší problematikou. Je tak velkým přínosem pro badatele českých dějin 15. století.

Eliška Boudová
DOI: 10.14712/23365730.2026.33

Klaus-Peter Schroeder, Ehre, wem Ehre gebührt! Ehrenpromotionen an der Heidelberger Juristischen Fakultät

Universitätsverlag Winter, Heidelberg 2025, 201 s., ISBN 978-8253-9639-8

Čestný doktorát a jeho udělování je téma, s nímž se zpravidla setkáme spíš v případě studií o jednotlivých osobnostech, bývá zmíněn individuálně spolu s kratší či delší biografií. Nebo je naopak obvyklé, že u příležitosti jeho udělení některou univerzitou vznikne biografie laureáta. Přehledové zpracování tématu pro některou fakultu (či dokonce celou univerzitu) a jeho publikování je daleko méně běžné.[1]

Kniha mimořádného profesora na *Institut für geschichtliche Rechtswissenschaft* heidelberské právnické fakulty Klause-Petera Schroedera (nar. 1947) je v určitém smyslu případovou studií na dané téma. Ukazuje, jak je možné pojmout čestné doktoráty jako předmět výzkumu a zařadit je do přehledové historie dané fakulty v širším kontextu. Na pozadí výběru čestných doktorů a na okolnostech předávání titulu se odráží postavení fakulty/univerzity ve sledovaném období v daném regionu. Vedle vlastních jmen a biografií kandidátů přináší i pohled do vnitřního dění na fakultě, osobní zájmy, napojení na místní politiku, ekonomiku apod.

Kniha je pro období od vzniku univerzity r. 1386 až do roku 1945 přehledem dějin právnické fakulty heidelberské univerzity s nějak zakomponovanými biografiemi nositelů titulu. Je to právě ona přehledová studie, která v rámci vývoje fakulty připomíná důvody, proč a komu byl titul přiznán. První čestné doktoráty zde byly podle autora prokazatelně uděleny v roce 1686 při příležitosti 300. výročí založení univerzity, kdy ještě neexistovala žádná přesná pravidla pro jejich udělování, šlo spíše o osobní vazby představitelů univerzity na zemské veřejné a politické instituce. Při této příležitosti autor lehce porovnává situaci na dalších německých univerzitách, připomíná, že v Heidelbergu i jinde k tématu existuje poměrně málo pramenů, zejména těch zdůvodňujících výběr kandidátů. Předpisy pro udělování titulu „doctor honoris causa" se postupně objevovaly a precizovaly až v průběhu dlouhého 19. století. Další velká vlna udělování v Heidelbergu přišla v roce 1886 v souvislosti s 500. výročím založení heidelberské *almae matris*. Nositeli titulu se v té době stali především vysoce postavení státní a zemští úředníci, jeho udělení bylo zpravidla odůvodněno zásluhami o rozvoj uplatňování práva v zemi. Udělení titulu bylo vedle toho vždy zaštítěno i vědeckými zásluhami, případně odkazem na společenský ohlas aktivit laureáta.

Až v období výmarské republiky se objevují první ženy, dvě čestné doktorky. Úplně první z nich byla Marianne Weber (1870–1954), vdova po sociologovi Maxi Weberovi (1864–1920), která titul přijala 18. ledna 1922 za svou práci pro zrovnoprávnění žen v právnických profesích a jejich uznání mužskými kolegy. Osm let poté, v roce 1930, získala čestný doktorát právnické fakulty v Heidelbergu jako druhá žena její spolupracovnice Camilla Jellinek (1860–1940).

V období po roce 1945 již kniha naopak vynechává historii fakulty/univerzity a přináší po krátkém úvodu jen 28 zhruba jednostránkových biografií čestných doktorů. Poslední je z roku 2018. Mezi nimi je kromě domácích vědců a politiků i řada zahraničních badatelů, jmenovitě např. z Francie, USA nebo Řecka. Až v roce 2011 se tu mezi nimi objevuje další

[1] Excelentním příkladem je publikace věnovaná Pražské univerzitě: Josef Petráň – Lydia Petráňová, *Čestní doktoři Univerzity Karlovy 1848–2015*, Praha 2018, 386 s.; kromě toho jsem našla pouze: Petr Kašing – Mariana Stonišová, *Tento diplom račte přijmout: 56 osobností vědy, techniky a veřejného života čestnými doktory VŠB-TU Ostrava*, Ostrava 2016, 135 s.

žena, třetí čestná doktorka heidelberské právnické fakulty, a sice soudkyně, Američanka Edith Brown Weiss (nar. 1942), zastávající kromě jiného v letech 1994–1996 úřad prezidentky American Society of International Law a mnoho dalších funkcí.

Kniha je doplněna jmenným rejstříkem, seznamem archivních pramenů, odkazujících jen na heidelberskou univerzitní knihovnu a univerzitní archiv, a poměrně obsáhlým seznamem literatury, včetně několika vydaných sbírek pramenů, vše jen k Heidelbergu. V obrazové příloze jsou otištěny reprodukce diplomů několika zmiňovaných čestných doktorů.

Milada Sekyrková
DOI: 10.14712/23365730.2026.34

Folker Reichert (Hg.), Kuno Fischer (1824–1907). Mein Lebenslauf
Heidelberg 2025, 240 s., ISBN 978-3-8253-9658-9

Kuno Fischer byl ve své době poměrně významným německým filozofem a oblíbeným univerzitním pedagogem druhé poloviny 19. století. Působil zejména na univerzitách v Jeně a Heidelberku. Historik Folker Reichert vydal v loňském roce několik textů, spojených s osobností tohoto filozofa – zejména jsou to Fischerovy autobiografické texty a dále různé texty, které se Fischera týkají.

Úvodní studie je poměrně krátká a zběžně nastiňuje Fischerovy životní osudy, ovšem autor neopomene upozornit i na dobový význam Kuno Fischera pro univerzitu a město Heidelberg, jehož čestné občanství získal roku 1894. Fischer byl ve své době zřejmě nejvýznamnější osobností tamější filozofické fakulty a svým způsobem i turistickou atrakcí, neboť jeho přednášky prý musel navštívit každý alespoň trochu poučený návštěvník Heidelberku.[1] Základní informace o editovaných textech jsou také poměrně stručné, editor spíše nechá „promlouvat prameny“. Naštěstí jsou u jednotlivých editovaných textů informace o tom, jaký byl vztah dané osobnosti k Fischerovi, popř. jsou zde i kratší životopisné medailonky. Čtenář se tak neztrácí v záplavě různorodých textů, ale je mu umožněno (jak bylo asi záměrem editora) sledovat Fischerovu osobnost z různých směrů.

Úvodní část edice tvoří text nazvaný *Kuno Fischer: Mein Lebenslauf*. Titul je to poněkud zavádějící, protože se jedná hned o několik autobiografických textů, které nejsou editovány postupně, ale jsou vedle sebe kladeny jednotlivé pasáže textů vztahující se k určitým životním obdobím. Dětství, univerzitní studia, profesura v Jeně apod. Vedle sebe jsou kladeny texty vzniklé v různých obdobích Fischerova života – od životopisu Fischera abiturienta z roku 1844 přes autobiografické poznámky vzniklé kolem roku 1880 až po určitou formu pamětí, které Fischer na sklonku svého života (1905) diktoval. Tento způsob ediční praxe je poměrně neobvyklý, neumožňuje vnímat autobiografické texty jako celek, ale na druhé straně ukazuje, jak sám Fischer vnímal jednotlivé fáze svého života v různých kontextech.

[1] „Wie das Schloss und die Alte Brücke galt Kuno Fischer als touristische Attraktion, die man gesehen und gehört haben musste. Schon am Bahnhof sei man auf den Ort und die Termine seiner Vorlesungen hingewiesen worden“, Folker Reichert (Hg.), *Kuno Fischer (1824–1907). Mein Lebenslauf*, s. 15.

Více než polovinu (spíše dvě třetiny) knihy tvoří texty o Kuno Fischerovi, které editor seřadil víceméně chronologicky. Výběr dokumentů začíná přepisem maturitního vysvědčení, pokračuje vzpomínkami spolužáků, další dokumenty se týkají například Fischerova působení v Jeně, pobytu v Itálii, období působení v Heidelberku, zvláštní tematickou skupinu tvoří anekdoty, gratulace, slavnostní řeči nebo nekrology, resp. smuteční projevy. Publikované dokumenty jsou značně různorodé od pamětí přes deníkové záznamy po korespondenci, např. zmínky o Fischerových přednáškách v dopisech Karla Jasperse rodičům, básně či karikatury. Jsou zde texty Fischerových přátel, ale i odpůrců atd. Jedná se tedy o velmi pestrou směs materiálů, která sice rozhodně není nezajímavá – vykresluje osobnost vysokoškolského profesora druhé poloviny 19. století velmi plasticky, nicméně působí spíše jako základní rešerše textů pro připravovanou biografii (možná tomu tak skutečně je). Přesto je vzhledem k pestrosti editovaného materiálu škoda, že edici nedoprovází nějaká větší analytická studie.

Jana Ratajová
DOI: 10.14712/23365730.2026.35

Jana Ratajová (ed.), Snad se uvidíme letos v létě v Praze / Vielleicht sehen wir uns heuer im Sommer in Prag. Dopisy archeologa a obchodníka s uměním Ludwiga Pollaka archeologovi Wilhelmu Kleinovi a historikovi Josefu Šustovi
Scriptorium, Dolní Břežany 2025, 436 s., ISBN 978-80-7649-064-2

Postava historika umění, archeologa a obchodníka se starožitnostmi Ludwiga Pollaka není v českém prostředí všeobecně známá, přestože se jedná o pražského rodáka. Tento stav je způsoben patrně faktem, že Pollak strávil velkou část svého produktivního života v Itálii, a to zejména v Římě, kde je rovněž v tamním Museo Barracco uložena jeho bohužel badatelsky nepřístupná pozůstalost. Navzdory tomu se v Čechách nacházejí dva větší soubory jím odeslané korespondence, která byla adresována jeho vysokoškolskému učiteli a klasickému archeologovi profesoru Wilhelmu Kleinovi z Německé univerzity v Praze a Pollakovu příteli historikovi, politikovi a rovněž univerzitnímu profesorovi Josefu Šustovi. Tyto dopisy jsou dnes uloženy v Kleinově pozůstalosti v Archivu Univerzity Karlovy a v Šustově osobním fondu v Národním archivu. Právě prostřednictvím této korespondence se Jana Ratajová snažila přiblížit Pollakovu osobnost i jeho vztahy s výše uvedenými vědci.

Edičně zpřístupněná korespondence vyšla jako druhý svazek řady *Manu propria maior*. Kniha sestává ze tří větších celků – prvním je úvodní studie o životě Ludwiga Pollaka, sestávající z kratších podkapitol. Nejprve přibližuje jeho rodinné poměry a sleduje je až do Pollakovy smrti v koncentračním táboře v Osvětimi. Pollakovo studium střední školy a následně práv a dějin umění na Německé univerzitě v Praze a posléze ve Vídni, kde obhájil doktorskou práci. Zde se rovněž pouští do interpretace vztahů mezi Pollakem a jeho učitelem Kleinem. Následují podkapitoly, které líčí Pollakovo členství ve Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách, ze které byl v předválečných časech vyloučen pro svůj židovský původ, vylíčení Pollakovy marné snahy získat

pro Československo autentické antické sochy z rozprodávané sbírky umění Landsowne Collection a na závěr podkapitola mapující Pollakovo členství v Královské zemské společnosti nauk, jejímž dopisujícím členem se stal z podnětu Šusty. Z vděčnosti pak věnoval společnosti jím získanou pozůstalost malíře Franze Nadorpa, který pobýval v Praze a udržoval intenzivní styky s českými malíři. V samém závěru studie Ratajová doplňuje několik poznámek k Pollakovým dopisům Šustovi. Po české verzi úvodní studie následuje její anglický překlad. V případě úvodní studie lze autorce vytknout, že na téže straně, kde tvrdí, že Pollakovo přesné datum úmrtí není známo, je obsažena fotografie kamene zmizelých s Pollakovým jménem a velmi konkrétním datem. Přestože se jedná spíše o poslední zmínku o Pollakovi, autorka mohla tento rozpor v textu vysvětlit.

Následující dvě části knihy jsou již tvořeny edicí Pollakových dopisů, které jsou souběžně vydány v německém originále a českém překladu. Pollak v korespondenci s Kleinem (36 dopisů z let 1894–1918) popisuje své badatelské a obchodní cesty a nové archeologické nálezy či jím dokumentované památky v římských muzeích, jejichž snímky svému profesorovi zasílal. V posledních dochovaných dopisech líčí Pollak rodinné útrapy se španělskou chřipkou. Jako přílohy bylo uveřejněno několik dokumentů. Na prvním místě je to dopis adresovaný archeologovi a politikovi Arturu Mahlerovi, s nímž měl Pollak nejprve přátelské vztahy, ale později se rozešli. Dále následuje životopis Ludwiga Pollaka, určený Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách a dopis sběratele umění Edwarda P. Warrena Wilhelmu Kleinovi, který se týká navázání styků mezi odesilatelem a v dopise přímo nejmenovaným Pollakem.

V případě korespondence adresované Šustovi (46 dopisů z let 1897–1940) se Pollak obrací na českého historika coby na svého přítele, tudíž jsou psány v jiném duchu a rovněž obsahově se výrazně liší od korespondence s Kleinem. Pollak Šustovi sděluje záležitosti týkající se jeho rodiny a doptává se na Šustovu rodinu, jindy jsou však jeho dopisy spíše oficiálnějšího charakteru. Odesilatele intenzivně zajímalo personální obsazení stolice klasické archeologie na pražské Německé univerzitě po odchodu Kleina na odpočinek a rovněž se snažil Šustu jakožto ministra přesvědčit o nutnosti nákupu antických památek, které by následně připadly československému státu. Pollak rovněž často vzpomínal na své mládí v Praze, příležitostně se mu do německy psaných dopisů vloudila některá česká slova, na která se rozpomněl a od 30. let rovněž jeho dopisy obsahují rozhořčení nad vzestupem nacismu a s ním souvisejícího antisemitismu. Knihu rovněž vhodně doplňuje rozsáhlejší vydavatelský a ediční dovětek, slovníček různých antických pojmů, v nichž by zájemce o výše uvedené dopisy neznalý dokonale antické hmotné kultury či mytologie mohl tápat, a rejstřík. Současně je nutno přiznat autorce ke cti, že se doslova vypravila po Pollakových stopách v Římě a dohledala tamní lokality, kde žil či se zde pohyboval, a tak tvoří obrazovou přílohu knihy nejen reprodukce Pollakových dopisu, ale rovněž aktuální snímky míst s ním spjatých.

Edice je cenným příspěvkem pro poznání vzájemných styků teritoriálně české inteligence na konci 19. a v první polovině 20. století a zejména pro formování oboru klasické archeologie v evropském kontextu. Lze doufat, že se autorce výhledově podaří proniknout k Pollakově přijaté korespondenci a vytvořit tak kompletní obraz vzájemných písemných styků tří sledovaných osobností.

Jan Boukal
DOI: 10.14712/23365730.2026.36

Marcin Bukała – Dariusz Iwaneczko – Krzysztof Kaczmarski – Mariusz Krzysztofiński (edd.), Historyk i świadek historii. Księga dedykowana Profesorowi Janowi Drausowi [Historian and Witness to History. A Book Dedicated to Professor Jan Draus]
Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowemu Polskiemu Oddział w Rzeszowie, Rzeszów – Warszawa 2022, 736 pp.,
ISBN 978-83-8229-669-3

Commemorative books are a unique form of historical writing. Although increasingly rare in Western historiography, they thrive in Polish literature. Their purpose is to honor an eminent scholar whose life, stance, and achievements a group of friends and students would like to highlight through a special publication. Unfortunately, it often happens that this lofty and noble goal is abused by some individuals who literally dust off their unpublished texts, which have been collecting "dust" for years, or who quickly cobble together such works, subconsciously convinced that they wouldn't be published in reputable scholarly journals because they wouldn't pass the reviewer's scrutiny. Fortunately, in the tribute most of the authors, representing various academic centers, ages, and research experience, approached the task honestly, demonstrating who Jan Draus is to them. This approach made the reviewer's task easier, even if, by virtue of his role, he occasionally requested attention to certain shortcomings.

Jan Draus (born 1952 in Kolbuszowa near Rzeszów) is one of the most recognizable historians and politicians of the older generation in Poland. He specializes in the history of science and education in the 20th century and the history of the communist opposition in Poland. In 1981, he earned a doctorate from the Jagiellonian University and a postdoctoral degree (habilitation) from the Institute of the History of Science, Polish Academy of Sciences in Warsaw, in 1994. In 2000, he was awarded the title of professor of humanities. For many years, he was an academic teacher at the Wyższa Szkoła Pedagogiczna [the National Higher Teacher Training College], and in 2001 at the newly established University of Rzeszów. He also lectured at the Catholic University of Lublin. From 2001, he was the President of the Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa [the State Higher Vocational College] in Przemyśl, which in 2006 became the Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska [the State Higher East European College]. From 1991 to 1993 he was a senator of the second term in the Polish Parliament. From 1999 to 2011 and since 2016 he was a member of the Council of the Institute of National Remembrance. A well-known opposition activist in the 1980s, he received numerous awards for his stance. His published works include *Oświata na Rzeszowszczyźnie w latach 1939–1945* [Education in the Rzeszów Region 1939–1945] (co-author: Ryszard Terlecki), Wrocław – Gdańsk 1984, *Polskie szkoły wyższe i instytucje naukowe na emigracji 1939–1945* [Polish Universities and Scientific Institutions in Emigration 1939–1945] (co-author: Ryszard Terlecki), Wrocław – Kraków 1984, *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950* [Polish Education and Science in the Near and Middle East, 1939–1950], Lublin 1993, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni* [John Casimir University in Lviv 1918–1946. Portrait of a Borderland University], Kraków 2007, *Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska 2001–2011* [State Higher East European College 2001–2011] (co-author: Zdzisław Budzyński), Przemyśl

2011, *Fundacje naukowo-wychowawcze Adama Kozłowieckiego* [Adam Kozłowiecki's Scientific and Educational Foundations] (co-author: Ludwik Grzebień), Majdan Królewski 2014, *Before the Berlin Wall Fell. Hungary, Czechoslovakia, and Poland Toward the Refugees from East Germany in 1989* (co-author: Maciej Szymanowski), Warsaw 2019. Of course, it is difficult to cite every example of Jan Draus's scholarly activity, but these alone demonstrate why this scholar was honored with a commemorative book on the occasion of his 70th birthday. Yet the impetus for highlighting his achievements came not only from his scientific achievements, but also from his anti-communist activism.

The table of contents of the reviewed extensive book consists of several sections: an introductory section (*Foreword* by Karol Nawrocki, *Tabula Gratulatoria*, a list of the book's authors,[1] and a profile and bibliography of Jan Draus), *Memoirs*, *In the Circle of Galicia*, *From the History of the Catholic Church in the 20th and 21st Centuries*, *Adaptation and Resistance: The Experience of Totalitarianism*, *Around the History of Recent Centuries*, *Varia*, *Abbreviations*, *Index of Persons*, and *Illustrations*. The structure raises no objections – the texts were grouped according to their subject matter. It is therefore hardly surprising that some sections are more extensive than others. This is entirely natural for publications of this type.

The volume is opened with a one-page foreword by the then President of the Institute of National Remembrance, Karol Nawrocki – very weak in terms of content, superficial, and apparently not even undergoing a basic stylistic revision. However, Dariusz Iwaneczko's study, *Historyk i świadek historii. Szkic do portretu prof. Jana Drausa* [Historian and Witness to History, Sketch for a Portrait of Professor Jan Draus] (pp. 15–35) and a bibliographic list of the scholar's scientific works by Marcin Bukała (pp. 35–52) are a perfect introduction to understand the role of Draus in Polish science and politics.

It would seem that *the Memories* section would yield interesting texts about the celebrant by friends and colleagues. However, despite their undeniable emotional significance, the recollections of Ryszard Terlecki, Marek Kuchciński, Jerzy F. Adamski, Father Jan Pępek, and Wanda Tarnawska are brief and rather cursory. Of course, it's difficult to assess the value of someone's reminiscences, as well as what and how they remember. Nevertheless, there are traces of memory that contribute something valuable to the subject matter, while others fall far short. Despite the immense sympathy and respect for Jan Draus's achievements, which the authors convey in their texts, and the rather cursory recollections, they contribute little to the biographical account of the celebrant.

The section *In the Circle of Galicia* consists of three articles: Marek Kornat's *O wkładzie Galicji do kultury politycznej II Rzeczypospolitej raz jeszcze spostrzeżenia i refleksje* [On Galicia's Contribution to the Political Culture of the Second Polish Republic: Once Again Observations and Reflections] (pp. 79–91); Jarosław Moklak's *Szkolnictwo ukraińskie w działalności politycznej Jewhena Ołesnyćkiego. Wybrane aspekty* [Ukrainian Education in the Political Activity of Yevhen Olesnytskyi. Selected Aspects] (pp. 93–104) and Jan Pisuliński's *Wielka Brytania wobec kwestii galicyjskiej w latach 1921–1923* [Great Britain and the Galician Question in the Years 1921–1923] (pp. 105–120). All three articles deserve very high praise. Marek Kornat expands on Henryk Wereszycki's theses on Galicia's contribution to the development of parliamentary culture in interwar Poland, especially until

[1] This list, titled Authors of the Book, was placed in a very unusual place for this type of publication.

1926. He clearly emphasized that it was from the Austrian partition that the two most powerful parties in the democratic camp emerged: the socialists (PPS) and the centrist Peasants' Party, led by Wincenty Witos. As he noted, "From the Austrian partition, [Poland] drew on the culture of parliamentarism, political compromise, the practice of respecting the law, and educating society for representative government"[2] (p. 90). Jarosław Moklak discussed the parliamentary activities of journalist and social activist Yevhen Olesnytskyi in the National Diet [Sejm] in Lviv between 1900 and 1910, in terms of fighting for equal rights in the organization of Ukrainian education. Jan Pisuliński, in turn, developed several themes concerning Great Britain's policy towards Ukrainians between 1921 and 1923. He based his conclusions largely on the holdings of the National Archives in London.

The second part of the publication, *From the History of the Catholic Church in the 20th and 21st Centuries*, opens with an article by Antoni Kura, *Biskup tarnowski Leon Wałęga* [Leon Wałęga, Bishop of Tarnów] (pp. 121–140). The author largely undertook to address the legend of Wałęga as a "hammer against the Peasant Party", and emerged primarily as an apology. Without detracting from Wałęga's contributions to the Tarnów diocese, the author could have drawn on a wide selection of correspondence from Galician bishops, published over the years by Rev. Prof. Józef Wołczański.[3] The reading indicates that the ordinaries of other dioceses spoke rather negatively of their colleague, confirming that opinions about him by no means stemmed solely from political opponents. Rev. Józef Marecki highlighted the lack of awareness of Primate Stefan Wyszyński regarding the role played by Rev. Stanisław Skorodecki and Sister Maria Leona Graczyk during his imprisonment by the authorities of the People's Republic of Poland. Rev. Henryk Borcz discussed the early establishment of new parishes in the Przemyśl diocese by Bishop Ignacy Tokarczuk. This bishop was notorious for the numerous churches and chapels he built without the consent of the then-communist authorities and for establishing "illegal" parishes. Piotr Franaszek described the collaboration of Father Andrzej Klem of the Archdiocese of Kraków with the Security Service, and Zbigniew K. Wójcik described the Second Catholic Week in Rzeszów in 1986. The latter article lacks objectives, and the conclusion fails to summarize anything. Mariusz Krzysztofiński's article, *Duszpasterstwo Kombatantów Polski Walczącej 1939–1945 w Rzeszowie (1987–1989)* [The Pastoral Care of Combatants of Fighting Poland 1939–1945 in Rzeszów (1987–1989)] (pp. 227–271), corresponds very well with these arguments.

Adaptation and Resistance. The Experience of Totalitarianism is the opening section of Tomasz Bereza's article, *Stepy akermańskie ... wiek później. Deportacja do Besarabii w świetle relacji świadków* [The Akkerman Steppes… a Century Later. Deportation to Bessarabia in the Light of Witness Accounts] (pp. 273–292). This not only presents the fate of Poles deported eastward by the Soviet authorities, but also the potential latent in the specific type of sources that are witness accounts. A good complement to this text is Tadeusz Zych's article, *Maria Potocka na wojennym tułaczym jugosłowiańskim szlaku* [Maria Potocka on the Yugoslav War Trail of Exile] (pp. 293–306). It perfectly illustrates the complex

[2] Originallu in Polish: "Z zaboru pod Austrią [Polska] sięgała do kultury parlamentaryzmu, politycznego kompromisu, praktyki poszanowania prawa i wychowania społeczeństwa do rządów przedstawicielskich."

[3] It is difficult to cite all the examples of articles in which J. Wołczański cites Wałęga's letters to the Galician bishops. He devoted a significant portion of his scholarly work to the correspondence of the Galician episcopate.

fate of Poles scattered around the world as a result of the German and Soviet aggression in September 1939. Jacek Chrobaczyński in his article, *Dwaj chłopy. Piętno wojny. Piętno Zagłady. Nigdy więcej?* [Two Boys. The Stigma of War. The Stigma of the Holocaust. Never Again?] (pp. 307–326) weaves a loose narrative about youth and World War II, starting from two, almost symbolic, iconographic sources: a photo of a child being chased away after the Warsaw Ghetto Uprising and the Little Insurgent Monument in Warsaw. Leaving aside the daring title (a four-parter, which is unusual), this is more of a journalistic than substantive essay, with the author's subjective impressions, than a reliable historical study. Piotr Niwiński's article, *Graficy na barykadach* [Graphic Artists on the Barricades] (pp. 327–328), is also quite controversial. The author presents five graphic artists – Vilnius conspirators of World War II. It's difficult to discern from the text what united them, beyond their titular activities, because Niwiński fails to address any research questions and fails to provide a meaningful summary of his arguments. As a minor commentary on this text, it should be noted that during the years described by the author, there was no Faculty of Humanities at the Jagiellonian University, but a Faculty of Philosophy. Tomasz Balbus published an article entitled *Zasadzki "Burego"* [The Snare of "Bury"] (pp. 339–357). The article is incomplete. It is also surprising that the activities of one of the most controversial commanders of the Polish independence underground during World War II, Romuald Rajs "Bury", are presented without the slightest commentary. Yet, though Rajs is revered by Polish nationalist circles (primarily in Podlasie) as a national hero, he is rejected and condemned by the Belarusian minority in Poland, the Polish mainstream media, and state and local government authorities. Moreover, many Polish residents of those areas and some in the historical community reject Rajs's alleged achievements, which is no secret and should be clearly emphasized in the text. The titular ambushes are based largely on Rajs's own testimony, with some supplementation here and there. With such controversial figures, it would be appropriate to thoroughly discuss the source material and draw some conclusions, rather than give voice to the author's main character.

The struggles against the German and Soviet occupiers are also addressed in the studies by Grzegorz Ostasz, *Płk Kazimierz Putek "Zworny", komendant Podokręgu AK Rzeszów, w obliczu sowieckiego dyktatu (1944–1945)* [Colonel Kazimierz Putek "Zworny", commander of the Rzeszów Home Army Sub-District in the Face of Soviet Dictatorship (1944–1945)] (pp. 359–381), and Irena Kozimala, *Oddział partyzancki "Hiki-Piki" pod dowództwem Karola Urbana (1944–1945)* [The "Hiki-Piki" Guerrilla Unit Under Karol Urban's Command (1944–1945)] (pp. 383–422). These are detailed studies relating to the subject matter under investigation. Much more interesting, however, is the text by Filip Musiał, as it shows criminality among officers of the Security Office in the Kraków Voivodeship in 1945 in the light of the criminal cases brought against them. The scale of the phenomenon is surprising, considering, as the author wrote, that "prosecuting crimes committed by UB officers was not a priority for the communist repression apparatus or the so-called justice system, and the cases tried and dismissed concerned a negligible portion of the crimes committed by the officers" (p. 423).[4] The other articles in this section also

[4] Originally in Polish: "ściganie przestępstw dokonywanych przez funkcjonariuszy UB nie było priorytetem dla komunistycznego aparatu represji czy tzw. wymiaru sprawiedliwości, a sprawy osądzone i umorzone dotyczyły nikłej części popełnianych przez funkcjonariuszy przestępstw".

deserve high praise, such as Mirosław Golon's, *Na "powiatowej" drodze do stalinowskiej "Polski Ludowej". Polska Partia Robotnicza w powiecie nidzickim w latach 1945–1948* [On the 'County' Road to Stalinist 'People's Poland'. The Polish Workers' Party in Nidzica County in 1945–1948] (pp. 455–496), Grzegorz Motyka's, *Udział 7. Dywizji Piechoty w akcji "Wisła"* [The Participation of the 7th Infantry Division in Operation 'Vistula'] (pp. 497–511), and Tadeusz Wolsza's, *Marzenia o wielkim turnieju szachowym. Przygotowania do "Turnieju Słowiańskiego" w 1947 r. oraz memoriału Dawida Przepiórki w 1950 r.* [Dreams of a Great Chess Tournament. Preparations for the "Slavic Tournament" in 1947 and Dawid Przepiórka's memorial in 1950] (pp. 513–533), and Wojciech Polak and Sylwia Galij-Skarbińska's, *Dowcipy dotyczące Związku Sowieckiego opowiadane w okresie stanu wojennego i w latach następnych (1981–1989)* [Jokes about the Soviet Union told during martial law and in the following years (1981–1989)] (pp. 535–547). Written on a solid source basis, they pose interesting research questions, and provide a good complement to the topics addressed – either already present in historiography or entirely new ones.

The section on the history of recent centuries, as its name suggests, encompasses a rather broad range of studies that have been difficult to gather in the previous sections of the book. It begins with Andrzej Nowak's thought-provoking study, *Konsekwencje powstania styczniowego. Nowe spojrzenia* [The Consequences of the January Uprising. New Views] (pp. 549–565). The extent to which the text reflects the new perspectives mentioned in the title is debatable, but it is certainly a neat summary of the changes that occurred in Tsarist Russia and towards Poles after the uprising of 1863–1864. It is also difficult to identify new elements in Krzysztof Kaczmarski's article, *Roman Dmowski i Komitet Narodowy Polski a Armia Polska we Francji (1917–1919)* [Roman Dmowski and the Polish National Committee and the Polish Army in France (1917–1919)] (pp. 567–581), but this is also an example of a successful synthesis of the subject. Tomasz Gąsowski in his text, *Polska – Rosja 1919–1920. W poszukiwaniu alternatywnego scenariusza* [Poland – Russia 1919–1920. In Search of an Alternative Scenario] (pp. 583–597) is, largely, as the title suggests, an attempt to look at Polish-Russian relations from a "what if" perspective. I am not a fan of historical speculation, although this particular attempt requires intellectual effort. Tadeusz Dubicki published a comprehensive account by Major Dr. Andrzej Świtkowski from February 1943 concerning the activities of the "West" Department of the Intelligence Department of the Second Division of the General Staff of the Polish Army. Robert Witalec, in turn, presented the idea of Poland in the Labor Party's concepts during World War II. Jan Żaryn, in a short text (pp. 641–645) concisely titled *Polscy ratownicy* [Polish Rescuers], attempted to contrast Poles who saved Jews during World War II with the attitude of Poles towards Ukrainians in 2022. In my opinion, this text does not meet any scholarly criteria, it is the author's loose reflections, which should never have been included in such a publication. The list itself is utterly breakneck and meaningless. Maciej Szymanowski's article, *Polityka węgierskiego rządu i wydarzenia na Węgrzech w latach 2010–2022* [The Politics of the Hungarian Government and Events in Hungary in 2010–2022] (pp. 647–660), can also be considered as a tentative example – this text oscillates between political journalism and a political science article.

The last section, *Varia*, also raises my doubts. It includes only two texts. Andrzej Chwalba published an essay, *Wisła. "Wielka Rzeka"* [The Vistula. "The Great Water"] (pp. 663–671), which not only fails to meet the criteria for scholarly texts but also became

a cursory abridgement of his book *Wisła. Biografia rzeki* [The Vistula. Biography of a River] (Kraków 2023). Kazimierz Wolny-Zmorzyński's text, *Śladami Adama Mickiewicza po Litwie i Białorusi. Szkic o reportażach Barbary Wachowicz* [In the Footsteps of Adam Mickiewicz in Lithuania and Belarus. A Sketch on Barbara Wachowicz's Reportages] (pp. 673–678), also raises my doubts. But the author at least clearly states that it is an essay with elements of a review of the author's work, not an attempt at a comprehensive look at the issue, and thus defends himself in his arguments.

Commemorative books rank very low in the Polish system of evaluating scientific achievements. Yet, they remain one of the most important forms of recognizing the contribution of individual scholars to the development of science – a kind of memento of the extent to which each individual contributed to the development of the discipline. Naturally, many distinguished researchers never received such books (regardless of their title[5]), while others received awards disproportionate to their achievements. However, there is still a group of scholars who strive to duly honor the achievements of their mentors and predecessors. As a co-editor of three such volumes[6] and a reviewer of several others, I see all the tendencies characteristic of this type of publication in the book under review. Many authors tried to approach the invitation honestly, to honor the person and scientific achievements of Jan Draus – but there were also those who underestimated the task. Whether the volume's reviewers (Janusz Wrona and Piotr Kardela), and above all the editors, had any further say in the final form of the publication is another matter. The prevailing view among scholars is that commemorative books should be, above all, comprehensive, often at the expense of the quality of the studies they contain.

Finally, I would like to emphasize that the book honoring Jan Draus has been produced in excellent condition, which is a testament to the publishing house of the Institute of National Remembrance. Furthermore, the individual sections clearly reflect the celebrant's main research interests, and many authors directly referenced his work, writing about being inspired by his writings. This is not only a kind gesture toward the scholar but also demonstrates the research potential of the topics he addresses. Therefore, I have no doubt that the reader has received a valuable publication, especially in the field of the history of southeastern Poland, which is largely distinguished by the high quality of most of the texts and, at the same time, is an attempt to gather together Jan Draus's scholarly achievements.

Tomasz Pudłocki
DOI: 10.14712/23365730.2026.37

[5] In the Polish system, the term "commemorative book" is often omitted, and instead referred to as donated, consecrated, or dedicated studies. In this way, authors attempt to classify such collective monographs as a different type of publication, so that they receive higher ratings in the parameterization assessment.

[6] Tomasz Pudłocki – Krzysztof Stopka (edd.), *Amico, socio et viro docto. Księga ku czci profesora Andrzeja Kazimierza Banacha*, Kraków 2015; Łukasz Chrobak – Tomasz Pudłocki (edd.), *Magno nomine ac excellens lumen. Studia poświęcone profesorowi Andrzejowi Chwalbie,* Rocznik Przemyski Historia 58/4 (28), 2022; Tomasz Pudłocki (ed.), *Fideliter et constanter. Studia dedykowane ks. prof. dr. hab. Józefowi Wołczańskiemu z okazji 65. rocznicy urodzin*, Kraków – Przemyśl 2025.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2026

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LXVI, Fasc. 2

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz, journals@karolinum.cz
Praha 2026
Obálku navrhly Jana Ratajová a Kateřina Řezáčová
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)
MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz